

KNJIŽEVNE KRITIKE

Danila Marića o djelima drugih

201. Marsela Šunjić, *Laku noć grade*
202. Vlastimir Gligorijević, *Daleko bilo*
203. Veljko Bojić, *Dama u belim rukavicama*
204. Vasa Mihailović, *Elze i druge priče*
205. Šemsudin Zlatko Serdarević, *Nadimci*
206. Mugdim Mugda Karabeg, *Fasade*
207. Alija Kebo, *Hiljadu malih Mostara*
208. Kadivka Stevanović, *Kalem grana u Grabovici*
209. Dragutin Drago Rajković, *Iza koprane mraka*
210. Mirjana Matirić, *Love affair with life*
211. Milosav Đalić, *Izazov prirode*
212. Meho Šoše i Miloš Okuka, *BiH prije 100 godina*
213. Veljko Bojić, *Princ*
214. Emina Emica Potur, *Sjećanja*
215. Miloško Teofilović-Pakić, autobiografija, *Kopnom i morem po belom svetu*
216. Veljko Bojić, *Tragični optimist*
217. Bem, www.aleksasantic.com
218. Žarko Marić, *Bišće juče danas*
219. Vlastimir Grigorijević, *Lopov u kući*
220. Danilo Marić, *Ivo Andrić*
221. Danilo Marić, *Prekookeanski Srbi i literatura*
222. Danilo Marić, *Ćorovićevo susreti, Bileća 2006*
223. Radoje Vukčević, *Todor Polić*
224. Danilo Marić, *Osluhnilo kosmički glas*
225. Marsela Šunjić, *Puno pozdrava sa mjeseca*
226. Stevo Stević, *Hodbina i Hodbinjani*
227. Savo Samardžić, *Istraživanja i sjećanja*
228. Veljko Bojić, *Bakrorez ljubavi*
229. Borko Anđelić, *Sarajevski ratopis*
230. Zlata Živadinović, *Neosvećena ljubav*
231. Dragica Veljović Braunštajn, *Vetrovi Balkana*
232. Katarina Kostić, *Stari nivi svet*
233. Boris Anđelić, *Kozja ćuprija*
234. Zorica Aćimović, *Okamenjeni trenutak*
235. Mile Jovičić, *Dva dana do mira*
236. Danilo Marić, *Posebna oglašavanja*
237. Drago Bjelica, *Biblija za novo doba*
238. Branka Zeng, *Suncokret*
239. Danilo Marić, *Šantić između poezije i proze*
240. Dasnilo Marić, *Gospodin Aleksa još jednom među nama*
241. Šemsudin Zlatko Serdarević, *Mostarci školovani u inostranstvu*
242. Ilija Šaula, *Moj dio neba(recenzija)*
243. Ilija Šaula, *Moj dio neba(predgovor)*
244. Ana Atanasijević, *Jelena Anžujaska*
245. Goran Ivanković, *Istina je svijetlo za one koji vide*

246. Siniša Jokić, *Na putu ka jugu*
247. Danilo Marić, *besjeda u Akademiji Ivo Andrić*
248. Todor Živaljević Velički, roman *Gor(s)ka rapsodija*
249. Ratka Damnjanović, poezija *Jedrenjak*
250. Krešimir Šego, *Razgovori s vidiocima*
251. Branka Zeng, *Miholjsko leto*
252. Ilija Dajković, *Nepogrešivi*
253. Ilija Dajković, *Biblija i antibiblijske ideje*
254. Milojko Teofilović-Pakić, autobiografija, *Kopnom i morem po bijelom svijetu*
255. Adnan Repeša, priče, *S one strane srca*

Danilo Marić

201. MOSTARSKA ČORBA MRŽNJE

Marsela Šunjić, roman *Laku noć grade*

“Laku noć grade je” je roman koji sam i ja odbolovao, kao što su ga odbolovali i svi oni koji su ga pročitali, i kojega će odbolovati i svi oni koji će ga čitati. Ovo nije roman koji je temeljito planiran i isklesan u književnoj radionici, ovo je ogoljena priča o majstorskoj recepturi spravljala glavnog balkanskog jela, lonac mržnje, u kuhinji popunjenoj majstorima gastronomije svih fela, domaćih, komšijskih, evropskih i planetarnih provincijencija.

Kao da ga je i Bog namijenio bjelosvjetskoj kuharskoj bratiji, Mostar je sazdan u obliku kazana, okružen neprohodnim brdima, nebeskim usijanjem ozgo peče živo ljudsko tijelo, a istovremeno ozdo rijekom Neretvom trni zube. U mostarski kazan uviru desetak međubrdskih potočina, kojim se vijekovima ulijevaju belosvjetske mirođije mržnje, i svaka na svoj način začinja, zgušnjava i truje čorbu zla koja opojnošću zamračuje ljudski razum i podupire neum, kojega u mutna vremena izvodi na pijedastal božanstvenih. U loncu mržnje spravljaju se čorba zla po desetine godina, iz bijelog svijeta se dotocima slijevaju mirođije mržnje, a dokuha se u svakoj generaciji tek po jednom, jer joj se to omogućiti tek kad svi zaborave i onu zadnju čorbu.

Iako se čorba zla spravljaju i kuha istrajno i dugo, Mostarci joj u toj fazi ne pridaju veći značaj, potpuno je omalovažavaju i ignorišu, možda baš zato što su uvoznici mržnje podmuklo tihi, temeljiti i istrajni, a kako i ne bi bili kad su vođeni ispruženim rukama svih izvora svjetskih zala, pa su u početku, dok su pod kontrolom tvoraca i distributera zla, savršeno nenametljivi, gotovo stidljivi, i takvi su sve dok u lonac zla ne doteče toliko mržnje da potopi bezazlenost, dobrotu i razum, tek tada Mostarci shvate šta im se dogodilo, ali sve je više kasno, oni se dave u već spravljenom čorbi, a mržnja se oglašava na velika vrata, kada se iz grada ne može od seljačkih barikada, a u grad dotiču autobusi sa zastrašujućim galamama i porukama čiji su ciljevi da omraze nabubre i dozriju do eksplozije zla, kada se vijore zastave i slike prijetnje od svih velikana mržnje, kada glasaju i klasaju poruke: “ne možemo zajedno”, kada se sa istoka svanjivanjem oglašavaju boje 4S, Neretvom uvoze zakrvavljeni polumjeseci, a sa zapada se šleperima dovoze flašice “čistog rvatskog zraka”. Ko se god od Mostaraca u to vrijeme zatekne u

kazanu zla, u zapaprenoj čorbi mržnje, ni Gospod mu više pomoći ne može, jer je zlo prevarilo i Njega, nasrnulo je grabljama i žrvnjevima sotone i grijehova, a predstavlja se braniteljem vjere i ispred sebe gura simbole Gospodinove, protiv kojih je Mostarac nemoćno mal, i od kojih biva satrven.

Marsela Šunjić je se dugo krčkala u mostarskoj čorbi mržnje, od onih desetinama godina dalekih dana, kada je na tvorce i distributere zla i zagovornike mržnje gledala sa nevjericom, podcjenjivanjem i prezirom, krčkala se i u vrijeme kada je čorba već zapržana najžećim mirođijama zvukova granata, ranjavanja gelerima i snajperima, ubijanjem kamama i jamama, kada su ulicama Mostara tekle suze, urin i krv nedužnih i naivnih, vjernih i nevjernih, kada su na Mostarce zajahivali nezvani Nemostarci, i kada je mržnja ametice grabila svoj danak, kada se i Gospodin povukao u svoje nebeske odaje, i On, slava Mu i milost, izgubio i nije snalazio u mostarskoj čorbi mržnje i unčikovitosti zla, Marsela je sve te jade deveralala i predeveralala, i sa Silvijom dočekala “oslobođenje”, kada će se “oslobodioci”, Nemostarci, u punom naponu mržnje, ekstazi zla, silovanjem i prebijanjem Silvije, zaokružiti sa gotovljenjem specijaliteta, mostarskom čorbom mržnje.

Marsela Šunjić nije se mučila tražeći likove romana, oni su našli nju u zavjetrini granata, snajpera, kama i jama, u podrumima, sokacima i neretvanskim pećinama. Snaga romana je u njegovoj istinitosti, a istina je toliko istinita da prosto frapira ljudski um, koji čitajući ovaj roman, zaulja na kratkom drumu od uma do bezumlja. Iako je u romanu, gledano generalno, slika mostarskog zla izvedena na realanu i univerzalnu ravan, treba reći da u njemu ima i improvizacija i faktičkih netačnosti, i to je velika šteta, jer romanu nepotrebno obara vrijednost, a njegova dinamika i dramatičnost ne bi ništa izgubili i da je tekst očišćen od tih natruha. Ovo i treba uraditi u jednom od sljedećih izdanja.

Silovana i isprebijana Silvija izbiva iz grada koji nestaje, i u Splitu susreće još jednog Mostarca koji je preživio, Zorana, kojemu su u Mostaru odsječene obadvije noge. Zbunjeni su, ne umiju da se razgovore. “Buljili su tako jedno nasuprot drugog kao nevažni i odbačeni svjedoci vremena i prilika koji su od njih napravili bogalje, stajali su kao žive aveti prošlosti nesposobni da govore i hodaju.” A kad su skupili snage da progovore, i da se raspitaju za Mostarce, prijatelje, rodbinu i poznanike, došli su do zastrašujuće istine i zaključka: “Nema više nikog. Oni su izgubljeni. Oni su gotovi. Jedini smo se ti i ja izvukli.”

Izvukli?!

Za vrijeme krčkanja nekolike ovakve čorbe mržnje, postradali su svi Mostarci, većina je i istrebljena. Mnogi od gradskih mostarskih Hrvata, za dva-tri krčkanja, nove domove je potražilo po Hrvatskoj i diljem svijeta, u čorbi mržnje one Četrdeset prve pobijeno je osamdeset i pet posto Srba, a Devedeset treće je pohapšeno ili protjerano preko pola mostarskih Bošnjaka. Sa potocima mržnje u grad su se slili neki drugi ljudi, nevični gradu, obalama Neretve i liskalucima, prepoznaju se po hodu, oni postaju većinsko stanovništvo grada, za Mostarce oni su stranci, ali, i njima su Mostarci stranci, njima je i književnica Marsela Šunjić strankinja, i ona nema izbora pred usnama koje šapuću:

“Laku noć grade”.

Velikog nobelovca u Mostaru je budila svjetlost, harmonija lisaka i obješenjaka svake fele, po njima su Mostar i Mostarce prepoznavali i drugi gosti grada. Marsela je volila i živila u takvome Mostaru, a kad je takav grad zavijen u crno, kad su mostarski

naseljenici prestali da se šale i kenčijaju, ona kao da se našla u tuđem gradu, a ne mogavši da ga preuređuje, spakovala se i zauvijek otputovala, i zauvijek rekla: “Laku noć grade”.

Današnje Mostarce i njihove goste ne bude nekadašnja svjetlost i harmonija već mrak i omraza.

U zoru, građane Zapadnog Mostara, prepadima najsnažnijih zvučnika okačenih o šerefete džamija u Istočnom Mostaru, razbuđuju preglasnim molitvama i izazivaju na mržnju prema Muhamedu, Kuh’ranu, Bošnjacima, i konkretno prema muslimanima Mostarcima, a Muhamed i Kuh’ran uče posve drugačije, rekli su ovako: “Molite se ponizno i u sebi Gospodaru svom. Ne voli On one koji se previše glasno mole.”

I u zoru i u akšam građane Istočnog Mostara izazivaju neka nova još ne usklađena crkvena zvona iz Zapadnog Mostara, nadgornjavajući se sa glasovima imama snimljenih na audio medije, pa ko će hitrije i glasnije da poruči mržnju i “ne možemo zajedno, mi ili vi...”, a sa Huma muslimane neprestano motri novodizajnirani križ, koji svojom neprimjerenošću šalje poruke od kojih bi se Isus ogradio, i rekao: “Oprosti im Gospode, oni ne znaju šta rade”, i dodao, da je On podario križ za simbol ljubavi među ljudima, a ne mržnje radi.

Laku noć grade!

Los Angeles, oktobra 2005.

Danilo Marić

202. NIŠTARENJE NIŠTIH

Vlastimira Gligorijevića, drama Daleko bilo

*objavljena na internet stranici
www.webrom.net – 2001 godine*

Pozorišna drama Vlastimira Gligorijevića, “Daleko bilo”, sastoji se od trideset i jedne kratke slike, dvadeset i jednog lica, pet scena, (sobama seoskih domaćina i kancelarija). Radnja se odigrava u srbijanskom selu u vremenu toka Prvog svjetskog rata.

Glavni lik drame je jednonogi Bratimir Petrović, ratni invalid, divlji seoski berberin i napasnik svoje neobične fele. To je čovjek kakve ne susrećemo u stvarnom životu, on ni u čemu nije postojan nego u spravljenju zla, onoga sa najprljavijim ali i najprostijim kuhinjama. Ništa nije složeno i nejasno, oko njega ništa nije slojevito i nepredvidivo, svakom njegovom naumu i djelu začim je jeftin, neukusan i neprobavljiv.

Jovan, Bratimirov sin, koji je po zamisli autora trebao da bude očeva suprotnost, razuman i nagodan čovjek, vođenjem ljubavi sa bratovom suprugom Marijom, kod čitaoca (gledaoca) izaziva nesimpatije, pa i osude, jer ipak to je patrijahalna Srbija prije gotovo čitavo jedno stoljeće, i pogotovo sa suprugom brata koji je na bojištu, (bojište je za Srbe svetište), ovakvoga sknavljenja kod Srba, tih vremena, nije bilo.

Početak drame, ne odazivanje srbijanskog sina na mobilizaciju, nagovještavao je neki drugi tok glavne dramske radnje, i bilo bi dobro da je ona i izvedena do kraja, jer to kako se Srbi odazivaju na otadžbinski zov, jedinstven je i primjeren slučaj u svijetu. Po tom očekivanju Jovan je prikazan kao vojni bjegunac, i očekivala se radnja oko “njega-negativca”, međutim radnja je išla drugim tokom, gdje se on prikazuje “pozitivcem”, da bi na kraju posrnuo i izgubio glavu.

U drami ima sporednih tokova, koji nisu do kraja uvedeni u globalnu funkciju, a ima i lica koji nisu nužni, kao što su seljaci, Čiča koji svira harmoniku, i naročito Ratko. Ova lica su tu samo da obavjeste o povodu Prvog svjetskog rata, a ovo su jednako dobro mogli da obave i drugi likovi, prije svega komšije Bratimir i Branko. Sporedne radnje su sitna spletkarenja, koja, stiče se takav utisak, jedino imaju za cilj da unesu više ništarija, da čorba bude što gušća, prosto da se naništare ništi

Vlastimirova drama “Daleko bilo” ima sve elemente jedne zaokružene dramske cjeline, ona bi mogla da se postavi na scenu ovakva kakva je sada, ali mislim da bi autor mogao još da joj udahnuje života, prije svega to se odnosi na doradi likova po dubini njihovih morala i postupaka, učiniti ih uvjerljivijim i univerzalnijim.

Los Angeles, 20. septembra 2001.

Danilo Marić

203. **DAMA U BELIM RUKAVICAMA**

Veljko Bojić, roman *Dama u belim rukavicama*

Roman *Dama u belim rukavicama* objavljen je prije nego sam upoznao gospodina Veljka Bojića, i nisam tu knjigu bio pročitao, ni vidio. A pročitacu je pod neobičnim okolnostima i napisati osvrt, sinopsis i podugačak prikaz, koji slijede:

DAMA U BELIM RUKAVICAMA, Danilo Marić, Los Andelos 1999., osvrt na Roman Veljka Bojića.

Jedna ugledna kalifornijska dama pročitala je roman *Damu u belim rukavicama* i oduševila se. Pomislila je da bi bilo dobro da se djelo interpretira filmskom tehnikom, pa je od autora zatražila sinopsis. Autor, Veljko Bojić, želio je da ja napišem taj tekst, a kako se radi o veoma dragom prijatelju, prihvatio sam se posla i ne razmišljajući koliko će mi za to trebati vremena, nisam ni pomislio da bi to djelo moglo biti tako obimno.

Nakon prve pročitane stranice, u kojoj je opisan meni dobro poznati neboder u Los Andelosu, knjigu sam prihvatio i nastavio da je čitam sa zadovoljstvom. A Bojić je, usput da kažem, na tome neboderu radio građevinske poslove dvije godine, postavio je na desetine hiljada granitnih gromada, ali i bio u prilici da u njemu vidi sve likove koje ovaj obiman tekst obuhvata.

Pisac je u životu, ali i u umjetnosti, stalno u razmišljanju kuda ide savremena civilizacija, koja bi se mogla nazvati i američka. Kao šapom, vojno, ekonomski, kulturno..., naročito pop kulturom i holivudskom jeftinom industrijom, zagospodarila je planetom, a porobila je sve vrijednosti, da bi valorizovala prosječnost i nesposobnost, od kojih pravi nacionalno herojstvo. Bojić nepopravljivo vjeruje u tradiciju, moralno nasljedstvo, odricanje i mislenost, koje se odbacuje i priklanja neradu, drogiranju i paušalnom lagodnom životu, razularenosti.

Dijana Dobrić je dama u belim rukavicama, junakinja romana, oličenje je žene kako je zamišlja i nudi autor. Zamamne je fizički ljepote, živi na granici egzistencije, nude joj se ogromna bogatstva samo za jednu sladunjavu noć, ali ona ima svoje shvatanje svijeta, ljubav i sreću sa izabranim suprugom Brankom Benom Dobrićem, i taj odnos ne može promijeniti ni najmoćnija američka ekonomska imperija.

Multi milioner Tomas Ted King, moćni industrijalac, koji je navikao da ga slušaju najmoćniji političari svijeta i da mu se podaju najljepše djevojke planete, slučajno je susreo ženu koja ga je podsjetila na bivšu suprugu, koja je poginula u udesu. Rutinski, kao što je pridobio i sve druge ljepotice, krenuo je da osvoji i *Damu u belim rukavicama*. Angažovao je privatnog agenta, koji je ubrzo otkrio Dijanino siromaštvo i muževljevu nesposobnost da joj obezbijedi normalan praktičan život, što je bogatašu bilo dovoljno za nastup.

Dijana je tridesetšestogodišnja ljepotica, sa sedamnaestogodišnjom kćerkom Oliverom i mužom sa dva fakulteta, na granici biološkog opstanka, stamena u shvatanjima privrženosti mužu i porodici, i nema tog blaga koji bi to mogao da dovede u pitanje, a raskalašeni industrijalac Ted to ni u viziji ne može da shvati. On živi u

uvjerenju američkih shvataha odnosa, gdje je početni i konačni rezon izražen u dolarima, a on ih ima koliko god zahtijeva situacija.

Dijanin suprug Ben je naučnik koji je u sebe uložio sve što je imao, čak i golemu trpnju supruge, i postigao je izume o kojima je dugo sanjao. Vjieran je muž i Dijana mu je najvrednije što je postigao u životu, ali dugogodišnji rad na izumima su ga udaljili od dnevnog života, pa za prost svijet doimao se kao da je stalno odsutan i tuđ, nesposoban da prehrani porodicu. U tome je bilo istine, čovjek sa dva fakulteta ostao je bez posla i nije umio da nađe novi. Suočen sa neimaštinom, prodaje automobil i zapošljava se na pumpnoj stanici, ali ni tako ne može da izdržava porodicu.

U takvu porodičnu situaciju uklinjuje se moćni industrijalac Ted, i u svemu oskudnoj Dami u belim rukavicama, nudi sve vrijednosti toga doba. Slijedi porodična drama, Benova sumnja u sebe i strah od sposobnijega, i na Dijanu zaskače kušnja, ali jednom temeljito postavljeni moralni nadzori nisu se mogli razvaliti.

Na Dijanu počinje da utiče neobično uspjela prijateljica Vera Vandel, koja je u osnovi Dijaninih nadzora, ali i nešto slobodnijeg ponašanja poprmljenog od savremenog svijeta, na osnovu kojih je uspjela da se nametne američkim uglednim krugovima i da se obogatiti. Ben je nesretan što imaju takvu prijateljicu, koja Dijani može postati idol, i udaljiti je od njega. A gospođa Vanden nije to što misli Ben, ona je samo uspjela da sretno spoji starokrajski plemenski moral i neposrednost savremenog svijeta. Ona napada Bena zbog siromaštva u kojoj drži porodicu, ali ona njega visoko cijeni, jer je čovjek od svakog reda.

U romanu je dato više likova nastalih kao proizvod pop kulture, a predvodi ih dvadesetsedmogodišnji Adrian, Tedov sinovac. Fizički izgledan, veoma vispren i obrazovan, maksimalno drzak i neosjećajan, iz porodice sa bogatom tradicijom i bogatstvom, usmjeren je u politiku, u kojoj postiže meteorski uspon. I onda dolazi do pada u blato, u poznatoj aferi Votergejt izdaje sve svoje prijatelje da bi olakšao sebi, svo prljavo rublje na sokaku je, a to želi savremena američka omladina, stavlja se na njegovu stranu i čini ga nacionalnim herojem. Niko kao pokvarenjak ne umije nositi barjak slave, Adrian ga je razvio na sve strane, i više ni jedan dan ne može da prođe bez obožavalaca, lijepih djevojaka i TV kamera.

Šezdesetogodišnji Ted podjednako je opsjednut industrijskom imperijom i mladim ljepoticama, kojima poklanja mnoga bogatstva. Za nasljednika odabira popularnog Adriana i vraća ga iz Vašinktona u Los Anđelos, da ga uvede u posao. Adriana to ne privlači, ali su mu primamljive dvije najljepše Tedove simpatije, Dijana i Elen, i on ih beskrupulozno salijeće.

Da bi dobio kod Dijane Ted ulaže u Bena, otkupljuje njegove izume i zapošljava ga, tako da porodica Dobrić naglo mijenja stanje i na velika vrata ulazi u visoko američko društvo.

Kraj romana je dramatičan, u kojem dominira čistota i sposobnosti Dijane, dame u belim rukavicama, kao i tragedija Adriana i Elen, kao predstavnicima modernog shvatanja svijeta.

Kako su svi pozitivni likovi Amerikanci srpskoga porijekla, a negativni su Amerikanci sa zaboravljenim porijeklom, jasno se nameće poruka pisca, da je: "junaštvo i čojstvo" filozofija koja će nadživjeti materijalizovano američko društvo.

Veljko Bojić je romansijer epske širine i naglašenog lirskog šarma, koji je ostao vjeran idealima svoga plemena, a u tome su mu pomogli mnogi pojedinci, postupci i događaji u savremenom američkom društvu, sve ih je susreo i uspješno prikazao u romanu, gdje se sudbine, običaji, navike i karakteri raznih etničkih grupa srećno miješaju ali olako ne napuštaju pradjedovske junačke i moralne pouke.

Pisac opisima okoline i likova, a posebno poniranjem u ljudske sudbine, podsjeća na one velike ruske romanopisce, i napisao je roman koji sam doživio kao najbolju literaturu među Srbima.

Veljko Bojić je veoma bogat srpskim riječima i američkim frazama, a rečenice su mu kao izbrušen dijamant. Nažalost, kao i svim piscima iz dijaspore, i Bojiću ne dostajala je iskusna ruka lektora i korektora, koja bi ovom djelu krunisala već zavidnu visinu.

DAMA U BELIM RUKAVICAMA, Danilo Marić, Sinopsis po romanu Veljka Bojića.

Emigranti iz komunističke Jugoslavije, Vera Vandel i bračni par Dijana i Branko Ben Dobrić upoznaju se u Parizu i prijateljuju. Vera će krenuti putem koji joj se ukazao zahvaljujući njenoj raskošnoj ljepoti, ali i bistrini uma. Kasnije, obogatiće se i postaću ugledna dama američkog visokog društva. Da bi Ben završio fakultet, Dijana svoju i raskošniju ljepotu žrtvuje za potrebe dragog supruga, obavlja teške poslove i zadobiva šire opekotine na rukama, pa će čitavog života prikrivati ožiljke i tako postati Dama u bijelim rukavicama. Po dolasku u Ameriku Ben će da uči još jedan fakultet, postaću naučnik sa više izuma, a jedan od njih, baziran na laserskim zracima, toliko je moćan da bi čak mogao da naudi i planeti, naravno ako bi se zloupotrebio, pa Ben, kao veoma moralan čovjek, neće da ga proda. Baveći se visokom naukom, postao je zanesenjak i nespretn za svakodnevni život i rad, te ostaje i bez zaposlenja, pa supruga i kćerka žive na ivici gladi.

U sedamnaestoj, pored snažnih nadzora moralne porodice, njihova kćerka Olivera poprima i uticaje modernoga svijeta u kome se našla, a to je svijet Holivudske industrije i raskalašenosti pop kulture. Baš tada njeni roditelji dozežu socijalno dno i u njoj je pobuna.

Agencija je na tragu da Ben ima veliki izum koji pravi u svojoj maloj laboratoriji, i nameću mu se nudeći velike novce za otkup. Ali i nejasno prijete. Supruga i kćerka nagovaraju ga da to unovči, te da počnu da žive dostojnim životom. Dijana i Ben potiču iz sredina u kojima je brak uzvišen moralni čin, koji ni pod kakvim okolnostima ne dolazi u pitanje, oni se vole i ponašaju se, i u potpuno novoj sredini, u skladu sa donešenom plemenskom tradicijom. Iako mlađa 16 godina, i iako je ljepotica o koju se otimaju, ona nikad ni u jednom gestu nije dala da se nasluti neka njena promjena. Kad je on završio sa svojim školovanjem, i ona je upisala koledž i privodila ga kraju.

Nakon petnaestak godina, siromašna Benova porodica i milionerka Vera naseljavaju se u Alhambri, i nastavljaju prijateljstvo. Uspjela Vera je odan njihov prijatelj, i pokušava da pomogne, a naročito pokušava da uzdigne Dijanu. Ben to shvata kao uticaj prebogate i moralno nedosljedne Vere, koji može da ugrozi njegov porodični mir.

Bena sve snažnije progone sumnjivi tipovi, nude novce i prijete sve snažnije, ali Ben ostaje dosljedan svom ne do kraja shvaćenom moralisanju. U supruzi i kćerki pobuna je sve snažnija, one više neće da žive u bijedi, ne podržavaju ga, i dolazi do znakova

porodične nesloge. Dijana još istrajava u čednosti i vjernosti razapeta “između muža i Boga,” a u kući još vladaše mir.

U takvu situaciju upliće se neznan i nepozvan multi milioner Tomas Ted King, koji je najednom opsjednut Dijaninom ljepotom, podsjeća ga na pokojnu suprugu. On je podjednako zaljubljenik industrije i više ljepotica, i evo sada i nedokučive dame u bijelim rukavicama, Dijane, pa će iz toga nastajati mnogi zapleti.

Da bi došao do Dijane industrijalac Ted za velike novce otkupljuje Benove manje izume i zapošljava ga. Dobrići odjednom sele u visoko američko društvo i nastaje novo okruženje i način života, visoka moda, uključivanje u razne pokrete i manifestacije, gala prijemi, kao i pruključivanje pokretu mladih vremena pop kulture.

Tedov sinovac Adrian, 27-ogodišnjak, nakon Votergejt afere postaje prva medijska ličnos, nameće se Dijani i ona ima kušnje. Skandalozan je i oko njega je mnogo različitih situacija i sve se objelodanjuju.

Ben je zanesenjak i neprilagodivi izdanak visokog starokrajskog morala, a ljepotica Dijana se adaptira na raskalašeno američko poimanje života, i sve više primiće liniji od koje Ben strahuje.

Tedovo osvajanje, dame u bijelim rukavicama, na nivou je dostojanstva i dobrog ukusa pristalog ozbiljnog muškarca, iskusnog ljubavnika i čovjeka koji na žene troši milione dolara. Uvjeren da je idol za svaku ljepoticu, Adrian prostački opsjeda i Dijanu, i u njoj dolazi do previranja i borbe između požude i dostojanstva. U njoj će ipak pobijediti moral ponešen iz kućnog odgoja, vjernost čovječice svom čovjeku.

Ted je u svakodnevnim petljavinama sa svojim mistesama, a onu do koje mu je najviše stalo, Damu u bijelim rukavicama, konačno prihvata kao pupoljak koji on neće moći da ubere i zadjene za rever.

Adrian će usmrtili svoju i Tedovu ljubavnicu, pa će i on poginuti u saobraćajnoj nesreći.

U potrazi za izumom, na Bena će biti izvršen atentat. Preživjeće ga sa teškim ranama.

Dijana će svoju sudbinu odlučno uzeti u svoje ruke. Benov nadaleko tražen izum prodaje Tedu za 10 miliona dolara gotovine i partnerstvo u gigantskoj industriji.

DAMA U BELIM RUKAVICAMA, Danilo Marić, prikaz i širi sinopsis romana Veljka Bojića:

Mjesto i vrijeme radnje:

Događaji se zbivaju sedamdesetih godina u području Los Angelesa.

Ličnosti:

Dijana Dobrić, 36-ogodišnja žena naglašene fizičke ljepote i visokih moralnih nadzora. Ima opekotine na rukama i uvijek nosi rukavice, ona je “dama u bijelim rukavicama.” Sa mužem Benom i kćerkom Olivereom živi u Alhambri. U nju se, nakon prvog viđenja, zaljubljuje prebogat industrijalac Ted, jer ga je likom podsjetila na njegovu poginulu suprugu.

Branko Ben Dobrić, muž Dijane, 52 godine, naučnik je svjetskih dostignuća, kao i Dijana visokih je moralnih načela, pomalo je odsutan, ali ima težak problem, ne dopušta

da njegova dostignuća dopanu u ruke komunista od kojih zazire. Zbog toga izume ne prodaje i živi na ivici bijede. Veoma je obrazovan sa dva fakulteta.

Olivera Dobrić, 17-ogodišnja ljepuškasta kćerka Dijane i Bena, još traži sebe.

Sandro, Aleksandar Aleksandrović Samarin, student, prijatelj Olivere.

Tomas King Ted, 60-ogodišnji milioner industrijaclac, još je fizički privlačan. Po čitavom svijetu uspješno je razvio svoju Universal Eletronics Company i dalje je u usponu. Živi u Bel Eru, u prbogatom menšenu sa poslugom i tjelohraniteljima. Supruga je poginula pilotirajući njihovim avinom. Čovjek je koji je podjednako opsjednut sa industrijom i mladim lijepim ženama, za koje uvijek nađe vremena i prema kojima je veoma darežljiv.

Greg Bel, mlad i jak Tedov tjelohranitelj, (jedan je od trojice tjelohranitelja.)

Majkl Dilan, Tedov privatni detektiv, profesionalan ali i zagonetan.

Vera Vandel, 34-orogodišnja Dijanina prijateljica, razvedena 2 puta, živi u Alhambri. Obogatila se iz dva braka, poznata je u javnosti i pozivana je u najviše američke krugove. Pored fizičke ljepote, nju krase orginalni pogledi na život i orginalna ponašanja, koji se generalno veoma cijene. Odan je prijatelj. Sa Dobrićima je u prijateljstvu od prije dvadesetak godina, još dok su živili u Parizu. Njen uticaj na Dijanu osjetan je i on smeta staromodnom Benu.

Moris Lambert, Elenin stariji brat, Tedov poslovni prijatelj i Verin obožavalac.

Fišer, nejasno je čiji je agent, progoni Bena da proda izume.

Adrian King četvrti, 27-ogodišnji Tedov sinovac. Političar profanisan kroz aferu Votergejt, iz koje je ispao nacionalni junak mladih. U njega se odreda zaljubljuju, jer je fizički izazovan i veoma rječit. Ne silazi sa naslovnih stranica popularne štampe.

Mišel Dunkan, lijepa Tedova mistresa, glumica.

Meri Lu, lijepa Tedova mistresa.

Silvija Filips, Tedova housemaid, lijepa Šveđanka

Elen, prelijepa Tedova ljubavnica, Pjerova nevjerna supruga

Pjer, Elenin suprug, u alkohol ogrezao prevaren muž, inače dobar čovjek.

Dan D. Dikson, nacionalni heroj, zarobljenik u Vijetnamu, uticajan u vojnom biznisu, živi u pustinji uz vojne aktivnosti i zanima se za Benove izume.

E.L. Kuper, policijski poručnik, istražitelj udesa Tedove supruge.

(U romanu se pojavljuje ukupno 80-ak likova)

PRIKAZ:

Emigranti iz komunističke Jugoslavije, Vera Vandel i bračni par Dijana i Branko Ben Dobrić upoznaju se u Parizu i prijateljuju. Ben je opsjednut studijama i istraživanjima, supruga Dijana ga podržava i radi teške poslove, pri tom dobiva teške opekotine na rukama, a ožiljke će da prikrija bijelim rukavicama.

Dobrići doseljavaju u Ameriku, on završava i drugi fakultet, ne prestaje da istražuje. Nepraktičan je za dnevni život i na duže ostaje bez posla, troše ušteđevinu i potroše je. Vjerna supruga zabrinuta je jer su dopali siromaštva, on ne može da nađe inženjerski posao, ali neće da nudi izume, jer je njegov izum iz sfere laserskih zraka ogroman naučni iskorak, i u strahu je da može da se zloupotrebi i čovječanstvu nanese velika šteta.

Agentura je na tragu da on ima velike izume, koje pravi u svojoj maloj laboratoriji i nameću mu se nudeći velike novce za otkup. Supruga i kćerka nagovaraju ga da to

unovči, te da počnu da žive dostojnim životom, on to nikako neće, zapošljava se i radi male i jeftine fizičke poslove.

Dijana i Ben potiču iz sredina u kojima je brak uzvišen moralni čin, koji ni pod kakvim okolnostima ne dolazi u pitanje, oni se vole i ponašaju se, i u potpuno novoj sredini, u skladu sa donešenom plemenskom tradicijom. Iako mlađa 16 godina, i iako je ljepotica o koju se otimaju, ona nikad ni i jednim gestom nije dala da se nasluti neka njena promjena. Kad je on završio sa svojim školovanjem, i ona je upisala koledž i privodila ga kraju.

U sretnom braku, jedino dijete, Olivera odrastala je i razvijala se po roditeljskim nadzorima, ali je u sedamnaestoj počela da poprima i uticaje modernoga svijeta u kome se našla, a to je svijet Holivuda i pop kulture, koji se u potpunosti kosi sa roditeljskim shvatanjima. Ona se u toj proturječnosti teško snalazi i kao klatno oscilira između te dvije krajnosti.

*

Nakon što su Dobrići prošli kroz različite situacije po Americi i skrasili se u Kaliforniji, gdje su kupili kuću, i pariska prijateljica Vera Vandel nenadno se pojavila, i ona se nastanjuje u Alhambri, i staro prijateljstvo nastavilo se. Za tih 18 godina Vera je napravila dva braka, i iz njih izišla svijetla obraza, ali i veoma bogata i fizički lijepa, uz to postala je i poznata ličnost koju opsjedaju novinari. Neki gospodin Grin, bez naročitih razloga, zavještao joj je basnoslovnu imovinu, pisale su sve novine, a ona testament nije htjela da uzme iz moralnih razloga, kako je govorila, i to je bio razlog da je aktuelna novinska zvijezda.

Vera je svakodnevno sa Dijanom, Benom i Oliverom, i to su potpuno različiti svjetovi, koji se snažno privlače na dodirnim linijama različitog shvatanja života. Za Dijanu ona je pojam žene koja gotovo savršeno usklađuje starokrajski moral i savremeni iskvaren svijet, bogatstvo i svakodnevnu skromnost, fizičku ljepotu i stil odijevanja, te neuobraženost iako je stalno u žiži zbivanja najbogatijeg i najpopularnijeg svijeta. Za Dijanu ona je vrhunac uspjele moralne američke žene koju uznosi ljepota tijela i duha. Za Bena ona je ljepotica koja je izdala pradjedovske amanete. I na tom planu stalno sijekaju trosmjerne iskre. Usput i Olivera je opčinjena Verom.

*

Bena uporno progone dva agenta, predstavljali su se kao Fišer i Linton, traže da otkupe njegove izume, jedan nudi \$100,000 a drugi \$18,000, ali iskazuju i nejasnu prijetnju. U prezaduženoj porodice obe sume su basnoslovne, ali Ben ostaje dosljedan svom ne do kraja jasnom moralisanju, supruga i kćerka više ne mogu da ga shvataju i podržavaju, i dolazi do znakova porodične nesloge. Vera, Dijana i Olivera traže od Bena da se osavremeni i porodicu izvede na nivo življenja svijeta u kome su, ali do njega ti vapaji kao da ne dopiru, njegov moral ne može dozvoliti svjetsku provaliju, do koje bi mogli da dovedu njegovi izumi. On će ih rađe uništiti, a sa njima i svoju porodicu, to je u njemu presnažno i nepokolebljivo.

Dijana prvi put u braku pokazuje znake nepodrške mužu, a Ben to shvata kao uticaj prebogate i moralno nedosljednje Vere, i na toj relaciji dolazi do prepirki i netrpeljivosti. Dijana je zabrinuta u ogoljelom siromaštvu, i nalazi da je nastupio čas, kada i sama mora da preuzme neka pitanja, a ne slijepo da slijedi muža, koji se ne snalazi u

materijalizovanom svijetu. Još istrajava u čednosti i vjernosti razapeta “između muža i Boga,” a u kući još vladaše mir. U takvu situaciju upliće se neznan i nepozvan multi milioner, koji je opsjednut Dijaninom ljepotom.

*

U najvećem losangelskom poslovnom neboderu, na 32-om spratu, Ted u prolazu uočava izuzetno privlačnu ženu, koja u njega unosi nemir, sličnošću sa suprugom Karol. Prati joj svaki korak, sve do kuće u Alhambri. Industrijalac vraća film događaja iz kratkog života sa dragom suprugom, prisjeća se mnogih lijepih trenutaka provedenih sa Karol i povezuje ih sa Dijanom, kao njenom reinkarnacijom. Nameću mu se pomisli i na način pogibije, bila je sa prijateljicom Meri Džoi i upravljala je avionom... Ted angažuje privatnog detektiva Majkla Dilana da Dijanu prati i sazna njenu prošlost.

Česti su izvještaji agenta Dilana, koji uspješno uhodi i prepričava život Dobrića, Vere... Na jednom od sastanaka njih dvojice, u restoranu, upoznaju dvije lijepe stjuardese, i nakon kratkog poznanstva Ted osvaja jednu, Meri Li, sa kojom provodi noć u jahti i planira da je zadrži za mistressu. Ted je već ranije učvrstio vezu sa lijepom gospođom Elen, zaposlio joj supruga Pjera i za njene potrebe kupio skupocjen kondominium na Pacific Coast Higdžnjaj. Da bi oslobodio prostor za damu sa bijelim rukavicama, planira da se oslobodi dvije mistrese, sekretarice i housemaid Silviju, prelijepu Švedanku. Tu je i Mišel Duncan. Ovi prekidi ili najave prekida puni su dramatičnih situacija.

Vera bi da novcem pomogne Dobriće, Ben i pomisao kategorično odbija, pa Vera na razne načine pomaže Oliveru i Dijanu, i sve više ih uvodi u život pomodnog svijeta. Dijana već ide na tenis, restorane i izlete. Od desetine aplikacija niko Benu ne nudi posao. I Vera ima povremeno neke krize ne raspoloženja i planira da se vrati u Paris, a Dijanino društvo, čedne žene, djeluje joj kao melem na rani.

Agent Dilan uspio je da upriliči “slučajan” susret na skijanju Vere i Teda, na planu ka poznanstvu sa Dijanom. Vera razmišlja na nov način o životu, vraća se crkvi i pomaže je novčano. Dobrići su suočeni sa Verinim raskošnim životom i svojim sve težim poniranjem, lomovi u dušama su dramatični. Ben bi već morao da što radi, unovčiti patente svakako neće, a Dijana požuruje sa koledžom.

*

Ted uspijeva organizovati uspješan izlet sa jahtom i probranim društvom, po prvi put uvodi Dijanu kao Verin prijatelj. Pronicljive Tedove mistrese shvataju da je izlet zbog dame u bijelim rukavicama i Tedu prave scene. Veri je “podmetnut” Moris, sa nadom da doći do dublje veze, Morisa zanima njeno nasljedstvo od umrlog Grina, a nju gospoština uglednog Parižanina. Ted je opčinjen Dijaninom ličnošću: “Probudila je u meni neko egzotično proljeće, koje sam negdje ranije sreo, a u njenoj blizini ponovo ga doživljavam.” Ted je uspio da Dijanu nježno dohvati za ruku, i time je ovaj susret za nju završio prejakim događajima. Razmišljaće o svemu, biće i kušnje.

Vera i Moris su na putu čvrste veze, planiraju za Pariz, Dobrićima ostavlja mnogo vrijednih stvari, pa i jednu mnogo skupu bibliju. Dobrići su bez posla i novca, prodaju automobil, Ben počinje da radi slabo plaćen posao na benzinskoj stanici, i Olivera počinje da radi po par sati u trgovini. Vera preseljava u Pariz, Ted prati siromaštvo Dijane i traži način da to iskoristi, poziva je na ručak i ona odbija. Oko Olivere dva su

dramatična događaja, gdje poslodavci pokušavaju da iskoriste taj pupoljak, Dijana to sprečava i veoma se uzbuđuje.

U Dijani je iščikala pobuna, a Ben i definitivno odbija primamljivu Fišerovu ponudu za otkup izuma.

Ted radi na sređivanju odnosa sa mistresama, misli da se oslobodio Mišel uz dosta drame. Silvija je doznala da je na redu i ona, ali ona je gravidna i neće da poslušati Teda i izvrši prekid trudnoće. Situacija je dramatična, jer on joj predlaže da se uda za nekog Franka. Teda je ponijela čednost Meri Lu, ne vjeruje u njenu ljubav, boji se da mu nešto sprema i ta igra razvija se. Dijana je njegov glavni zanos, ide daleko u planovima, čak pomišlja i na dijete sa njom, ograđuje je sa svih strana.

*

Adrian King četvrti je Tedov sinovac, roditelji su mu poginuli prije 8 godina, pa ga je Ted preuzeo njegovu školovao, te perspektivnog fudbalera uputio u politiku, u kojoj je imao zapažen uspon. U Votergejt aferi maksimalno se eksponirao i bijedno ponašao da bi lično prošao bolje. Pored ne dugog zatvora, budući da je markantna i visprena ličnost, te dobar orator i zavodnik ljepotica, najednom izrastao je u prvu američku medijsku ličnost, koju su novinari opsjedali svuda i u svako vrijeme. Da bi mu pomogao Ted ga iz Vašingtona poziva u Los Angeles i planira ga za nasljednika svoje industrijske imperije.

Adrian je potpuno nestabilna ličnost, ekcentričan ali zna šta hoće, najavio je knjigu o skandalu i veoma zainteresovao izdavače, njom će da se obogati. Ne zanima ga industrija, on hoće da živi raskalašno a ne odgovorno. Opsjedaju ga ljepotice i svakodnevno ih svlači i ostavlja, a na dvije je bacio oko za dužu vezu, i obje Tedove simpatije, Dijanu i Elen. Progoni ih bezskrupulozno. Objе su pune požude za njim, ali se ne daju, odbijaju bilo kakav kontakt sa njim, a stalno ga priželjkuju, pa i mame. On je ne popravljivo nasrtljiv, dolazi im u kuće ne najavljen. Elen popušta i dozvoljava odnos, Dijana istrajava, ali svaki čak i pomen njegovoga imena ona ustreperi i dovodi se u kušnju.

Ted poslove ugovara preko visokih ljudi iz politike, daje velike donacije, posebno sa lokalnim liderima kongresmenom Milerom i senatorskim kandidatom Šnajderom. Oni treba da pomognu i da se Adrian izvuče iz afere.

Ted je ne predviđeno u velikom problemu sa Silvijom, koja je drogirana i u životnoj opasnosti. Preživljava u bolnici, on je odbacuje i ona nestaje bez traga. Ponovo nasrće Mišel, ali i nje se oslobađa, pa i ona nestaje bez traga. Tedu je Dijana stalno u mislima, svaki dan šalje joj buket svježeg cvijeća, ali šanje ga i Eleni.

Nakon godinu dana poznanstva Ted uspijeva da se u jednom restoranu nasamo susretne sa Dijanom. Dodatno ga je opčinila. Navikao je na ljepotice oskudne znanjima i dostojanstvom, zatečen je njenom širinom pogleda, mudrošću i obazrivošću, što je pozlačivalo njenu ljepotu. On je njoj manje dražesan nego je bio u vrijeme poznanstva. Nije prihvatila približavanje. Pokušaćе da je animira preko rješavanja Benove nevolje, počeo je o njegovim izumima i ponudio se. Izgovorila je cijenu \$300,000, procenat i Benovo inženjersko zaposlenje. Načelno je prihvatio ponudu i rastali su se.

*

Susreću se istraživač Ben i industrijalac Ted, te vode ugodan razgovor, budući da su otkrili kako su u toku Drugog rata bili borci na istoj strani, Ted američki pilot koji je oboren nad Srbijom, gdje je Ben bio gerilac. O Benu Ted stiče veoma povoljan utisak i

misli da ga može dobro iskoristiti kao istraživača. Ponudio mu je ono što je bila predložila Dijana. Ben je za dva izuma tražio \$1.000,000, Ted je ostao pri svome, i na Benu je da razmisli i javi se. Ben se posavjetovao sa advokatom Parićem i ovaj ga je savjetovao da traži 6 miliona dolara.

Usljedila je porodična drama, Dijana je oduševljena ponudom i vizijom sretnijeg života, a Ben, kojega podržava Olivera, donio je čvrstu odluku da ponudu odbije.

Dijana još jednom pada u razna iskušenja, i dolazi do još jednog “slučajnog” susreta sa Tedom, koji ona prepoznaje kao namješten, osjeća da je “lovina” bahatog bogataša, i čvrsto donosi odluku da ne podleže, pa i po cijenu da Ben ne uspije. Prije nego ga je napustila, on uspijeva da joj uruči desetine hiljada dolara vrijedan medaljon, sa likom boginje Dijane iz grčke mitologije. Uz napor prisjetila se da je taj medaljon zagledivala na 32-om spratu nebodera, u draguljarnici, upamtila je i cijenu, ali se maglovito i prisjetila lica koja su bila tu, pa joj je i lik Teda mogao biti tamo. A bilo je to ono prvo susretanje.

Dok Ben i Olivera sanjare o silnim milionima i prave planove po Parizu..., Dijana sa \$50 u kući počinje prvi put da se okreće alkoholu, i prvi put u 18 godina braka suprostavlja se suprugu, nalazeći ga nesposobna da prehrani porodicu. Uzima automobil, otvara sva stakla i demonstrativno prkosi friveju, vozi brzo i bezciljno. Nestaje joj goriva i slučajno zaustavlja se na vrhu visoke petlje, baš na mjestu gdje je bilo pomodarstvo samoubistava.

Misleći da je još jedan samoubica, policija ju je zašla i uhvatila, ona se isprepadano branila misleći da su razbojnici, u obračunu izgubila je svijest i našla se u bolnici, sa dijagnozom “samoubice.” Šokirani su Ben i Olivera, a Dijana ne zna šta joj se dogodilo, osim da joj je nestalo benzina. Došlo je do spontane prepirke, i ona je ostala dosljedna, sa bolničkog kreveta, u prisustvu Olivera, Benu je rekla, pri potpunoj svijesti, da više nikad neće biti kako je bilo, jer ona to više ne može i neće. U Benu je prejak starokrajski porodični moral, i Dijana mu je jedino važnija od izuma.

Bena je baš tada posjetio misteriozni Fišer i ponudio mu \$1.000,000 za izum koji Ben drži u tajnosti. Iako još jedan izazov u nezgodno vrijeme, opet ne popušta, odlazi kod Teda i postiže sporazum, \$175,000 gotovine, \$150,000 u akcijama i godišnju platu \$40,000.

I Ted je šokiran informacijom da se Dijana pokušala ubiti i da je u bolnici.

*

Dobrići doživljavaju preporod, prodaju kuću i iz bijede preseljavaju u vrh američke elite, u kupljen raskošan menšen u Beverli Hillsu. Dijana u potpunosti mijenja navike, kao i sve otmene dame igra tenis, pliva, vježba i ide na masaže, organizuje prijeme, zapošljava poslugu, kupuje naskuplji automobil, najskuplji namještaj, umjetnine..., pozivaju je na javne skupove i privatne večere. Sve to i unutar njenoga bića pravi promjene, i sve je bliže filozofiji pogleda na svijet gorostasa od žene, prijateljice Vere.

Benovi izumi su iz područja vojne opreme, primljeni su pozitivno od Tedovih istraživača i odmah su stavljeni u proizvodni program. Ben se pokazao kao istraživač dostojan poštovanja, i ubrzo je postavljen za šefa svih istraživanja u moćnoj Tedovoj kompaniji. Već putuje i vrši značajna ugovaranja, pa je tako dospio i do Pariza, pošao je sa Pjerom, a poveo je i Oliveru. U tome je bilo Tedove podmuklosti, jer se odmah nametao Dijani, uspio je da igra tenis sa njom, ali ona je jednako odana svom bračnom

drugu, što Teda još jednom iznenađuje, povređuje ali i inspiriše da istrajava. Dama u bijelim rukavicama sve je više dostojna Tedove borbe za nju, ali i razlog dodatnog razmišljanjima o stvarnim životnim vrijednostima, o različitim filozofijama ka putu sreće, a njegova i Dijanina su očito suprotne, i njena je uspješnija. I to je počeo da cijeni, Dijanu je počeo da prihvata onakvom kakva je, njegov idol, do koga možda nikad i neće dokučiti.

*

U susjedstvu Dobrića je bogata udova Klaudija S. Čarls, koja je ugledna i pripadnik humanitarne organizacije u kojoj je aktivna i povremeno angažuje Dijanu i Oliveru. Njen sestrić je Samaran, student i osnivač neke male stranke, animira Oliveru i prave ozbiljniju vezu. Sa lijeve strane je susjetka gospođa Kim, i ona je bogata i vodi neki agresivan pokret žena, eksponira se i policija je hapsi, a Dijana je često s njom, pa i na demonstracijama i povremeno ima neprilika zbog toga. Naročita je drama bila oko jednih demonstracija gdje su zahvaćene i Dijana i Olivera. Sinu nije dala da ide u Vijetnam, uklonila ga je u Kanadu, zbog toga je u sukobu sa mužem i razvodi se, kćerka joj se drogira i komšiluk na neki način u tome učestvuje.

*

Ted se preopteretio Adrianovim ispadima koja svakodnevno bilježi štampa, mnogo se trudi i oko Dijane da od nje napravi pokojnu Karol, nemiran je do mjere da traži pomoć od psihijatra. Ovaj ga još i ubjeđuje da je bolestan, da se okani potrage za ljepoticama u kojima traži Karol, te da mijenja način i shvatanja života. Ted je poodavno angažovao jednoga pisca da piše knjigu o porodici King, o kojoj ima podatke posljednjih 300 godina, uglednoj i bogatoj porodici, čiji je on izdanak, i knjigu želi kao veliki spomenik. Usput, uz ogroman i raskošan menšer, drugi umjetnik teše njegovo poprsje. Od Silvije dobiva prijeteće pismo, neće da abortira, telefonom se javlja i Mišel da i ona zaprijeti, a Adrian ga svaki dan oneraspoloži novim ispadom, i Ted ne može da se smiri.

Na večeri kod Teda Dijana prvi put u živo vidi Adriana, i istog trena počela je da drhti. Taj osjećaj nikad je neće napustiti. Tu se susreću Ben i Dan Dikson iz pustinjaških baza, koji mu nudi mnoge pogodnosti ako bi prešao kod njega. Ted to uočava i nije mu pravo. Ted je veliku večeru organizovao zbog Dijane, ali se bez poziva pojavila Elen sa Pjerom, da tu vezu spriječi.

Ted ima prebogatiju galeriju, koristi priliku da je pokaže Dijani, da bi uspio govoriti nasamo s njom. Ona se divi eksponatima i ostaje doslovna svojem karakteru. I oko te večere sa 27 stolica bilo je ogovaranja, Dijani je dodjeljena stolica prve dame, a muška Adrianu. Iza ove večere Ted uporno naziva Dijanu, a ona ga sluša samo dok govori o Adrianovim prljavštinama.

*

Olivera se druži sa Ken Beverli, mladićem staromodnih shvatanja koji se umnogome slaže sa ocem Benom, a njeno srce je uz Sandra.

Gospođa Kim se uporno nameće Dijani, znatno je preobraća u shvatanjima: "Ti si, draga moja, tigrica koja je odrasla u zatočeništvu. Sada su vrata na kavez otvorena, ali se ti plašiš da pobjegneš." Vodi je u planinu na jahanje gdje dolaze lijepi mladići zbog bogatih gospođa.

Bena još jednom opsjedaju agenti radi tajnih izuma, Fišera misli da je uvjeren da tih izuma nije ni bilo. Holt, agent naftne industrije pokazao se dobrim poznavaoцем Benovih izuma prodanih Tedu, i izrazio mišljenje o milionskoj vrijednosti, te se Ben još jednom vraća na uvjerenje da ga je Ted prevario. O tome bi ponovo da govori sa Dijanom i Oliverom, i tada se na TV pojavljuje Adrian okružen masom obožavatelja, a Dijana zatreperi kao šiparica...

Dijana je premnogo uložila u menšen, zadužuje se i želi da nadoknadi sve što je trebala imati ranije, i Benu uređuje biblioteku kakvu je sanjario. Dijana je konačno graduirala i planira da školovanje finalizuje doktoratom. Dobrići prave raskošnu večeru u povodu diplomiranja.

*

Vera je u Parizu i blizu je braka sa Morisom, ali zaljubljena je u nekog profesora. Od Vere Dijana saznaje da je Adrian zaljubljen u Elen, i ona pokazuje znakove prituljene patnje. Ted postavlja Adriana za direktora za kordinaciju, mjesto izmišljeno za njega. Novine ga ne ostavljaju na miru, pišu o knjizi koju će napisati, o knjizi koju će napisati Valeri, supruga sa kojom je pred razvodom, o knjizi koju će napisati njegova kućna pomoćnica, knjizi koju će napisati jedna njegova ljubavnica...

Ted će Pjera prekomandovati u Evropu i tako se riješiti Elen. Ali ona je potrošila svoju imovinu, od Pjera napravila pijanicu, prodala je kuću i kupila kondominium u Marinu Del Rej, napustiće Pjera i udaće se za Teda, to je njen plan. Zbog toga je ljubomorna na Dijanu. Vera poziva Dijanu i predlaže joj da ne pravi vezu sa Tedom zbog već posrnule Elen.

Adrian nasrće na Elen i Dijanu, a i opčinjen je njihovim ljepotama. Nenajavljen banuo je u Dijanin menšen, i zatekao je u kostimu kod bazena. Ona se općini njegovom ljepotom, ali je smogla snage da se pribere i posjetu nazove drskošću: "To nije drskost već hrabrost, a hrabrost je vrlina, a vi poštujete vrline. Ja sam to odmah zapazio. Vi nosite u sebi čar sveta za kojim se čezne po knjigama, jer se više ne nalazi u životu, a kada se nađe, onda čovjek ne može da ostane prema njemu ravnodušan."

*

Šezdesetogodišnji industrijalac Tomas Ted King sve češće ima potrebu da pravi životni bilans, i svaki put nađe da mu je ostalo premnogo da uradi, u tome je i osvajanje Dijane. Na jednom od rijetkih odmora, ribario je u Majami Biču, iscrpio, dospio je bolnice i onih misli koje su ga sve češće uznemiravale. Pokojna Karol snažno bruji u njemu, naziva Dijanu, i kao najbližoj osobi, otvara dušu i srce, a ona mu dozvoljava da govori. Psihički postaje sve nestabilniji i nezadovoljniji, i dalje je nezasićen proizvodnje novca i potrošnje ljubavnih slasti. Vera će reći:

"Tedova duša uzdizala se kao goli zidovi gotske katedrale, podesni da se u njoj oglasi vapaj, a ne lirski tonovi. U toj prostranoj duši čule su se ponekad orgulje vremena i podmukla zvona njegove nagonske prirode, koja se malo čime mogla zasititi, pa se taj hram ispunjavao neutješnim bićima, kojima je novac bila jedina religija. U tom hramu on nije bio pastir već Dionizos, koji uzdiže svoj sjaj nad ruševinama propalih bića. Silnici grade svoj svijet kao kraljevi piramide, rukama miliona koji su nedostojni njihove pažnje."

Ted je pred sudbonosnim ugovorima sa komunističkom Kinom, i treba da pribavi saglasnost državne administracije. U pomoć priziva Adriana i šalje ga u Vašington. On tamo svaki dan liježe i pijanči sa novom ljepoticom, za Teda nema vremena i Ted je uznemiren. A državni kanali TV ne skidaju ga sa ekrana, gdje je stalno okružen lijepim obožavateljicama. A taj Adrian umije da se nametne novinarima i prostom svijetu, vole ga kao i sve njegove ludosti, jer on je pravi predstavnik novog pokreta pop kulture, pokreta mladih koji ne mare za vrijednosti, ruše ih i uzdižu neznanje, ljenost i bogat život bez rada.

Adrian se sastaje sa suprugom Valeri i saznaje da je trudna, i on i od toga misli da napravi posao, jer djetetu će trebati otac. Naziva i Dijanu i Elen, uznemirava ih u svako vrijeme, a one ga i žele i odbijaju.

*

Kim Dalton se umara od demonstracija i traži utjehu u ljubavi, sve više govori o fantasti muzičar Valteru, pa se i Dijana udaljava od pokreta za koji se bila zagrijala. Ona razmišlja o zaposlenju.

Kako je Adrian nasrtljiviji tako je i Dijana razdražljivija i nesigurno pliva na rubu ponora, stalno bi da usvoji nešto od ponašanja gospođe Kim i prelijepe Vere, ali istovremeno i shvata da one nisu sretni ni koliko ona. Iako je u svojoj nauci i problemima, Ben uspijeva da prepozna Dijanine kušnje, zbog toga ne voli gospođe Kim i Veru, govori:

“Gospođu Dalton, vi hoćete da iznesete zastavu ženine čistote na brdo zaspale ljudske savjesti.”

Dijana zna domete njegovih misli, presabira sebe i njega, traži svoj put:

“Ted je osobenjak, Ben je opsjednut naukom, Elen je ljubomorna, Kim je zbunjena ženom u samoj sebi i ne zna šta od toga da čini, Adrian se ponaša u životu kao provalnik u bogatu kuću dvoumeći se šta pre da ugrabi za sebe.”

*

Lola Ilić je Oliverina prijateljica, slobodnijih je nadzora i simpatičnih manira, podsjećaju na nenadmašnu gospođu Veru, pa je Olivera povremeno slijedi i oponaša. Tu su djevojačke priče i zgodice, Olivereno prijateljovanje sa Kenom i Sandrom, filozofiranje moderne i raspuštene mladosti, ali i vrlo ozbiljne situacije koje roditelje dovode u brige. Naročito je potresna Lolina priča iz jednog trodnevnog logorovanja na rok koncertu.

Ted je i dalje podjednako zauzet biznisom i ženama, sa kojima sve više ima i neprijatnosti. Još ne zna gdje je Silvija i je li prekinula trudnoću. Uspijeva da privoli Dijanu da dođe na jedan razgovor. Zamišlja pokojnu Karolu i žali da je odlagala sa djetetom. Poslovi mu zapadaju u teškoće, ima više stotina miliona gubitka na nekim ugovorima, zbog toga se priprema da pođe na skijanje i tamo da se susretne sa uticajnim političarima.

Ted je na ribarenju bio sa Bobom i njegovom novom suprugom, i sada dolazi poručnik Kuper, koji je istraživao nesreću Tedove i Bobove supruge, te se raspituje za bitisanje Boba, jer je njegova druga supruga nađena mrtva u apartmanu. Još jedno podsjećanje na nesreću drage supruge uznemirava ga.

Na skijanje poveo je Mišel, ljepoticu koja je bila u užem izboru za mis Amerike, neuspjelu glumicu, koja se drogira i insistira na braku, zagorčavala mu je život i na planini. Da bi ga napravila ljubomornim spetlja se sa nekim Talijanom, koji joj nudi uloge u Rimu, a Ted na snijegu neočekivano susreće prelijepu Meri Lu i nastavlja sa njom.

Adrian je ponešto uradio i za Tedove poslove i pod tuđim imenom vraća se u Los Angeles, ali ga u avionu prepoznaje stjuardesa i spetljaće se sa njom. Naziva Dijanu i ona prijeti da će tražiti zaštitu od muža. On naziva Elen i ona ga odbija, jer je računala na Teda, a on joj saopštava da je Ted u planini sa Mišel, ta vijest je razbjesnuje i baca u očaj. Kasnije Adrian beskrupulozno nasrće na Elen, i ona iz očaja ali i osvete Tedu, prihvata i ide sa Adrianom u neobuzdanu ljubav i žestok alkohol. "Ti su karakteri naglo donosili drastične odluke, a kasnije su se izvinjavali za posljedice."

*

Ben putuje u vojnu bazu u pustinju da zastupa Teda, poveo je Oliveru, a Dijana je ostala da se gospođi Kim nađe pri ruci oko organizacije najvećih demonstracija. Ben je Dijanin ostanak shvatio kao malu izdaju. Na putovanju bena prati sumnjiv automobil, i on tome pridaje značaj. Na ovom putovanju Ben je, kroz lagan razgovor, kćerki izložio svu svoju filozofiju gledanja na život i svijet, govorio je zanimljive stvari i Olivera je slušala sa pažnjom. U osnovi branio je vrijednosti koje su devalvirane u američkom društvu, gdje se slavi osrednjost i nesposobnost. Sa ovoga putovanja Ben je donio još jednu povoljnu ponudu za sebe, ali će to kasnije Dijana glatko da odbije.

Ted na skijanju lomi nogu, ide u bolnicu, i u gipsu će kod kuće ostati dugo. Doživljava stres, gubi vjeru u sebe, i za to optužuje svakoga ko je došao da ga vidi. Meri Lu ga je napustila. Mišel je u Las Vegasu na nekom snimanju. Adrian ga ni u čemu ne može da ga odmijeni a blati ga. Opet ga šalje u Vašington da pribavi dozvole za izvoz na istok, jer uložio je mnogo i napravio nove fabrike računajući na taj posao. Sa nogom u gipsu, štakama i invalidskim kolicima Ted zapada u psihičko poniranje, od napuštenosti od onih u koje je najviše vjerovao, kako misli, od fizičke istrošenosti, kako mu se prvi put pričinjava, ali i od dosade i slobodnog vremena, što je redovna pratilja poslovnih ljudi kad ne mogu da rade. Jedino ga je raspoložila nenadna posjeta Dijane i Bena. Ona mu je iskazala obilje nježnosti i saosjećanja, poljubila ga je u lice.

Adrian u Vašingtonu banči, prvi put uspijeva da u krevet uvede Karolinu Milton i pjeva joj o ljubavi, a već sljedeće noći iz bara kupi i u isti krevet uvodi ljepoticu koja će ga opeljušati. Poziva Dijanu i uznemirava je, doziva Elen koja ga i odbija i mami. Ted ga progoni, ali on za istočne poslove nalazi malo vremena. Tu doživljava neobičnu situaciju sa lezbejkom Melisom. Nešto i uspijeva oko Tedovih poslova i Ted se oduševljava, te pomišlja da i njegov portret unese u svoju galeriju.

Ted svaki dan šalje Dijani buket cvijeća, njegov život su lijepe žene i industrija, nikad to ne smeće. Od agenta saznaje da je Silvija nestala, prodala je sve što je imala i sa banke pokupila gotovinu. Mišel se udala u Londonu. Elen mu se ne javlja. Dolazi i pisac porodične knjige, da traži novac, a kad Ted pita o kraju knjige, ovaj odgovara da je pri kraju, nedostaju samo nekolike rečenice, koje će napisati kad se Tedu dogodi jedan od tri moguća slučaja; bankrot, smrt ili sin.

*

Ben i Pjer putuju na duže u Evropu, ide i Olivera. Ispraćaju ih Dijana i Elen, te razgovaraju o svemu pa i o Tedu, i Dijana joj daje na znanje da je pri moralu udate žene i da nikad neće biti s drugim. Adrian iz Vašingtona nasrće na Dijanu i Elen, njegov glas Dijanu dovodi u čudno stanje, stanje nejasne kušnje i nemira, ali uspijeva da se drži otmeno i odbije svaki njegov nasrtaj.

Bob je uhapšen zbog ubistva druge supruge, usput je priznao da je ubio i prvu, i sa njom Tedovu Karol. Ted je još jednom nesretan, sa invalidskim kolicima ide na aerodrom i u svoj avion, te putuje u pustinju gdje je umjesto spomenika zasadio palme, i iz aviona spušta vijenac. Pod stresom je, ali prima prijatelje koji dolaze sa toplim riječima.

Dijana nenadno posjećuje Teda, a ovaj joj se žali na Bena, koji sabotira ugovor sa Kinom, morališe starokrajnska osjećanja i izume ne da u ruke komunista, kako priča na sve strane. Dijana je došla da upozna Teda da je Elen u očajnom stanju, jer ga ona voli a on je potiskuje, pri tom mu je vratila skupocjeni medaljon i objasnila da objema šalje cvijeće iz iste košare. Smoždila ga je Dijana, ali je imao snage da se sebi zakune da će je osvojiti.

Adrian se vraća, petlja sa stjuardesom Karolinom i Elen, koja je zbog njega pala u depresiju a ne zbog Teda. Ted otvara dušu pred Adrianom, priznaje da gubi korak sa vremenom, te razgovaraju šire o problemima, i tada Ted u Adrianu prepoznaje mnogo jaču ličnost nego je mislio da je. Govorili su i o knjigama koje su na pomolu, Ted se prijatno iznenadio Adrianinim zamislima i prihvatio ih kao izvanredne. U neposrednim kontaktima Adrian je vješt da se nametne mudrošću.

Adrian i Elen idu u Tedov kondominium, rekla mu je da je to vlasništvo njenog brata, te dolazi do izljeva ljubavi, obostrane ponude braka, i naročito do velikog konzumiranja alkohola.

*

Poslije demonstracija gospođa Kim bila je u zatvoru mjesec dana, nije ni poslije davala izjave, odlučna da promijeni stil života i da okupi porodicu. NJenu popularnost koristi jedna modna kuća i zapošljava je kao menadžera, uspješno okuplja sina, kćerku, bivšeg muža i upriličuje da se svih četvero vjenčaju jedan dan. Dobrići će biti kumovi njoj i Valteru. Pozitivni događaji oko porodice gospođe Kim pozitivno će utjecati i na Dobrićevu porodicu, naročito na Dijanu.

Tedovo stanje se popravlja, za koji dan skinuće gips i tome se veseli i pravi velike planove. Prvi udar na taj plan bila je vijest od agenta da je Silvija tragično završila. Dobila je porođajne bolove, nije imala inšurens, pa se mučila i iscrpila, kasno je prebačena u bolnicu, podlegla je ali je muško dijete sretno rođeno. Agent Dilan se ponudio da njegova supruga preuzme i za neko vrijeme u tajnosti podiže dijete. Ted se iznenadio da je Dilan uopšte oženjen, jer se predstavio suprotno, pa će to biti još jedan povod da razmišlja i o njemu, kao mogućem čovjeku koji radi i protiv njega.

Ben i Olivera privode kraju posjetu Parizu i tamo su se javljali agenti zbog Benovih izuma. Vera i Moris žene se uz veliku pompu, a sestra Elen ne dolazi na svadbu, što dovoljno govori o njenoj patnji oko Adriana. Opet Fišer Benu nudi milion dolara za laserski izum, kako se izrazio, ali ga i obavještava da je Ted komunističkoj Kini prodao uređaje po njegovim izumima. Ben se osjeća kao da je izdao svoje principe, otadžbinu, moral svojih ponosnih predaka..., bijesan je i spreman na protuakciju.

U Tedovom menšenu Adrian pravi velike ljubavne planove i naziva mnoge ljepotice, a usput povaljuje Tedovu kuvaricu. Puni ljubavi, a i alkohola, razdragani su Elen i Adrian u Pjerovom Citroenu na putu za jezero, a tamo njihovom veselju neće biti granica. Oni se više nikad neće rastavljati, šapuću jedno drugom. Adrian je napisao pedesetak stranica memoara, prikazujući se kao naivna žrtva moralno posrnulog američkog društva, i na jezeru se sastaje sa izdavačem Sem Samsonom i koristi priliku da zavodi njegovu suprugu Lenu, koja će ubrzo ući u njegov tim za pisanje knjige.

Prva glava knjige "Prvi jahač apokalipse" govori o brutalnoj Adrianovoj prvoj ljubavi sa poznatom gospođom, to je uzbudilo gospođu Lenu, koja u potaji piše knjigu o negativcu Adrianu. Lena i Sem imaju odvojene zakulisne igre oko Adriana, a i on oko njih dvoje. Adrian je već od Sema dobio avans za buduću knjigu, uzeo je i ovom prilikom nešto, a ukupan prihod preko Sema očekuje oko tri miliona.

Na jezeru se Adrian raznježio i zapao u potrebu da ispovijeda ukupan svoj život, raznježenoj Eleni izrigao je sve što je bilo duboko u njemu. A ona je zahvalan utješitelj njezinih duša. Nakon toga, kao oporavljen ranjenik, onako čio svraća u jedan restoran i tamo zatiče Karolinu, koja ga je uhodila. Nova pomama ljubavi i bježe od Elene, koja će ga tražiti i od gospođe Lene saznati za Karolinu, i doživiti novi nervni slom.

Vera dolazi na bračno putovanje u Los Angeles, ali je zatiče Elen u teškom duševnom stanju. Donosi joj vijest da je Pjer neočekivano nasljedio ogromno bogatstvo od neke tetke, ali nju zanima samo Adrian.

Ted je pokušavao sa Dijanom, ali u jednom razgovoru, ona ga je veoma molila da je se okani, jer ona može biti samo Benova. I Adrian je uporno naziva, svjestan je koliko je to uzbuđuje i istrajava, ona se zaista uzbudi svakim pozivom, ali kušnja prekratko traje.

*

Nastaju drame oko akcija Tedove kompanije. Procurila je vijest da je došlo do potpisa ugovora sa Kinom pa su stokovi naglo porasli, Vera i Moris su u to uložili mnogo novaca, a onda je procurila vijest da od ugovora nema ništa, u pitanju su časovi Drame u kojima Vera rasprodaje svoje akcije, a Moris ne uspijeva i pod šokom završava u hitnoj pomoći. Epilog drame je potpisivanje ugovora i svi će na tome zaraditi.

Ben je nesretan da njegovi izumi idu u komunističke zemlje, samo mu je to u glavi, Oliveri još jednom iznosi svoju filozofiju i potrebu da preduzme neku kontra akciju. Vrativši se iz Evrope, iznenađen je da ga Dijana nije sačekala, ona je otputovala sa Verom i ojađenom Elenom na Havaje, na sedmodnevni odmor.

Na jahti vodi se važan razgovor Teda i agenta Dilana, koji je pun saznanja. Neki novinar Laban počeo je da piše Tedove prljavštine, pa su ga Dilanovi ljudi pretukli i u bolnici je. Dilan je preuzeo Tedovog sina i o njemu se stara njegova supruga. Slijedile su vijesti jedna za drugom, ali kad je agent Tedu otkrio vezu Adriana sa Elen, njegovoj nesreći nije bilo kraja. Kako je već načisto da do Dijane nikad neće doći, on je bio odlučio da ostatak života veže za Elen, i ovu vijest doživio je kao svoj potpun poraz, i izdaju svojih najbližih. Sam na palubi dugo je razmišljao i donosio razne odluke, naredio je da nikoga ne primaju, a onda se kao da je komandos pojavila Meri Lu, ona ga voli i pojavljuje se kad mu treba, pomisliće Ted i primiće je. Nakon svih događaja koji će uslijediti, baš nju će i da oženi.

*

Vera čini sve da pomogne Elen, koja naprosto luduje za Adrianom i moli Veru da ga traži. Vera potajno angažuje Tedovog agenta Dilana i saznaje sve što je zanima. Da bi od Adriana zaštitila Elen, koja je uživala kondominium koji je kupio Ted, ona od Teda kupuje taj kondominium, i Elen će reći Adrianu kako je to njenoga brata Morisa. Dilan javlja da je Adrian u roditeljskoj kući i sa Lenom se ljubaka i piše knjigu. Elen još jednom šokira se. I taman kad je Vera pomislila da je kako-tako zaliječila Elen, Adrian se javlja i zaluduje je dokraja, prihvata opet vezu, vodiće ga u “bratov” kondominium.

Ben je otišao na radno mjesto, taj dan obavio nekoliko razgovora, bio je i kod Teda da mu podnese izvještaj sa puta po Evropi, pa će spakovati svoje poslovne stvari i sekretarici saopštiti da neće dolaziti neko vrijeme, uzeće odmor. Zapućuje se u pustinjsku bazu, nije se javljao ni Dijani čitavu sedmicu, a kad se javio, gotovo da mu je naredila da dolazi i da obave obaveze oko kumovanja gospode Kim i Valtera. Nije došao. Ostao je i postigao priželjkivan ugovor, konačno je zadovoljan i to saopštava Dijani. Još u toku tog telefonskog razgovora došlo je do neslaganja, zaiskrilo je sa prijetnjom da razgori, i o tome će kad se vrati.

U pustinji na Bena izvršen je atentat, teško ranjen uspio je da ubije jednoga od dva napadača. Vijest će se proširiti filmskom brzinom. Štampa će javljati kako je naučnik ubio napadača, da je i on smrtno ranjen, i da su mu pokradena velika naučna otkrića. Dijana i Olivera su pokošeni. Ted se javlja i stavlja Dijani na raspolaganje avion, sto hiljada dolara, advokata, agenta...

*

Elen u kondominiumu čeka Adriana sva rascvjetala od sreće. On dolazi kakav nije nigdje prije, u farmerkama..., prosto obučen i ljut. Objasnio je da je Teda sa jezera smrtno uvrijedio ženski glas sa francuskim naglaskom, aludirajući na Elen. Ted ultimativno hoće ime te žene, i zaprijetio je Adrianu da će ga isključiti iz svog nasljedstva. Adrian prijeti zatečenoj i polunagoj miljenici, a od ljubavi u koju su se zaklinjali ne bješe ni traga. Nije je poljubio i to u njoj na tren zazva žestoku mržnju, koju nije krila. U jednom času Adrian vidje pištolj u njenoj otvorenoj tašni, valjda je pomislio da je u namjeri da ga ubije, uzima pištolj i opaljuje u nju. Od ranije je tu bila jedna kanta benzina, koju razlijeva i potpaljuje. Elen se ipak spašava, sa teškim opekotinama i ranjena dospijeva do bolnice. Vijesti će javljati da je Vera Vandel opljačkana, ubijena i zapaljena u svom kondominiumu.

Elen nije u teškom stanju ali će po licu ostati veliki ožiljci od opekotina. Pjer je tješi i nudi posve novi njihov život. Vera je savjetuje da u bolnici ne govori i ne otkriva identitet, tako treba koji dan zbog lične sigurnosti, neka je liječe pod Verinim imenom.

Adrian je imao zakazan sastanak sa Karolinom na aerodromu, pa je požurio da stigne ranije, da ga ko prepozna zbog alibija, vozio je prekoračujući dozvoljenu brzinu, pa ga je na friveju slijedila policija, a on da bi joj umakao povećao je brzinu. Iznerviran i nije mogao biti vrhunski vozač, pa je loše procijenio zavoj, uspon puta i survao se u ponor. Ubrzo je podlegao.

Ted, Vera i policija imaju posla na sve strane. Istovremeno nastaje drama oko pada i rasta Kingovih akcija.

*

Dijana je Tedovim avionom otišla Benu, koji se poslije operacija oporavljao. Ona će tih dana da svodi svoje bračne račune. Osamnaest godina dozvolila je da bude slijepo vođena, gradila je porodičnu toplinu, bračnu ljubav i moral po najboljim tradicijama svoga roda i ponosnog plemena. Mužu da ugodi trpila je mnoge godine nemaštine i nadala se boljem, ostala je i iznakaženih ruku, ostala je u punoj ljubavi i vjeri, ali njen muž, uz goleme svoje sposobnosti, i definitivno nije sposoban da vodi praktičan život, ona će sve to da mu kaže uzdignutog čela, i dodati neopozivu svoju odluku, od sada će ona da preuzme vođstvo. Ima rješenje o svemu, godinama je o tome razmišljala, pa i o Benovim izumima.

Slične misli godinama pratile su i Bena, i on je znao biti nesretan zbog patnji koje je imala trpeljiva Dijana, a uzrok im je on. Ponesen naslijeđenim moralom i zaustavljen u vremenu od prije pedesetak godina, Ben je premnogo radio, istraživao i nadao se da će svojim izumima pomoći slobodni svijet, i kad je napravio sanjani uzlet, sav njegov napor savremeni posrnuli materijalizovani sistem bi da ga zloupotrijebi, i plemenite izume okrene u oružje smrti, i za šaku dolara preda ga u ruke svjetskih ubica. On to nije mogao, a nije umio drugačije da stiče novac i priušti pristojnije uslove za porodični život.

Za Bena je njegova supruga oličenje ljudske čistote. Dijana je fizički najzgodnija žena od svih koje je vidio, ona je umilna ženka koja je jednom i za sva vremena odabrala svoga muškara, i ma koliko da je pogriješila ili nije, ona će njemu ostati umilna i nepokolebljivo odana. Ben je Dijanu kroz čitav njihov život tako shvatao, bezmjerno ju je volio a da joj to nije nikad ni rekao, i ona mu je najvrijednije do čega je u životu stigao, jedino je vrijednija i od još tajnog izuma. Nažalost, to je pomislio mnogo puta u životu, na tu plemenitu ljubav nije uzvratio zavrijeđenom mjerom. Tek zadnje godine u njoj nastajala je pobuna, osjetio ju je odmah, imao razumijevanja i plašio se, ali ga njegovo moralisanje nije dalo da se prilagođava američkom društvu, čiji je i on državljanin. I ne samo što je nosilac Dijanine patnje, on ju je već bio doveo na ivicu provalije, jer da nije preživio atentat, da su mu pokradeni izumi, dragu suprugu i milu kćerku ostavio bi bez ičega.

Ben je Dijani prvi put izvrnuo dno duše, i dao joj potpunu podršku za nakane koje je imala. I ona je krenula smjelo, umno i odlučno. Ted je imao pred sobom još jedno Dijanino izdanje, divu kojoj nije moga da se načudi, prihvatio je njenu ponudu oko Benovih izuma, deset miliona u gotovini i njeno partnerstvo na novom projektu, te najljepši kabinet sa sekretaricom na 32-om spratu. Benu je ostavljeno da odabere i radi kao naučnik.

Ted je već tada znao zbog čega je Dijana dama u bijelim rukavicama, znao je da je neće nikad imati za sebe, ali je bio srećan da je upoznao i ženu kolosa, i da će sa njom biti u nepokolebljivom prijateljstvu. Po potpisu ugovora poljubio joj je u oba lica, to je doživio kao vrhunac zadovoljstva, a ona će ga još i iznenaditi riječima, da se u njenoj zemlji ljubi tri puta. Taj treći poljubac će biti pečat odanom prijateljstvu, a ne ljubavi kako je do sada naučio da shvata gospodin Ted, koji će isti dan poći na bračno putovanje sa Meri Lu i sinčićem, baš kao da je sve to priželjkivao.

Danilo Marić

204. **DUG ŽIVOT PIŠE KRATKE PRIČE**

Vasa Mihailović, zbirka priča *Elze i druge priče*.

Od malih naroda u svijetu, rijetko je koji napravio crkava i napisao štiva, koliko je to učinio srpski narod u Americi. Dok su srpske-pravoslavne crkve biseri američke kulture, religije i arhitekture, u isto vrijeme tragovi njihove pismenosti blijedi su. Po broju novinskih listova, naslova knjiga i pamfleta bili bi u vrhu, ali njihov kvalitet nije uspio probiti onaj najniži oblak s kojeg se uzlijeće u prostore trajnih vrijednosti.

Bilo je izuzetaka i kvalitetnih djela i u prošlosti, nažalost, najglasniji su bili nedovoljno pismeni ljudi, koji su se raspisivali u funkciji afirmacije jedne politike, da bi osporavali sučeljenu. Sa matičnom zemljom bili su u stalnom sukobu, kontakt sa ljudima od kulture nije ni postojao, pa je nužna pomoć te vrste morala izostati. Preko devedeset posto tema njihovih pisanija bile su političke, u funkciji negiranja svega i svačega u domovini, koja je njih, baš kao i oni nju, odbacivala kao svoju pogrdu.

Najnovija srpska migracija unosi posve novi kvalitet pisane riječi, paralelno po dvije linije, i srpske i američke kulture. Ona najavljuje rezultate koji će ubrzo doživjeti afirmaciju. I kod nje postoji politički jezik, ali on je tek na nivou realnog i očekivanog života, i ovo je zaokret. Novi pisci su intelektualci, oni što imaju šta da kažu, ali i koji umiju i da lijepo napišu. Ako postoji rodonačelnik srpskih pisaca u Americi, onda je on profesor Vasa Mihailović, teoretičar književnosti, književnik, biograf, pjesnik, pripovjedač, rodoljub i vrijedni i istinski ambasador srpskog roda.

Vasa Mihailović, među srpski izagranični svijet, decenijama unosi i njeguje kvalitet pisane riječi. Pronalazi, proučava i afirmiše "izagranične" Srbe i njihova djela. Pisao je i objavio osvrte o četrdesetak srpskih pisaca iz rasejanja, prikupio i obradio mnoga njihova djela, te ih štampao u knjigama antologije proze i poezije. I sam je napisao zavidan broj pjesama i priča. Sve ovo potvrđuju i dvije objavljene knjige u Beogradu, bibliografija oko dvije hiljade njegovih radova, i zbirka priča, gornjih naslova.

Kad čovjek i površno prelista bibliografsku knjigu "Rasejano slovo", ostaje impresioniran grandioznošću djela jednoga Srbina u "dalekoj" Americi, koji je uvijek bio blizu mastionice svakog srpskog pisca, bez obzira gdje se on nalazio na globu. U ovoj knjizi su pobrojani svi Vasini radovi, njih oko dvije hiljade, koji su nastali zadnjih pedeset godina prošlog vijeka. U njoj se navode svi prilozi objavljeni u desetina novina i časopisa, te šesnaest knjiga, od kojih su po osam, njegova književna djela, te prevodi i antologije.

Zbirka priča "Elze i druge priče" sastoji se od osamnaest priča, u kojima je književnik Vasa Mihailović, takav utisak stičemo nakon što ih pročitamo, napisao epizode jednog bogatog dugog života, i ilustrovao misao da; dug život piše kratke priče. Već nakon pročitanih prvih rečenica knjige shvatamo da je pred nama spisatelj od zanata, pred kojim su se tajne pisanja davno razotkrile. Rečenice su briljantne, kao da su sve prošle kroz radionicu u kojoj se odavno bruše kristali, a riječi isprane u koritićima na

obalama rječica sa zlatnim zrnjevljem. Knjiga Vase Mihailovića “*Elza i druge priče*” je veoma gusta proza, ona spada u kratku prozu sa najvišim koeficijentom gustoće, kakvu susrećemo kod najboljih srpskih pisaca. Ovakvu prozu mogao je da napiše samo čovjek koji je ekspert književnosti i veoma iskusan čovjek istovremeno.

Pažljivijem čitaocu Mihailovićeve proze neće promaći neke karakteristike koje, izgleda, neminovno prate sve književnike bez čvrstih veza sa kulturom matice. Ovo se odnosi, prije svega, na razvojni put pisca u matici, koji se oblikuje uz stalno oko profesionalnih kritičara, ali i čitalaca i prijatelja. Svakom umjetniku, bez obzira na objektivni domet njegovog djela, nužno je potrebna pravovremena i istinita kritika, da bi njegovo djelo bilo realnije ocjenjeno i smješteno na svoje mjesto, s kojeg umjetnik nastavlja svoj pohod. Kad stručno oko izostane ili zataji, a kod Srba u rasejanju, sem izuzetaka, toga nije ni bilo, nema ni danas, onda je umjetnika da se i time bavi, i da pri tome bude i stručan i objektivan, što je vrlo teško, i gotovo nemoguće postići. U tim okolnostima umjetnik izgubi dragocjeno vrijeme lutajući na stvaralačkim putevima. Na njima svi lutaju, a mnogi se nikad i ne uspiju popeti na magistralni pravac. Književnik Vasa Mihailović je decenijama na tim putevima, postao je njihov znalac i vodič, jer on je jedan od rijetkih putnika koji je pobijedio na svim velikim raskrsnicama i izbio na cilj. Pa ipak, bodlje na tim putevima ubadali su i njega, i ostavljali neizbrisive ožiljke i u njegovim djelima.

Nema sumnje, Vasa Mihailović je na kulturnoj osami potrošio veliku energiju da bi uradio i ono što je po prirodi kulturnih sredina da rade drugi, i da zbog toga njegovo ostvareno djelo, u rasejanju, ima veću specifičnu težinu od djela iste vrijednosti ostvarenog u matici.

Svako uspjelo umjetničko djelo pomalo je i autobiografsko. Ove priče su po tome prepoznatljive. Kad je pisac prelazio na “tuđi” teren nije mogao dosežati “sebe.” Zbog toga su najbolje one priče koje su inspirisane izaratnim izbjeglištvom u Evropi, pripremi i odlasku u Ameriku, i prve godine snalaženja u njoj. A ovo je bio i autorov centralni dio života. U knjizi zastupljenost žene je poprilična, a prilaz dosta neobičan i originalan. Nema u njoj ljubavne zanesenosti niti pjesničkih moralisanja, ovdje je umjetnik talentom i najboljim alatom uspio da zida neki drugi uvjerljiv ljubavni plam.

Po kriterijumu jednoga čitaoca, najbolja trećina priča je, ovim redom: *Zbogom Evropo*, *Crnovid*, *Otac i kći*, *Elze*, *Glasnici iz daljine* i *Težak posao*. U zadnju trećinu svrstane su priče, od osamnaestog prema dvanaestom rangu: *Flaša*, *Na krstu*, *Zato je tako duboko*, *Trka u noći*, *Ana*, *Žuti šafan* i *izgubljeni šešir*.

Flaša je priča inspirisana jednim neobičnim zločinom na Kosovu, o kome se dosta zna. I pored vrhunske rečenice i probrane riječi, po priči se prepoznaje da je ona do autora došla iz druge ruke. *Na krstu* je ispričana jedna neratna priča iz ratnog vremena, a autor je svjedoči posredno. *Zato je tako duboko* priča slična prethodnoj, u kojoj se protivnik vidi samo kroz svoju mušicu, na jednom mjestu se to i kaže: “Njima je sve dozvoljeno kad su u pitanju partija i njihovi ciljevi.” *Trka u noći* opisuje jednu slučajnu i neobičnu uličnu trku dvojice stvarnih rivala-trkača. *Ana* je je jedna ljubavna priča u kojoj je malo ljubavi. *Žuti šafan* i *izgubljeni šešir* je priča koju dječak priča o ljubavi odraslih, ta ljubav je data u pozadini. Uz svo majstorstvo iskusne pripovjedačke ruke, koje se nameće u svim ovim pričama, i uz sav vrhunski književni alat, za najveći domet ovim pričama nedostaje autorska uvjerljivost, koju onda do kraja nije mogao ni prenijeti na čitaoca. Ponekad se ima utisak da je ovim pričama na smetnji i veliko autorovo teoretsko

književno znanje, koje je sprječavalo autora da duši pusti da se raspriča. U njima je sve “učeno”, nema suviše ili slabije odabrane riječi, majstorstvo je potpuno, ali autor nije direktni posmatrač.

Zbogom Evropo je priča koja na čitaoca ostavlja snažan utisak, vjeruje joj, a ponekad mu se učini da joj je i sam svjedok. Autor se u priči ne vidi, ona sama teče kao voda niza stranu. Prozno djelo je zamišljeno kao brodski dnevnik čovjeka koji nikad nije mislio da će se naći na moru i brodu, ali: “Život nekih ljudi liči na putovanje sa presedanjem.” Posmatrajući galebove, koji se smjenjuju, azilant pokušava da dokuči šta će ga dočekati u potpuno nepoznatoj Americi: “Znam samo, sasvim izvesno, da nešto novo počinje.” O okupatorima Nijemcima, njihov zarobljenik, sada kada sa njima svodi račune, razmišlja na posve nov i praktičan način: “Živeo sam među njima zato što sam morao i što su drugi odlučili; oni su nas trpeli zato što su morali i što su drugi odlučili.” Veoma je zanimljivo čitati slikovite opise sa petnaestodnevnog broskog putovanje između Evrope i Amerike, s početka pedesetih, u kojima ima i informacija koje čitalac voli da sazna: “U mojoj 'kabini' je možda preko dvije stotine osoba, na niskim, četverospratnim ležištima... hiljadu i po ljudi.”

Crnovid je, sa dvadeset i osam stranica, najduža priča u ovoj knjizi. Praktično, riječ je o prepisci dvojice ljudi iz NJemačke i Amerike, bivših logoraša, Milanu i Savi, *crnovidu* i *bjelovidu*, *podstanaru smrti* i *robu života*, a u biti radi se o filozofskim mislima, o smislu i besmislu života. Iza rata, našavši se na ljudskoj periferiji, ratni i životni gubitnici, imali su vremena i uma da razmišljaju o svemu iza sebe, i da se sa strahom brinu o onome ispred njih. Milan i Savatije su se koristili bogatim bibliotekama, čitali i sučeljavali razne teorije, iz kojih su pokušavali da nađu izlaz iz svojih životnih tjesnaca, jer: “Ne postoji ništa strašnije od besciljnog.” Gubitnici po ljudskim tragovima prepoznaju staze koje vode glavnim drumovima, ali oni još bauljaju mladalačkom nadom: “Mi smo tako hteli da je svet jedna melodija u svemiru i da smo mi pojedini njeni tonovi, neki jači neki slabiji, neki nečujni, ali da sve u skladu zvoni i peva uzvišenu himnu života.”

Amerika je jedini izlaz iz njihovog životnog tjesnaca, molbe za useljenje su napisane, izvršeni ljekarski pregledi i čekaju se odobrenja, a do tada će se družiti sa Adlerom i Frojdom, a po nečeme ići i “ispred” njih: “Do sada sam uvek, kad bi se jedna santa leda poda mnom rasprsla, uspevao da skočim na vreme na drugu.” Doće vrijeme i doputovaće Milan u Ameriku, i on će na licu mjesta shvatiti zašto kažu da je Amerika i čemerika: “I kada mi se i oči, i ruke, i noge zamore, učini mi se da se ono postolje po kome traka ide kreće u suprotnom pravcu. I sve mi se zavrti u glavi.” Prepiska dvojice drugara trajaće pola vijeka, razmjena misli dvojice umnih ljudi, a u suštini, to je povremeno bježanje iz tehnološke revolucije u Staru Grčku i frojdovsku Evropu. *Crnovid* je proza najvišeg dometa.

Otac i kći je životna priča, koju možemo smjestiti u drugu od tri faze života izagraničnih ljudi. Fabula je vrlo jednostavna, svakodnevna i istinita, i susrećemo je u mnogim djelima koja su iza sebe ostavili emigranti iz svih nacija. To je ono što nazivamo sukob generacija, a za ovu priču bi mogli reći i sukob civilizacija. Marko Sibinović je, od ratnog zarobljenika u NJemačkoj do industrijskog radnika u Americi, prenio preko života sve ovozemaljske terete, da bi nakon petnaestak godina dočekao da se u Čikagu suretne sa kćerkom LJubicom i suprugom Marom, te da sa njima nastavi život. I taman kad mu se ispunio san, dočekao da svoje dijete može poljubiti u tjeme, to dijete je djevojka, koja “po američki” hoće slobodu, hoće da se oslobodi roditeljskih stega – da ih napusti. Ovo je još

jedan stres koji, već potpuno strešen, Marko mora da preživi na muškim nogama. *Priča Otac* i kći je priča antologijse vrijednosti.

Elze je priča o ljubavi Elze i Petra, supruge koja nije imala sreće da duže živi sa muževima, i Petra, logoraša koji je iza rata ostao da živi u NJemačkoj, očekujući odobrenje za imigraciju u Ameriku. NJihova ljubav je ljubav iz potrebe, ljubav iz fizičke bliskosti, ljubav koja se rađa iz pokušaja bježanja iz stvarnosti, ali one koju sami oblikujemo. Nije ovdje ljubav romantična, nije ni prosto parenja, ovdje je ljubav izdignuta na poetski nivo zahvaljujući samo vještini pisca. *Elze* je priča koja teče bez ustava i lako se čita.

Glasnici iz daljine je priča sastavljena iz tri priče. NJih priča Rade Rale, zarobljenik i kasnije emigrant u Americi, kojega nostalgija ne prestaje da nagrizi. Priče su snovi, tri sna, koji najavljuju događaje koji će se i ostvariti. Psihoanalitičko frejdovsko tumačenje snova, kroz ovu priču, je dokaz teorije na djelu. Priča je vrlo uspjeta.

Težak posao je još jedna istinita i veoma uspjeta priča, priča o teškoćama na koje u početku djela nailazi umjetnik. Umjetnici su na velikim mukama kada moraju da stvore novo djelo a inspiracija se istočila. Tada nastaje, zaista, težak posao, da teži i ne može biti.

Preostalih šest priča je uspjeta savremena proza, u kojoj su naročito uočljive vrhunski dotjerane rečenici, bogata leksika i čitljivost.

Zamak na pijesku govori o prvom susretu djeteta sa nasiljem, koje ga više nikad u životu neće prestati da prati. Pročitavši ovu priču, čitalac još jednom ostaje zamišljen i zapitan nad ovim neizbježnim ljudskom zlom.

U logoru je jedna od uspjelijih priča iz života logoraša. Janko, logoraš i bolesnik psihe, ima orginalne poglede na sve što se događa oko njega. Ti pogledi ne mogu da se usaglase sa pogledima ostalog svijeta, i tu počinju i završavaju njegovi problemi.

Viktorija je još jedna priča logoraša koji očekuje put za Ameriku, a usput se zagleduje sa lijepom ženom, emigrantkinjom Viktorijom iz Rumunije. Kroz ovu avanturu pisac je uspio da dočara jedan oblik emigrantskog života u Evropi.

Rozeta je priča o lijepoj maloljetno Italijanki koja, da bi pomogla majčino siromašno domaćinstvo, odaje se prostituciji. Logoraš Rade je opčinjen njenom ljepotom, zaljubljuje se, i priča teče klasičnim moralnim vodotocima. Priča je vrlo uvjerljiva.

Borba u basenu je klasična priča o dvojici lijepih mladića, koji su se, ne znajući jedan za drugog, zaljubili u istu djevojku.

Pesma o slobodi je jedna u nizu ratnih priča, koje su se u velikom broju susretale iza drugog rata. U većini tih priča, tako je i u ovoj, postoje "naši" i "njihovi", "naši" su dobri momci, apriori, a "njihovi", apriori loši.

Zbirka pripovjedaka književnika Vase Mihailovića: "*Elza i druge priče*", je najbolja knjiga ovog vrijednog i uspješnog autora, u kojoj su dominantne priče o životu srpske emigracije. O srpskoj emigraciji pisali su mnogi naši pisci, ali nije nikom pošlo za rukom da napiše ovako vrijedna djela, kakve su priče Vase Mihailovića. Zbog toga preporučujemo čitaocima, naročito onim mladim, koji imaju veći kontakt sa svijetom, da pročitaju ovu uspjetelo napisanu knjigu, i obogate svoja književna, ali i druga saznanja.

Los Angeles, o Novoj godini 2002/2003

Danilo Marić

205. NADIMCI

Šemsudin Zlatko Serdarević, rukopis istraživanja *Mostarski nadimci*

Pod imenicom *nadimak* podrazumijeva se više pojmova, kao što su imena, etikete, događaji, toponimi, pripadnost, pohvale i poruge, ljubav i mržnja... U Americi su vrlo česti nadimci kod ljudi i zbog toga svi formalni dokumenti imaju rubliku nadimka, srednjeg imena (cognomen – *kanament*, nickname – *niknejm*, sobriquet – *sobrikej*, tag – *tag*...) Nisu rijetke Meksikanke sa po pet-šest imena.

U Dinarskom sistemu je vjekovima mnogo ljudi živilo sa nadimcima, koji su u svakidašnjem životu i bukvalno značili imena. Bilo je to gotovo uvijek kada su u komšiluku bila dvojica ljudi sa istim vlastitim imenom. Obično je mlađi dobivao nadimak. Drugi razlog sa potkom za posezanjem za nadimkom bilo je u porodicama gdje se nije dalo u djeci, kako se govorilo za umiranje djece, i kada se vjerovalo da djetetu treba dati ružno ime, *da se ne urekne*. U pravilu ta imena su bila tipa Vuk, Mrgan, muslimansko ime za hrišćane itd.

Pa ipak, najčešći nadimci kod ljudi nastajali su u fazi sazrijevanja, formiranja karaktera i fizionomije ličnosti. Iz karakternih osobina nastajali su nadimci dobronamjerni i češće suprotni, kakvi su Dragi, Mili i Topuz, Britva, Mauzer, Mahaluša, Zborka.... Najviše nadimaka nastalo je povodom fizičkih osobina: Ćoro, Ćoso, Gluho, Muto, Klempo, Coto, Brka, Sisara, Guzara, Gadura... Vremenom su nadimci prerastali u prezimena, da nabrojimo samo neka: Zec, Patak, Lasta, Vrana, Svračka, Rebac, Pičeta, Guzina, Kurtović, Nosović, Derikučka, Šupljeglav, Laketa, Prstojević, Nožić. Mnogi i danas mijenjaju *neprikladna* prezimena, činili su to i neki moji poznanici, da neke od njih i spomenem, Mostarce, Milan Pičeta iz Balaća sokaka se preimenovao u Mihajlović, Derikučka iz Brkića sokaka se preimenovao u Bošković, Danila Šupljeglava djeca su se preimenovala u Lazareviće.

Velike istorijske ličnosti su ostale upamćene po nadimcima. Kad se kaže Veličanstveni misli se na sultana Sulejmana. Kad se kaže Silni misli se na cara Dušana. Ajk je general Ajzenhauerer.

I države imaju nadimke, Zemlja izlazećeg sunca je Japan, Zemlja lala je Holandija, Amerika je nadimak za Sjedinjene Američke Države.

Nadimak je svako ime koje je stečeno nakon formalnog imenovanja: ljudi, životinja, predmeta, predjela, radnih kolektiva, klubova, gradova, država, profesija... planeta.

Nadimak je nešto što je nadjenuto na ime, nadodato, nakalemljeno. I sve to pod uslovom da se kalem primio i ostao da traje do kraja života nadjenutog.

Charlotte
V-2010

Danilo Marić

206. MUGDINE FASADE

Mugdim Mugda Karabega, autobiografska proza *Fasade*

Pri kraju dugačkog i iscrpljujućeg puta, bez izuzetka, svaki umorni putnik osvrne se na pređeni put, da se još jednom osvjedoči u svoju postojanost, snagu i ostvareni cilj. A najduži put je ljudski vijek, a najčešće osvrtnje je sa njegovog kraja, ili čerjeka kako bi to rekao Mugdim Mugda Karabeg, pisac ove netipične ali zanimljive proze. Na početku sedme decenije života, kod fizički i psihički zdravih ljudi, kakav je prije desetak godina bio i poznati mostarski intelektualac Mugdim Karabeg, od pamtivjeka nužno im se nameću ista filozofska pitanja, a kojima je potka smisao života, starost i smrt, i pokušaj da se odgovori na pitanje vrednovanja vlastitog života – svojih djela, mjereći ih univerzalnim i nepristrasnim terazijama. Fasade su zavežaj pun takvih preispitivanja od strane jednog posve objektivnog čovjeka – intelektualca. Nakon decenijskih ishrvavanja sa nepredvidivim balkanskim promajama i orkanskim vjetroovima, koji su ga pokupili i istresli na drugu stranu planete, u Čikago, umoran od života konačno prepušten je potpunom smiraju. Mada su Fasade začete i nastajale još iz Kairskog vidikovca prije tri decenije, njihova suština je ipak osvrtnje na životni put viđeno očima Bosanca-Amerikanca, što će se pokazati kao dodatni kvalitet inače objektivnom piscu Mugdimu Karabegu.

Biografska proza Fasade moraće izazvati različita viđenja čitalaca, jer je pisac otvorio mnoga pitanja svog bosanskog zavičaja, ali i ona najglobalnija na planeti, pa i šire, i ona kosmička, ali i nije se ustručavao da daje i decidne odgovore, a baš oni, ti konkretni odgovori, izazvaće različite ocjene – simpatije i antipatije. Inače se kroz čitav tekst ponavljaju piščeve ispovjesti, i ono što baš nije svojstveno njegovim savremenima i vremenu, on se ne libi da razotkriva svoju nutrinu, da polemiše sa sobom (i čitaocima) o mnogim svojim postupcima, kako onim strateškim tako i dnevnim, pa i o onim najintimnijim. Tu će se, kao sudionici i svjedoci, prepoznati mnogi stariji čitaoci, i čitanje Karabegovih Fasada biće im povod za još jedno prisjećanje na vremena njihovog životnog putovanja i preispitivanja svojih prohujalih ponašanja.

Teme Fasada su: priroda čovjeka, marksizam i real-socijalizam, totalitarizam, religija i fanatizam, nacionalizam i “fasade” svih ljudskih podlosti. I žene! Glavni junak Mak Begović, umirovljenik u sigurnoj zavjetrini i čereku života, u stalnoj je prepirci sa sobom, svojom dvojicom Ja, koji će rješenja za svoje nesaglasnosti potražiti na sudu najslobodnije zemlje “slobodnog svijeta”, oličenju reda i zakonitosti ove po mom sumnjive civilizacije, ali koja je Maka opčinila.

Marksistička potka realnog socijalizma za Maka je svijet uređen i po njegovim ličnim poimanjima, i zbog toga on zdušno stupa u komunističku omladinu i partiju, i srećno intelektualno živi svoj novinarski i mostarski život. Njemu je lijepo u iluziji u koju je duboko vjerovao, i bilo je tako jer su njegovi i partijski ciljevi bili isti, izgradnja društva pravičnosti i jednakosti među ljudima. Međutim, kada praktična ponašanja novinara Maka Begovića dođu u sukob sa čelnicima Partije, na novinara će se obrušiti “partijska ruka”, i on će početi da se u razmišljanjima vraća na početne filozofske misli, Marksove

ali i svoje, i počeo u njemu da svrdla onaj prvi crv sumnji u ispravnost svojih ideoloških opredjeljenja. Još ranije, još u vremenima studentskih dana, on je imao povoda da sumnjiči svoju nepokolebljivu odanost Partiji i njenim vođama, ponajprije vezanih za golootočka mučenja, ali tada nije mogao biti pokoleban. Uz sva iskušenja Mak Begović će, ipak, do kraja ostati uz Partiju, uvjeren da loše stanje u njegovoj zemlji nije rezultat ideologije već njene loše interpretacije.

Mak Begović je kosmopolita, njemu je i Jugoslavija, onolika kolika je bila, bila kratka i uska, pa je razumljivo da nije prihvatao nešto što je i znatno kraće i uže od toga, a naročito nije mogao da razumije i prihvati nacionalizam i šovinizam koji su postajali sve više realnost društvene i političke scene. Komunistička partija, kojoj je pripadao četiri decenije, u osnovi je nadnacionalna i nereligijska, pa je sasvim jasno da se on, novinar Mak Begović, direktno obračunavao sa nosiocima suprotnih ponašanja i pokreta. Bio je partijski moral (novinarski kodeks) da se naročito obračunava sa nacionalizmom iz redova "svoga naroda", što je novinar Mak Begović doslovno shvatao i tako se ponašao. Zbog toga će kod svojih suplemenika antikomunističke orijentacije biti zabilježen kao "izdajnik". Stameni novinar se na to neće obzirati sve dok baš te snage, nacionalističke, ne budu pobjednici na izborima i preuzmu vlast. Novinar će se tada zapitati, i od tada će se preispitivati, da li je imao pravo kad se, davno, odrekao svih nasljeđa koja su mu pređi ostavili u amanet. Na toj osnovi otvorena su mnoga pitanja između dvojice Ja, dati su i neki odgovori, ali ih je najviše "prosljeđeno" čitaocima na razrješavanje.

Mak Begović je dobrica juga i mostarske svjetlosti, pomalo svojeljubiv, nagal, ali i naivna poštenjačina, koja će takva dogurati do starosti, kada će mu se nametnuti: "Pitaće te starost gdje ti je bila mladost." A njemu je bila lijepa i mladost a evo i starost, on stalno vjeruje da mu je lijepo, on stalno vjeruje ljudima i lijepo mu je uz njih, i ostaće tako mada će doživjeti užasan progon, i logorske patnje od ljudi, kakve se i u mašti teško zamišljaju. A to što preispituje karaktere nekih ljudi-poznanika, i njihova ponašanja u ratnim okolnostima, nije razoračenje u ljude, već bi se prije reklo da ih preispituje u cilju da i njih razumije i da bi im mogao oprostiti. Njemu to treba zbog sebe – zbog svoga mira.

Mugdin Karabeg, odnosno Mak Begović, je fizički vidio svijet, pročitao i saznao mnogo o minulim religijama i civilizacijama, srodio se sa američkim društvom, i osjeća se pozvanim da govori o filozofiji svoga vremena, što i čini kroz marksizam, darvinizam, anštajnizam, stvoriteljizam... otvara kosmopolitska pitanja i odgovara na njih, ali i ostavlja ih otvorenim u amanet čitaocima.

U Fasadama je žena dobila poseban prostor, ali ona je uvijek u ulozi ljubavnice, i mislim da će se čitaoci baš na ovom dijelu knjige podijeliti. Makove sve žene uvijek su lijepe i izazovne (lijepe su i one ružne), i Makove preokupacije i ciljevi su samo njihovo ogoljavanje i prilježavanje. Biće čitalaca koji će ženu iz ove proze doživjeti kao predmet požude i razgolićenog seksa, što neće prihvatiti.

Prozu Fasada pisala je izvježbana spisateljska ruka, lijepim stilom i bogatim jezikom. Organizacija knjige je dobro postavljena, korišteno je više prozних alata, ali su dominantne retrospektiva i reportaža.

Najbolje stranice Fasada su u dijelovima gdje se opisuju konkretne teškoće iz neposrednog okruženja Maka Begovića: oko partijskog članstva, odvođenje na Goli otok, prekomanda u Kairo, razgovor kod predsjednika SDA, zarobljeništvo, umiranje Maturantkinje, da spomenemo neke dijelove, a padovi su u pojednostavljanju u odnosima sa ženama.

Na kraju, ova autobiografska proza Mugdima Mugde Karabega, pisana je sa nenatrunjenom željom da se ispiše i objavi knjiga sa originalnim pristupom i iskrenim kazivanjima, sa otvorenim pitanjima na koja on umije samo djelimično da odgovori, i odgovara iskreno, ali sa skromnošću i pozivom da mu se pridružimo i pomognemo u razumijevanju svijeta oko nas, koji kao da se otisnuo sa obale i leluja bez kormilara.

Sa nekim stavovima izrečenim u Fasadama i ne moramo svaki put da se saglasimo, pisac i to dozvoljava, ali knjigu treba pročitati, jer iza njenog isčitavanja čovjek se osjeća bogatijim za mnoga nova saznanja, ali knjigu treba pročitati i zbog potpune spisateljske originalnosti.

Los Angeles, 30 april 2001.

Danilo Marić

207. HOĆU LI SE ODMOSTARITI Alija Kebo, zbirka pjesama *Hiljadu malih Mostara*

Sjedim u hladovini kalifornijskog poplara (jablana), u ruci držim dvanaestu po redu knjigu poznatog bosanskohercegovačkog pisca Alije Kebe, "Hiljadu malih Mostara", i razmišljam o Starom kraju, Mostaru i istinskom njegovom umjetniku, koji u ovoj knjizi pjeva i meni i svim našim novim – zavičajima iz nužde. Ispruža drhtavu ruku, doziva i poziva da se ne razmostarujemo, pa makar smo rastrešeni i istrešeni po svim nedohodima. Ovo je deseta njegova knjiga koju sam pročitao. Sve imaju istu potku, snažan oslonac na umjetnikovo srce, koje je otvoreno za sve ljude, Mostarce i Hercegovce, i sav dobronamjeran dio ljudskog roda. Pjesnik će u svim svojim djelima ostati dosljedno nerazmostaren i to će da ga hrani i drži u nadi, i onda kad zapada u beznade, uporno istrajava tražeći hod i kroz nedohod. Čitajući njegove knjige, i naročito ovu zadnju, nameće mi se misao da je autorova osnovna zadaća da gradi mostove, ali one tanane koji prejazuju i vode do ljudskih duša.

Ove Alijine pjesme nisu raspjevane poput "Mahaluše" ili "Hercegovine", raskukale su se gledajući ratni pohod na grad, rat u gradu, smrt, izbjeg i raseljenje. Pjesnik se osjeća pozvanim da nosi luču, da priziva raseljene Mostarce, kao što je nekad pjevao Šantić, kada je pjesmom pozivao komšije Bošnjake: "Ostajte ovdje". Nikako ne mogu da smetnem poemu "Hercegovina", u kojoj je toliko rečeno o Zavičaju, pa i onom budućem, koji nam se dogodio. Pjesnik još tada napominje da je Hercegovina čitav svijet naselila ali sebe nije raselila. Ovom knjigom udara i onaj posljednji pečat sudbini mostarskog zavičaja, koji se rasprostranio na "Hiljadu malih Mostara", a ja knjigu čitam u jednom od njih, u losanđeolskom.

Umjetnik Alija Kebo u najnoviji rat ulazio je sa snažnim prisjećanjima iz Drugog rata, i plašio se zbilje, nažalost velikih iluzija plemenskih predvodnika. Predratno stanje prosto kao da je poluđivalo ljude: *"Nećemo s trona koji je smiješan /Cakli se izmet vijeka /Naš je lik neutješan /Od ludila mu nema lijeka"*. Kako se rat nagovještavao sve je manje bilo smirenih sagovornika, tolerancije se kratile i prijateljstva prekidala: *"Teško li je nama s nama"*, kaže pjesnik koji zna kud je trasiran "noviput": *"Traje tama koja bruji /Ruka po ruka napušta kolo /Jednom prevarena – u oluji /Zemlja uzvraća oholo"*. U pjesnika uvukla se nesreća: *"Spremajmo se – pijetli kukuriču /Hoće li i sutra, vrag će znati"*, i još jednom zalutale upamećivače: *"S nadom se ide, plovi, leti /Beru trave što vidaju rane /Gorko je kad se čovjek raspameti /Sebi stavlja brnjice i veže kolane"*.

A kad više ništa do uma nije dopiralo osim bezumlja, put ka krvoproliću mogao je da se objavi i uz pompe, a pjesnik iz magle opominje: *"Ta je objava kao ujed zmijske /i šumskih nemani koje me nište /Na kraju blatne lokve i provalije /nazire se zadnje boravište"*.

Smrad baruta je nad Mostarom, nazad se više ne može: *"Nećemo od ovog roda i izroda /Sad nas pljuke, sad cjeliva /Za gozbu su luk i voda /Što se nije zbiljo, evo se zbiva"*. Pjesnik je samo na tren pokoleban i poražen, šapuće: *"Nemoj udese zboriti /Udesom smo udešeni"*, jer: *"Ja ću se zgroziti /Nemoj mi rat i mir uvoziti"*. I šta je

pjesniku činiti kad: */"Svakog bogovog dana /oponaša me tama"/*. Nesreća je zasjela: */"U sve rijeke svijeta ne bi stala /tuga jedne Neretve"/*.

Grad i pjesnik tresu se, urušavaju se domovi i zatrpavaju ognjišta, životi su u bescijenju, iz grada građanima je da se miču: */"Nemaju kud, a nekud se mora /Žudni svoga neba/s Veleži razvigora"/*. Kud će pjesma: */"Ako na jug krenem /reći će: ne može južnije /Reći će još ružnije / Tako njima doliči"/*.

Zlo se isprtilo nad Mostarom, kao srdžba NJegova, sve je ljudsko poravnala i zadimila: */"To hiljadu malih Mostara /u sjeti i tuzi /sagorjeva"/*.

A kad je, potocima nedužne krvi, vatra ugašena, preživjeli iz neretvanskih pećina pomaljali su: */"Skrhani od bola, kao da su bili /na sopstvenoj dženazi"/*. Ubogi i kljasti traže domove i toprake stare, ali: */"Na vratima ni biljega ni slova /Samo mjesec na obelisk slijeće /Toči suze od praha i olova /Al' mjesec je mlad – preboljeće"/*.

Pjesnik priziva zapjenušale: */"Da ljudski bol podijelimo /Da saberemo ratne slave i bijele zastave"/*. Jer njemu treba mir da bi pjevao: */"Zemlja je moja stjenovita /Pjesma krhka stabljika"/*, pojašnjava: */"Pjesma hoće svjetla /Hoće tmine i tišine"/*, a i pisaljka je u pobuni, uzdiže se, kočoperi i piše: */"Ako ste gospodari moje zemlje /Niste i moje pjesme"/*.

Umjetnik Alija Kebo je iz rata ponio premnogu rana da bi zapjevao velike i smirene misli, bol je na tren jača i od umjetnosti: */"Nazire se tek iz tmice /eho prazne rečenice"/*. Veliki umjetnik ne može bez stiha: */"I ne pitaj zašto klija pjesma /NJeno je skrovito mjesto u meni /Od prolaznosti su, i od ne sna /naši pređi davno pobunjeni"/*. I taman kad umjetnika umjetnost ponese: */"Usred moga pira piruje sjenka da me /sputava"/*. Ali toplina mostarskog juga i dalje ispisuje se: */"I sutra je suša. Cvrčci znaju /da negdje u svijetu povodnji traju"/*.

Mostarom protutnjao je još jedan rat, slika necivilizacije ostala je da užasava: */"I ram će izgristi patina /Drvo se i staklo sasuti /Ostati, tek, truhlina /Od ruševina i sjećanja"/*.

U nepogodi i udesu, ipak, najviše boli bezljudnost: */"Gdje su râja pobjegla iz râja"/*. Bosonogi Mostarci odazivaju sa hiljadu merdijana: */"Put pod nogama vijuga: /Sad sam na krajnjem sjeveru /Sad pod zvijezdom juga"/*, a on tuži i panično pita se: */"Kako im je bez – vale / U tuđini / U samštini"/*, i moli Svevišnjeg da ih povрати u Mostarsku valu: */"Tamo gdje su sunca vazda stolovala /I stara sjeta tiho болоvala"/*, jer umjetnik istinski vjeruje da: */"I u krateru krša ima nade"/*, pa dodaje: */"Živjet nam je tako, il' nikako"/*, i tješi: */"A razvigor s Neretve /dušu će da omehlemi"/*.

Savremenik pjesnik prisjeća se i pjeva stilom minulog pjesnika: */"Pust je i gorak krov tuđine /O, hoće li jednom da mine /taj orkan taj oblak /nad mezarjem /Alekse i Emine"/*. Na koljenima kleči umjetnik i moli raseljenike da se vrate iz, "Hiljadu malih Mostara", jer bez Mostaraca nema grada juga, jer bez njih svjetlost nema koga da budi, pa će se i ona povući a zaostati vječna tama, pjesnik paniči, kleči i moli Mostarca u tuđini da se ne odmostaruje: */"Nek te anđeli doprate /u našu poharanu avliju /gdje ljubav još obitava"/*, a one već odmostarene ruži i podsjeća da su i: */"Domu sve dalji, grobu sve bliži"/*, jer tamo gdje su oni: */"San je obeskućenog svijeta"/*.

A onome koji je već nepovratno odmostaren, i neće se vraćati, prigovara za obaveze prema razvalinama grada, grobovima pređa... raspolovljenom Mostu, pa prije nego nepovratno nestane, posljednja mu je dužnost da: */"Vrati svežanj zavičaja"/*.

Pjesnik Alija Kebo je postradao više od drugih umjetnika, ovoga vakt, pa ipak on je ostao smireniji i dosljedniji umjetnosti od mnogih drugih, i to je njegova veličina koju,

siguran sam, neće moći zaobići analitičari njegovog djela. Zbirka pjesama "Hiljadu malih Mostara" je najbolji primjer te Alijine veličine, u njoj je o ratu sve rečeno, i iz rata, ali bez hušaćkog pripjeva i bolesničke pjene. I po tome ovo je velika umjetnost.

Ima i biće napisanih i boljih pjesama od ovih Alijinih, ali nema i neće biti viših i dubljih, od ovih Alijinih, puteva i mostova, koji dovode do ljudskih duša. A doprijeti do dubine ljudske duše umjetnost je – univerzalna. On ne ostavlja nerazvezanim ni one najtananije duševne vezove, koji su duboko u njemu, i u nama, jer on je umjetnik i njegovo je da istinu objavljuje, a on to hoće, može i čini, jer u njemu je čista duša, on je građanin Mostara i vasseljene, i predstavlja se ili se samo pita: *"Šta sam po vjeri i nevjeri"*, kad je: *"Rastao s nesretnom braćom /Pod kupinom i dračom /Za ostalo pitajte trave /Iznikle iz ove lude glave"*. Umjetnik je čovjek koji je za ljubav i slogu spreman uložiti sav svoj imetak: *"Svima ću reći ko sam /Šta jesam /Ako treba, /i šta nisam"*.

U čitavoj Kebinoj knjizi u pozadini je jedan most, ime mu se ne spominje, a znamo koji je, i pjesnik će sve da predevera i oprost i dobro svjetlosti i behara svoga Mostara, ali neće prestati da moli: *"Nemoj mi most poloviti /Kuda ću na drugu stranu"*.

Kako se zna u Mostaru polovljeni su ljudi i mostovi, jedino su ih pjesnici sve sačuvali, kroz muziku osjećanja, poeziju koju im pjevaju, a riječi prolaze kao snopovi svjetlosti od koje je isklesano kamenje – namijenjeno da traje. Sa mosta, građenog od pjesničkog građiva, vidi se sva različitost života, sudbina i nada u nadvremeno i neprolazno. Izgleda da kamenje odsvukuda pada, da bi se zadržalo u stihu i ostalo u vječnom mostu, jer pjesnička ideja nadživljava fizičku egzistenciju i tako most postaje lelujav, prozračan, kao trodimenzionalna vizija kamena koji se bjelasa u visinskim plavetima, kao da je nad neretvanskim modrinama, gdje se osjeća da je uvijek bio i da ništa nije izgubio od svoje ljepote. Neuništive su nevidljive spona, pronađene u umjetničkoj riznici, vrlo prisne siluete, sa kojima se sretaju čitaoci: "Hiljadu malih Mostara", jer ipak postoji unutar svih nas, trajniji most od svih podignutih, koji se ne može zarušiti, jer samo tako može ostati nada utkana u tihu muziku riječi, da opšte pobjeđuje prolazno, dobro zlo, i niko se na ovim riječima neće posjeći, a svi će krvariti.

Poezija ima svoju vazdušnu putanju, svoje rasadnike, jorgovane, svoje perunike, mirte i zerdelijske behare, a san o *hiljadu mostara i mostova* je kao polje sa hiljadu bijelih krinova izlivenih u kalupima da se uklope u bronzano zdanje, koje će nadživjeti vremena. Za pjesnika silueta mosta preselila se iz jave u san. Tamo izgleda još i ljepša, svečanija i mekša, lepršava, ritmička kao neka zastava na nevidljivom jarbolu, koji svaki čovjek može da pronađe u sebi, ako traži odgovor na hiljadu pitanja razaranja i uništenja svijeta, sa kojim smo i na kojem rasli, a nema pouzdanog odgovora, jer i bez jednog jedinog kamena nema (S)starog mosta.

Umoran je pjesnik, od godina i hercegovačkih belaja, satrla ga ljubav prema gradu koji je uporno rušen i porušen na očigled njegove nemoći, on više nema snage da istrajava, da pjeva nad ruševinama, on bi da se konačno odmara, ali prethodno mora da se odljubi od Mostara. Može li pjesnik bez ljubavi, ostaje zagledan u daljine i zapitan (i ja s njim):

"Hoću li se odmostariti?"

Los Angeles, 11. jula 2000.

Danilo Marić

208. **NOVI-STARI KALEM ŽIVOTA**

Kadivka Stevanović, roman *Kalem-grana u Grabovici*

Sjedim na fotelji ugodnog kalifornijskog balkona i razmišljam o knjizi ispred sebe, rijeci automobila na Ero hajveju ispred i masiv golih brda i planina u pozadini, udaljenih par milja. Između je zelenilo, koje se potpuno nametnulo bogatim kućama i bacilo ih u sjenu.

Dok očima i mislima dominira hajvej zaključujem da je ovaj svijet poludio, besciljno tumara, kao neki čudesni jahač, koji osamljen pojedinačno zajahuje po stotinu konja, objesno srće tuđe molekule ozona – juri li juri. Zelenilo, koje samo na prvi pogled, nema mane, kad mu se malo zaviri pod kožu, vidi se da je “čedo iz epruvete”, “u silu Boga”, kako bi rekli seljani moga zavičaja. Pa ipak, ovo ogromno zelenilo, i brda iza njega, snažno podsjeća na balkanski kraj, kraj moga rađanja i stasavanja: Ravnu romaniju, drčnu Liku i snoviđenu valovitu Šumadiju. Snagom nostalgije misli se otimaju sve snažnije i hrle iskrvavljenoj rodnoj grudni, zavičaju, korjenima i snovima djetinjstva. Zavičajni zov osobitom toplotom razdire grudni, dohranjuje nadom u skoro viđenje, do kojega znam da neće doći, i traje sve do oglašavanja telefona ili pomisli na sjutrašnji posao, surov američki radni odnos, kada žal za zavičajnim životom: prirodnim obiljem, ljudskim odnosima i neusiljenim radom, uvijek ima prostora i za svoju dušu.

Kao da su iste misli, iz posve drugih okruženja i razloga, natjerale spisateljku Kadivku Stevanović, građanku Niša, da smišlja čitav projekat o vraćanju prirodi rađanja, selu Grabovici – grani svojih korjena, i dubnje, sve do kalema i klice nastajanja. Projekat ima formu prozne interpretacije, knjige, naslova: “Kalem-grana u Grabovici”, koju sam upravo pročitao. Knjiga je još topla od mojih prstiju, posmatram joj prelijepu sliku seoske idile na naslovnoj strani, razmiljam o dometima i porukama knjige, iz kojih su izmilile i ove moje kalifornijske misli.

Čovjek je, u svojoj nezasitosti, porušio sve mostove koji su ga spajali sa prirodom, to je tema Kadivkine knjige, u kojoj se nude i projektna rješenja za obnavljanje tih mostova – vraćanja početku. Rješenja su u kalem-grani, iskonskoj klici života.

Nisam nikad pročitao knjigu u kojoj je ovako snažno izražena želja da se napiše knjiga o jednoj ideji, u koju autor istinski vjeruje. Ta nit je toliko snažna da natkriljuje i zatamnjuje sve druge vrijednosti knjige, o kojima je veoma lijepo napisao poznati književnik iz Trstenika Milisav Đalić. Ponekad ponesu i opisi: “Pao je sneg i u okove stegao selo.” Ili: “... bujne vode, meki i topli vazduh bliskih zavičajnih strana...” Kod spisateljke je snažna pokretačka snaga u nostalgiji i žalu za prirodom iz odrastanja: “Snovi su me pripremili za ovaj prasak čula.”

Pored kalema, simbola zanavljanja života u prirodi, i odabrano ime sela – Grabovica, snažno simbolizuje borbu za život i opstanak, između ostalog, narod se jedino grabom mogao odbraniti od vještice i vukodlaka. Za sve nevolje ovih kobnih vremena Kadivka nudi spasenje kroz vraćanje stilu života predaka, nepotvorenosti i saglasnosti sa prirodom, tamo će i najbolesniji ozdraviti: “Oporavićeš se ti kod mene radom i prirodom”, gdje će bolesnik: “da živi u duhu s prirodom”, “Život ovdje u prirodi, tišini i

čistoći vraća svakog sebi”, jer su: u kosi se zaplele boje jeseni.” Dakle, nema sumnje, moto knjige je jasan i nametljiv: “Vratiti se sebi i prirodi.”

U Americi, na jugu Kalifornije, odakle razmišljam o sadržajima Kadivkine knjige, pojam sela je nepoznat, u Engleskoj već i koji vijek, u Bugarskoj pedesetak godina..., u ovim sredinama se teško mogu prihvatiti, pa i shvatiti, teze koje su postavljene u projektu: “Kalem-grana u Grabovici”, ali to su teme koje se ne mogu raspravljati u ovako kratko zamišljenom osvrtu na jednu knjigu.

Knjigu Kadivke Stefanović treba pročitati i shvatiti je kao ponudu jednog novog-starog stila života, čovjeka koji je zastranio, pri čemu je spisateljica uložila dosta truda koristeći se savremenim umjetničkim alatima.

Los Angeles, juna 2002.

Danilo Marić

209. **RAJKOVIĆEV KRATKI ROMAN**

Dragutin Drago Rajković, roman i pjesme u knjizi *Iza koprene mraka*

Knjiga Dragutina Draga Rajkovića sastoji se iz dva dijela, prozne cjeline date na 88 stranica, i dvadeset i pet dužih pjesama.

Proza po kojoj je i knjiga dobila ime: "Iza koprene mraka", najbliža je formi kratkog romana, u kojemu postoji glavni lik i pedesetak sporednih likova, od kojih i nekoliko data vrlo upečatljivo.

Radnja romana je smještena u prostor Crne Gore, Slovenije i Italije u vrijeme između 1944 i 1947. godine. Vuko Dragović iz sela Dučić na domak Podgorice, tek zapunoljetio, kraj Drugog rata dočekao je u jednoj manjoj četničkoj jedinici u Albaniji, odakle su pokušavali da se domognu zapadnog dijela Jugoslavije, da bi prešli granicu i priključili se Saveznicima. To im ne polazi za rukom, u planini, pritješnjeni partizanima, dijele se u dvije grupe, od kojih ona veća odlučuje da se preda, a Vuko ostaje dosljedan zakletvi datoj Kralju, i opredjeljuje se za odmetanje u "šumare." Sustići će ga potjera, odležaće četiri godine robije i kasnije prebjeće u Italiju, gdje će dopasti izbjegličkog logora u Traniji kod Baria.

Roman je napisan pedeset i pet godina prije objavljivanja u ovoj knjizi, pa iako više nema ni četnika ni partizana, o kojima je u njemu riječ, on nije izgubio na značaju, jer se univerzalno oslikava ljudsko zlo, koje ni danas ne zaobilazi Balkan, već se ponavlja na gotovo isti način.

Ideologijama zatupljeni i ugurani u mržnju, prosti ljudi, razljuđuju se do te mjere da su im postupci krvoločno divlji, osvete bezumne, mučenja patološka i ljubav u idole posvećena. U romanu je data vrlo uvjerljivo jedna strana zločina, partizansko-komunistička, kojoj do tada nije bilo ravne, a koje je na svojoj koži odtrpio preživjeli glavni junak Vuko Dragović iz Dučića kod Podgorice. Njegove patnje i mučenja su sa granice moguće podnošljivosti, originalni su, kao što su: smrzavanje u planinskoj pećini, izbjeg u grobnicu davno sahranjenog komšije Stevana Dučića, mučilište zatvora Jusovače, ležanje među duševnim bolesnicima u Sloveniji, hod po trnju preko granice, podmetanja u isbjegličkom logoru u Italiji i drugo.

Pa ipak, najuvjerljivija priča o mučenju nevinih ljudi je sudbina jedne starice, Bojane Đurović, koja je podvrgnuta najzlohudnijem mučenju, ne bi li priznala, a onda i odala, da je njen sin nedavno organizovao i izveo neku diverziju protiv komunista. Vrhunac bezočnosti i krvoločnosti dželatila čitalac doživi kada sazna da staričin sin nije živ već tri godine. Ali, dželatima je potrebno njeno priznanje, jer je planirano od "drugova ozgo", i oni će ga dobiti, mučiće je sve dok ne poludi i prizna što nije bilo.

Rajkovićev roman "Iza koprene mraka", kroz petogodišnje mučenje Vuka Dragovića, neposredno iza Drugog svjetskog rata, napisan je sa ciljem da posvjedoči "iz prve ruke" o užasima komunističke vlasti prema svojim istinskim ili umišljenim protivnicima, i nije pisan sa većom literaturnom pretenzijom. Međutim, ima opisa prirode, likova i naročito događaja, koji mogu da se nose i sa strogim književnim zahtjevima. Na više mjesta i vrlo vješto progovori piševo pero, kao što je, na primjer, u dijelu opisa noćnog šunjanja na

državnoj granici: “Čudni su glasovi šume, naročito noću kad bezbrojni mali životi u njoj progovore. I još čudniji likovi što vjetrom pokrenuto granje vaja pred neispavanim očima.”

Pri čitanju Rajkovićevog romana, “Iza koprane mraka”, ne treba očekivati ideološka nadmudrivanja junaka priče, niti proturječnosti ideja i postupaka vlasti i opozicije, pobjednika i poraženih, iako je i to dato u pozadini, već treba shvatiti onu univerzalnu poruku, užasnu ljudsku osobinu krvoločnosti čovjeka prema čovjeku – nečovječnost, koju ljudski rod redovno ponavlja kad se god nađe – iza koprane mraka.

Los Angeles, oktobra 2003.

Danilo Marić

210. **TIŠINE U PROZI**

Mira Matarić, zbirka priča *Love affair with live – Memoirs and Short Stories*, autorsko izdanje, Princenton 1998, 244 stranice na engleskom jeziku.

U Americi, čovjeku pristiglom iz ostatka svijeta, sve na šta naiđe čini se neobično, nametljivo, žurno, izazovno i opasno. Na ulicama ljudi na svakog gledaju sumnjičavo, u sportu nametljivo uvode discipline koje izazivaju mučenje, strah i sve vrste opasnosti po život. U politici na sceni su jastrebovi, koji razmišljaju logikom vojnika osvajača. Televizijski, radio i novinski dnevnik zastrašuju pljačkama, preljubama, ubistvima iz objesti, onako iz čista mira, u prolazu iz automobila upucava se slučajni prolaznik. Filmske kuće usmrćuju, one što crtaju ili samo simuliraju ljudski život, sve što se kreće, ili kani da se uspravi i objavi. Ne mogu da shvatim i prihvatim sve bure američkog života koje me okružuju, i podsjećaju na vratolomije rijeke Drine.

Pojam prirodne drskosti je rijeka Drina, koja ždere, kurla, drobi i melje, uz urnebesnu riku, sve čega se dokopa. Ona je progutala mnoge živote i po tome ostala zapamćena. I onda se odvažio podrinski čovjek, sagrađio ogroman splav od okolnih jela, te se upustio u borbu sa pomahnitalom maticom. Samo jednom gledao sam drinsku borbu na život i smrt, ljudi na splavu i vratolomne vodene mase, u matici pucala su stoljetna stabla splava, a ljudi omahivani kao što povjetarac omahuje kikicom na glavi djevojčice.

I američku modernu literaturu doživljavam kao da je smišljena i pisana na drinskom splavu, sve je hitro, neuhvatljivo, opasno i upereno protiv umornog čovjeka i njegovog sna, sa jednim jedinim ciljem, da se domogne dolara. I onda naišao sam na knjigu Mire Matarić, *Love Affair njith Life*, u kojoj od svega toga nema tragova, autor nas nenametljivo izvodi u tihoću, sanje, neobavezno razmišljanje i opuštanje.

Koliko god pomišljam da američki pisci pišu boreći se sa vratolomijama drinskog splava, i na njemu, još više mi se učinilo, čitajući kratku priču *Light and shadow*, da se autor Mira Matarić uljuljuškala na mirnom dunavskom splavu, i piše. Taj splav je tih i miran, do mjere da se ne zna da li plovi ili je usidren, blažen kao i Dunav i njegove obale, na kojima je i sve drugo blaženo i tiho, kao da je smišljeno za pisca, koji natenane uočava, posmatra, zapaža i bilježi, i zapisuje i dopisuje, bez žurbe, jer za sve ima vremena i načina, jer Dunav je tih i dobronamjeran, tu je da pomogne piscu. A pisac, Mira Radovanov je dunavska djevojčica, Novosađanka, ona se dobro sporazumijeva sa tihim vodama i širokim vojvodanskim drumovima, ona i piše iz tišina i za tišine. Dok čitamo priču o gostu stalno smo u iščekivanju neobičnog i važnog događaja koji se i nije mogao dogoditi, baš kao što očekujemo da će ogromne vode Dunava jednom nanijeti sijaset naplava i događajima obogatiti neki dan, a ustvari, Mirin Gost ništa nije pokrenuo ni izmjenio, baš kao što Dunav ne pošlašavi ni jednoga dana, ali ipak, ima dinamike u toj prozi, ona dolazi iz pozadine, jer: “Negdje, možda, u daljini nagoveštavao se začetak nevremena”.

I kao da se autorica naodmarala na jedva zamjetno plovećem dunavskog splavu, ležeći na udobnom ležaju i uživajući u ptičijem poju iz gustih vrbaka, ustala je da malo prošetala, a onda se prisjetila čovjeka sa iglom za kravatu, vratila se na ležaljku, uzela blok

i olovku i natenane počela da zapisuje prve riječi priče The Silver Pin. Ništa vratolomno i pogibeljno, ništa stravično ni čudesno, s mjerom brzine splava na Dunavu, Podunavka Mira prisjeća se i bilježi život čovjeka sa srebrenom iglom, koji stalno pokreće se i pred akcijom je da promijeni sve, a sve ostaje kako je i bilo, bez potresa: "Ispratila ga je. On to nije očekivao i, kako ga niko drugi nije pratio, to ga je dirnulo."

Gotovo sve što sam pročitao o ljubavi predstavljalo se kao neugasiv lučev plam, koji se i mogao pisati samo na razvalinama drinskih splavova i dubinama kanjona. Tako počinje i Mirina priča Her first love affair, ali je to samo varka, jer ubrzo ukotvljuje se mirni posmatrač i vjerni tumač poruka.

I u prvom, autobiografskom dijelu knjige, Mira Matarić Radovanov, predstavlja se kao smirena djevojka i žena, koja zna šta hoće i gdje može, ona je očarana svijetom, ona ga je vidjela i bilježila, baš kao što će reći ispod slike Zuzane Halupove: "Zuzana slika sve što vidi i čuje oko sebe, zato joj ne ponestaje motiva".

Proza Mirjane Matarić svakako nije povodljiva niti se olako može podvesti pod kliše književnih rodova. Njen pristup pisanju je zasigurno originalan i smatram to njenim najvažnijim doprinosom literaturi. I Radivoje Pešić, u predgovoru prve Mirine knjige Kazivanja, kaže: "Pravilo književnog roda je i ovde poremećeno, nehotice, zaobilazno, možda kao otpor monotoniji, uokviravanju, ali to jeste proza koju je stvorilo romansijersko pero".

Knjigu "Love Affair njith Life" autorice Mire N. Mataric treba čitati polako, da bi se dokučile sve univerzalnosti koje knjiga ima, i koje toplo preporučujem čitaocima. Ako ništa drugo, bar će se susresti sa prozom koja nije standardna.

Los Angeles, June 1999.

Danilo Marić

211. PATNJA KAO VRSTA SMISLA

Milosav Đalić, roman *Izazov prirode*

Pred nama je jedna knjiga u kojoj je složeno bogato životno iskustvo pedesetogodišnjeg pisca Milosava Đalića. Glavni likovi su pisci, žena i muškarac, stari ljudi, nekadašnji ljubavnici, profesionalni pisac i pisac amater, doktorica Marija. Đalić se već dokazao u više žanrova uspješnim književnikom i književnim kritičarom, ovim romanom potvrđuje tu reputaciju, posebno čistotom jezika, izbrušenom rečenicom, bogatstvom leksike i uredništvom teksta. Dakle, čitajući ovu knjigu, čitalac je svjestan da čita izvanrednog pisca koji nema spisateljskih tajni. U početku recimo i to; knjiga se sastoji iz dva dijela, *Svete noći* sa 143 stranice i 29 glava, te *Odsjaj večnog života* sa 150 stranica i 26 glava.

Knjigu sam dobio od autora na poklon 2000. godine, kada sam je i pročitao. Tada me nije naročito ponijela. Devet godina kasnije, slučajno mi je došla pod ruku, počeo sam da je čitam, tek da skratim jedno večer, a onda me je ponijela i nisam je ostavljao dok je nisam pročitao.

Dvoje ljudi životne lađe privode mirnim obalama, prisjećaju se topline ljubavi koje su imali, i o tome jedno drugom pišu, u pismima, koja se, vjerovatno, nikad neće odaslati.. To je Đalićev roman – *Izazov prirode*. Dakle, Đalićev roman su pisma dvoje ljudi. Stari ljubavnik se vratio iz Kalifornije u svoje selo Kurilovo, kod Kruševca, tu svija staračko gnijezdo i piše pisma nekadašnjoj svojoj dragoj. Mariji. Njegova pisma su prvi dio romana, *Svete noći*. Marija se jedne noći ukrila u tišini privatne ordinacije u Beogradu, prisjećajući se svoje ljubavi, čitavu noć piše njemu pisma, i ta pisma su drugi dio romana, *Odsjaj večnog života*. Gdje svrstati ovaj roman, nameće se pitanje od početka do kraja čitanja. I sam autor se to pitao, zaključujemo po tekstu: „*Toliko se već nagomilalo utisaka od naših susreta, od naših svakodnevnih razgovora, da ih je gotovo teško smestiti u malo pismo već bi za to trebalo napraviti jedan veliki ram rukopisne prirode koji se zove epistolarni roman.*“ Ako je *epistola* grčka riječ za pismenu poruku, onda je ova knjiga svežanj pismima dvoje ljudi. A sadržaj pisama je sve ono o čemu je ovo dvoje voljenih razgovaralo, u toku njihove duge ljubavi a kasnije se prisjetilo.

Čitajući prvi dio knjige, *Svete noći*, pred sobom sam vidio naratora koji je umoran od života, koji se miri njegovom tišinom, kad kaže: „*Strasti su se pogasile i život se polako okončava kao klupko koje se bliži kraju.*“ U pismima, koje pisac piše voljenoj Mariji, nalazi se obilje životnih mudrosti, što me u jednom trenutku podsjetilo na Dučićevo *Blago cara Radovana*. Tako čitamo: „*Sve je varka, mrak, dim, prah i pepeo zaborava. Suludi zov praznine koja nas čeka na kraju svog puta.*“ Ili: „*Patnja je, takođe, neka vrsta smisla. Jer besmisao ne boli.*“ Kad govori o vremenu kada su gorili u ljubavi oko koje su frcale emotivne iskre, kaže; „*Nismo ničemu nazirali kraj, znali smo samo početke, lepe, trepetne i velike.*“ Njihova ljubav nikad nije bila u iskušenjima, jer; „*Prijatelja sreća stvara a nesreća proverava.*“ A kad su godine pomele strasti, kad su otanjili životni sokovi i ulijenili impulsi, nekad strasven ljubavnik ostaje zagledan u daljine i prisjeća: „*Pogodio sam da smo mi i sva ljudska bića samo promjenljive slike u univerzalnoj obmani, i još onda sam bio sklon seti, blagosti i samilosti.*“ Dakle, život je prolazan i

treba ga dostojno odživiti, dostojno podrazumijeva prirodno, a prirodna je i strast, a „*Strast je sama po sebi sreća i nema ničeg glupljeg nego gušiti je u sebi i boriti se protiv nje.*“ Zbog toga, kaže ostarjeli ljubavnik: „*Ne dopuštam vremenu da nas zaspe večnom tišinom.*“ Starcu, koji je zadnji odmor potražio na mjestu gdje je prvi put ugledao sunce, osjećanjima se vraća u djetinjstvo: „*Kurilovske noći su sada cvetne i zrikavci u senu ispredaju svoju pesmu.*“ Kraj životnog puta, pa i ljubavnog, neminovan je koliko i priroda sama po sebi, i starac ne može preko toga, kaže: „*Kad god počinjem da mislim o našim nekadašnjim ljubavima i druženjima, petlovi mi pocepaju zoru u Kurilovu i ja budan sanjam.*“

Njegova pisma spontano slijede misli, a one ne mogu daleko od književnosti, koje su obilježile njegov realan život. Jer „*u realnom životu se vidi ono što je na površini, u književnosti ono što je u dubinama.*“ A književnost je razučena obala, u čijem pijesku stalno nastaju zapisi i zaravnjavaju ih talasi, tek nešto pretekne za pokolenja, jer „*u književnosti je pesimizam često druga strana radosti, ona aktivna nada.*“

U romanima se rijetko govori o ljubavi jednog muškarca prema dvije žene, u ovom je to pravilo, kada ljubavnik, u istu ravan dovodi i naglašava ljubav prema ljubavnici, dragoj Mariji i pokojnoj, isto tako dragoj, supruzi Miladiji. Kaže: „*U mom polusnu gledao sam te uvijenu u prozirne velove, opruženu na terasi moje kuće, u uglu gdje je imala običaj da se sunča moja pokojna žena Miladija. Na momente je to bila ona, dika moja na oba sveta, a u drugim trenucima si to bila ti. Osobe su se zbunjujuće zamenjivale.*“ Slike dvije žene su dio njegovih snova, starac oslonjen na prošlost i dalje sanjari: „*Još mi taj ples čudno igra pred očima, kao bal večne i neuništive mladosti.*“ Pa ipak, lađa klizi svom konačnom pristaništu i pisac se miri pišući Mariji pisma kojima nije suđeno da budu odaslata: „*Idem u šumu, slušam tišinu i nastojim da stišam srce.*“

I dok ljubavnik-pisac ponire u način pisanja, u književnost i književne velikane, žena ljekar i amater-pisac, prepušta se vibracijama srca: „*Sećam se i sada, u mraku svoje male beogradske ordinacije, nagnuta nad prozorom i dunavskom košavom*“, i „*Ne odričem se grehova iz mladosti – podmlađuju me u starosti*“ i pita se hladne glave i sve hladnijeg tijela: „*Zar je moguće da telo uzme vlast nad duhom i umom?*“, a moguće je: „*Bivalo je to kao uzbuđenje starih uspomena.*“

Doktorica Marija ima na pameti sve ljubavne ljepote, kroz koje je prošla u mladosti, i sada joj je do pisama, da njima iskaže svu svoju splasnost osuđenu daljinama: „*Daljina nije osvetljena nijednim ogledalom u kojem bih mogla nešto da vidim.*“ Ostala su joj pisma: „*Ponekad mi se čini da su pisma neka želja da se čovek oslobodi samog sebe.*“ Pisma su i više, kao opredmetljena osjećanja, kao: „*Misli koje duhom bogat čovek šalje nekom ko je željan njegovih misli i nikad ih se neće zasititi.*“ Kako tijelo vene i duša stišava, Marija je sve sklonija pismima, jer: „*Nema jačeg oružja od pisane reči, a ako je reč usmerena ka ljubavi i lepoti, onda je to sveta reč.*“ I tako dolazimo do drugog dijela Đalićeve knjige, kako kaže Marija: „*Eto, tako život utiskuje male i velike stranice u tu svoju čudesnu knjigu.*“

U skućenoj ordinaciji doktorica Marija, jedne noći, kao da je odlučila da čitav svoj život analizira i zaključke zabilježi u pisma, vraća se na sva pitanja, svoju porodicu, djecu koju je podigla i otpremila u svijet, muža koji je često napuštao, ljubav sa piscem, i naročito ova posljednja pisma, kada u njih unosi i književne pristupe i kritike: „*Pa sam tako i pisma upoređivala sa tvojim delima; interesantno je ovo: da se u njima sunce ne*

rađa nego uvek zalazi.“ Ovo da se u njegovim djelima sunce pojavljuje samo u činu zalaska, velika je filozofija i univerzalna poruka.

Starac pada duhom, njegova Marija bi željela da mu podigne voljnost, zbog toga mu piše pisma: *„Da bi se i ti sada smirio u svojim nemirima.*“ Ona, ni u razmišljanjima o životu i smrti, ne može daleko od profesionalnog prilaza, objašnjava: *„Ima smrti i ima bolesti koje se primaju s mirom i s neumitnim sudbinskim sledom. Čovek mora naučiti da podnosi ono što ne može da izbegne.*“ Ona, ostavljena od muža i djece, u velikoj je potrebi da sa piscem podijeli osjećanja: *„Želela bih mnogo, mnogo da razgovaramo, čitavu mladost da prelistavamo, ponovo kao knjigu.*“ Imali bi mnogo što da mu kažu, da povjeri, da se dokraja otvori na kraju života, jer: *„Ne može čovek da razgovara sa svakim kad mu je najteže.*“ Čudna je ta njihova ljubav, bila i ostala: *„Kako je to bilo čudesno, čarobno, a ostalo je u duši, kao skriveno u jednoj tajanstvenoj kutiji.*“ Nema više one vatre, prisjeća se i kaže, a: *„Hrlili smo jedno drugom, privučeni magnetom naših duša koje su se tražile, koje su se našle.*“

Obadvoje staraca često dolaze na pitanje starenja, skončavanja, nestajanja, umiranja, povod su im rastanci sa vršnjacima, nenadni, kad se amater-pisac pita: *„Kako je mogla tako lako, odjednom, da ode sa ovog sveta a da pri tom, ničim to nije nagovestila. Zar ćemo svi tako nemilosrdno otići jednoga dana, dragi moj?“,* a pisac profesionalac dodaje: *„Kao da tonemo u neko žitko blato, a niko ne želi da nam pruži ruku spasa.*“

Naravno, pisma nisu mogla zaobići ni političke prilike kroz koja su akteri prolazili, naročito najdužu Brozovu vladavinu, vladavinu *doživotnog predsjednika*, o kojem pisma presuđuju teške ocjene: *„Golim otokom je Tito izvojevao pobjedu nad revolucijom koja mu je 1945. godine pala u šake.*“ Pa ipak, najsnažnija osuda srpske politike seže skoro čitav vijek unazad: *„Da smo energiju pobjede 1914-1918. iskoristili samo i isključivo za ujedinjenje razjedinjenog srpskog naroda, danas bismo, nema nikakve sumnje, bili čelnici među evropskim narodima i državama, umesto što smo kao šugave ovce i kužni starci odbačeni od svih.*“ I osuda aktuelnih političara, kojima lični interesi, fotelje, postaju osnovna pokretačka snaga: *„Da je politika služenje narodu, a ne vladanje, te da je vladalac sluga, a već kad je sluga ne može mu biti postidno da se pokloni i ponizi, ako je neophodno, zarad narodnih interesa.*“

Da je svako književno djelo i biografsko pokazuje i ovaj roman, gdje se autor potpuno poistovjetio sa glavnim likom prvog dijela knjige, *Svete noći*, i napisao vrlo dobro djelo. Drugi dio romana, *Odsjaj večnog života*, koji uslovno piše žena, Đaliću je zadao muke, jer mu je teže bilo uroniti u žensko srce i onu tananu dušu, iz koje su istakala pisma, sa nešto manje uvjerljivosti nego u prvom dijelu.

Po mom uvjerenju, ovaj roman će više dobijati na značaju kako bude stario, kad ga budu analizirali strpljiviji i objektivniji kritičari oslonjeni na veću vremensku distancu.

Danilo Marić
Charlotte, mart 2009

Danilo Marić

212. **BOSNE IMA I KAD JE NEMA**

Miloš Okuke i Meho Šoše, monografija *Bosna i Hercegovina prije 100 godina*

Iza svakog rata Bosna se “otkrivala”, kao da je bila na nekom nepoznatom kontinentu. A ratova joj nije manjkalo pa joj ni pronalaženja nije nedostajalo. Otkriva se i iza najnovijeg rata, za koji kažu da je bio najkrvaviji. A znamo već da su svi ratovi u njoj bili najkrvaviji. I da se vazda govorilo: “Nedaj Bože gore!” Nažalost, i napisane knjige o Bosni često su krvave. I mnoge su i pisane s ciljem da bi se krv opravdala i prizvala nova, tvrdeći kako u njoj ništa nije riješeno, kako ona ne postoji, kako je vještačka tvorevina, kako je ona naša, i samo povijesno naša, a ne njihova, nimalo njihova. Pa se za svjedoke prizivaju sve krvave knjige. A svjedoci, bezdušni autori i silnici: gazije, hajduci, buntovnici, atentatori, osvajači, krstonoše... I tako hiljadama godina, sve od onih dobrih dana staroga Kulina bana.

Bože moj, koliko li je puta dijeljena ta halavna Bosna, koliko li je puta u njoj poveden krvavi boj iz Pešte, Rima, Stambola, Beča, Berlina, Beograda, Zagreba, evo sada i iz Vašingtona, koliko li je puta izgledalo da ona sve te bojne pohode neće preživjeti! A ona svaki put iznova, iz paleži i sirotinjske krvi, započinje i stasava, prašta i kad od nje to niko i ne traži. Jer je naučila da se hrani praštanjem, jer ni sama nije nevinna, jer je i u njoj stalno bio spreman i namočen ratni fitilj, jer se samo čekala moćna stranjaska ruka koja će ga potpaliti i u povijest ponijeti riječ krvavog rata.

Na mali bosanski prostor, koji je toliko impresivan kao da je čitav iznikao iz legende, slile su se gomile religija, nacija, plemena, profitera, sirotinje i moćnika, koji su, da bi opstali, morali biti trpeljivi, razložni i nagodni. I oni su to i bili. Ali u njima je uvijek postojao zapretan i onaj fitilj mržnje koji su velike politike oko njih stalno podgrajave i na sunce ivlačile, na kojem se fitilj pomamljivao i preslikavao u mržnju i osvetu – *nas dobrih protiv njih krivih*.

Najviše knjiga o Bosni napisano je da se pokaže i dokaže ko smo mi dobri, a ko su oni zli, sa namjerama koje su često pod debelom sumnjom i začinima prenebregavanja istina. Rijetke su knjige o Bosni koje su pisane za nju samu – za Bosnu (Bosnu i Hercegovinu), bez zlobnih natruha i loših primisli. A knjiga Miloša Okuke i Mehe Šoše *Bosna i Hercegovina prije 100 godina u riječi i slici*, koju imamo pred sobom, jedna je o onih s tom namjerom gotovljena. Ona pokazuje veliki autorski trud koji je sebi stavio u zadatak da riječju i slikom iznese osnovne istine o Bosancima i o zemlji Bosni i Hercegovini, na čijim se prostorima uvjerljivo prelivaju tragovi velikih svjetskih politika, osvajača i zamračivača, religija, naroda, plemena i običnog puka.

Autori su bili pod stalnim opterećenjem, gotovo u grču, pri pomisli da bi njihova knjiga mogla koga povrijediti. Taj se trud osjeća već u samom početku čitaočeve plovidbe njenim tokom. No knjiga kao da se i sama potrudila da bude trpeljiva i nagodna, u kojoj je i zbog toga zastupljeno od svih ponešto, i smjerno podjednako, manjim i malo više – da ne kriva nikome. I to tako da se slike i tekst skladno prožimaju, da je tekst dat kao triptih na njemačkom, engleskom i na bosanskom (srpskom i hrvatskom) jeziku.

Knjigu čine četiri poglavlja: “Na putevima Bosne i Hercegovine kroz povijest”, “Predjeli i naselja”, “Mostovi”, “Ljudi i običaji” i “Privreda i saobraćaj”, te više priloga. U prvom poglavlju dat je kratak opis bosanske države i njenog okruženja, koja se u srednjem vijeku sastojala od četiri vojvodstva: Bosne, Zahumlja (Hercegovine), Donji Kraji i Usori i Soli. Oni su u različitim istorijskim periodima bili čvršće ili labavije povezani, ali i gotovo uvijek pod jednom od jakih evropskih pesnica: mađarskom, turskom ili austrougarskom. Ta se zemlja kroz čitavu istoriju branila od nekoga. Bilo je i izuzetaka, npr. u doba Tvrtka Kotromanića, koji je pokušao da od Bosne napravi imperiju. Dosta pažnje je posvećeno bogumilstvu, koje se povremeno, posebno zadnjih godina, politizuje i instrumentalizuje, te na nj kalemi islam.

U dijelu “Predjeli i naselja” dati su opisi krajeva, gradova i sela. Pritom su se autori uglavnom oslanjali na putopisce i znamenite ljude, koji su u velikom broju i u različitim vremenima obilazili i “otkrivali” Bosnu i Hercegovinu. Zavisno od toga koliko su autori imali na raspolaganju tih zapisa, toliko ih je i zastupljeno u knjizi. Ima nekih predjela kojima je dat mali ili nikakav značaj (npr. grad i tvrđava hercega Stjepana, neolitska naseobina “Zelena pećina”). Ovo ipak ne umanjuje vrijednost knjige, čiju impresivnost uveličavaju neobično zanimljivi crteži i fotografije iz različitih područja, vremena i kultura.

Najatraktivniji dio knjige jeste poglavlje “Mostovi”, gdje su i opisi dati na neobično zanimljiv način. Ali mostove nikad nisu opisivale riječi koliko su ih dočaravale linije vještih ruku: hodočasnika, konzula, misionara, putopisaca, slikara... U ovom dijelu autori su se priklonili impresijama putopisaca koji su koji put i pregonili u zapisivanju viđenog i doživljenog. (Pored toliko divnih opisa i crteža šteta je što nije zastupljena i Kosorska ćuprija iz III. vijeka, koja je nadživjela vremena sve do 1945., kada su je srušili njemački fašisti).

Najobimniji dio knjige čini poglavlje “Ljudi i običaji”. Ono se doima veoma uvjerljivo, jer su i evropski namjernici, koji su i nacrtali i snimili većinu priloženih slika, bili opčinjeni bosanskohercegovačkim bogatstvom: običaja, nošnje, pjesme, svirke i igre. Ovdje se, kao na dlanu, vide ljudi islama, pravoslavlja, katoličanstva, jevrejstva, kao i pripadnici Srba, Hrvata, Muslimana, Jevreja, Roma (Cigana)... U ovom dijelu knjige, i da nije teksta, bilo bi jasno da se radi o ilustracijama sto lica Hercegovine i Bosne ponosne. Mnoge od ovih slika dozivaju me toplotom moga hercegovačkog kraja, regije koja mi se uvijek činila, a pogotovo danas s ove strane Atlantika, najbogougodnijim krajem zemaljskog žara.

Miloš Okuka i Meho Šošić sakupili su bogatu građu i stvorili vrijednu knjigu o Bosni i Hercegovini, državi koje ima i kad je nema, što je bio i ostao osnovni moto autora. Knjiga je uspjela, pregledna je i zanimljiva, sa oko 190 slika, pisana je veoma lijepim književnim jezikom, bez padova, čita se u dahu i doživljava snažno.

*Los Angeles
April 2004*

Danilo Marić

213. JEDINO REALNO JE MIT

Veljko Bojić, roman *Princ*

Princ je dvadeseta objavljena knjiga Veljka Bojića, dakle pred nama je veoma iskusan pisac, za kojega možemo reći da mu je pero “povozno” i “raspričljivo”. Već nakon pročitanih prvih stranica, čitaocu, koji se prvi put susreće sa autorom, odmah postaje jasno da ima posla sa piscem najširih i najdubljih znanja, od filozofije grčkih mislilaca, opšte i naročito nacionalne istorije, istorije umjetnosti, prirodnih i vještačkih zakonitosti ljudskog roda, do znanja iz književnosti, slikarstva i muzike, te dobrog poznavanja latinskog, engleskog i francuskog jezika, uz leksiku srpskog jezika, kakvu rijetko ko od Srba ima danas. Veljko Bojić je u ovom romanu sve to iznio i provjetrava na razvigorima srpskih i grčkih mitova.

Predmet radnje je stradanje Srbije od NATO-ovog bombardovanja, jer: “Teško se može shvatiti odgovornost svijeta, kad zbog jednog bludnog sina devetnaest zemalja može ići u brutalni rat, protiv malog, suverenog naroda, koji im savršeno nije učinio nikakvo zlo.” Pisac se obrušava na moćan zapadni svijet, u kojega je do juče neizmjenjivo vjerovao, naročito u njegovu instiutalnost, jer ne zaboravimo da je Bojić pravnik po profesiji, i iz toga njegova začudnost: “Koji je to narod bez objave rata na tako svirep način bio napadnut?” Nakon prvih bomba zavapiće: “Novi svjetski poredak je pokušaj utamničenja svijeta”, jer: “Na zemlji vlada princip: oni koji govore da spasavaju – oni uništavaju.” Naročito je povod rata zatekao Bojića kao čovjeka Zapada: “Brutalno razaranje zemlje zbog interesa terorista nije prije bilo zapamćeno u istoriji.” Rat bez rata, u kojem nema fronta, u kojem protivnik provaljuje iz neba i sije potop: “To ogromno bezakonje što potresa zemlju i ljude, tvorac je zla, otac svih samozvanih bogova, koji širom svijeta šire neistine, a po njihovoj zemlji siju smrt”, kaže Bojić i dodaje: “To su ratovi ateista u ime vjere koju ne poštuju. To su nastrane, začuđujuće spodobe, koji gusare niz slobodnu aveniju misli, praćeni halabukom, svevideće i svelagajuće štampe, pišući omamljive halucinacije i linčujući nedužne.”

Roman *Princ* je sam po sebi drugi kosmos. Tu se prešlo preko konvencionalnih granica forme i sadržaja, da se otkrije nešto što je dulje i značajnije, porijeklo narodne duše i njen život u mitu, jer je to jedina živuća akcija koja se nikada ne smiruje. Princu je dat atribut “bogo-čovjek” i on uskrsava, jer se aludira na Lazara. U toj atmosferi, koja ima sve zvuke alegorije, oživljava se legenda, vještima utkivanjem u novi ratni vihor, da se ojača novi oblik koji se tako snažno stvara. Ta stara poezija utkiva se u modernu legendu da joj dadne sjaj i trajanje.

U apsolutno neravnopravnom ratu, najmoćnija svjetska ubojna srestva sručivala su se na stotinu puta manju Srbiju, i te relacije do sada nepoznate u istoriji pisac ne može da objasni, a pokušava: “Na stolu, ispred sebe, držim snimak kada je zapaljeno Smederevo. Otkada ga je ozidao despot Đurađ Branković, ruše ga svi od reda: Turci, Austrijanci, Nijemci, Amerikanci. Kako bi izgledao NJujork da se u toliko vjekova toliko huligana sručavalo na njega?”, začuđen pita se Bojić.

Kako je Srbija nemoćna u nametnutoj borbi, pisac joj priskoče obrušavanjem na napadača kao umrljanu trošnu NATO kuću, sa beskrupiloznim gospodarom i osamnaest sluškinja sa metlama, gdje je naročito kivan na zapadnu Evropu i njene izmićare, kako ih naziva, okomljuje se naročito na jednoga od njih: “Treba početi s ostrva. Mr. Kukavica je ostavio dlačice da mu predstavljaju bradu, ali ta ga radost muževnosti neće tako brzo ugrijati. Bezbojan karakter, prožet zloćom, sposoban da ozakoni svako bezakonje. NJega često udara šljivova grana i muči mamurluk”, nije teško prepoznati ovaj lik, koji je, istina je, u vrijeme bombardovanja bio osobito opijen bombama.

Za Bojića su suviše naivna objašnjenja za zločine, koja se moćnom informatičkom mašinerijom poturaju širom globusa: “Pronađu neke male ljude na Balkanu u lažigaćama i proglase ih odmah za Hitlera, s njegovim pretenzijama na svijet, i misle da poslije tih gluposti i dalje budu ozbiljni.” Još jednom će pisac, koji je davno emigrirao u “slobodan svijet” i predao mu se, sav razočaran zavapiti: “Ovo su dani osakaćene zrelosti misli i osjećanja, učutkane istine i prezrene pravde. Od majmuna se i moglo očekivati da se nedolično ponašaju, ali ipak, bar jedna, od osamnaest sluškinja, morala je imati časti. Veličina se mjeri prema velikodušnosti, a ne prema cinizmu.”

Bez sumnje, roman *Princ* je pisan novim jezikom i novim post-modernim pristupom globalnim problemima. Uzaludu će oni, naviknuti na ustaljene forme i šablone, tražiti poznatu koncepciju, jer prije svega, nema ni klasičnog vida rata. Sve se događa na drugi način, nov i nepoznat iskustvu ljudi, pa shodno tome, trebalo je i pisati na nov način.

Roman Veljka Bojića “*Princ*” je jedan ogroman projekat, koji ima decidan projektni zadatak: Kako se mali narodi mogu oduprijeti od najačih na svijetu? Rješavajući ga on razvija više elaborata i spaja u tezu mita. Naglašava: “Na jednoj strani probрани porobitelji, a na drugoj sama Srbija, kao spartanski borac u bojnoj liniji, prima smrtonosne udarce i od toga raste u očima svijeta”, i postavlja tezu: “Srbi po drugi put u istoriji doživljavaju svoj biblijski potop.” Narod je zatečen, ne vidi neprijatelja kojemu on nije neprijatelj, koji se ni na koji način nije sućelio s njim, izuzev što im je zajedničko nebo, nebeskog naroda i bomba iz neba. Ljudi su zaplašeni svjedočeci uništavanju Srba i Srbije, a ne borbe za Kosovo. Malodušnost ophrvava: “Pobijediti najmoćniji vojni savez u istoriji čovječanstva može biti samo iluzija i zavaravanje, ali čini nam čast i da izgubimo. Oni su se više od nas prepali”, riječi su elite, koji su nedorasli vremenu i ratovima koje su vodili i gubili. A srpska opzicija? “Bilo je tu desetak političara koji su napadali onog na vlasti, misleći stalno gdje da sebi podignu spomenik kad obore tiranina. Prema zamisli tog spomenika u njihovim glavama, moglo se očekivati da ni oni neće biti ništa manji tirani.”

Dakle, sve je propalo, pa ipak, izlaza mora biti. Gdje je? U mitu Kosova i princa Lazara, cara Lazara, koji je pri izboru carstva zemaljskog ili nebeskog, za radi plemena svoga, odabrao carstvo nebesko. On se mora dozvati, jedino on, *Princ*, može spasiti Srbe na gazu Potopa. “Karakter se u vatri iskivaju”, jer: “Nikada dobre namjere ne ostanu nekažnjene.”

Među narod idu mislioci, koji kroz reportaže ili dramske predstave objašnjavaju i pojašnjavaju pojavu: “U vremenu informativne kulture elita više ne čini krem društva, već gomila koja se izdaje za elitu i to je pop-kultura. Iz njenih klijeti izlaze zastavnici nasilja na suverenu zemlju.” Agresor koji smrt sije iz neba, i koji je neprijateljski i ne zna zašto: “To ti je svijet koji je napustio grčku mudrost i nije prihvatio hrišćansko ispunjenje

nade, pa luta, tamni, ubija i svakakva zla čini, jer ni u čemu nema oslonca.” Ali: “Ugroženi samac u sukobu sa svijetom ne smije izgubiti vjeru u sebe. To je nova ljudska drama”. Izrodio se Bojićev “slobodan svijet”, on je zbog toga nesretan, objašnjava: “Liberalizam je davno otkrio svoje lice u laži i demagogiji, cilj opravdava sredstvo, a ne u kulturi i istini. Nacista je bio ohol i nadmen, a NATO maliciozni cinik i beskičmenjak. Prvi su htjeli jednoobrazni lik natčovjeka, a drugi jednoobrazno društvo – globalizam, zaboravljajući da se komunizam raspadao na tim krhotinama.”

Srbija je na sve strane grobnica i ruševina od neprijatelja bez neprijatelja, nebeski narod je bez carstva zemaljskog: “Ovo nije zemlja – ovo je komad neba”, zavapiće pisac i objasniti: “Očekivali smo da će nam istorija biti pravednija, jer nam je mnogo dugovala”, ali ne: “Istorija je pulsirala zadnje dane vijeka i bila ponižena kao drolja.”

Kroz čitav roman traži se Princ. Traži se spasonosna misao, traži se ideja koja spasava, okrepljuje, koja vodi u pobjedu i trijumf poslije svih poraza i stradanja. U romanu se nestrpljivo čeka trenutak, kada će neko reći: Ustani! Evo se navršilo vrijeme zla, došao je Princ. I zbilja, taj trenutak dolazi na 592. strani.

Dobija se utisak da je pisac prije nesvjesno i spontano došao do načina pisanja kakav je u Princu, nego što ga je svjesno planirao i odabrao. Čak su mu se i imena junaka drugačije nametala, pa i drugačije su, neobično, i pisana. Tu su skakale misli ispod pera, kao varnice ispod čekića, i nije bilo u pitanju da li je stvar dobro zamišljena, koliko da li je dobro napisana, novim, poetičnim jezikom, jer slike prošlosti ne bi se ni mogle svečano prelivati preko novih zbivanja, kad bi stil bio lišen pjesničkog duha.

Istorija nepravde je neopisiva.

Na tim razvalinama pisac je trebao da ostavi svjedočanstvo o “neljudnim događanjima”, i dadne poleta i ohrabrenja slabima da istraju u ratu protiv zla i nasilja, jer slabim nema mjesta u carstvu nebeskom.

Iz tih pobuda je i tako snažno oslikano duševno stanje junaka i masa koje ih prate, naspram agonije nečasne agresije. Roman leži u istorijskom korjenu narodne svijesti, više nego u vještačkom zapletu i trivijalnom spletkarenju, da se štivo učini zabavnijim, jer nema čiste fikcionalne konstrukcije, samo smiren tečan narativ, a koji takođe uzbuđuje i izaziva.

Veljko Bojić je sebi postavio cilj da ismije NATO politiku u slučaju Srbije, i našao je da će to biti efektno ako ih predstavi rolama sluškinja sa metlama, koje bez glasa i savjesti odobravaju svaki zločin, da ne bi izašle iz volje glavnom.

U odbrani napadnutog naroda nije moglo biti realne odbrane, i moralo se još jednom, na Kosovu, potražiti spasenje u legendi, i onda su se sve nade obrušile na Princa, koji mora doći i mesijski izvesti svoje pleme. Nemoguće je bilo preživjeti realnim metodama, pjesnik ih nije našao, iako sugeriše: “Smak svijeta neće biti zbog raspada planete, već zbog raspada morala i kulture”, kaže Veljko Bojić i podsjeća na činjenicu: “Koliko više stradavamo i ginemo, sve nas više grde iz svijeta, kao da ih muči osjećaj krivice. Psihologija zločina uvijek se po nečem iznenadi.” I žrtva i napadač su krajputaši uzvišenih tonova: “U ovom sukobu, agresor je sve mizerije glori fikovao i na tome gradi slavu, koja je lažna, zločinačka...”, još jednom oglašava pisac.

U odbrani Srbije bilo je do sada neviđenih barikada, naročito su originalni masovni koncerti na trgovima ispod kiše granata, ili odbrana mostova svenarodnom šetnjom, te masovnim kitama “targeta” i parolama: “Svi smo cilj.” Pa ipak, čak i uz sposobnu vojnu

odbranu, odbrane nije bilo, jer nikad prije nije ni bilo takvog rata, i projekat romana "Princ" je na mukama:

"Traži se ideja koja ima moć vaskrsenja. To je sve."

Veljko Bojić je i dramski pisac, od dramske forme nije mogao pobjeći ni u ovome romanu, čak se ponekad stiče utisak da ovo i jest drama. Međutim, Veljko Bojić je prije svega pjesnik, pa i ovdje, gdje nikome nije do pjesme, pjesma je koja nosi, jer Veljko ne može dugo pisati bez lijepo žene, a kod njega su sve žene – lijepe žene, jer, bože moj: "Lijepa žena, može biti i bijela ptica na ramenu mislioca." Pisac voli lijepu riječ a: "Niko ne zna lijepo da govori kao zaljubljena žena", kaže pjesnik pomalo umoran i od žena i od ideja, dodaje: "Nemoj mi davati ljubav bez literarne vrijednosti." Možda je i prevaren ljubavnik kad kaže: "Nikad ona nije vjerovala u ljubav, mada nije prestala da za njom traga."

Dakle, iako je u romanu riječ o suviše ozbiljnim svjetskim temama, Veljko Bojić ne odustaje od svoje misli: "Bijela ptica je riječ, riječ je cvijet, cvijet je žena", koju sam kod njega već jednom pročitao, mislim da je to bilo u knjizi "Azbuka ljubavi."

Kao što je samo i moglo biti, bez obzira što je Zapad istresao desetak puta više bomba nego je mislio da će mu trebati, on je obavio što je naumio, likuje, ne baš koliko je bio planirao, a pisac ga i dalje vidi jadnikom, jer mu ne vidi uzvišenost morala: "Nešto u poraženom pobjeđuje pobjednika, kojeg sila ne može da odbrani. Zraci razuma teško da prodiru u pomućene pameti, premda su svjesni teškog moralnog poraza." Svjetski poredak kroz instituciju Ujedinjenih nacija ovim činom je urušen, tvrdi Veljko Bojić i obrazlaže:

"Pogledaj moćni Zapad. Šta oni mogu moralno, poslije ovoga reći. Antički čovjek je mučio muku da se usavrši i nađe 'savršen model', 'savršeno društvo', dok moderni čovjek traži 'savršeno oružje', 'savršene bombe', 'savršene mine', 'savršene paklene mašine', koje će što više ljudi poubijati. Čime se to može preduprijeti, ograničiti suverljivost, pohlepu, laž, mržnju, osvetoljubivost – tu psihologiju jačeg i aroganciju nadčovjeka, zasnovanu na bezakonju."

Neosporno, odmah će se zapaziti, da se pisac oslonio na psihoanalizu događaja, nerješivu vezu između stradajućeg čovjeka i moćne, bezdušne tehnologije koja ga satire, gdje se u tom sukobu javlja intelektualna snaga junaka, da se duhovnim vezom između prolaznog i vječnog odupre zlu. Pisac je romanu dao epski karakter, jer ima sopstvenu mističnost, širinu, san i javu, gdje se sretaju različita vremena.

Jedan takav savremen događaj, koji je svaki život dodirnuo i ranio, nije mogao iskusan pisac učiniti ničim drugim osim jednom velikom poemom, i on, htio to ili ne, ponaša se kao veliki narodni pjevači, koji su poslije poraza 1389. godine veličanstveno uokvirili događaje nenadmašnim stihovima. Sve je to na isti način traženje puta da se poraz preobrati u trijumf.

"Muka je vidjeti čovjeka u vlastitom pepelu uzbuđenja gdje više neće biti ognja", kaže pisac, dodaje: "Mi smo se već oduprli riječju, pjesmom, vjerom i moralom i mi smo pobjednici u značenju carstva nebeskog i vječnih principa. Mi smo pobjednici. Nacionalni identitet se potvrdio kroz ono što smo rekli, a on na kraju pobjeđuje..."

Pa ipak, pri kraju romana stiće se utisak da je i pisac posustao, da i njegove lađe tonu, iako se on ne da: “Borba između nagona globalista i našeg duha privedena je kraju. Mi moramo umrijeti ako vam je stalo da pobijedite.” Zaključuje: “Treba i logiku ovog stradanja poštovati koliko i logiku umiranja.” I onda vraćanje na početnu ideju: “Treba svi da mislimo na ideju koja će pokrenuti buduće naraštaje.” Rješenje je u nastavku življenja sa mitom Kosova i traženja veze sa Princom, koji ne može “omanuti”, i pojaviće se u neka bolja vremena, kad će još jedna carevina opijena moćima otići u nemoć. Tada će se samo reći:

“Ustanite, kad vam kažem, bili živi ili mrtvi, ustanite! Sada vam je sve moguće, jer se i vaš Princ zove Lazar, kao onaj što ga Spasitelj podiže iz groba. To je čovjek koji je bio u smrti i vratio se nazad, ustanite, kada vam kažem.”

Pisac to vrijeme već vidi i dočarava ga: “Sav prostor se zasijao, pun veličanstvenog trenutka i zablistao vječnošću kako je i proricano – došao je Princ!

Došao je Princ, kažem vam!”

Danilo Marić

214. NAŠA MAJKA

Emina Emica Potur, memoarska proza *Sjećanja*

Emica nije književnik, a ni ovim svojim prvjencom nije joj bio cilj da to postane, ona prosto ima potrebu da se izrazi na književni način. Njeni prijatelji znaju da se bavi pisanjem poezije od srednjoškolskih dana, i da je zadnjih godina radila na sređivanju rukopisa, koji su nastajali spontano u periodu dužem od četiri decenije. Pjesme je pokazivala prijateljima i savjetovala se s njima, naročito zadnjih godina, jalovih izbjegličkih godina, i baš u toku tih razmjena mišljenja neplanirano okrenuće se prozi, koju će evo i objaviti.

Knjiga Sjećanja sastoji se od tri potpuno različite teme, i tri poglavlja, prvo sa naslovom Sevlja, drugo sa naslovom Sjećanja, a treće, bez naslova i fizičke cjeline, su pjesme date na više mjesta knjige.

Rukopis za ovu knjigu čitao sam u više navrata, od njegovog nastajanja do slanja u štampariju, i moj je prijedlog naslova i koncepta ove knjige. Autorica je sve ovo, zaista, pisala naknadno i po sjećanju, pa je zbog toga odabran ovaj naslov. Iako su dva poglavlja knjige neka vrsta proze, ja je nazivam memoarskom, autorica je ipak prije pjesnik nego pripovjedač, i zbog toga su se u toj prozi našle i 6 pjesama.

Dio knjige sa naslovom SJEĆANJA obuhvata ratnu autobiografiju. Emica Potur je poznata mostarka doktorica, rat ju je zatekao na mjestu šefa medicinske službe, iz nje je vidjela rat na originalan način. Ona o tome piše u ovoj knjizi. Ovih godina nastalo je mnogo sličnih knjiga, i u većini njih može se reći da nisu uspjeli prevazići onaj problem kojega nazivamo – potrebna vremenska distanca. Mislim da se to može reći i za ovaj dio knjige, jer su u njoj, ipak, persnažni subjektivni stavovi, koji su nastali iz ličnih osjećanja i doživljaja.

Bez želje da se stručnije upuštam u Emičin poetski domet u ovoj knjizi, podsjetio bih da prva pjesma najavljuje prvi dio knjige, majku Sevlju, koji je po dometu znatno iznad druga dva sadržaja knjige. Ta najava je vrlo direktna: “Nema Vas dragi moji...” I druga pjesma, i ona bez naslova, jasno govori o majci, i autoričin odnos prema njoj: “želim toplinu tvojih ruku...” Vragolanka je pjesma koja i ne ostavlja dileme o kome se pjeva: “Stigla si ljepotom svojom / da zasjeniš, ... Vragolanko, nisi stigla / da dugo nam živiš.” Pjesmom Grade moj, autorica se opredjeljuje za neke ratne stavove, kaže: “Grade oprosti što sam ... nemoćni suvremenik, krvi sa planina.” I pjesma Polen cvjetova je na istom zadatku: “Zašto ste nedužne ubijene???”

Prvi dio knjige, SEVLJA, govori o autoričinoj majci – Sevlji, ali čitajući ga stalno imamo osjećaj da je Sevlja i naša majka, to je ona dobra duša i stožer toplog doma: “Za svog života držala ih je na okupu.” Sevlja je učena žena svoga vakta, pohađala je vjersku školu internatskog tipa, u Sarajevu, ali njenu mladost će stalno osjenčivati neimaština i umiranje bližih: “Želje i ponude stvarnosti nisu mogle da se sretnu.” Pa, ipak, ona je umjela i da se raduje životu, prihvatajući okolnosti kakve su bile, u svoju mladost je stalno udjevala one sitne djevojačke milosti i radosti. “Tako je pupoljak rastao i stidno odvajao latice”, kako lijepo kaže Emica Potur. Njena ljubav biće uzvišena, nadmetaće se sa svim i svačim, a naročito sa školskim i porodičnim obavezama. Autorica znalački

opisuje ove situacije: “Sevlja je u sebi učila tegobne latinske riječi, šetala je i učila. Okolo je bilo mračno, a vjetar se podvlačio u već prohladnu prostoriju.”

Sevlja je plemenita majka, kao što je bila i njena svekrva, i sve majke i vertikalnoj porodičnoj liniji, žena koja uživa udovoljavajući željama vojih bližnjih, prije svega djeci i suprugu. Ni odnos prema prirodi i predmetima nije bio drugačiji, za sve je bilo ljubavi i brižnosti: “Baklave i gurabije koje su stizale, vremenom su otišle u zaborav, ali taj servis je uvijek stajao u kredenici, dublje od ivičnjaka – da se ne bi razbio.” Čitajući ovaj dio knjige, pod snažnim smo utiskom da i sami svjedočimo vremenu naših nena, kada su: “Tegle sa slatkim su stajale na ormanu spavaće sobe, jer se ona nije zagrijavala zimi.”

U poglavlju SEVLJA, sve oko čovjeka uzvišeno je, jer je potreba za životom uzvišen čin, koji se ne smije zaboravljati, i nameće se potomstvu, kao vrhunska vrijednost. Emica kaže: “Njena i Osmanova djeca, kao da imaju ugrađen uzvišen gen, gorštačke fizičke spremnosti i ljepote orjenta, koje će pratiti i želja za putovanjima.”

Sevlja je tip naša majke, koja ima blage oči, oštar vid i pouzdanu intuiciju, koje joj služe da zaštite i podignu porod. A kad se obavi ta biološka zadaća, zadovoljstvo je potpuno, pa ostatak života posluži u uživanju gledajući u sigurne iskorake mladih. Kod “naše majke” nema nepravdi, nema hilni, sve je u poretku dobra: “Svoje običaje je izvršavala a tuđe poštovala.” I onda oni prirodni i nezaobilazni znakovi kraja života, bolesti i nestajanje, koji tek ponekad obećaju boljitak, kako lijepo kaže autorica: “Boja se počela vraćati u lijepo odnjegovano lice.” Pa i kad se zbije kraj fizičkog života, pisac će da ga produžava u crcu, i u ovoj knjizi: “Ona ih i nije napustila ni ostavila, ona to nije mogla, ona će vječno ostati s nama.”

Los Angeles, septembra 2001

Danilo Marić

215. OD DNA PREKO DNA DO PRISOJA

Milojko Teofilović-Pakić, autobiografija *Kopnom i morem po belom svetu – od Vrčina do Kalifornije*, autorsko izdanje Beograd 2001, latinica 435 strana

Isčitavajući ovu, odmah da kažem, veoma zanimljivu Teofilovićevu knjigu, čitaocu se nameću poređenja sa raznim biografijama i memoarima koje je pročitao. Međutim, ova knjiga nije šablon, u njoj nisu memoari čovjeka koji je prekrajao svjetske mape i milione ljudskih života, kao što su činili i pisali Čerčil ili Žukov na primjer, koji su Teofilovićeви savremenici i koji su pisali i o istim događajima, ali iza posve različitih grudobrana, jer oni su “najveći” ljudi a on “najmanji” čovjek. Teofilović je ekstremni slučaj zanesenjaka, koji je dopadao u sve dinamike mogućih ljudskih situacija, u mnogim poslovima, zatvorima, brodovima i državama. Junak ove knjige je lualica i iskušenik koji često nije znao ni kojim imenom da se služi, od krštenog Milojko Teofilović pa redom: Emil Pakić, Emilio Teofilio, Mali Srbin, Pavle Stanković, Milan Todorović, Milan Majlo Stiglič, Tito, Amerikanac, Stjuardesa do Milan tašta. Nekolike godine je proveo u američkoj vojsci pod imenom Milan Stiglič.

Teofilovića sam upoznao 2003 godine, dvije godine po objavljivanju ove knjige, kad za njega još nisam bio ni čuo. U dvorištu crkve “Sveti Sava” u San Gabrilu, Kalifornija, sjedio sam sa dragim prijateljem Valterom Vladom Margetić, rođenim Amerikancem, starcem kojega volim slušati kad priča, jer mu je svaka besjeda zlata vrijedna. U sred takve jedne priče banuo je 89-ogodišnji Teofilović sa suprugom, s kojima sam stupio u lagan razgovor i saznao za ovu knjigu. Došljak mi je bio zanimljiv, između ostalih razloga, ova dva starca su prije 63 godine, kao siromašni i nezaposleni mladi ljudi spavali u jednom krevetu, u ovom istom kraju.

Nedavno je objavljena jedna druga veoma zanimljiva memoarska knjiga: “TODOR POLIĆ – veliki neimar i darodavac”, (kumovao sam naslov ovoj knjizi), koju je napisao Dr. Radoje Vukčević a objavio književnik Veljko Bojić iz Los Anđelesa (Los Anđeles, 2003.), i u kojoj je prikazan životni put srpskog imigranta u Americi između 1905 i 1978. godine. Teodosijević je 1940. godine, kada se družio sa Margetićem, prvo zaposlenje dobio baš u ovoga Todora Polića, i o tome Teodosijević piše i daje dva podatka koji se u Todorovoj knjizi ne mogu naći. Todor je postao najbogatiji Srbin u Americi radeći betonske cijevi, a tek od Teodosijevića saznajemo da su cijevi rađene od armiranog betona, jer je njegov posao bio zavarivanje armature, a radio je za satnicu 0.3 dolara po satu.

U knjizi Teofilovića: “Kopnom i morem po belom svetu” slikovito je prikazan život jugoslovenskih radnika u južnoj Kaliforniji, i po ovome spada u najvrijednije dokumente iz rasejanja. Biografska knjiga Petra Nikolin Begovića: “IZ ŽIVOTA AMERIČKIH SRBA – dnevnik jednog radnika”, (Toronto, 1962), takođe govori o jugoslovenskim radnicima u Americi i posebno u Kaliforniji, ali je ovaj autor suviše zaokupljen svojim funkcijama po raznim udruživanjima, pa je za radničke probleme preostalo malo mjesta. Kod Teofilovića je upravo obrnuto, radnički krvavi žuljevi su na površini, ispod koje se naziru i duhovni i politički život saplemenika u rasejanju.

Teofilović je nemiran duh koji mu ne dozvoljava da napravi i zagrije kućni dom, svrće ga sa svakog rada i svakog prijateljstva, koja se ne mogu ni prebrojiti, ali upravo ta njegova: napuštanja, odlaženja i dolaženja su najzanimljiviji dio knjige, puni neobičnih situacija i obrta, koji štivu daju dinamiku i čitaoca mami da dočitava. Čitajući ovaj dio knjige Teosijević me podsjetio na jednog čovjeka iz oko 1957. godine, sa kojim sam radio samo dva mjeseca u preduzeću "Soko" u Mostaru, ali ću ga pamtiti do kraja života. Lala, tako smo ga zvali, banuo je u preduzeće i za dan-dva upoznali su ga na stotine ljudi, i svi su ga zavolili, jer je divno i stalno pjevao, a sve što je govorio bilo je smješno. Kako je nenadno banuo tako je, do dva mjeseca, nenadno napustio prijateljstva, posao i Mostar.

Dvadesetak godina kasnije, šetajući Terazijama u Beogradu, za oko mi je zapela knjiga u izlogu sa slikom čovjeka sa bivolskim rogovima i naslovom "JA VO." Lik mi se učinio poznat, da bila je to Lalina glava na kojoj su uvjerljivo izrasli veliki rogovi. U knjizi je obilje Lalinih dogodovština, izbacivan je sa posla oko 60 puta, protjerivan preko granice u Jugoslaviji oko 80 puta a nikad nije imao pasoša. Iza svakog izгона završio je u rodnom Valjevu i narodnoj miliciji, koju je više puta zamorio, i od koje je u nasljedstvo ponio nesposobnosti, da bi se na kraju prodao po cijeni govedine, i tako postao: "JA VO." Teodosijević je pronicljiviji čovjek od Valjevčanina Lale, i zbog toga život hladi u obilju i blagosti.

Biografija Milojka Teofilovića je prebogata događajima i zanimljiva od najranijeg djetinjstva iz Vrčina kod Beograda, gdje je rođen. A ono je počelo neobično: "Moji roditelji, Raka i Stanka, nas djecu nisu nikad držali u krilu. Tako nešto nije postojalo kod njih." Učitelj Dragoljub Jovanović se o jadu zabavio vaspitavajući malog Milojka, da bi mu osnovnu školu zaključio negativnom ocjenom iz vladanja. Učitelji to ne čine često, možda po jednom u karijeri. A kako i ne bi taj siromah učitelj, kada ga je jurio i pop, jer mu je iz crkve najurivao vjernike, donoseći u njedrima zmiju od metra, pa njom plašio mirne grešnike. Siromašni roditelji su na svaki način željeli nestašnog sina privoliti zanatskoj školi, i na taj način riješiti njegov nemar u seoskom radu.

Ako uzmemo događaje iz samo dvije-tri godine života ovoga dječaka, između 12-e i 15-e godine starosti, dovoljno je da shvatimo svu njegovu neobičnost.

Sa 12 godina, 1926. godine primio ga je bakaln Jovanović u Beogradu da uči zanat. U svađi sa gazdaricom, zbog neke paprike, gazdarica mu odvali pljusku, a on nju udari nožem u stomak i, nakon 3 mjeseca šegrtovanja, pobjegne kući u Vrčin.

Mjesec dana iza toga roditelji ga odvedu u jednu bravarsku radnju u Beogradu i ostave da uči zanat. Do dva mjeseca posvadio se sa kalfom, koji ga je udario, a on dograbio sa ognjišta usijanu polugu i dva puta po leđima ljuljnuo kalfu i pobjegne.

Treće naukovanje našao je on sam, u jednoj knjižari. Bilo mu je lijepo, raznosio je knjige po adresama. Jednom je izmješao knjige, gazda je bio pošao da ga istuče, a on mu je umakao i više se nije vraćao.

Roditeljima u Vrčin nije smije na oči, pa luta po Beogradu. Spava gdje stigne, a hrani se krađom hljeba sa šaltera pekarskih radnji. Usput navraća kod gazda i nudi se za šegrt. Prime ga dva limara, kod njih mu je lijepo, čak mu daju pomalo i novca da se može prehraniti. Ali nakon dva-tri mjeseca inspekcija zatvara radnju i on je opet na ulici.

I dalje ne smije kući, u Beogradu nema ni zanata ni hljeba, pa se uputio na periferiju i dospio u selo Barajevo. Tamo ga jedan seljak primi za čobanina. Čobanski dani su dugi i ima vremena da razmišlja na dugo i naširiko. Čobanovanje mu nije rješenje, zaključuje, te nakon dva mjeseca napušta i pokunjeno se vraća u roditeljski dom.

Do koji mjesec, sa rođakom Pavlom, vršnjakom, počinje da uči zanat u jednoj bravarsko-linarskoj radionici u Beogradu. Ubrzo Pavle dolazi u sukob sa gazdom i napušta radionicu, a mjesec iza njega odlazi i Milojko, sa obrazloženjem da je ljut zbog njihovog odnosa prema Pavlu.

Opet luta i preživljava na beogradskim ulicama, i usput se nudi za šegrta. Dovitljiv je, nametne se i prime ga u jednoj izglednoj auto radnji, gdje mu je bilo po njegovoj mjeri – lijepo. U ovom poslu se vrtilo dosta novca, u jednom trenutku Milojku je palo na pamet da zagrabi i on nešto. Ode do gazdaricine supruge kući i kaže joj da ga je poslao gazda po 2. 000 dinara, koje mu naprasno trebaju. Gospođa nasjedne, povjeruje i da mu novac. Odmah se spusti do dunavskog keja i brodom otputuje iz Beograda u Pančevo. (Tada je nadnica bila 10 dinara). Tamo se obuče po najnovijoj modi, za 500 dinara. Prenoći u hotelu. Onda se prisjeti jedne djevojčice iz Vrčina koja je preselila u Kraljevo, vrati u Beograd, odatle vozom otputuje u Kraljevo, nađe djevojčicu, ali oni su ipak samo djeca. Produži u Kragujevac, tamo se smjesti u hotel i kupi harmoniku za 700 dinara. Šta će dijete u hotelu, shvata da je sumnjiv i putuje kući u Vrčin.

U Vrčinu je postao malo čudo, bogat svačim. Lola se, djeci svira i pravi se važan. Ukućanima je posve nejasan, ali će se sve brzo razjasniti, jer mu je za petama potjera. Gazda tuži njegove roditelje i od njih potražuje nadoknadu štete. Roditelji ga, sa harmonikom, odvođe i predaju gazdi u Beograd. A ovaj ga smješta u zatvor, dok roditelji ne namire štetu. Nakon 3 mjeseca zatvora, trinaestogodišnjeg Milojka Teodosijevića izvode na sud. Sudija roditelje oslobađa odgovornosti, a njemu presuđuje kaznu batinanjem. Nadležnom džandar, usput, Milojko izmakne i pobjegne, iako mu je ovaj već bio rekao: “Odavde još niko nije izišao bez batina, pa vala nećeš ni ti.”

Poslije ovoga mu je najsigurnije kući, pa odlazi u Vrčin, ništa ne radi i smišlja način kako da popravi svoje stanje.

Roditelji su u nevolji s njim, ali sreća će im se osmjehnuti, uspijevaju da ga upišu u Vojnu muzičku školu u Vršac. Tamo dobija instrument specifičnu trubu – horna, koja ga ne privlači, a vojna disciplina je stroga. Za vrijeme školskog raspusta odlazi kod roditelja, usput kupuje zvijezde kaplarskog čina, i na veliko roditeljsko zadovoljstva pojavljuje se sa činom kaplara, što drugima polazi za rukom tek poslije tri godine školovanja.

U beogradskom zatvoru ležao je sa političkim zatvorenici, valjda je bilo opasno pustiti dijete sa razbojnicima, pa se tamo naslušao mnogih političkih razgovora, koji su mu sve više postajali zanimljivi, i koji će mu dijelom opredjeliti životni put. Tu je saznao za komunizam i Rusiju, u kojoj nema tuče šegrta, u kojoj možeš učiti zanat koji god hoćeš, i u kojoj teku: jednakost, pravda i bogadstvo – med i mlijeko. Mladi Teofilović je postao zarobljenik – jednakosti. On će u Rusiju čim bude u prvoj prilici.

Sa 15 godina, 1929. godine, pitomac Milojko Teofilović je pobjegao iz vojne škole, prešao na rumunsku teritoriju, pješačenjem i autostopom prelazi i rumunsku državu, da bi ga na rumunsko-ruskoj granici rumunska pogranična straža otktila, uhvatila, uhapsila i sprovela u zatvor.

Od tada petnaestogodišnji dječak mijenja zatvore u: Vršcu, Užicu, Čačku, Kragujevcu, Dubrovniku, Splitu, Alžiru, Španiji, Holandiji, Francuskoj, Italiji... Krijumčari se na brodovima ili na njima radi u: Jugoslaviji, Alžiru, Španiji, Belgiji, Kongu, SAD, latinskoj Americi... Dospijeva do legije stranaca i kalifornijskih farmi, Poličeve tvornice cijevi i mnogih brodova na američkom zapadu.

U životu Teodosijevića žene zauzimaju posebno poglavlje, formalno se ženio šest puta, sa dvije žene imao djecu, od kojih je samo jednom vidio samo jednu. Na ovu njegovu temu bi se mogle voditi naučne rasprave, a ovdje ističemo samo dva pitanja koja bi mogla izazvati interes naučnika. U seljavajući se u Ameriku nije planirao povesti dijete i ženu NJemicu, jer mnogo je Srпкиnja rodilo njemačke djece pa neka i jedna NJemica rodi i jednog Srbina, na isti način, to je njegov rezon. Drugi detalj je vezan za jednu prostitutku, sa kojom je došao u njen stan i “platio joj unaprijed”, onda je ona istrčala da tim novcem kupi cigarete, vratila se pijana, a on joj je pokupio dvadesetak pari cipela, te uzeo svaku desnu, ponio ih sa sobom do obližnjeg mosta te ih bacio u maticu rijeke.

Jedno posebno poglavlje Teodosijevićevog života je učestvovanje u građanskom ratu u Španiji, gdje je dvaput ranjavan, i gdje je upoznao mnoge internacionalne borce, među njima i na desetine iz Jugoslavije, koji će kasnije biti jugoslovenski rukovodioci. Knjiga je suviše opterećena njegovim susretom s tim ljudima u kasnijem životu, koji su uglavnom vezani za proslave, i u Jugoslaviji i u Španiji. Susreo se i sa Brozom, čiji je život, takođe, imao pustolovskih začina.

S jeseni 1972. godine Los Anđeles su potresale brojne jugoslovenske emigrantske grupe, koje su se dobro organizovale i blokirale, zajedno sa brojnom policijom, hotel “Kenturi Plaza”, u kojoj je Josip Broz organizovao prijem za “istinske jugoslovenske rodoljube iz Amerike.” I dok su se razjareni demonstranti upinjali da što uvjerljivije iskažu antikomunističke žaoke, dotle je gospodin Teofilović, u skupom Kadilaku sa zatamnjenim staklima, prolazio pored njih u podzemnu garažu, da bi stigao na Brozovu večeru. Bio je ushićen kada su ga predstavili Maršalu jugoslavije i Jovanki Broz, naglašavajući da španski borac i ugledan Jugosloven u Los Anđelosu. Tito mu je pružio ruku, ali i rekao da za njega – nije čuo. U Milojku je zasvrđlao onaj njegov nemir, uzvratilo je Brozu: “Da sam na tvom mjestu, a ti na mom, i ja bih tebi to isto rekao.” Toliko je ovoj dvojici neobičnih ljudi – boraca za jednakost, i trajao razgovor.

Sa razlogom je u ovoj knjizi dosta prostora posvećeno šestoj i posljednjoj njegovoj supruzi, gospođi Olgi Teofilović (rođena Gavrilenkov), sa kojom je u braku 25 godina, jer je ona svojom: dobrotom, ljudskom širinom, životnim iskustvom, obrazovanjem i visprenošću uspjela da “ukroti” ovog vječitog lutalicu i osobenjaka, i da ga privede i “zadoji” toplinom porodičnog doma, i da ga čvrsto priveže za kućni prag, koji mu je izmicao kroz čitav život. Ovoj knjizi je ona istinski autor, i nepravda je što na njoj tako i ne piše.

Knjiga “KOPNOM I MOREM PO BELOM SVETU – od Vrčina do Kalifornije” od Milojka Teofilović-Pakić je veoma zanimljivo biografsko štivo, koje čitaoca prosto plijeni da je ne ispušta iz ruku, jer se iz stranice u stranicu događaju sve same neobičnosti i pikanterije. Ovoliko zanimljivih događaja rijetko ima koja knjiga.

Knjiga bi dobila još na vrijednosti da su bolje riješeni: uredništvo i lektura teksta (korektura je dobra), dizajn korica (upućuje na neozbiljan sadržaj), naslov knjige (ima 10 riječi), izbor fotografija (većina sa proslava), i naročito tehničko uređenje teksta (neadekvatan format i nepregledan tekst).

Ovo ne umanjuje rečene pohvale o knjizi, ovo više treba shvatiti kao preporuku za drugo izdanje, do kojega bi po mom mišljenju moralo doći, jer sam život gospodina Teofilovića to zavređuje. Ako dođe do drugog izdanja onda izdavaštvo treba povjeritiiskusnom izdavaču, koji će naći načina da knjiga dođe u ruke biblioteka, čitalaca, ali i

književnih kritičara. Jer ova knjiga zavrijeđuje znatno više pažnje nego joj je dato u srpskom kulturnom prostoru, ali ovo je već poznato pitanje shvatanja srpske matice o svojoj dijaspori.

Na kraju, kad čitalac preklopi korice knjige, ostaje dugo zagledan u sijaset događaja jednog neobičnog, ali i vrlo bliskog čovjeka, koji u životu ništa nije ozbiljnije planirao do da preživi i prebrodi sljedeću prepreku, koje su se nadovezivale i ličile na ogromno neuhvatljivo jato koje se tek nazire nad okeanskom pučinom. Čitalac se na kraju zapita i je li, zaista, samo jedan čovjek sve ovo “predeverao” preko glave, i kako mu je polazilo za rukom da se toliko puta sakrije, zaposli, pobjegne, vrati i preživi. A sve što je ispričano istina je, koju je Teodosijević proživio na originalan i neponovljiv način.

Neponovljivost junaka knjige je u njegovoj fizičkoj, psihičkoj i instiktivnoj originalnosti sopstva. On je čovjek nižeg rasta sa izrazom lica koji se smješka, a takve ljude vole ljudi, unaprijed su im skloni, i to ovaj pustolov u dosluhu sa prirodnom pronicljivošću optimalno koristio, da bi driješio sopstvene čvorove i izvlačio iz paukovih mreža, kojih je dopadao više nego stotinu drugih njegovih savremenika zajedno. Pa i nakon preklapanja korica ove knjige čitalac će danima razmišljati o njoj i nikad je neće zaboraviti, što je najuvjerljiviji dokaz vrijednosti knjige.

Na srpskim prostorima, pogotovo srbijanskim, nije poznat ovakav tip pustolova, iako Srbi imaju dio toga u sebi. Pa kako je takav postao Milojko? Jedan od odgovora je da ima buntovničku prirodu i da je nepokoran, da ali takvih je bilo dosta i u njegovoj generaciji. Veoma je brzo shvatao situacije i proilagođavao im se, te u mnogim prilikama služio se malim podvalama i uspijeva. Milojko pamti događaje sa stepenom fenomenalnosti. To se tek shvati kad se pročita ova riznica: događaja, datuma, cijena, imena... i prisjeti da je počeo ovo da priča iza 85-e godine života. Od kuda čovjeka u svemu ovome, zapitao sam se, a onda prisjetio i jedne epizodice u knjizi, čiji je predmet mogao, gledano Frojdovski, presudno uticati na formiranje njegovog karaktera.

Milojkov otac je bio u mađarskom zarobljeništvu. Tamo je umrla neka grofica, uz tijelo sahranjen je i njen nakit, o tome saznaju on i njegov prijatelj. Noću odu na groblje, pokrenu nadgrobnu ploču, otac se spusti i dokopa nakita, doda ga prijatelju iznad grobnice, a onda ovaj pločom zabravi grobnicu. Dva dana kasnije njegov glas je dopro do grobara, koji su pozvali policiju i otac je spašen ali i uhapšen. Presuđena mu je doživotna robija. Bilo je to ratno vrijeme, i otac se nakon 3 godine robijanja dokopava slobode, i uspjeva doći u Vrčin. Onaj prijatelj se u međuvremenu obogatio u Baraju, u svom selu. Otac će ga tražiti sa punim pištoljem, pronaći će ga i usmrтитi u Baraju.

U Desert Hot Springsu, centru kalifornijske pustinje, u dvosobnom stanu žive u tišini Olga i Milojko Teofilovići. Svaki dan 89-ogodišnji Milojko odlazi u susjedni kompleks sa 9 bazena sa različitim temperaturama vrele izvorske vode, u kojima se starac banja a mislima pušta na volju da njihaju po životnim daljinama.

Los Anđeles, novembra 2003

Danilo Marić

216. **PORODICA DVADESETOG VIJEKA**

Veljko Bojić, tragedija u tri pojave *Tragični optimist*

Tragični optimist, pozorišna drama u tri pojave, kao i svi prethodni Bojićevi dramski tekstovi, obiluje opisima radnji i scena, i čitajući je, prosto ponese kao da u rukama imamo prozno štivo, i to može biti prednost pri čitanju drame.

U Tragičnom optimisti Veljko Bojić je, jedan istraživač više, o velikim istorijskim promje-nama dvadesetog vijeka, sa idejom da osvjetli istorijske refleksije na takozvane obične ljude i obične porodice.

Stamena i stasita gorštačka žena, mlada udovica Petra, sa četvoro djece, nakon pogibije muža u Prvom ratu, dopala je svih mogućih nedaća koje su pratile i sve druge srpske seoske porodice, koje su bile bez domaćina i muške težačke ruke. Odgovoran i nježan rotitelj, tek je uspijevala da prehrani djecu, a kasnije doći će do preokreta. NJjen vrli prijatelj doktor Ranko Rogoz posavjetovaće je kako da priđe Kralju, predstavi se i prigovori da bi i ona, supruga poginulog redova, trebala da ima penziju kao i supruge umrlih oficira. Kralj je, ne samo što joj je dodijelio državnu penziju, već je naredio da joj se isplati i dvanaestogodišnji zaostatak. Bilo je to dovoljno novca da u gradu kupi stan i otpočne posve nov način života.

Pored prijatelja Rogoza, Petra se sprijate-ljuje i sa mladim i neodgovornim umjetnikom Darkom Dokićem, kojega prima i za podstanara, pa će ova dva čovjeka presudno utjecati na opredjeljenja njene djece, koja će se ideološki podijeliti i stradavati na razne načine.

Djecu je usmjerila u dobre škole, a najstariji sin Vukan dostigao je vrh porodičnih očekivanja, završio je vojnu akademiju, i postao odan kraljev oficir. Ženi se sa Divnom, bogatom i pristalom djevojkom, i oni će do kraja ostati vjerni monar-hiji, on će i poginuti na tamošnjoj vojničkoj strani, a ona će dopasti velikih muka pod nepri-jateljskom komunističkom vladavinom. NJegova braća Zuko i Zeko, kao i sestra Dunja, snažno se vežu za komunističku ideju, i postaju i popularni među svojim vršnjacima, i preopasni za policiju. U njihov dom zalaze mnogi mladi ljudi i nove ideje, te porodica brzo stasava u građansku srbijanskog palanačkog tipa, a gostiju sve je više; doktora, pjesnika, revolucionara, muzičara, anarhista... komunista. I, naravno, iz toga samo po sebi dolazi do različitih shvatanja i tumačenja svijeta, dolazi do zapleta i dramske radnje.

Kako je Prvi rat presudno opredijelio kasniji život porodice Petre Petrislavić, Drugi rat je porodicu doveo na ivicu zatiranja. Iako su Zuko i Zeko završili rat na pobjedničkoj strani, oni će biti pogubljeni od svojih sabora-ca, u miru, da bi životima platili prikrivanje tuđih zlodjela. Malo vajde biće od toga što će ta dva brata biti podshumno rehabilitovana.

Siromaštvo porodice doseže dno kao i poslije Prvog rata, i opet se popravlja na sličan način, Petra uspijeva prići Maršalu, koji joj, slično kao i ranije Kralj, odobrava partizansku penziju.

Dramatičnost nose i četiri nijeme bake. One “ćutnjom” svjedoče ljude i događaje, iz tri generacije, a to je praktično čitav dvadeseti vi-jek, u početku razvoj marksističke misli, revolu-cija i diktatura proleterijata, te postkomu-nističko doba.

Dvije djevojke, Tanja i Tara, nepoznatih su roditelja, odrasle su u domovima za siročad, kasnije saznaje da su im majke Divna i Dunja, Petrina kćerka i nevjesta, ali čija je koja ne mogu da razjasne, i time se dramska radnja zapetljava. To pitanje istražuje poeta Darko, okrivljuje komunističkog ideologa doktora Rogoza, kasnije visokog državnog rukovodioca, koji je unesrećio se na Golom otoku, i ponižen mora da sluša jednu pjesničku ludu koja se okitila svim mogućim priznanjima, za malu pisaniju, ali koja je bila na liniji vladajuće partije.

Pročitavši ovu Bojićevu dramu, čovjek ne može da se ne zapita, da li su sva srpska stradanja u ovome vijeku bila posve neizbježna, da li se podjele i bratoubilaštva, po dubini sve do rođene braće, mogu ičim pravdati. Mislim da je i ova drama umjetnički pokušaj traženja univerzalnih istina iz prošlosti za potrebe budućnosti.

Los Anđelos, septembra 1999.

Danilo Marić

217. OSVRT NA INTERNET STRANICU

Denis Böhm, internet stranica www.aleksasantic.com

Ima internet stranica koje prate znatno veće reklame, koje imaju mnogo više stručnih priznanja, koje su kitnjastije i sa više tehničkih dostignuća, ali nema ni jedne u koju je ugrađeno više ljubavi i ljudske topline od stranice: aleksasantic.com. Ova misao nametne se posjetiocu kad prvi put otvori ovaj neprolazni spomenik – dar poeziji i dobroti.

Tridesetogodišnji Mostarac, Denis Böhm, je istražio pjesnika i humanistu Aleksu Šantića na posve svoj način, i predstavio ga originalano, koristeći se najsavremenijim informatičkim alatima. Snaga njegovog predstavljanja je toplina, koja nije čest pratilac ovocivilizacijskih medija, a u korak s tim ide i onaj neizbježni višegodišnji istraživački rad, koji je rezultirao sa veoma prikladnim prikazivanjem oko pet stotina pjesama, devet pripovjedaka, petnaestak pisama, dvadeset i pet ozvučenih pjesnikovih stihova, priložima pisaca o Šantiću: Josipa Lešića, Pera Zubca, Danila Marića i Miše Marića, rječnikom manje poznatih riječi (oko šest stotina riječi), te veoma dirljivim epilogom iz romana Josipa Lešića (*Roman o pjesniku*).

Neobičnost stranice je i slučajnost njenog nastajanja. Denis Böhm je ornitolog (stručnjak za ptice), koji je kao izbjeglica u Londonu nastavio da istražuje i piše o hercegovačkim pticama, pa je te radove bio naumio da objavi internet stranicom. U tu svrhu je učio pravljenje njeb sita, a kad mu se učinilo da već može početi s tim, za probu je potražio kraći tekst, dohvatio je prvu knjigu koja mu se zatekla u domašaju. Bila je to Šantićeva poezija. Ponijela ga je, privlačila sve više i više i odvušla u obožavanje, iz kojega će se izleći ovo djelo.

Nema posjetilaca stranice o Šantiću koji su ostali ravnodušni, u većini su oduševljeni i neizmjereno zahvaljuju autoru, jer, zaista, poslije ove stranice, o mostarskom bardu više se i ne može tražiti. O tome posjetioci ostavljaju duboke tragove, iako iz različitih sredina i uglova, veoma su slični. Evo nekih:

“Kakav je bio pjesnik takav je i sajt. Srećno!” (Jole, YU)

“Ovo je nešto što sam odavno tražila. Hvala mnogo.” (Romana, Vukovar, Hrvatska)

“Divno je listati tvoje stranice i čitati predivne pjesme Alekse Šantića. (Mile, Melburn, Australija)

“Poezija oplemenjuje dušu, poezija nas spaja i svojom ljepotom izdiže do besmrtnosti.” (Anny, USA)

“Samo iz toplog srca i velikog entuzijazma može da se uradi ovako velik posao.” (NJebislav, YU)

“Da je bilo više poezije, više tolerancije, više respekta... više Šantića, rata ne bi bilo.” (Valentina, Njemačka)

“Hvala ti što si nam omogućio da uživamo uz pjesme velikana bosanske književnosti.” (Sandi, Danska)

“Umjetnost je sačinjena od oblika koji su dijelovi božanske muzike. Spoznaja otapa naše smrznuto stanje i oslobađa unutrašnje melodije.” (Maja, BiH)

“Vrača mi sjećanja iz Mostara, sva mi se kosa naježila, plače mi se.” (Sanel Duranović, Arizona, Usa)

Otvorite i pročitajte aleksasantic.com, otvorite, bićete bogatiji.

Danilo Marić

218. JOŠ JEDNO BIŠĆE

Žarko Marić, memoarska proza Bišće juče danas

Ovo je druga knjiga Žarka Riste Marića sa naslovom Bišća, pod kojim se ovdje podrazumijeva polje i podbrda ispod Mostara. Da je o tome riječ potvrđuje i ista slika na koricama obje knjige – geografska bišćanska karta. Blagaj je srednjovjekovni humski i zahumski stolni grad, koji je u podgrađu imao veliku administrativnu zgradu imena Bišća, po kojoj je, neposredno uz nju, nazvano i Bišće polje, koje je možda tek dvadeseti dio onoga što pod tim imenom podrazumijevamo danas, i o kojemu piše Žarko.

Bišće je, dakle, prostor desetak kilometara dužine i pola od toga širine, koji podrazumijeva i dva nekada važna glavna grada, Blagaj i Mostar. Mostar je poznatiji, a u Blagaju, podsjetimo, nekada je stolovao pravoslavni vladika, pa bogumilski did, a prije njih veliki župan Miroslav, Nemanjin brat, odakle potiče i ono čuveno Miroslavovo jevanđelje. Nekada sam živio sa sopstvenom tezom da se Bišće polje nekada zvalo Troja, jer samo ono u svijetu, koliko znam, ima sedam tekućica: Neretvu, Radobolju, Jasenicu, Posrt, Bunu i Bunicu, te Hodbinsku potočinu. Kroz Bišće su prolazili važni karavanski putevi za Bosnu i sjever, za Srbiju i istok. Ono je uvijek bilo, i danas je, važan strategijski prostor, i zbog toga su ga često kuge morile i vojske kosile. Svaka ga je vojna oskrnavila potocima krvi i isplaniranim međureligijskim pokoljima.

U Bišću polju je središnje selo Kosor i u njemu najstarije bratstvo – Marić, od kojih potiče i autor Žarko Marić, i koji iz nekog svoga, kosorskog, hladovika posmatra svijet i o njemu kazuje. Iz tih kazivanja nastale su ove dvije knjige: “Mostarska kotlina – Bišće” objavljena 1996. i “Bišće juče danas”, objavljena 2003. godine.

Nova Žarkova knjiga obuhvata petnaest poglavlja, od prvog: “Od Kulina bana i dobrih dana do 1914”, pa preko standardnih istorijskih opserfvacija, sa posebnim naglaskom na Drugi svjetski rat, sve do posljednjeg poglavlja sa zanimljivim naslovom “Mračna rupa.” Autor je sebi postavio dva objekta posmatranja, Bišće polje i kroz njega širu srpsku istoriju, i svoju porodicu, kao uzorak jednog šireg podskupa ljudskog bitisanja na granicama: pravoslavlja, katoličanstva i islama. Trebalo je imati mnogo intuicije, snage, trpeljivosti, nagodnosti, pobožnosti i duha da se preživi na bišćanskim vjetrometinama, koji su se često pretvarali u prave religijske uragane, kame i jame, palež i bježanije. Autor je svemu tome svjedočio i ima šta da kaže i napiše, i pozvan je.

Žarko Marić se upustio u jedno nezahvalno i teško područje istraživanja života i neživota Bišćana, njihove istorije, a da je i sam svjestan koliko je kompleksna bišćanska ledina koju je krenuo da preorava, govori i korištena literatura od osamdesetak naslova, koja je navedena na kraju knjige. Autor je uložio ogroman trud da savlada i objasni neke istorijske pojave, koje su oduvijek na ovom terenu sporne, i za koje sve tri religijske grupe imaju svoje istraživače, svoje vidike i samo svoje istine. Da je ovu knjigu pisao Srbin jasno je od prvih stranica knjige, kao što je i za većinu knjiga koje su pisali Hrvati i

Bošnjaci, takođe, od prvih stranica jasno da su ih pisali oni, i svi za svoje čitaoce. Dakle, samo po sebi, ovaj dio knjige će izazivati različite komentare.

U dijelovima gdje se autor nije služio literaturom, tamo gdje govori nepotvoreni Kosoranin, sve je kristalno jasno, prosto, shvatljivo i svima prihvatljivo, jer govore prosti Bišćani, nagodni i dragi gorštaci, koji su uvijek u borbi za suhu koru ječmena ili kukuruzna hljeba, ali koji bi prije kidisali sebi ili svom čeljadetu nego bi naštetili komšiji i prijatelju, svejedno da li svoje ili tuđe vjere, jer najuzvišeniji im je – obraz i glas kuće.

Knjiga se čita lako jer je i pisana da bude tako, opisi su direktni a podaci egzaktni, kao što se vidi iz sljedećeg primjera, gdje je jedan veliki srpski život jasno iskazan u malo riječi:

“Od 1.270 pravoslavnih duša, koliko ih je u pravoslavnim kućama blagajske parohije bilo (*na početku Prvog svjetskog rata*), 275 ih je, od oktobra 1914. do novembra 1918, pozvano u vojsku crno-žute monarhije. Od toga 12 ih je zarobila Srbija, 30 Rusija, 23 Italija, 19 ih je poginulo, 23 su umrli od bolesti i dvojicu je satrao voz.”

Ovome i sličnim dijelovima knjige nisu potrebna pojašnjenja, sve je prosto i jasno, ovaj dio knjige je pitka biografska proza izatkana onim prostim ali lijepim hercegovačkim vezom, kakvi se još mogu susresti samo u istočnoj Hercegovini.

Bišćani su vijekovima živili u velikoj ljubavi i slozi u svom lokalitetu, bez obzira na različite vjere, ali kad su na njih nameračivali daleki religijski centri, vremena su se mutila, a u mutnim vremenima se morala nužno kriti međusobna sloga i oponašati nesloga, jer neki “naši” tako dohaberuju i savjetuju. Evo kako to biva po Žarku kad je u Bišću počelo da muti pred Drugi rat:

“Hrvatska školska djeca, desetogodišnjaci kao što sam i ja, pričaju da će njima biti dobro ako NJemačka dođe. Kažu i da je Rusija trula. A ja sam rekao da Rusija nije trula, da je velika, da je na jednoj šestini zemaljske kugle.”

Ovim je rečeno mnogo, nekima bi trebale rpe papira da ovoliko kažu. Sposobnost pisca Žarka Marića da sažeto predoči, naprimjer, ona teška predratna vremena, vidi se i iz ovoga iskaza: “Srbi žive šapatom.” Ovdje je mnogo rečeno o srpskom stanju u Bišću 1878, 1909, 1914, 1941 i 1992, više od tomova nekih pisaca. NJegov otac je od ustaša veoma mučen, od tih posljedica će i umrijeti u pedesetoj godini života, a o tome očevom mučenju napisao je kratko ali upečatljivo: “I Risto je osjetio kundak.”

Žarkove dvije tetke, mlade žene sa dvogodišnjom djecom, ustaše su zvjerski pobili na Ljubljenci, o tome piše i u ovoj knjizi kroz sjeđanja jedine preživjele žene: “Mi jadni nismo znali kuda nas gone i zašto nas gone. Ugurali su nas u pojatu, zatvorili vrata i pojata je počela da gori. Ta lako je pojatu zapaliti kad je slamom pokrivena...”

Žarko umije lijepo da piše, i ljepše da besjedi, ali njegov stil nije moderan ni kitnjast, ili je baš zbog toga i moderan i kitnjast, u svakom slučaju je razumljiv, pitak i potpuno originalan. Kad čitalac otvori i počne da čita prve stranice njegove knjige, pogotovo čitalac koji je stalno u dodiru sa savremenim tekstovima, na tren se iznenadi i zastane da bi pisca smjestio u neki od poznatih miljea, ali mu to ne polazi za rukom, teško se navikava na nenaviknute rečenice, ali kad napravi prtinu i štivo učini prohodnim, navikne na stil, počinje ga doživljavati posve sa simpatijama i nečim što je i njemu, čitaocu, sasvim blisko.

Pored originalnog stila po kojem će se, sigurno je, Žarko prepoznavati i u sljedećim knjigama, u ovoj knjizi ima i originalnih ideja, od kojih je ideja “Mračne rupe” veoma jaka i univerzalna. Već je rečeno da je u knjizi dosta mjesta sa religijskih i nacionalnih

međa koje će biti različito prihvaćani, tako će biti i sa Mračnom rupom. Međutim, ne može biti sporna originalnost ideje, koja veoma slikovito dočarava vrijeme, prostor i istoriju bišćanskih zbivanja kod Srba.

Ne upuštajući se dublje u istorijske činjenice i poruke, kojih u ovoj knjizi ima na više mjesta, i koja će se od nekih nesrpskih čitalaca i osporavati, knjiga pisca Žarka Marića "Bišće juče danas" zaslužuje pažnju čitalaca, jer je pisana laganim i ujednačenim stilom, tretira jedan konkretan prostor sa univerzalnim pitanjima i odgovorima, lako se čita i pamti.

Danilo Marić

219. **PENZIONERSKO NIŠTARENJE**

Vlastimira Gligorijevića, drama *Lopov u kući*

Pozorišna drama Vlastimira Gligorijevića, “Lopov u kući”, sastoji se od petnaest kratkih slika, sedam lica i dvije scene, sobama jetrva Ruže i Dare, penzionerki sa srbijanske periferije, iz vremena sredine druge polovine dvadesetog vijeka. Misao Dostojevskog: “Čovjek je razuman dok nešto ne poželi”, je autoru Gligorijeviću poslužila kao vodilja pri oslikavanju karaktera glavnih ličnosti u ovoj drami. Ali i po onoj: – Hajde da se nešto radi, da bi se događalo bilo što.

Radnja se zbiva oko troje penzionera, koji se ni čim ne bave, i koji, nesvjesni ništavnosti svojih bitisanja, smišljaju sve male gluposti i pakosti, koje ni na jednoj strani ne znače mnogo, tek da pomalo uznemire ljude oko sebe, i da osmisle ovaj i samo još sjutrašnji dan. Za treći dan nemaju rješenja, čak još ni ideje šta će sa sobom, i to je ono što je autor pokušao da univerzuje, da alatom umjetnika uđe pod kožu ovom već odavno naznačenom srbijanskom problemu, koje nam je najbliže pojmu nekog penzionerskog ništarenja.

Kao i u životu koji oslikava ova drama, i u njoj samoj, sve je prosto, od scene i kostima do gotovo svih likova. I fabula je prosta, koliko je i prost ništi penzionerski život koji ne uspjeva da postavi ideju smislu okrajka života, a to su razgovori o komšijama i ženicama. Zapleti su naznačeni u osporavanju jedne ženidbe, i u komšijskoj krađi, ali se u prvoj nije ni odmaklo od početka, a u drugoj, iako se dramatičnost razvija kroz čitav tekst, nije dovoljno uvjerljivo urađeno da bi ponijelo pozorišnog gledaoca.

Tema, koju je autor izabrao da obradi dramskim tekstom, zavređuje da se na njoj radi, izazovna je gotovo svim umjetnicima, na svim prostorima, jezicima i vremenima, ali su tek rijetki uspijevala i da daju zapažene doprinose u ovoj vrsti drame. Na našim prostorima je to značajno mogao Nušić, i rijetko je ko bljesnuo poslije njega.

Gligorijevićeva drama “Lopov u kući” je statična da bi se sa uspjehom mogla nositi sa pozorišnim daskama, mislim da bi autor trebao još da radi na njoj, sa posebnim zadatkom da tekst oživi, da unese više dramatičnosti, one nužne linije oscilatornog kretanja po pozorišnim daskama, kako bi rekli dramaturzi, one atmosfere koja publiku podiže sa sjedišta.

Los Angeles, 10. septembra 2000

Danilo Marić

220. NADNIČAR RIJEČI

Danilo Marić, esej *Ivo Andrić*

Ivo Andrić je živio jedan od najraznolikijih ljudskih života, bio je: zanemareno bosansko dijete, radoznali provincijski dječak, talentovan srednjoškolac, revolucionar, sužanj, intelektualac, naseljenik svjetskih metropola i dvorova, svjedok i učesnik najburnijih svjetskih događaja, odbacivan i pribran čovjek, početnik koji nije mnogo obećavao i veliki književnik. On je svoj život, dakako, i svoja djela, obojio svim ovim likovima. Do svoje imovine, u koju prije svega spadaju njegova književna djela, dolazio je s velikim naporom, ali istrajno, i ono što je posebno njegovo, ljubomorno ih je čuvao, gotovo fanatično.

„Druže Ivo, imate li neke posebne zahtjeve u vezi sa ovim rukopisom?“ preuzimajući piščev rukopis upitao je direktor „Prve književne komune“ iz Mostara, koja je slovila kao izdavač u čijim knjigama nije bilo jezičkih grešaka, što je Andrić posebno cijenio i isticao.

„Vaš profesor Laznibat je lektor i korektor u kojega imam potpuno povjerenje. Pa ipak, zamolite ga, neka u knjizi ostavi — **ovu** zapetu.“

Ovaj odgovor se po Mostaru prepričavao kao piščevo „osobenjaštvo“ i „cjepidlačenje“, a pri tom zanemarivale umjetnikove muke i istrajnost da do kraja izrazi misao, kojoj je bio tijesan lektorima fetišizovani normirani jezik. Andriću su lektori uporno brisali neke zapete, baš one nad kojima je on bdio kao iznad ugroženog čeda.

Veliki pisac se žalio prijateljima kako mu za iskazivanje misli i pojmova stalno nedostaju prave riječi i da je u takvim situacijama nužno opširan, i pri tom govorio kako se divi ljudima koji uspješno pišu kratke priče. Nije bio potpuno zadovoljan sa doradama svojih djela, stalno je bio pri osjećanju da je još trebao tesati i brusiti riječi, on je u tom bio toliko uporan da je postao nadničar riječi. Gdje se god zaticao imao je na dohvat ruke parče neizglednog papira i prelijepu olovku, jer je u svakoj situaciji u mislima tesao i brusio riječi, pa kad bi jednu uspio da izglača po želji, gotovo panično bi se laćao za džep i zapisivao je kao dragulj koji mu je uljepšao dan. Sjedeći pred hotelom u Nevesinju prisluškiavao je grupu seljaka koji su govorili jezikom bistrine, i u jednom trenu se uzvrpoljio prebirajući džepove, u kojima od prve nije mogao da napipa olovku.

„Godinama tražim riječ za jedan pojam“, rekao je Andrić znatiželjnom saputniku, pa ushićeno dodao: „to je — **pokučiti**, to je riječ koju je izgovorio jedan od ovih seljaka“.

„Ptica koja mu je pjevala nad glavom dok je pisao svoja djela, došla je u glasu seljaka i donijela mu traženu riječ“, zapisaće kasnije Andrić u jednom svom djelu.

Kad je izdavač, kasnije, lektorisao predmetno Andrićevo djelo, prekrižio je riječ — pokučiti i zamijenio je sa — dokučiti. Izzdavač je mislio da je imao posla sa „bahatim i razmaženim piscem“, a pisac je mislio da se bahati izdavač poigrava s njim kao premor sa rudarom treće smjene, koji je polomio desetine krampova dok je razgrnuo jalovinu iznad krila briljantne riječi.

Andrić je bio dosljedan naroda čijim jezikom je pisao, kod kojega je riječ nebrojeno blago, jer se u tom narodu ginulo za riječ, riječ se i u razgovoru tesala i brusila, i kao briljant zalogala za život. I njegov život, kakav je bio, sam po sebi ga je vodio u literaturu, ali je on sam, produhovljena ličnost, olako postaje literarni lik drugih pisaca.

Nikada se nije kod njega osjetio nedostatak humora ni inteligencije, jer to prirodno odgovara pulsiranju jednog izuzetnog duha, kod kojega je u svemu dominirala borba da se pokuči univerzalno. Zapisao je: „... ljudi sve uče i mnogo nauče, samo ne jedno i to najvažnije: kako sa što više dostojanstva ostariti i što pristojnije umrijeti“.

I pored ovakvog stava nije se izgubio u hronikama koje je pisao već je na svjetlost dana, precizno i odmjereno oslikao davna vremena kao što neki poznati savremeni pisac opiše svoje vrijeme. Na više načina je kazao šta je mislio i osjećao i ta literarna dragocjernost je prerasla u sliku univerzalnog.

Andrić je unio je toplinu u pripovedanje, razgovore, anegdote, oživio i sačuvao od zaborava neobične sudbine i karaktere, postajući uzorom mlađih pisaca. Najvažnije bijaše za njega da se ne udalji od rodnog tla, jer tamo su izvori svih velikih ideja i nadahnuća, a on je znao da ih dokuči i pokuči svojim originalnim postupkom.

Andrić je pisac „malog“ jezika, kod koga je riječ velika kao brdo, kod „velikih“ jezika riječ nema ovako visoku specifičnu težinu, što viši narod riječ manje poteže na tasu. Prevodioci „velikih“ jezika ovo nikad nisu shvatili i zbog toga nikad nisu uspjeli da dostojno prevedu velikane srpske riječi, Njegoša i Andrića, i koji zbog toga tako malo potežu na svjetskom književnom tasu. Doslovno, nepoznati su.

Los Andelos ima preko 100 biblioteka koje su veće od one najveće u Srbiji. U toku desetak godina ušao sam u njih 20-ak i putem kućnog računara, između ostalog, potražio i autora Ivu Andrića. „Nepoznat autor“ bio je odgovor u svim bibliotekama osim u dvije. U polovini od njih naišao sam na ime Milovana Đilasa. Zaredao sam po srpskim piscima, nije ih bilo u fajlovima, a oni koje sam i našao, tek kasnije sam shvatio, vuku jevrejsko porijeklo, i ostao sam u dilemi da li su srpski ili jevrejski pisci.

O ovoj situaciji razmišljao sam mnogo puta, i pitao se, šta bi na ovakav odnos prema njemu, nobelovcu, rekao Andrić. A onda sam se prisjetio jednog davnašnjeg Andrićevog gesta u Sarajevu, o kojem se tada pričalo u užim krugovima, a koji meni sada daje odgovore na neka pitanja, pa i ovo.

Nobelovac je noćio u sarajevskom hotelu „Evrpa“, ujutro je sišao niz stepenice i prišao dvojici recepcionara.

„Druže, izvolite...“ obratio mu se bliži.

„Molim vas, da platim spavanje... treba mi i račun“, uzvratio je Andrić.

„Kako se zovete?“ upitao je drugi.

„Ivo Andrić“, odgovorio je gost nakon što ih je pogledima izmitraljirao.

„Dvije hiljade i šest stodina dinara“, rekao je onaj drugi pružajući gostu račun na povelikom listu papira.

Gost je iz novčanika usporeno izvlačio plavu novčanicu od pet hiljada dinara (tada najveća novčanica), isto tako sporo je odlagao između recepcionara, pa se lijeno okrenuo i pošao.

„Druže, niste uzeli kusur“, onaj bliži je doviknuo za njim.

„To je za vas“, lijeno se osvrnuo gost, i ljubazno je uzvratio poluglasom.

Sarajevski književnik, koji je nobelovcu bio domaćin, čekao je Andrića ispred recepcije i ovo znatiželjno posmatrao. U toku dana se osmjelio i upitao:

„Golica me znatiželja, druže Ivo, zašto ste onim recepcionarima dali onoliki bakšiš?“

„Zamislite, oni ne znaju ime nobelovca. Kad podijele, one, za njih velike novce, u računu će potražiti i naći ime darodavca — Ivo Andrić, i — upamtiće ga.“

Dakle, Andrić je još tada u Sarajevu otpočeo borbu protiv skrajnjivanja njegovog imena. A da je ta borba započeta sa recepcionarima, a ne sa nekim velikim perima, govori o svojoj dubini muke istinskog umjetnika koji potiče iz male kulturne sredine, svjestan da za velike sredine nije dovoljno biti samo velik.

Pa ipak, u svakodnevnom životu, Ivo Andrić nije činio ni one male napore da podigne svoju afirmaciju, čak je izbjegavao novinare i javne nastupe, ali je zbog toga svako njegovo pojavljivanje u javnosti bio kulturni događaj. U Sarajevu je, jednom prilikom, razgovarao sa studentima, koji su mu postavili mnogo pitanja vezanih za način njegovog pisanja. On im je u jednom trenu rekao da svi uzmu po jedan papir i da napišu po jednu kratku priču. Čekao je nekoliko minuta i za to vrijeme gotovo još niko nije počeo da piše.

„Zašto ne pišete?“ upitao je studenta ispred sebe.

„Nikako ne mogu da se odlučim za prvu rečenicu — i da počnem“, odgovorio je student.

„Počnite sa drugom rečenicom, kao što i ja radim.“

Ovaj umjetnikov savjet mnogo govori o njegovom prilazu činu stvaranja. Sugerise da na jednom djelu treba raditi mnogo, a to znači na djelo se vraćati mnogo puta, popravljati ga, popravljati i popravljati. U Andrića, zaista, i nije bila važna prva rečenica, jer je on toliko radio na doradama da mu nikad i nije preživjela ona rečenica sa kojom je započeo djelo.

Ivo Andrić je u svemu bio osoben čovjek, nije rasipao riječi, nije se zaticao u nepovoljnim društvima premda je svuda poštovan društvu bio veoma poštovan. Mnogi ljudi su mu se bezuspješno približavali, koji put i napasno, ali njegova odmjerjenost je uvijek ostajala u granicama velikog umjetnika i čovjeka. Koji put takav njegov karakter nije bio shvaćen.

Nekim povodom nobelovca je posjetila grupa zvaničnih ljudi u Beogradu. Najmlađi među njima je bio iznenađen kad je ugledni domaćin, u toku predstavljanja gostiju, rekao da mu je poznato njegovo ime. Kad je mladić pokazao potpunu zbunjenost i nevjericu, slavni pisac je izgovorio i naslov njegove objavljene knjige knjige. Mladić je čitavo vrijeme prijema proveo u mislima i želji da sa nobelovcem popriča o svojoj knjizi, a kad mu je to uspjelo, bio je još jednom zatečen odgovorom:

„A, ne, nisam čitao vašu knjigu, a imao sam je u rukama.“

„A zašto je niste čitali?“ upitao je.

„Knjiga je štampana sitnim slovima“, odgovorio je već ostarjeli Andrić.

Misli velikog pisca ostaju da traju i kad nije uložio vještinu pripovjedanja i snagu duha da im da posebno značenje, već se spontano izražavao izazivajući sagovornika, sa namjerom da analizira njegovu dušu. On je je bio za „jednostavan“ stil, ne zato što je najljepši već što je najteži.

Poučen iskustvom iz djetinjstava Andrić se u zreloom dobu nije upuštao u sukob ni sa jednim sistemom, na čemu su mu prigovarali u dijaspori. Ovo pitanje se odnosi i na mnoge druge velikane pisane riječi, pa se tako dogodilo da se u istoriji književnog razvoja zadnjih 50 godina nije pojavila intelektualna kritika postojećeg stanja ni koliko je jedna Kočićeva pripovjetka.

Danilo Marić

221. PREKOOKEANSKI SRBI I LITERATURA

Danilo Marić, istraživanje *Prekookeanski Srbi i literatura*

*U Los Anđelosu je 2005. godine
upitan srpski ambasador iz Njujorka:
„Da li ste vi ambasador i Srba
koji su izbjegli iz Hrvatske?“*

U životu, radu, pa i u literaturi prekookeanskih Srba, po temama, idejama i dostignućima, mogu se prepoznati tri perioda, za ovu priliku nazvaćemo ih: **Rodoljublje, Titoizam i Tumaranje.**

Rodoljublje je bilo vijek i po osnovna karakteristika svih prekookeanskih Srba, i sve što je ostalo zapisano iz tog perioda imalo je isključivo rodoljubivu potku. A pisanih tragova je malo, jer su useljenici uglavnom bili nepismeni, jer su živili siromašno i van kulturnih sredina, sa domovinom nisu imali kontakate, a u novoj sredini živili su u radničkim kolonijama, na tuđinskoj periferiji bez znanja jezika. Mnogo više nego se misli, Srbi su ostavljali mnoge živote u utrobama rudnika, mnogi su umrli u bijedi, a mnogi su se ženidbama utopili u druge nacione. Vrlo malo Srba iz prvih migracija je podiglo porodicu, bilo je to veoma teško, kao ilustracija neka posluži svjedočenje najbogatijeg Srbina iz tih generacija, Todora Polića, koji je govorio prisjećajući se mobe iz početka gradnje crkve „Svetog Save” u Los Anđelosu 1909. godine: „Vaistinu, bilo nas je pet stotina momaka, a svega jedna djevojka. Bilo je oko toga smijeha, ko će biti srećan da ga uzme.” Taman kad su Srbi počeli da ugrađuju temelje srpske pisane riječi u Americi, u Evropi je izbio Prvi svjetski rat, i mnogi od njih su netragom nestali, izginuli na putu za Srbiju, izginuli kao dobrovoljci, ili se zagubili kao povratnici.

Rodoljublje je među prvim Srbima u Americi bilo stvar karaktera i nije bilo sile koja je tu vrlinu mogla zasjeniti. Danas nema ni blijedih slika onih gorštaka, niti više ima ideje koja bi mogla ovako okupljati Srbe, i posebno ne u Americi, i posebno ne u najnovijoj migraciji. U vremenu Rodoljublja Srbi su se u punoj iskrenosti oslanjali na dobrotu, pravičnost, plemensku ljubav i milosrđe, i na tim osnovama se okupljali, međutim, širih kulturnih ostvarenja realno nije moglo biti, kao što nije moglo biti ni uticaja i pomoći iz Srbije. Radi ilustracije, koliko je sa domovinom bila skupa informacija toga vremena, neka posluži podatak da je Pupin platio prvi svoj telegram za Beograd u vrijednosti preko jedne stotine njujorških nadnica.

Kad su se u Americu počeli otiskivati učeni Srbi iz austrougarskih zemalja, kao što su: Šagić (Fišer), Tesla, Pupin i naročito kasnije mladi Velimirović i Uskoković, u Americi je počela da se probija i srpska misao i pisana riječ. Na izmaku devetnaestog vijeka pojavile su se prve srpske novine, one će se u većini gasiti poslije prvih brojeva, jedino je od njih do danas preživio stogodišnji „Srbobran”. U to vrijeme Srbe su okupljali guslari, a njih je imala svaka i najmanja srpska grupa. U dolasku, u svim brodovima koji su ukrcavali Srbe u Kotoru, Dubrovniku i Trstu, na mukotrpnom putu za Ameriku, odjekivale su strune javorove i guslarski glasovi, koje su pratili jecaji i muške suze.

Svaka pisana riječ među prekookeanskim Srbima iz devetnaestog vijeka bila je vezana za crkveni život. Nažalost, tada i dosta kasnije, ljudi koji su okupljali srpske vjernike u Americi, u većini nisu bili ni duhovno ni svjetovno obrazovani, ni moralno dostojni svoga roda, energiju su trošili za prestiž i sitne šićare, oni su se iscrpljivali u svađama i dodvoravanjima drugim crkvama, prije svega Ruskoj. Problemi prekookeanskih Srba proisticali su i iz snažne vezanosti za svetosavsku crkvu, a njena priroda nije im išla na ruku, jer srpska crkva nije misionarska. Dok

kod drugih nacija crkva misionarski ide u nove svjetove a vjernici za njom, kod Srba je obratno, crkva ide za vjernicima tek kad oni utabaju staze.

Dakle, za period uslovno nazvan Rodoljublje, koji je trajao vijek i po, sve što je ostalo zapisano moglo bi se podvesti pod izvještavanje, i konkretnije, izvještavanje o problemima crkvenoškolskih opština. Ovdje literature još nije bilo ni u ideji, mada ima veoma lijepih opisa koji imaju trajnu literaturnu vrijednost. Ove vrijednosti se mogu vezati tek za nekoliko ličnosti: Pupina koji je do sada dao najveći učinak za srpsku stvar u Americi. Mladog Velimirovića, koji je kao prvi misionarski srpski vladika, u vrijeme oko Prvog svjetskog rata, u Americi ostavio snažne usmene i pismene tragove. Ovdje svakako posebno mjesto pripada prvom srpskom prekookeanskom vladici, Mardariji Uskokoviću, tragičnoj ličnosti, koji je po cijenu zdravlja činio velike napore da organizuje svoj srpski rod, a otrpio je mnoga podmetanja od tog roda.

Iza prve četvrtine dvadesetog vijeka, među prekookeanskim Srbima, došlo je do kvalitetnog okupljanja, bilo je već pojedinaca koji su dostigli svjetski naučni ili umjetnički ugled, Srpska crkva je konačno prebrodila svoje unutrašnje probleme, stabilizovala se i stekla ugled među američkim crkvama, sa otadžbinom su putevi postali prohodni, mnogi Srbi su dostigli i materijalna bogatstva i pomagali su crkvu, pokrenuto je na razne načine dvadesetak listova, počele su da se pojavljuju i prve knjige, ali ozbiljnije literature još nije bilo, za nju su tek bile dostignute pretpostavke. A onda je i sve ovo zasjenio Drugi svjetski rat.

Brozovo vrijeme je na Srbe, mjereno u istorijskim razmjerama, u kratkom periodu ostavilo negativne tragove kao da je trajalo vijekovima. U ovom periodu zbilo se zastrašujuće srpsko nazadovanje, jednako i u otadžbini i u rasejanju, i posebno u prekookeanskom dijelu srpskog plemena. Ovaj period kao da je bila jedna velika međunarodna zavjera protiv Srba, koja se završila agonijom u najvećim srpskim porazima, u kojima je narod gubio i krv i teritorije i međunarodni ugled, gubio sve, čak i dostojanstvo, a u iseljeničkom dijelu štetila je i literatura.

Brozovo vrijeme je raspolovilo tijelo srpskog naroda u potpuno dva oprečna bića. Prvi je, takozvani pobjednički, onaj Brozov, kome je na grbaču zasjeo beogradski nedoškolorani predratni studentski blok, koji će od pojave do nestanka Broza podanički doslovno raditi protiv interesa svoga naroda. Tijelo srpskog naroda u otadžbini je potpuno uniženo i obespravljeno, a na svog blizanca u iseljeništvu gledaće kao na svoju rak ranu od koje se treba distancirati po svaku cijenu, jer tako je volio Broz. Svaki Srbin van Jugoslavije proglašen je narodnim — spoljnim neprijateljem, ne neprijatelj režima, što je i bio, već neprijatelj srpskog naroda. I najnaivniji kontakt sa spoljnim neprijateljstvom kažnjavao se drakonski. Ovako postavljena Brozova politika imala je potpun učinak kako je vrijeme odmicalo, i na kraju, Srbi su, zaista, bili potpuno podjeljeni i izolovani, a podjela je išla čak dotle da je i svetosavska crkva podjeljena na tri neprijateljski okrenuta lica.“

Vještački lomovi jednog tijela inspirisali su mnoge Srbe da pišu, kako u Jugoslaviji tako i u rasejanju. U prekookeanskim zemljama naglo raste broj novih srpskih listova, pojavljuju se i prve knjige, konačno, pojavljuje se literatura i u ideji.

Pod diktaturom u otadžbinskom tijelu misleći ljudi nisu smjeli izvirivati političkim idejama i okretali su se umjetnosti, prije svega literaturi. U ovom periodu izrasli su velikani srpske književnosti, sa Andrićem na čelu, koji su napisali neprolazna književna djela i obogatili svjetsku literaturu, a koji, u isto vrijeme, nisu doprinijeli političkoj misli ni koliko jedno afričko pleme. U isto vrijeme i u rasejanju, prije svega u prekookeanskim zemljama, došlo je do snažnog uzleta u literaturi, mnogi su se laćali pera: pišu, objavljuju i izdaju novine i knjige, prisjetimo se da je u to vrijeme u San Dijegu Srbin, Jovanović, izrastao u jednog od najvećih svjetskih izdavača, pa ipak ona prava poplava od pisanja nije bila literatura, ili jetek literaturni početak, jer srca pisaca su ranjena Brozovom vojničkom pobjedom i diktaturom, i njihovo pisanje se svelo na političku polemiku. Takva djela su: Popa Đuića „Kuda srlja naš kralj“, Dr. Đoke Slijepčevića „Ogrešenja vladike Dionisija“, I. Mravaka „U ćor-sokaku“ i stotinjak dugih knjiga. I od stotinjak listova iz tog perioda moglo bi se reći da je samo časopis „Njegoš“ imao literarni nivo i donekle

„Srbobran“. Ovaj period je karakterisalo srpsko lutanje u opredjeljenjima, svađama i raskolima, kako u Evropi tako i u Americi, a najsnažniju riječ imali su intelektualci sljedbenici Ljotića, jer su objektivno i bili najobrazovaniji. Karakteristike njihovih tekstova bila su iskustva iz ličnih života, borbi, patnji po logorima i rijetko su uspijevali da se izdignu do univerzalnih tema, a bez univerzalnih tema nema ni univerzalnih poruka. Ove pisce je gonila potreba da ispovijedaju svoje patnje a ne spisateljski nagon. Ako smo rekli da su Ljotićevci bili najobrazovaniji i da su držali primat u pisanju, onda treba reći i da su se masovnije obrazovali i u Americi, učili su jezičke fakultete, bili su literaturno obavješteniji, ali je onda u njihovoj literaturi više odlučivala profesija nego talenat, i zbog toga iza sebe nisu ostavili naročito duboke literaturne brazde. Iz svih ovih razloga među prekookeanskim Srbima nije bilo velikih tema i kapitalnih djela, kakve će kasnije pisati Veljko Bojić, sa svojim velikim romanima. Ljotićevci će i kasnije u Americi zadržati spisateljski primat, imaju ga i danas, oni su se prvi nametnuli i otadžbinskom tijelu, koje će ih intezivno nagrađivati po Srbiji.

Da zaključimo, u Brozovo vrijeme, u srpskom otadžbinskom tijelu, politička polemika i slobodna misao nisu mogli uhvatiti korjena a literatura je cvjetala. U isto vrijeme, u iseljeničkom tijelu srpskog naroda, slobodna misao i politička polemika bili su u punom zamahu a literatura u povelju.

Tumaranje srpskog naroda, kao period, možemo vezati za dva događaja, fizički nestanak Broza i stupanje na scenu patrijarha Pavla. Patrijarh je pomirio nepomirljivo, raskolničku srpsku crkvu u Americi privolio majci crkvi, a „Ovo je mogao učiniti još jedino sveti Sava“, kako je tom prilikom rekao otac Nikola Čeko iz Alhabre.

Kao kad se sužnji oslobode okova i poletno pohrle slobodi, tako su i srpski intelektualci u otadžbini punom energijom napuštali literaturu i hvatali se u koštac sa političkom polemikom, naročito nacionalnim temama. Od stotinu knjiga devedeset ih je imalo ovaj kontekst. Ova okolnost je otvorila proces političkog srašćanja na ranama raspilanog srpskog tijela, ali je preko okeana začeo tok napuštanja političke polemike a hvatanja literature, tako da danas u prekookeanskim zemljama imamo književnike koji zavrijeđuju ozbiljnije bavljenje književne kritike. Nažalost, književna kritika u rasejanju boluje sve početničke bolesti, i zbog toga imamo situaciju da su u Srbiji stekli afirmaciju neki pisci iz Amerike koji među Srbima u Americi nisu među boljima, i obratno. I u Srbiji je još neravan teren književne kritike, jer su u njoj zaostale natruhe Brozovog vremena, i mnoga vrednovanja ne mogu izdržati promaju objektivnije kritike. U otadžbinskom tijelu je u toku opšte nacionalno tumaranje, ono je i u umjetnosti, pa i u literaturi.

I u prekookeanskim zemljama ima pregalaca koji su angažovanjem i stvarnim doprinosom u nauci i kritici zadužili srpsku književnost, ovdje ćemo navesti Vasu Mihailovića, pripadnika uslovno nazvanim Ljotićevcima, koji je uspio da u iseljeničkoj književnoj kritici umjetničku formu oslobodi od sveprisutne nacionalne lamentacije. U njegovoj pjesničkoj antologiji „U tuđem pristaništu“ zastupljena su dvadeset i dva pjesnika u uspjelom pokušaju da se prevlada epski izraz, koji je bio dominantan kod pjesnika u rasejanju. Ugledni profesor iz Čepel Hila, Mihailović je bio još uspješniji sa antologijom proze „Priče iz tuđine“, u kojoj je zastupljeno 29 proznih pisaca, sa djelima koja dovoljno potežu na literaturnom tasu.

Kao da je u srpstvo grunula vremenska nepogoda, istorijska katastrofe, Srbi tumaraju na svim meridijanima i traže mjesto u globalom uređenom, ili neuređenom, svijetu. Ojađena dva srpska tijela se privlače magnetnim silnicama, ali ne dolazi do zarastanja rana i stapanja u predašnje tijelo, po nekim pitanjima pukotine su i veće i dublje nego su bile ikad prije, jer su na djelu dvije duše koje se ne prožimaju žarom jednog srca. Puno je pitanja među Srbima koja se ne mogu usaglasiti, jer je kod Srba na sceni mnogo neizbaždarenih mjernih uređaja. Vrednovanje svega i svačega je subjektivizirano a malo što usaglašeno sa opštevažećim međunarodnim mjernim sistemima. Srbi nemaju usaglašena mjerila vrijednosti i nemaju čime vrednovati djela, i svako ih mjeri i vrednuje po svom kantar, pa je razumljivo zašto se raskoli nastavljaju. Nesaglasnost kod prekookeanskih Srba nastali po ovim osnovama vrlo su zabrinjavajući. Tamo je

malo pitanja na koja isto gledaju nova migracija i starosjedioci. Radi ilustracije navešćemo primjer da starosjedioci neće da dolaze u crvu ako se bogoslužjenje u njoj činodejstvuje na srpskom jeziku koji oni ne razumiju, kao što novi doseljenici neće da idu u crkvu u kojoj se Očenaš govori na jeziku koji oni ne razumiju. I jedni i drugi imaju pravo, oboji hoće da se Bogu mole na svom — maternjem jeziku. Znači majka više — nije jedna!? Ovo je činjenica nad kojom se valja zamisliti, ne da bi politizirali, već da bi shvatili da srpsko tijelo nije više onako prosto pa da mu i dalje možemo krojiti tijesna odijela u zabetoniranim srbijanskim krojačnicama: politike, nauke, privrede, obrazovanja, umjetnosti i religije.

Asimilacija prekookeanskih Srba odvija se sa ubrzanjima koja su kod drugih naroda nepojmljiva. U Brozovo vrijeme bila je bolja situacija, jer su postojale dvije linije koje su same po sebi usporavale ovaj proces, borba protiv komunizma i okupljanja koje je pod kontrolom imala srpska crkva. Danas su ove linije otančale i na putu su da uvenu. Američki Srbi idu u crkve u procentu oko dva posto, iako ima izgrađenih prelijepih hramova oko stotinu i pedeset. Antikomunizam više ne može biti ideja koja okuplja, a neki još na tome istrajavaju. Rodoljublje više ne postoji u obliku koje je okupljalo prve migracije, nostalgija izumire razvojem informatičkih sprava kojima su prekookeanski Srbi obavješteni o događajima u otadžbini koliko i sami Srbijanci. Vijesti iz Srbije navode na pomisao, gotovo da plaše i sugerišu da se iseljenici nemaju rašta niti gdje vraćati. Vatikansko islamska strategija, uz pomoć američke moćne propagande, Srbe je učinila za svjetske relacije „lošim momcima“, i Srbi rođeni u Americi sve neradije govore da su srpskog porijekla, a kad se i povede razgovor o Srbiji, kad im se pokuša ukazati na nepravdu koju trpi srpski narod, oni lakonski odgovaraju da to nije njihov problem, oni tamo ne žive i oni tamo nikad neće živiti — nije to njihova zemlja.

Za ilustraciju shvatanja dijela američkih Srba neka posluži ovaj primjer. Dok su poznate kolone krajiških Srba iz 1995. onako otužno klimale prema Srbiji, ispred crkve Svetog Stevana u Alhambri, dvojica Krajišnika su sa suzama u očima stajali pored jednog stola i prikupljali pomoć za te izbjeglice. Prišao im je čovjek iz crkvenog odbora, Srbin starosjedilac, i naredio na strogom engleskom jeziku da napuste crkveno vlasništvo, dao im je rok pet minuta i zaprijetio da će zvati policiju. Kako pomiriti ova tri Srbina, pitanje je koje širom otvaramo pred cjelokupnim srpstvom, i na koje moramo odgovoriti inače nas više nikad neće biti u jednom — srpskom biću.

Na neki čudan način, u prekookeanskim zemljama, u isto vrijeme snaži proces odsrbljavanja i proces procvata literature na srpskom jeziku. Ovome je doprinijela nova migracija, koja se počela pojavljivati sedamdesetih godina, a naročito u velikom broju devedesetih godina prošlog vijeka. Vijek i po doseljenici su bili samo nepismeni siromašni seljaci iz dinarskih zabiti, čije je doseljavanje imalo isključivo ekonomski motiv, onda je naišao talas obrazovanih ljudi ratne generacije, koji je imao isključivo politički motiv, da bi iza njih naišle generacije čiji su motivi bili višestruki: ekonomski, avanturistički, politički, naučni... Novi doseljenici su visoko obrazovani, poznaju engleski jezik i lako se uklapaju u američko društvo i prihvataju asimilaciju bez otpora. Njihov standard naglo raste, interesovanja im se pomjeraju ka centrima interesovanja savremenih Amerikanaca, povezivanja sa saplemenicima blijeđe i do desetak godina svode se na dolaženje dva-tri puta do najbliže srpske crkve, a nakon dvadesetak godina boravka, kada već imaju porodice, prekidaju svaki kontakt sa saplemenicima, jer njihova djeca ne znaju srpski jezik i ne vole te kontakte, i roditelji se okreću za interesima djece i za srpstvo su i definitivno izgubljeni.

Srbi se nalaze na jednoj velikoj evropskoj i svjetskoj pozornici, napadnuti su sa svih strana i sve te strane pomalo grickaju i otanjuju srpsko biće i prijete mu potpunim utanjivanjem. Srbi su najednom postali najsiromašniji narod u Evropi, postali su biološki najugroženiji, pogubili su teritorije i dalje ih gube, sve se ovo radi po planovima iz svjetskih centara moći, u početku perfidno a već danas na razgoličenoj pozornici. Srpski protiv udar u svim potezima nakon Starog kralja Petra bili su kontra produktivni, nedozreli i nekosekventni, a tako je i moralo biti kad u zadnjih osamdeset godina Srbi žive bez nacionalnog programa. Zadnji ratovi su najveći dokaz

nepostojanja tog programa, kada su na nacionalnim scenama plamtili „planovi“ Miloševića, Babića, Plavšićke..., koji su trajali znamo kako i završili još ne znamo kako.

Šta su srpski ciljevi danas?

Na ovo pitanje niko ne zna odgovoriti.

Mi sugerišemo da je cilj nad ciljevima projekt — nacionalne strategije, koji će razumjeti i prihvatiti svi Srbi, jednako u Srbiji, Crnoj Gori, Kninu i Los Anđelosu. U ovoj strategiji mora postojati dovoljno jak motiv, u svim Srbima i na svim meridijanima, okupljanja oko matice. Pored rodoljublja, koje se pretpostavlja iz pozadine a ne više s pročelja, svi Srbi moraju vidjeti i svoj lični interes ako budu živili u srpskom duhu i u okviru tog projekta, a za to su nužni potpuni preobražaji gledanja Srba s jednog meridijana na drugi, preobražaji pravnog, ekonomskog, finansijskog, policijskog, diplomatskog i ostalih sistema, iznad svega nužna je sigurnost ljudi i dobara, potrebna je demokratija. Ovakav program je vrlo teško napraviti, zbog toga ga i nema. Ali, ako Srbi ne umiju napraviti svoj nacionalni program onda će nastaviti život po nekim drugim programima, koje će, ako već i nisu, napraviti drugi: Vatikan, Šiptari...

Rekli smo da je došlo do procvata literature kod Srba u rasejanju, naročito kod prekookeanskih Srba, ali ni o tome nema dovoljno informacija na koje se možemo osloniti, jer kao ni u čemu drugom, nema pouzdane kritike. Kritike pouzdane i ne može biti dok nemamo pouzdane mjerne sisteme i regulatore oslonjene na strategijski nacionalni program. Srpska književna kritika ima blistavu tradiciju i sadašnje zaplitanje shvatamo kao prolaznu fazu kroz koju je morala proći u ovako neuređenim opštim odnosima u srpskom društvu, opštom tumaranju. Postojeća književna kritika, između sijaset vještačkih podjela, srpske stvaraoce je oštrim rezovima podjelila na domaće i raseljene, što unaprijed sugerije dva kvaliteta, dva tijela, dva... što je sa nacionalnog stanovišta neprihvatljivo. I ovo je, među ostalim, nasljedstvo Brozovog vremena, kojega se još samo Srbi drže.

Siromašna Srbija, da i ovo uzmemo kao ilustraciju nepostojanja nacionalnog programa, u diplomatiji djeluje početnički a rasipnički, kako ne radi niko u svijetu. Koliko je samo obrazovanih, afirmisanih i bogatih Srba po svijetu, koji su voljni i sposobni da zastupaju interese srpskog naroda i srpske države, koji perfektno govore domaće jezike i koji bi poslove obavljali „o svom trošku“. Ali njih kao da srpski narod ne treba. Srpska diplomatija mnogo košta, a diplomate se još uvijek biraju po Brozovom ključu, one koji nariču jezike domaćina i tek uče diplomatski hodati. Prisjetimo se one srpske blamaže, onog srpskog diplomate, koji je dolazio na diplomatske sastanke u japankama i farmericama i s kojim ni afričke diplomate nisu htjele da kontaktiraju. U ovom času je šef srpske diplomatije — diplomatski pripravnik, koji nije imao ni dan diplomatskog iskustva kada je preuzimao funkciju ministra inostranih poslova. Zašto je to tako? Mudri kralj Petar je za diplomatskog pregovarača u Parizu postavio Mišu Pupina, Srbina koji nikad nije vidio Srbije, ali koji je za srpstvo postigao što nije nikad ni jedan Srbin prije, ni vojnički ni diplomatski. Nažalost, iza njega je nastupio Aleksandar i znamo kako je proćardao Pupinove briljantne pregovaračke rezultate.

Umjetnici su u pravilu najvitalniji nacionalni dio i očekivati je da će oni prvi dati doprinos novoj srpskoj strategiji, posebno se to očekuje od pisaca kojima je srpski narod tradicionalno naklonjen.

Naravno, uz njih se pretpostavnjaju i pomaci književne kritike, koja je u ovom času sišla do donjih stepenica. Nagovještaj neke nove kritike je i pojava „Betona“, ne zbog toga što mislimo da je „Beton“ ona prava kritika koju smo očekivali i koja spašava, već zbog toga što je u ideji nova, i koja je povadila i rastresa sezonsku robu i izaziva književno provjetranje, a ta ideja joj se ne može osporiti.

Nedostatak dobre književne kritike manje se uočava u Srbiji nego u rasejanju, iz kojeg zadnjih godina stižu informacije o pisanoj riječi znatno više nego ikad prije, ali te informacije ne prolaze ni rešetom a kamo li sito, ponekad su dezinformacije, pa se o nekim radovima male specifične težine zna mnogo a o zrelim književnim djelima ne zna ni malo. Za ilustraciju poslužimo se primjerom književnika i slikara Veljka Bojića iz Los Anđelosa. Od oko pet hiljada

Srba pisaca, sigurni smo da za Veljka nisu čuli više od jednog procenta. A da su pročitali nešto od njega, to su već brojevi koji se mjere prstima ruku. A da je pročitao neko od mnoštva članova žirija ili književnih kritičara, u ovo malo vjerujemo. Veljko Bojić je jedan od najvećih srpskih mislilaca ovoga vremena, i on je najstamenitiji Srbin od svih koje smo ikad sreli. Veljko Bojić je napisao oko 15. 000 stranica rukopisa, već je objavio 26 knjiga: 9 romana, 2 knjige proze, 5 knjiga drama i 10 knjiga poezije. Veljko kaže da su sve njegove knjige pročitale samo tri osobe. On sam piše, koriguje, uređuje lektoriše i objavljuje knjige, sam ih i prodaje, a proda ih u prosjeku ispod pedeset po naslovu. Da je veljko Bojić napisao samo roman „Orlovska gnijezda“, „Neoteta“ ili „Dama u belim rukavicama“, već bi bio veliki srpski pisac.

Veljko Bojić je, da budemo malo i neskromni u tvrdnji, srpski pisac koji zavrjeđuje znatno mjesto u srpskoj literaturi, a najveći je srpski pisac koji živi i stvara van teritorije Srbije. Veljko Bojić je nepoznat srpskim kritičarima.

O srpskim piscima, i srpskoj kritici, ne bi trebali govoriti kao o više grupa pisaca: srbijanskim, evropskim, prekookeanskim, bosanskim, crnogorskim..., svi su oni samo srpski pisci koji stvaraju na srpskom jeziku.

Na pomolu je naježda Srba koji su se asimilari u druge nacione i pišu isključivo na drugim jezicima, na njih pedesetak. Oni više nisu, prosto rečeno, srpski pisci, mi mislimo da su oni nečiji pisci koji imaju srpske korjene. Danas bi već morali imati jasnu nacionalnu strategiju prema tim piscima, iz toga i kritički književni prilaz, i jedinstveno se odnositi prema njima i njihovom djelu. A taj odnos neće zavisiti samo od Srba, zavisiće i od njih i njihovih motiva za te odnose. Ovo se jednako odnosi i na sve ostale umjetnike, naučne radnike, sportiste, bogate i siromašne, kojih po svijetu ima dokle je god doprla ljudska noga.

Nacionalni srpski program mora se hitno projektovati, za nj su prvo odgovorni: Akademija, Matica i Crkva, i njih Narod treba pozvati na odgovornost.

U Los Anđelosu je 2005. godine upitan srpski ambasador iz Njujorka: „Da li ste vi ambasador i Srba koji su izbjegli iz Hrvatske?“

P.S.

U ovim razmišljanjima prihvaćena su načela Dr. Maksima Humskog objavljena pod naslovom: SRPSKI PROGRAM TREĆEG MILENIJUMA (SRPSKI MANIFEST) — PROGRAMSKA NAČELA, koja su objavljena u švedskom dvojezičnom listu DIJASPORA:

Danilo Marić

222. **TOPLOTA LJUDSKE DUŠE**

Danilo Marić, osvrt na *Ćorovićevi susreti pisaca, Bileća 2006*

Nakon poduzetog putovanja po Evropi, od Švedske do Crne Gore, evo me ponovo u Los Anđelosu, gdje sabiram veoma bogate i raznolike utiske. Bez sumnje, najdublji utisci su oni koje sam ponio sa Ćorovićevih susreta pisaca iz Bileće 2006, i koji me prosto napominju da sam dužan da se zahvalim domaćinima.

Susreti pisaca nisu rijetka pojava, prisustvovao sam mnogim, i preko Drine i preko Jadrana i preko Alpa i preko Okeana, i oni se na isti način ponavljaju na svim tim stranama, kao da se preslikavaju. Bilećki susreti imaju sve to i dimenziju više, nešto što se ne može preslikati ni ponoviti. To je – toplota ljudske duše.

Nije po srijedi oblik formalne ljudske toplote, na primjer, kakvu susrećemo na svakom kalifornijskom uglu, gdje nas svi namjernici prosto zasipaju prikladnim riječima i širokim osmjesima punim bjeline prekrasno poredanih zuba, jer toplota koju sam doživio na Ćorovićevim susretima pisaca je znatno snažnija i uvjerljivija, ona je kao Teslina energetska kugla, koja je pokrenuta iz kraških dubina gorštačkog mentaliteta, kakva se još jedino na svijetu njedri u Dinarskom sistemu, i posebno u Istočnoj Hercegovini.

Blagotvornost ove toplote pratila me je od prvog kontakta sa nosiocima organizacije susreta, gospodinom Radoslavom Bratićem iz Beograda koji me je očinskim glasom pozvao da dođem na ove susrete, preko gospodina Nikole Asanovića iz Bileće, čija riječ je predivna simfonija: ljudske toplote, boje glasa, obdarenosti za besjedu i strpljenja da sasluša i pojasni. Prvi fizički kontakt koji sam imao sa Bilećom, nakon dugo vremena, zbio se u prelijepom motelu u Mosko, gdje me je vrlinom gorštačke duše dočekaao recepcionar Kuzman, i zaželio dobrodošlicu. Nakon što sam odložio stvari u ugodnoj sobi i pošao u restoran da se osvježim napitkom, prišle su mi dvije drage odobe, zrelih godina, predstavili se i u ime organizatora susreta ponudili razne usluge. Snabdjeli su me sa više pismenih i usmenih informacija vezanih za susrete, a koje su mi, zaista, i bile potrebne. Nisam upamtiio imena ovih divnih ljudi, gospođe i gospodina, ali toplotu koja je zračila iz njihovih duša i riječi neću zaboraviti, i ona je najsnažnija od svega što sam ponio sa ovih susreta. Ovo ističem na ovaj način jer sam bio svjedok i suprotnih situacija, kada su me dočekivali neki drugačiji domaćini, formalni ljudi bez toplote u riječi, kada sam poželio da obave to što su planirali da obave sa mnom i da se čim prije uklonimo jedni drugima iz vidika.

Prvi kontakt gosta sa predstavnikom domaćina važan je koliko i suština posjete. I ovo je u Bileći funkcionisalo bezprijekorno.

Već prvog dana susreta shvatio sam svu širinu organizacije susreta, pa i onu finansijsku, o kojoj sam razmišljao više dana, diveći se kreatorima ove divne ali i skupe manifestacije na njihovoj sposobnosti da animiraju donatore u siromašnom kraju, na način kako to ne polazi za rukom ni u mnogo bogatijim sredinama. Ovo je situacija od koje se da učiti, bila mi je i ostala pomisao.

Ukupna organizacija Ćorovićevih susreta pisaca je funkcionisala kao ugodna plovdba na mirnom moru, bez kuršusa ili padova, lagano ali smjerno, bez nepotrebnog paradiranja ali i sa potpunom ozbiljnošću čina, što nedvosmisleno upućuje na vješte kreatore susreta i njihove spretnne operative. Nigdje nije posebno istican glavni kreator, ali njegov duh je stalno bio uz sve nas, i utoliko je vrijedniji učinak ovoga neimara, kojega prepoznajemo u nezaobilaznom imenu gospodina Radoslava Bratića. A da sve protekne po usvojenom projektu susreta bdjelo je budno i pronicljivo oko gospodina Nikole Asanovića, čiji su se topli maniri, prijateljski osmjesi i mudre riječi uvijek zaticali na otanjenom mjestu, i svaki put poduprli akciju koji tren prije eventualnog

nesporazuma ili zastoja. Velika je uloga ovog operativca, kakavog bi poželjele da imaju i najveće i najskuplje manifestacije.

U ovako konstruktivno postavljene susrete pisaca nije bilo teško da se uklope i odrade onaj najtananiji dio operativnih zadataka gospoda od imena: Koljović, Delić, Petrović, Nogo i drugi.

I grad Bileća i čitava Hercegovina živili su jednu sedmicu sa toplinom duha Ćorovićevih susreta pisaca, vidjelo se to na svakom koraku i u svim sredinama: Bileće, Trebinja, Ljubinja, Nevesinja i Gacka, kao i manastira Gračanica, Tvrdoš i Žitomislić. Ćorovićeви susreti pisaca su, zaista sam se u ovo uvjerio na djelu, manifestacija svih Hercegovaca, veoma topla, svoja i draga, kako su je doživjeli i veliki i mali. Ono što nisam ranije susretao, u Bileći sam doživio i da sa jednom kulturnom manifestacijom žive i svi građani, pa i oni „sa periferije grada“.

Umoran, jednog predvečerja, pošao sam u šetnju bilećkim parkom kada me je zaustavio dvadesetogodišnjak, i upozorio na novopostavljeni spomenik svetom Savi, podučivši me da kad god budem tuda prolazio da se moram „pristojno vladati“, pored spomenika zaustaviti, nakloniti i prekrstiti. Shvatio sam da je mladić od onih „sa periferije grada“, i da ima nekih malih mentalnih problema, ali njegove riječi i poruke su me dojmile i privukle pažnju, jer njegov koeficijent inteligencije je nesumnjivo visok, kao što su i neki njegovi postupci očito neracionalni. Pokazavši na moju kameru zamolio je da ga snimim, bilo je očito da je pomislio da sam reporter neke televizijske kuće, i da ga ne bih razočarao prihvatio sam da napravim kratki filmski zapis, pri tom sam ga upitao zašto želi da ga snimim, a kad je odgovorio da želi reći nešto gledaocima zapustio sam kameru. Govorio je:

„Ovih dana je Bileća prestolnica srpske pobožnosti i umjetnosti. Ugostila je svetog Savu i oko četrdestet umjetnika. Ja sam srećan kad stanem pored svetog Save, srećan sam kad slušam književnike. Srećan sam što imamo Ćorovićeve susrete pisaca, ja sam pročitao sve knjige što postoje, srećan sam, a za to je najviše zaslužan naš Nikola Asanović, ja njega dobro poznajem i mnogo cijenim...“

Los Anđelos, 10-2006

Danilo Marić

223. ŽIVOT RUKOPISA

Dr Radivoje Vukčević, biografski rukopis *Todor Polić*

Stara je istina da ima neobičnih ljudskih života i bilo bi čudno kada se ne bi te izuzetnosti i pojavljivale, miješajući životni fluid i dajući mu uzbudljivu sliku. Rukopisi biografa imaju koji put mističan život, da vremenom počinju da liče na neku novu umotvorinu u kojoj glavni junak postaje sam biograf. Sa životom rukopisa biografije Todora Polića, zaista, zbivale su se svakojake neobičnosti.

Hercegovački sedamnaestogodišnji mladić, Todor Polić, uselio je u Kaliforniju 1905. godine, započinjući trnovite nadničarske godine, da bi dosta kasnije postao najbogatiji, i najveći darodavac od svih Srba dvadesetog vijeka. O njemu, naročito, govoriće se kad se bude primicao osmoj deceniji života, kada je još bio u potpunosti fizičkoj i duhovnoj snazi.

Pripremajući se za pogolemiju proslavu toga Todorovog rođendana, supruga Anđa će doći na ideju da mu za jubilej objavi biografsku knjigu. Tako će doći i početi razgovori sa piscem dr Radojem Vukčevićem. U periodu tri godine, 1965. do 1968. godine, koliko je trajalo prikupljanje podataka i pisanje biografije, događale su se razne zgodice, ali to nije neobičnost, jer tako i biva kada pisac toliko dugo kontaktira sa osobom o kojoj piše.

Iako je Anđa inicijator pisanja, Todor će tek kasnije, zdušno prihvatiti ideju i potpuno se staviti na uslugu piscu. Dr Vukčević neće uspjeti dovršiti djelo do planiranog termina u 1967. godini, Todorovog 80-og rođendana, biće to prvi udar na buduću knjigu, neće ga potpuno dovršiti ni godinu kasnije, kada je pisac predao rukopis Polićima (i kada je izvršena ugovorena isplata), i biće to drugi udar. (Dr Vukčević je 1966. godine, sa SIKD "Njegoš" iz Chicaga, ugovorio da napiše još jednu knjigu, o generalu Draži Mihailoviću. Obadvije knjige predaće naručiocima 1968. godine.) Novi udar na knjigu uslijediće zbog bolesti inicijatora knjige, gospođe Polić, a njena rana i neočekivana smrt 1970. godine biće treći i najsnažniji atak na život te zamišljene knjige. Koji mjesec iza njene smrti, dr Vukčević će se vratiti rukopisu, u namjeri da ga doradi i dovrši. Izvršio je neke izmjene, ali rukopis nije dovršio kako je bio zamislio, jer je promjenio mišljenje o koncepciji djela. Ovo će pokušati da učini po smrti njegovog junaka. A dogodiće se da će umrijeti pisac, a junak ostati sa nedovršenim rukopisom, što će biti onaj bočni podli udar u rukopis. Kad se Todoru Poliću primicao 92-i rođendan, sve njegove misli bile su okrenute iza sebe, pa i na rukopis biografije, koji će dograbiti i odnijeti prijatelju, slikaru i piscu Veljku Bojiću, za zahtjevom da on dovrši i objavi njegov posljednji spomenik.

Koliko god Todor Polić nije bio vješt pismenosti a bio je umjetnik za pravljenje dolara, za toliko je njegov prijatelj Veljko Bojić talentovan za umjetnost ali i nedarovit za pravljenje novca. I dok je stručnjak za beton napravio na desetine miliona dolara, umjetnik, od svojih dvadesetak rukopisa i više desetina slika, nije uspio da napravi ni jednu knjigu ni koju hiljadu dolara. Pobuniće se umjetnik i moliti da ne daje rukopis njemu, ali će ga trezvena i čestita starina presjeći: "Znam pouzdano da ti nećeš učiniti ništa što bi naudilo imenu pisca ovog djela ili raba božijeg kojega je prikazivao." Todoru nije ni padalo na pamet da bi i novac mogao da se ispriječi na putu knjige o njemu, naprotiv, vjerovao je da će se izdavači otimati o rukopis i – zaradu.

Rukopis je umjetnika zatekao već opterećena sa više strana. Još nije uspio da objavi ni jednu svoju knjigu, a priprema ih već dugo. Ne zna ni prohodan put do nje. Pravnik je a radi u građevinarstvu, što je daleko od tehnologije knjige, ne poznaje kompjutersku ni štamparsku tehniku. Krajnje je vrijeme da pomalo ulazi u to, ali zdravstvene i finansijske brige bacaju ga u nove nevolje. Sve se urotilo protiv postizanja velikog cilja dobrotvorove knjige.

Veljko Bojić je napisao dopunu, onako kako je mislio da je planirao prethodni pisac, i onda je počeo da traži pogodno lice da rukopis unese u računar. Biće veoma iznenađen, nakon nekoliko

mjeseci potrage, takvog lica u Kaliforniji nema (za srpski jezik). Onda je došao na ideju da to lice potraži u Beogradu, i u tom smislu počeo je da kontaktira poznanike. Uslijediće ponude sa visokim cijenama, koje nije očekivao, i koje on nije mogao da plati. Krenuće do kalifornijskih Todorovih prijatelja, u cilju donacija za knjigu. Na veliko njegovo čuđenje odziva nije bilo ni u želji. Ni od onih koje je Todor veoma zadužio. Na umjetničku dušu zasjeće odgovornost i pomutiće osjetljivu savjest. Objaviće knjigu sredstvima koja je bio naumio za svoje knjige, odlučiće, ali i neće odustati da traži donacije.

I kad je trebalo rukopis da pošalje preko okeana, odustaće, jer u slučaju da se u putu zagubi pošiljka, bila bi to nepopravljiva šteta. A kad je pošao da rukopis kopira, odustao je od beogradskog rješenja, jer rukopis je urađen veoma lošim otiskom za tadašnju tehniku kopiranja, pa mu kopirant nije garantovao čitljivost. Ispriječiće se još jedno tehničko pitanje koje će sve vratiti na početak. U rukopisu je, pored oko 200 stranica rukopisa, i stotinjak papirića, koje bi po raskoričavanju bilo teško složiti u cjelinu. Ponovnim čitanjem zaključio je da u zatečenom stanju rukopis nije za objavljivanje, i čvrsto je stao na stanovište da se na njemu mora još raditi. Dr Vukčević nije rukopis srediо kako zahtijeva svaki štampar. Počeo je da traži pisca koji bi na rukopisu poradio, i koji bi ga doveo na savremen tehnički nivo, kakav pretpostavljaju štamparije. Taj čovjek bi morao biti i veoma povjerljiv, jer opasnost od gubljenja rukopisa za Bojića više nije samo pretpostavka.

Na umjetnika će nasrnuti bolesti, zabrinuće se za svoj život i ishod svojih rukopisa, ali na istu ravan brige staće i neizvršena obaveza oko Todorove knjige. I ta knjiga sve više će pritiskiti umjetnikovu savjest.

Upoznao sam Veljka Bojića i često se sastajao s njim. Nakon četiri godine poznanstva i svakodnevnih kontakata, kad smo već postali veoma bliski, povjeriće mi se da na savjesti nosi jedan rukopis, i da bi, prije bilo kakvog razgovora o njemu, želio da ga pročitam. Naravno, uzeo sam ga i pročitao za dva-tri dana. O Todoru Poliću bio sam već čuo dosta kazivanja, vidio sam mu i sinove, sa mlađim, Trifkom, mojim vršnjakom, i razgovarao koji put. Moje mišljenje oko rukopisa potpuno se podudaralo sa Veljkovim: knjiga o Todoru se mora objaviti, ali zatečeni rukopis nije za to pripravan, pa smo se dogovorili da ja obradim rukopis i dotjeram, te da izvršim prelom kako zahtijeva konkretna štamparija, koju Veljko Bojić već koristi za objavljivanje svojih knjiga. Prethodno ćemo potražiti donatora, dogovorili smo se i zajednički krenuli najprije u to.

Dvije godine kasnije rukopis je bio samo još stariji dvije godine, a Veljko Bojić bolesniji i ništa više. Oko donacija nismo se pomakli s mjesta. Nakon nekoliko poteških Veljkovih zdravstvenih dana, požaliće mi se da ga je strah da bi i on mogao umrijeti a rukopis mu ostati na savjesti. “Sevap je to učiniti”, rekao mu je i episkop Longin (vladika koji pokriva novogračaničku eparhiju). Svi smo to znali, ali pomoći niodkuda. Objavićemo ga, rekao sam i ja, i još jednom izrekao misao da bi, zaista, bila grehota da se ne ispuni želja najvećeg srpskog dobrotvora dvadesetog vijeka. Njegov pošten odnos prema radu, njegov uspjeh u radu, njegova gorštačka intuicija i čestitost, te njegova dobročinstva i doprinos svome plemenu, zavrjeđuju i obavezuju sve njegove prijatelje i poštovaoce, pa i mene, koji od dana stupanja na američko tlo saznajem više o njemu, cijenim i poštujem osobitu Todorovu pojavu. Ozarilo se Bojićevo lice i preko očekivane mjere, i bilo mi je veoma drago da sam mu toga dana podigao raspoloženje, koje je već bilo doticalo dno.

Ovaj rukopis okupio je četvoricu posve različitih emigranata, koji su pristizali u Ameriku kroz čitav vijek, između 1905. i 1995. godine, Todora Polića (1887-1978) i njegove biografe: dr Radoja Vukčevića (1897-1975), Veljka Bojića (1931) i Danila Marića (1938). Rukopis pod naslovom “TODOR POLIĆ – veliki neimar i darodavac”, završen je i pripremljen za štampu u martu 2001. godine.

Los Angeles, marta 2001

Danilo Marić

224. OSLUHNIMO KOSMOČKI GLAS

Danilo Marić, esej *Osluhnimo kosmički glas*

*Riječ Danila Marića na 39-im
Međunarodnim oktobarskim susretima pisaca u Beogradu,
28. septembra 2002. godine.*

Pod civilizacijom podrazumijevam sklad –svih subjekata i objekata na planeti Zemlji, koju osmišljava, postavlja, održava, zastupa i brani čovjek. Civilizacija nije briga mase, ona je savjest elite. Koliko je elita u stanju da koristi filozofskih alata, tehničko-tehnoloških sredstava, balansa u razmjeni i raspodjeli, kulturnih dostignuća, toliko je dobra i civilizacija. Nositi civilizaciju je veliko umijeće i neumjeće elite, alternativa umjeću je nasilje, njim se ugrožava civilizacija i njen prevrat je neminovan. Računa se da je takvih prevrata bilo dvadeset i jedan, i da živimo u dvadeset drugoj po redu civilizaciji.

Sve dosadašnje civilizacije su bile isključivo ovoplanetarni sistemi, a sadašnja je zagazila i u nepoznat kosmički gaz. Ovo je ključna karakteristika i nagovještaj prevrata naše civilizacije. Odgovornost zatečene elite je da prevrat bude čim manje bolan, jer mase ne projektuju civilizaciju, one se samo koriste, ili ispaštaju, njenim dostignućima.

Svjedoci smo na planeti Zemlji mnogih protivrječnosti, rušitelja civilizacije, nasilja, kojima zatečena elita, očito je, ne umije da se suprostavi. Uzmimo samo neke primjere: Desetine miliona ljudi boluje od neprirodne bolesti (sida). Stotine miliona ljudi luduje od droga koje se proizvode i distribuiraju po svim mjestima planete, u vrijeme kada se ni teroristička cipela ne može prošvercovati. Moćna svjetska novinska kuća ima udarnu dnevnu vijest, da je porodica jednog gospodina kupila novog psa, (jer je stari uginuo), a nije objavila vijest da je toga dana umrlo deset hiljada ljudi od gladi. Sila iz sedam stotina miliona najrazvijenih ljudi, sa najsavremenijom planetarnim oružjem, zaratilo sa jednom od najmanjih i najsiromašnijih zemalja. Stotine miliona ljudi harči planetarnu energiju, po jedan čovjek galopira na stotinama motorizovanih konja. Na Zemlji danas živi više ljudi nego ih je umrlih od postanka planete do danas. Zar ovi primjeri ne pokazuju poremećenost reda u civilizaciji.

Pod civilizacijom se podrazumijeva univerzalna planetarna harmonija, koja se bazira na uravnoteženom čovjeku i njegovoj porodici, iznad kojih bdije dostojna elita sa civilizacijskim društvenim sistemom. Taj čovjek je skroman, nagodan, kulturni, bratstven i smiren. Suprotan njemu je ohol, agresivan, nezalica nabijen mržnjom, nervozan je i u sukobu je sa sobom i porodicom, a izlaz iz svog mraka vidi jedino kroz silu i nasilje. Ovih je u našoj civilizaciji sve više, i već prijete da pod svoje uzmu javno mnenje, infiltriraju se u elitu, koja sa njima koketira, proizvodi im popularnu kulturu, sumnjivo obrazovanje, industrijski sport i fast fud. Danas najbogatiji ljudi planete ne konzumiraju kulturu, (90% ih ne čitaju knjige), a vješto se nameću eliti i glasni su. Popularni filmovi prate intelektualni razvoj djece do dvanaest-trinaest godina, tu se zaustavljaju, i sve je više populacije koja se neuspjeje izdići na nivo odraslih ljudi. Oni su naviknuti da jedu brzu hranu, od koje tromi i debljaju, dobivaju šećer, a groze se na svaki oblik hrane i napitaka iz netaknute prirode. Djeca, ali i odrasli, izloženi su užasima

reklame i propagande, otprilike oko pet stotina puta za dvije godine pročitaju i vide reklamu koju im trgovci podmeću, i već poslije pedesetog viđenja postaju robovi te vrste nasilja, njihova misao je otupila.

Nasilje nad istinom i pravičnošću je zabrinjavajuća, izopštavanje pojedinaca i satanizacija grupa koji ne misle kao i mi je zastrašujuća. Sokrat je privi iz elite koji je postao žrtva istine. Gdje su danas te žrtve. Ako znamo da se mase nisu u stanju oduprijeti nasilju bez elite, pitamo šta čeka elita, i ko je elita, elita koja umije prepoznati nasilje i nasilnike, i koja je na takvom kulturnom nivou da umije smisliti i upotrijebiti alate za zajazivanje nasilja. (Bilo bi veoma pogrešno elitu pomiješati sa političarima.)

Državna nasilja, nasilja fanatiziranih religijskih grupa, svi oblici doktrina i diktatura (kakva je diktatura proleterijata), i naročito tiranija pojedinih bolesnika iz elite, poznata je u svim civilizacijama, i svi oni su uvijek bili i ostali nasilja, koji su radili za ideju rušenja postojeće i vaspostavljanje nove civilizacije, ali su bila nemoćna i pod potpunom kontrolom elite. Ovo, što se danas podrazumijeva pod terorizmom, bila je ideja i prethodnih civilizacija, ali je sve do sada imala lokalni karakter i kratak rok upotrebe, da bi sada dograbila najsavremenije naučne i praktične alate, i zaprijetila globalnim društvenim nasiljem, koje kao posljedice može imati i veoma nekontrolisane planetarne procese.

Dosadašnje civilizacije su propadale iznutra, u pravilu, kada su napuštale svoj sopstveni put, najavljivali neki novi –"genijalni", koji su "morali" braniti nasiljem. Danas vidimo radikalne promjene civilizacijskih kurseva, neke zaista ne razumijemo, naročito one koji se, takođe, brane nasiljem.

I običnim ljudima danas je jasno da je civilizacija izvedena iz ravnoteže, energija se nemilice otima od budućih generacija, raspon bogatih i siromašnih je neljudski, mase su gladne i žedne, ljudi su bolesni i drogirani, čovjek je obespravljen i utučen..., ali još u gorem stanju je flora i fauna, koje i više nego čovjeka guši necivilizacijski vazdušni omotač, kao direktna posljedica ljudske oholosti, nasilja i nesposobnosti elite.

Zatečena civilizacijska elita ne razumije sve tekuće planetarne procese, ali sebi uzima za pravo da nedorečena rješenja proglašava spasonosnim i jedinim, i nameće ih nasiljem, uvjeren da je taj put jedini ispravan civilizacijski kurs. Tako dolazimo do nejasnog "Novog svjetskog poretka", kao jedinog spasitelja rasplakane planete. Građanske slobode i nepovredivost granica, naprimjer, do juče su bili aksiomi elite, a danas su veoma uslovljene i moguće samo ako nisu na putu moćnika.

Na civilizaciju je uvijek, naravno i sada je, bio bitan uticaj kosmosa, koji, opet naravno, čovjek nije mnogo da razumije. Novina ove civilizacije je, nakon nereda koji je napravila na Zemlji, pokušaj da nasilje izveze i u kosmos. Ona je uzela sebi u zadatak da planeti Zemlji prigrabi veće međuplanetarno učešće od onog dodjeljenog pri stvaranju. U tom pravcu već je puno emisara, automata pa i ljudi, koji lutaju prostranstvima izvan matičnog globa, u cilju, čak, i preseljavanja ljudi na druge planete. Ovo se i može smjestiti u prirodan civilizacijski iskorak, ali se ne smije gubiti iz vida da se time izaziva i velika zavada sa kosmosom. Kosmos nam je povjerio biser-planetu, koju smo, kao nezahvalni korisnici i bahati domaćini, ubogaljili i doveli na rub propasti, i on je, kosmos, na nas ljut, i šalje nam stalne signale zabrinutosti, na koje mi oholo odmahujemo rukom. Nažalost, ti signali su sve glasniji, i očekivati je da se i kosmičko strpljene istoči.

Nasilje je bilo stalni pratilac u fazama propadanja civilizacija, ali nikada u mjeri današnjoj, koje objektivno ugrožava, ne samo čovjeka, već i planetu Zemlju. Nasilje je izdikalilo na svim planovima, masovno se krađu i siluju petogodišnja djeca, krađe plod tuđeg rada, ubijaju nevini građani u mirnim gradovima, manipuliraju biračima, uništavaju šume (planetarna pluća), truju vode, zagađuju vazduh, masovno nasilje je i u nauci, kulturi, obrazovanju... Civilizacija je potrošila sve zalihe odbranbenog sistema i nemoćno stene očekujući prevrat, koji, izgleda ne može mimoći.

Gdje je civilizacijski izlaz?

U društvenoj eliti.

Ona, a ne masa na koje se poziva, mora naći načine da se izbori pred nasiljem. Ona mora vratiti harmoniju koju je planeti Zemlji jednom dodijeljena iz kosmosa: istinu i pravičnost, ličnu skromnost, nagodnost, ljubav, bratstvo i smirenost, te privrženost i odgovornost u porodici, kao osnovnoj civilizacijskoj ćeliji. I sve to na kraju zaognuti kulturom, kao životnim putem društva.

Masa i kosmos su nemirni.

Elito, razbudi se, zajazi nasilje koje se zakotrljalo!

Osluhnimo kosmički glas!

Danilo Marić

225. LJUBAV SKRAJNUTA MJESECOM

Marsela Šunjić, rukopis romana *Puno pozdrava sa mjeseca*

Pred nama je rukopis drugog romana Marsele Šunjić: „Puno pozdrava sa Mjeseca“, koji već naslovom nagovještava svijet iluzija koji samo na Mjesecu i može pronaći utočište. Naravno, Mjesec i život na njemu je opredjeljenje pjesnika i naučnika, nepopravljivih sanjara, među koje se mogu smjestiti i ranjenici od ljubavnih strijela. A ovaj roman i jest priča o ljubavi i zaljubljenicima, koji traju i opstaju na pehlivanskom konopu, i na ovu i na onu stranu: Dečka, Milana, Zorana, Gorana, ali i od Mostara preko Njujorka do Mjeseca. Sa Mjeseca je, prisjetimo se, kosmonaut golim okom vidio svjetlost nad Njujorkom, pa kako da je ne vidi pisac, vječiti sanjar i tumač ljubavi.

Roman „Puno pozdrava sa mjeseca“ može se posmatrati sa više ishodišta, pretpostavlja i slojevit interes čitalaca, od onih koji će roman doživiti kao ljubavnu priču nedozrele ljubavi jedne sazrele djevojke, preko onih koji će u priči prepoznati sve strahote jednog rata koji je ubijao i ljubav, do priče o čovjeku modernog zapadnog svijeta koji se zapliće, poput onog pileta u kućini, sa stotinama životnih mreža iz kojih izlazi zakinut za slast klasične ljubavi i porodične toplote uz nedosanjani porod.

U „Puno pozdrava sa mjeseca“ priča i psihološka radnja teku nenametljivo, kao da je iz obimnih romana ruskih klasika, ali i zaustavlja se prije onih sumornih nagovještaja poremećenih umova, jer pero Marsele Šunjić piše s lakoćom i ne dozvoljava da je kompleksnost događaja uvuče u mračne odaje psihoanaliza, koje bi roman odvučle u krajnost i učinile ga glomaznim. Pa ipak, na ovom terenu Marsela Šunjić je kod kuće, jer ona je intelektualac širokog spektra, što iskusni čitalac prepoznaje već od prvih stranica knjige.

U Marselinom romanu samo na prvi pogled nema velikih ideja, jer nisu date u prvom planu. Međutim, njene ideje su snažno istaknute na slikama koje su date na širokom platnu u pozadini. Te ideje snažnim zamascima uma ruše tabue o globalizaciji i seriji ratova kojim čovječanstvo „usrećuju“ rijekama krvi, jer, tobož, na njima doplovljava „demokratija“, kojom planetu daruje „moderan zapadni svijet.“ U opredjeljenju za život i ljubav lijepe Mostarke ili dar zapadne demokratije, pisac ovog romana se opredjeljuje za mir, ljubav i život bez smrti, jer je pisac žrtva kojoj je rat odgrizao deset godina mladosti, u kojima su samirale ovozemaljske ljubavi, pa mu je ostalo da ih potraži još jedino na Mjesecu. Tamo će ih i pronaći, i otuda će poslati posljednji pozdrav iluzijama globalista, koji su ga nepovratno unesrećili.

Sama fabula romana je klasična priča o karikama ljubavi jedne djevojke, koja nije umjela ili joj ratne okolnosti nisu dale, da te karike dovrši i poveže u klasičan životni lanac, i ona ga nastavlja dograđivati u vječnost i dužinu kojom snuje snove i dokučuje Mjesec. Jedina karika koja je čvrsto skovana u Kujundžiluku je ljubav prema predratnom Mostaru, gradu tolerancije i komšijske toplote, u kojem su se smijali svi i za svašto, i u kojem su osvitala nasmijana jutra, i u kojima je svaki put bilo ljepše sutra. Mostara više takvoga nema, nema više takve BiH, sada kada su konačno „riješena“ nacionalna pitanja, kada je iz svake sredine pobijena ili prognana manjina a i utučena zdrava većina, u Mostaru spasa piscu nema i on mu je davno rekao: „Laku noć grade“, rekao mu je i

fizički se preselio u Njujork odakle, putem Mjeseca, sklizava poglede niz Neretvu, Mostarsku kotlinu i čaršijske ulice i sokake.

Marsela Šunjić podjednako govori maternji jezik: (srpskohrvatski), engleski, ruski i italijanski, slovenački i služi se sa još toliko jezika, i mada je magistrirala u Njujorku engleski jezik, ona još uvijek piše samo maternjim jezikom, kojim govori sve rjeđe. Međutim, Marsela ima tako bogat rječnik maternjeg jezika, da se rijetko koji drugi pisac ovako može pohvaliti, i to je dodatni kvalitet ovoga romana. Rečenice su joj izbrušene i zbog toga su kratke i potpuno funkcionišu. Sklona je dijalozima i to je dobro, ona se tu pravi virtuozom, i u tom planu su najuvjerljiviji dijelovi ove knjige.

Iako je ovo tek drugi roman Marsele Šunjić, darovita spisateljica vrlo sigurno kormilari svojom klasičnom lađom, kojoj ne dopušta da se povinuje usputnim brzacima i dotocima, ne dozvoljava ni matici da je uvuče u žvalje i melje, ona u rukama čvrsto drži kormilo i jezdi provjerenim vodogazom.

Stil romana: „Posljednji pozdrav sa Mjeseca“ je ujednačen, bez padova i probijanja bočnih graničnika, tako da se doima uvjerljivo i čitaoci će ga čitati sa uživanjem.

Charlotte II-2007

Danilo Marić

226. **GAREŽ LJUDSKIH DUŠA** Stevo Stević, istraživanje *Hodbina i Hodbinjani*

Kad čovjek zađe na nepoznat put nije siguran gdje će izbiti. I ja, jutros, po svojoj skromnoj biblioteci, tražio sam autobiografsku knjigu jednog neobičnog Srbina pustolova, Teodosijevića, ali pod ruku mi se ugura knjiga „Hodbina i Hodbinjani“, koju sam pročitao prije pet-šest godina, i koju sam, još tada, bio planirao pročitati još jednom, u neko opuštenije vrijeme. I „Hodbinu i Hodbinjane“ počeh čitati diajagonalno, kako je novi termin urednika za, nazovi, čitanje tekstova na preskok, prevrćem od slike do crteža i vraćam se naprijed i nazad... Na kraju dana sam ustao iz fotelje, tek kad sam knjigu, još jednom, pročitao od korica do korica.

Bože moj kako jedna obična pojava, predmet ili ličnost mogu da zaokupe čovjeka i izazovu asocijacije i prisjećanja, pitao sam se ostavši dugo zagledan u dubinu prošlosti, garež ljudskih duša, kojima je i biblijski potop plitak.

Hodbina je jedno od većih sela mostarske opštine, i jedno od većih hercegovačkih sela, sa oko 300 domaćinstava. Do rata 1992. u Hodbini je živilo pravoslavaca preko 60%, katolika oko 11% i muslimana ispod 30%. Petnaestak godina kasnije, kad po drugi put čitam knjigu, slika stanovništva se potpuno preokrenula, pravoslavaca nema ni 10%, a katolika ima oko 80%. Ovo je vjerna slika minulog rata, gareži ljudskih duša, ovdje srpskih a tamo i onamo hrvatskih i bošnjačkih!?

Knjiga je pisana iza rata, ali pisana je o sveltremenomj Hodbini, koju je napisao Hodbinjanin, Stevo Stević, inače poljoprivredni tehničar. Stevo je stariji od mene desetak godina i uvijek sam ga doživljavao kao ozbiljnog domaćina, vrlo poštovanog seoskog aktivistu, koji je i praktično učinio mnogo za svoje selo, zagriženog lovca na šumsku divljač, ali i čovjeka oko kojega su neprestano stolovale dosjetke i šale.

Knjiga je puna podataka o selu, to nedvosmisleno upućuje na Stevu istraživača koji je utrošio decenije rada da bi sakupio sve ono što je u knjizi saopšteno. Ovdje sam upoznao Stevu Stevića istraživača, kakvog ranije nisam poznavao. Obradio je desetak toponima i toliko zaseoka, te napisao istoriju stanovništva, i posebno doseljavanja, sa porijeklima svakog prezimena sa glavnim osloncem na nezaobilaznog istraživača Dr Jeltu Dedijera. U knjizi je data hronologija izgradnje puteva, način prikupljanja sredstava i način izgradnje, što na širem platnu daje sliku razvoja jednog hercegovačkog sela, koji se ne razlikuje mnogo od razvoja i većine hercegovačkih sela.

Zanimljiv je opis kulturnog i sportskog života u Hodbini, po čemu je ovo selo bilo na višem stepenu od okolnih sela, i tu se spominju zaslužni suseljani, među kojima je najuvjerljiviji inženjer Jovica Glavaš.

No, pođimo redom. Autor se oglasio uvodom na originalan način, kaže: „Nije ovo nikakvo naučno djelo, pa ni istorijsko... ali je pismeni dokaz iz koga se vidi šta bi sa Hodbinjanima...“, pri tom misli na onu katastrofalnu izmjenu stanovništva. Autor je pun nostalgije za mjestima okupljanja i rađanja veselja i hodbinskih šala: „magacinima duševne hrane, (kako ih naziva): ljeti pod Orahom, na Bunici i na Osištima, a stalno u

Hanu.“ Zatim, autor navodi sadržaj njegove preokupacije koje je decenijama bilježio i uvrstio u ovu knjigu, po glavama:

1. O Hodbini uopšteno (po istraživanjima Dr Jefte Dedijera, stanovništvo srpsko hrvatsko i muslimansko po porodicama, te doseljenici i izumrle porodice).
2. Seobe po porodicama (prognanici 1992, odseljavanja iza 1945, nestali i poginuli u ratu 1992, Srbi ostali u Hodbini 1992, umrli iza 1992, i ranjeni u ratu 1992.)
3. Hodbina u dva svjetska rata.
4. Život i običaji u Hodbini.
5. Rijeka Bunica.
6. Narodne poslovice i uzrečice.
7. Šale i humor.

Odmah da kažem da je ovo knjiga vrijedna svake pažnje, iako sam saglasan sa autorom da nije neko veliko naučno djelo, ali autor i nije pošao s namjerom da pravi naučno djelo, on je pošao i uspješno dovršio jedan stručan rad o jednome selu, dokument koji će živiti i preživiti sve Hodbinjane. Svi dijelovi knjige imaju svoje specifične vrijednosti, koje će za različita interesovanja imati i različita stepenovanja, jer je u njima obilje podataka i informacija, za koje je trebalo uložiti ogroman trud da se prikupe i pohrane u korice jedne knjige.

Knjiga je svjedok naročito rata 1992. godine, sela Hodbine i svih sela iz doline Neretve u kojima su živili Srbi, i koje je ratni vihor pomeo, i bukvalno istrijebio, i kada je zapaljena svaka, bez izuzetka, svaka srpska kuća, hiljadama kuća, a da nikom i nikad od tih mirnih stanovnika nije nikom nanio zlo. Oni su žrtve nekih tuđih: briga, pametovanja i politika, svjesni su toga svi i boluju duboko u svojim spaljenim dušama – na garežu istorije.

U ovo vrijeme svjedočimo poplavama knjiga na ratne teme, stalnim trijema poplavama, sa prepoznatljivim srpskim, hrvatskim i bošnjačkim mirođijama, stalno istim, otrcanim: idejama, uvjeravanjima i dokazivanjima – mi pravi oni krivi. Zbog ovih poplava neću govoriti o ovim dijelovima knjige, ali čitaocima preporučujem da ih isčitaju. Ovom prilikom ću se osvrnuti na samo jedan segment knjige, kome je i autor, na moje veliko iznenađenje, ali i zadovoljstvo, posvetio znatno prostora, a to je ovdje dato pod brojem 7, šale i humor. Autor je u knjizi dao 69 originalnih šala, što već njihovim brojem govori o trudu koji je autor uložio da bi ih sakupio i zapisao. Uz bok šalama idu i „narodne poslovice i uzrečice“, date u glavi 6., u broju koji fascinira, čak 650.

Počecu sa šalom ovdje datom pod brojem 48:

Sadio Humnjak vinograd, naiđe Nevesinjac (u Nevesinju ne uspijeva vinova loza) i pita vinogradara:

„Kad će ti taj vinograd doći na rod?“

„Treće godine“, odgovori vinogradar.

„Au-u-u-u! Treće-e-e-e godine!?“ začudi se Nevesinjac.

„Treće godine“, potvrdi vinogradar.

„E ja bi ga, Bogami, treće i sadio“, uzvрати Nevesinjac.

Kao što se vidi šala je originalna, vezana je za ovaj lokalitet i teško da je mogla niknuti negdje na drugom mjestu. Poznajem autora ove knjige, Stevu Stevića, i kao čovjeka šaldžiju. Kad ga se god prisjetim grohotom se nasmijem. On je od onih ljudi koji su uvijek ozbiljni, ali šta god proslove izazivaju smijeh oko sebe, a oni se ne smiju. Nisam sa ovim mudrim čovjekom naročito drugovao, ali mi je njegov lik u svježem i dragom sjećanju i često ga se prisjetim, svaki put u središtu neke grupe, koja se od smijeha drži za stomak a on priča i ne smije se, a i ne drži se za stomak, a i kako bi kad je on uvijek bio modenski tip, bez stomaka.

Trehanje Steve Stevića je vuklo hodbinjski humor ka mostarskom liskalučenju, ali ne onom tipa Vase Kise ili Mujage Komadine, ni onom Ice Voljevice i Vlade Puljića, još manje Nede i Jure ili Medana sa „Sokolove“ kapije, jer su liskaluci gradska građevina i zaustavlja se na ulasku-izlasku grada, na maltama, a Hodbinjani su se šalili na račun seoskih ljudi i pojava, i vremenom su razvili svoj stil zabeluhavanja i kenjčijanja, vrlo sličan Bunjaninu Mustafi Badžaku, a ponajbliže starijem karakteru Hodbinjanke Pinjinice, gdje se šalilo surovije i gdje su šale imale bodlje oštrije od trna drače sa bišćanske posuhe. Surovost hodbinjskih šala je proisticala iz gorštačkih domaćina, oštih profila i tvrdih riječi, ali i iz posne glinaste zemlje, koja je pretpostavljala nadljudski težački rad i za male ljetine. Ratovi i okupacije u lancu su zajahivali na ove ljude, pa zašto da ih ne zajahuju i šale, koje negdje drugo ne bi mogle opstati. Evo jedne takve, dakako, nastale iz posve istinitog čina:

Prije nego je ispričam podsjetiću da je u hercegovačkim selima bilo vrlo malo bikova, junaca, jer je njihovo izdržavanje bilo jako skupo. Tako se i od bikova pravio „biznis“, jer je za priplod gojen junac tek u po nekom selu. Hodbina je veliko selo, u njemu je vijekovima bilo po nekoliko stotina krava, a posljednjih decenija samo po jedan junac, koji je služio za oplodnju. Korištenje junca je naplaćivano, i vremenom je, zbog male konkurencije, ovo postao unosan posao.

Povela krava Danka Glavaša i on je sa suprugom Cvijom poveo pod junca, kako se to kaže u hercegovačkom žargonu. Cvija ispred vodi kravu za prijuzu a Danko ide iza njih, kako su činili i ostali vlasnici krava. Susreće ih Krla Rugar, po običaju, pozdravljaju se i zaustavljaju na kratko. Krla dobro prepoznaje kravu koja je povela, ali se pravi da to ovoga puta ne vidi, i prvi se javlja:

„Dobro jutro! Gdje ste pošli ovako rano?“

„Ama, evo, da oprostiš, povela krava, pa je, Cvija i ja, vodimo pod junca...“, uzvrća Danko.

„Poranili...“, prekida ga Krla.

„Poranili, jesmo, da uhvatimo dok je junac odmoran, prije drugih...“, objašnjava Danko.

„Koliko ćeš platiti junca?“ pita Krla.

„Bogami dosta, 30 maraka“, požali se Danko.

„Ne treba ti ići dalje, ja ću...“ dočeka ga Krla.

„Kako, šta...“

„Veži obadvije, obadvije ću ja za 20 maraka.“

Stevo Stević nije bio karakter Krle Rupara, koji je šalama obilježio jedno hodbinjsko vrijeme, i ne samo hodbonjsko, gdje je Krla i u privatnom životu bio napast i prema sebi i prema drugima, dok je Stevo nagodni karakter, s kojim se moglo na svaku ozbiljnu stranu, ali moglo se i na neozbiljnu kad su okolnosti na to navodile. Stevo je tvorac mnogih šala, ali one nisu imale trajan karakter, jer svjesno i nisu nastajale dubokim zaoravanjima. Evo tipičnog načina njegovog smijeha.

Tri nerazdvojna lovca: Stevo Stević, Živko Džonlez i Strajko Šupljeglav, nakon što su prevalili brojna brda i dole u potrazi za zecom koji im je „stalno za malo izmicao“, predveče su se povaljali na Gubavici i tek stigli da povade i pojedu senviće, ali i da prepričaju šta su sve koji od njih potjerali od divljači. A toga je bilo toliko da su priču nastavljali i čitavu iduću sedmicu udarali ublehe, sami sebi „mutili“, a tek kao su podvaljivali drugim, ali ljudi su volili da se okupljaju oko njih i slušaju „lovačke fazone“. Strajko je najstariji od njih i jedini neoženjen, a minuo je četrdesetu. I baš koji dan prije isprosio je djevojku, koja je bila i mlada i lijepa, i za Strajku kao dar iz neba. Bila je znatno-znatno mlađa od Strajke, i o tome se naširoko pričalo po selima. I dok su se odmarali ta tri lovca do njih dopre jedno stado ovaca, a domalo i nepoznata čobanica, s kojom su se pozdravili i upustili u neobavezan razgovor.

„Jedna naša mlada djevojka udaje se na vašu stranu“, reče čobanica nakon što je shvatila odakle su lovci.

„Za koga se udaje“, zaskoči je Živko.

„Za nekoga Strajku Šupljeglava...“, uzvratila je čobanica.

„A jest, evo, ovo joj je svekar“, reče Stevo i pokaza na mladoženju.

„Pa jadni ne bili... nije joj, na moju dušu, tako star svekar, a svi govore da se jadnica udaje za starca...“

„A jok bona ne bila već zdrava i vesela, Strajko je mlad i zgodan čovjek“, uključuje se i Strajko, osmjehuje se i dodaje: „Moj prijatelj Stevo ti je rekao, da sam mu ja otac, e onda vidiš da Strajko mora da je mlad...“

„E neka hvala Bogu, a mi je jadnicu oplakujemo...“

Sudbina Hodbinjana, s prelaza dvadesetog na dvadeset prvi vijek, kao da je realizovana po scenariju biblijskog potopa, bila je moja misao kada sam dvije hiljadite godine posjetio ovo selo, u kojoj je svaka srpska kuća bila minirana ili zapaljena, a još ni jedna nije bila opravljena, i kada me je slika sela zajahivala užasima od kojih se danima nisam mogao osloboditi. Tada sam i došao u posjed Stevićeve knjige „Hodbina i Hodbinjani“, kada su mi se, dok sam je ovlaš prelistavao, postavljala mnoga pitanja, pa i ono, kako je autor finansijski uspio objaviti knjigu, kad nema ni kuće, ni stana... kada nema ni ića ni pića. Kad sam na kraju knjige pročitao: „Štampanje ove knjige pomogli su“, a onda slijede firme iz Čačka, Jagodine i Beograda, objasnila mi se na nov način sudbina Hodbinjana, koji nisu mogli stati na tvrdo sve do ovih dalekih i tuđih gradova.

Još dok sam prvi put čitao knjigu „Hodbina i Hodbinjani“ i naišao na neke nedorečenosti pretpostavio sam da će autor nastaviti rad na njoj, i da će uslijediti drugo izdanje. Da li je uslijedilo to izdanje, povremeno sam se raspitivao, ali do pouzdane informacije nisam došao. I kad sam već bio gotovo i zaboravio na ovu knjigu, slučajno, u selu Lakiševina, susreo sam jednog momčinu, stasit, jak, ali i nekako naheren, kao da bi se trehao i svojim prelijepom figurom a ne samo riječima, kojega nisam poznavao, ali

koji mi se jednako tako činio i poznatim. U svakom slučaju sam ga nekada poznavao, ali ga dugo nisam vidio i bio sam bez ideje ko bi mogao biti. Shvativši da sam ja njemu poznat, zapitao sam ga od koga je on. Kad reče da je sin Steve Stevića, pomenuo sam ovu knjigu i upitao:

„Da li je Stevo radio na drugom izdanju...“

„O, ne, zašto...!?“ prekinuo me je zabacivši kao začudno glavu.

„Pa, mislio sam je li napisao drugu...“

„Ne! Pametnim ljudima je dovoljno napisati jednu knjigu“, opet me je prekinuo.

„Znam, ali drugo izdanje...“

„Stevo je pametan čovjek i on je sve rekao u jednoj pametnoj knjizi“, kategorično je Stevin sin zaključio razgovor o knjizi: „Hodbina i Hodbinjani.“

„Pozdravi Stevu i kaži mu da sam pročitao knjigu, da mi se dopada, i da ću mu poslati osvrt na nju“, reako sam na rastanku.

„Javi mu se, molim te, biće mu veoma drago“, uzvratio je Stevin sin čvrsto mi stežući ruku, koja me i sada malo bridi od muškog hodbinjskog stiska.

Charlotte, NC VI/2007

Danilo Marić

227. SA DNA NA VRH KUGLE ZEMALJSKE

Savo Samardžić, rukopis istraživanja *Istraživanja i sjećanja*

Druga polovina dvadesetog vijeka zatrpala nas je: biografijama, autobiografijama, memoarima, sjećanjima, istraživanjima..., kako li se sve ne nazivaju priče staraca, koji se prisjete pisanja kad se ohlade i osame kao gromom opaljeno stoljetno stablo na seoskoj osami. Kao i mnogo šta drugo i ovaj biznis je procvjetao u Americi, u miljeu: političara, medija i izdavača, kao čin unovčavanja višegodišnjih političkih marifetluka. Bivši predsjednik Amerike je potpisao ugovor sa izdavačem o autorskom honoraru od nekolike desetina miliona dolara za memoare koje još nije bio počeo pisati. U većini ovakve knjige su *išle kao na vatru* dok ih je neko jak podupirao, da bi vrlo brzo završile po skladištima i smetljištima. Prisjetimo se i kod nas onih silnih luksuzno opremljenih knjiga Josipa Broza, Edvarda Kardelja, Tode Kurtovića... Ko danas za njih zna, a tek ko ih čita.

Suprotno njima, najbolji rukopisi ovog žanra imali su nepremostive nevolje da se objave, sporo su krčili put do čitalaca i, kao vino, što su više starili dobijali su na cijeni.

Imao sam u rukama mnogo tekstova memoarskih sadržaja, i gotovo kod svih mi je smetalo upadljivo sveznanje, mudrovanje do nepogrešivosti i isključivosti, i naročito napadnost autorskih ambicija bez pokrića.

Rukopis Sava Samardžića „Istraživanja i sjećanja“, od samog početka pokazuje samo jednu autorovu želju, da zabilježi ono što on zna o svom najužem zavičaju i svojoj porodici, a što bi bez ovih zabilješki iza njega palo u potpun zaborav. I bila bi to šteta. Ova „Istraživanja i sjećanja“, dakle, nisu nastajala uz velike ambicije, nisu nastajala da bi postala neka velika knjiga, ali su nastajala sa ambicijom da budu porodični udžbenik, i ona će to zasigurno i postati.

Interesovanje Sava Samardžića su njegovo rodno selo, Džinova Mahala, i široko rasejana porodica Samardžić, te ono što se uz njih dodirivalo. Rukopis je podjeljen je u petnaestak poglavlja. Nakon uvodnog dijela slijedi poglavlje o: geografskim, istorijskim i klimatskim uslovima Džinove Mahale i okolnih sela. Nadovezuju se veze sa svijetom: putevi, rijeke, predmeti rada i života, kultura i sport. U Četvrtom poglavlju, na originalan način, prikazani su običaji. Detaljno je dat prikaz lokalnog proslavljanja: Bošića, krsnih slava i svadbi, sa posebnim osvrtima na: nadgornjavanja, poslovice i izreke.

Kao što i svi pismeni i nepismeni Nevesinjci, kad razgovaraju ili pišu, napadno ističu svoju istoriju, po onoj pjesmi: *Zaratile dvije velesile, sva Njemačka i kotar Nevesinje*, i Savo Samardžić je izdvojio znatan prostor istoriji svog zabitog sela i okruga. Dat je osvrt na turski zulum, austrougarsku okupaciju i još ponešto, i naravno, nezaobilazni Nevesinjski ustanak. Jednu glavu posvetio je značajnim ljudima koji su živili u Džinovoj Mahali, bili su to uglavnom seoski učitelji ili njihov neko. Naravno, opisani su i značajni objekti, među njima, kula, škola, crkva i mostovi.

Najveći prostor ovih memoara zauzele se porodice i njihovi korjeni, koji sežu do crnogorskih Krivošija. Ovaj dio je napisan po uhodanim klišeima.

Da je djetinjstvo svakog čovjeka najuvjerljiviji dio ukupnog njegovog života pokazuju i ova sjećanja, gdje je autor potpuno pouzdan i zanimljiv kad govori o događajima iz rane mladosti, i ovo je najbolji dio njegovog rukopisa „Istraživanja i sjećanja“.

Priča o autorovom porodu je ljudska drama koja bi se odmah mogla postaviti i igrati na pozorišnim daskama. Dvije bježanije u Drugom ratu vjerno prikazuju suluda vremena fašističke doktrine, koja se i na ovim perifernim prostorima pretakala u sijanje zla po nejači i nekrivcima, kada je smoždavan i zatiran ljudski rod i paljena njegova dobra.

Dirljiva je priča kad se majka pred alternativom izgubiti svu djecu ili samo jedno opredjeljuje za manje zlo, napušta i nejač ostavlja zubu vremena i divljim zvijerima ili pitomim neljudima. Majka je svoje čedo mogla napustiti tek koju stotinu koraka, do trena kad je huk materinstva zasjenio sve fašističke opasnosti, kada se vratila, a tamo je konačno spomenuo i Gospod, nju i njeno čeda.

Ni jedan budući čitalac neće ostati ravnodušan pred pričom o prodaji jareta na nevesinjskom pazaru. Dječčić Sava je sa jaretom čekao na pijaci da dođe sestra i proda jare koje je on doveo na pazar. Sestra je kasnila. Pojavio se kupac i dječčaka zapitao za cijenu. Dječak je upamtio očevu cijenu i po njoj prodao jare. Jare je *drugovalo* sa čobanom Savom, pa kad ga je kupac spratio u tor mekalo je dozivajući Sava. Savo ga je čuo i prepoznao i javljao mu se s kraja grada. Jare je provalilo tor i pronašlo *drugara*. *Drugar* Savo nije smio jare vratiti kući, a nije znao ni pronaći trgovca da mu vrati njegovo, pa je jare još jednom prodao, drugom trgovcu. Dječak Sava je dugo okajavao ovaj svoj grijeh.

„Istraživanja i sjećanja“ obiluju događajima iz djetinjstva, koje je u ovom slučaju po svemu bilo neobično. Savo je, zbog rata, pošao u školu tek sa 11 godina. Sa 4 razreda osnovne škole upisao je specijalnu učiteljsku školu, koja je trajala 2 godine, i baš kad je završio on, zakonodavac je ukinuo i tu školu i njen status, po tom zakonodavcu, da bi Savo bio učitelj, morao je upisati prvi razred redovne učiteljske škole. Opredjeljuje se za vojnu industrijsku školu, koja je u to vrijeme bila jedina alternativa, kada ga roditelji nisu mogli financirati a ova je bila besplatna. Nakon uspješnog završetka ove visokorangirane škole Savo se zaposlio i do desetak godina upiso i završio mašinski fakultet.

Dirljivi su porodični odnosi Savovih braće i sestara, njih deset, koji su zasnovani na hrišćanskim odnosima prema bližnjim svojim, gdje kao rijetko gdje svjedočimo priskakanjima i ispomaganjima jačih i imućnijih prema slabijim i neimašnjim. Ponikao iz tako zdrave seoske zadruge i Savo je morao poraditi na podizanju svoje porodice, djece i unučadi, što je sa svojom vjernom suprugom Svetlanom, gorštačkim divom dinarske supruge i majke, i postigao. Odnosi braće, sestara i roditelja su u Samardžića vladali po onim najplemenitijim zakonima kakve smo susretali kod brojnih seoskih zadruga, koji su i u duhu i u činu bili prožeti najhumanijim porivima, kakvih je sve manje i manje, koji ustupaju mjesto tjelesnim uživanjima i duhovnim zastranjivanjima i vulgarnostima.

U Samardžićevim sjećanjima iz njegovog zrelog doba ima više događaja koji opisuju život i njegovo vrijeme. Među njima je zanimljivo vojskovanje, koje autor doživljava kao izgubljeno vrijeme, s kojim se nikad nije pomirio shvatajući ga kao da mu je neko pokrao dvije godine života. Pa ipak, da nije bilo obaveznog služenja vojnog roka, bili bi zakinuti za jednu predivnu priču, jednu regrutsku dogodovštinu, koju je Savo imao u vrijeme

jedne vojne uzbune, kada ga je dopala plaha kobila, koju nikako nije mogao privesti i uzjahati, a kad je to Savo, uz pomoć drugih uspio, onda je galopirao pod punom ratnom opremom tamo kuda je kobila htjela, jer je on ni na koji način nije mogao obuzdavati.

Mada je dato tek u naznaci i iz pozadine, u „Istraživanje i sjećanje“, provlači se jedna politika Brozovog vremena, a koja se odnosila na nacionalnu i regijsku *ravnalovku*, u kojoj je Srbija, kao najveća republika, slabljena poradi *mira u kući*. Savo je postao ugledan privredni rukovodilac, vrlo značajan u jugoslovenskoj vojnoj industriji, i on se direkto susretao s tim pitanjima, i ovdje o tome govori. Jedina fabrika aviona u novoj Jugoslaviji napravljena je na goloj ledini u Mostaru, a istovremeno su ugašene 4 fabrike aviona u Srbiji sa svjetskim reputacijama, i sva oprema i stručni kadrovi preseljeni u Mostar (Fabrika aviona u Kraljevu, Utva u Pančevu, Ikarus u Zemunu, Rogoržarski i drugi u Novom Sadu). Od njih je jedino preživjela „Utva“ u Pančevu, i kad se ova fabrika prvi put sedamdesetih godina pojavila pred Komandom Ratnog Vazduhoplovstva sa ponudom za proizvodnju aviona, ovaj gest je u Mostaru i Bosni i Hercegovini shvaćen i osuđen kao *srpski nacionalizam*. Mostarska delegacija po ovom pitanju odlazi u Sarajevo na sastanak sa predsjednikom Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, Brankom Mikulićem, da bi ga *naoruželi* sa podacima kojim će izići pred Maršala, da on presiječe spor i naredi da se posao da Mostarcima, „Sokolu“, *kao jedinom proizvođaču aviona*. U ovoj delegaciji je bio i autor, Savo Samardžić, u ulozi predsjednika Centarlnog radničkog savjeta „Fabrike Vazduhoplova“ iz Mostara.

Sharlotte, NC, maja 2007

Danilo Marić

228. BAKROREZ LJUBAVI

Veljko Bojić, knjiga poezije *Bakrorez ljubavi*

Pred nama je knjiga poezije od pet poema, od kojih je prva, *Bakrorez ljubavi*, po kojoj je i knjiga dobila ime, du-gačka čak 130 stranica. Druga, *Suze noćne jarosti*, duga je oko tridesetak, a ostale tri: *Da careva glava na zemlju ne padne*, *Pohvala smrti* i *Smjena straže*, duge su po deset do petnaest stranica.

Ovdje citiramo početak i kraj poeme *Bakrorez ljubavi*:

Divide et impere

divide et impere

Pljušti u zakovicama svanuća

Uvijek ista mitologija

bijela crna crvena

Ružičasta u oganj pustinje položena

Tirade marševi klicanje

Goli mačevi u grlo riječi

potka lijepog plakanja

Tirani silnici samodršci

U korjenju su nam sjeme zavadili

Pod samoopredjeljenje vatru naložili

da se više nikad ne ujedinitimo

Nismo krštavani ne znamo Očenaš

strah smo naizust naučili

U kosti nam ušao zveket potkovica

čizama i kožnih kaputa

Sve nade uperene u budući trenutak

Na podu izgažen Bakrorez ljubavi

usamljen ostade da izblijedi

u dvorištu tužna violina cvili

cigančica pjeva starac se smješi

Snježnog pokrova svjetlost se podiže

kao i svakog drugog prohladnog dana

Kad smrt nečujno dođe i prođe

Citiramo, takođe, početak i kraj druge poeme, *Suze noćne jarosti*:

Izgnaničkog prepun bola

Putnik se vraća pragu otaca

da prolije gorku suzu

Na somotu utišanog djetinjstva

U domu nema majke

nema nikoga

Čuju se samo suze kao crne kugle

što iz tavnog kaplju svoda

Gromovi se lome ispod vjeđa

dovedenog do kraja života

Ko požari stravni udaraju u krovinjaru

naherenog bolnog svršetka

I urlici vjetra odnose jauke do groblja

Tamo je majka

tamo su i svi ostali

Koji se na tom rodiše ognjištu

Kome da se javi putnik

Kome još i dalje da odlazi u svijet

Kad nigdje neće pronaći radosti

koje jednom tu ostavio

Bijele lađe u vjetrovima

Nagnute prema vječnom životu

Nagnute prema rukopisu

koji traži imena otaca

U jamama zapaljen smijeh fosfora

traži ljetopis mučne smrti

Strijeljanih na kraju velikog rata

Pustolovi

Proleter

Prijete i nama

Čitavu naciju stavili bi pred zid

i pucali u gola tjemena

A zmajevi šareni još uzlijeću iz jama

I pucnji prolaze kroz krila

prolaze kroz naše snove

prolaze kroz uspomene

Čuvari karusela

Na našim ramenima prepoznaju glave

koje su ustale iz jama

U koje su jednom pucali

I pola vijeka se muče

Kako da nas ubiju

Da više nikada ne progovorimo

o vremenu laži

o vremenu ubijanja

o vremenu propasti

Okrvavljenih glava trčimo

prema granicama zemlje

A naši zmajevi i dalje lete

Živi i mrtvi otac i sin u jednom plamu

Iz poeme *Da careva glava na zemlju ne padne* donosimo prvu pjesmu:

Plamovi žeženi plamovi

Odnijeli ste sve sumnje

ispod tamnih skuta

Odnijeli koplja mačeve štiteve

krstove čelenke i ognjila

A na svakom mrtvom čelu plemića

budi se vječna zora

Potomka u sutonu ljetnjeg dana

I evo gdje im se dodiruju varnice

Da ne utrne oreola oko svetog imena

pričesno vino u kupi plaveti
Sve što bi od vjere mača i dobra roda
pod jedan barjak stade
Da careva glava na zemlju ne padne

Iz četvrte poeme, *Pohvala smrti*, donosimo uvodnu pjesmu:

Gdje se u vasioni večeras nalazi
pritajena moja smrt
I kako brzo mom uzglavlju pada
ili bezbrižno pase
Oko zvijezda moje zadnje minute

Duša nam je žedna nebeske tišine
a kiša dobuje po staroj koži
Mutne se misli oko glave roje
Pogodan je trenutak da me prevari
Premda bih joj pružio ruku
i pošao bez oklijevanja
Dosta je bilo zemaljskog veselja

Marko M. Ručnov, iz Las Vegasa, nakon što je doputovao i zastao u novoj Bojićevoj domovini, upoznao je književnika Bojića i oduševio se njegovim djelom. U povodu objavljivanja knjige *Bakrorez ljubavi*, 4. decembra 2003. godine, napisao je širi osvrt o Bojićevom književnom stvaralaštvu.

Danilo Marić

229. **KAD SMO SE BOJALI VRATA**

Borko Anđelić, biografska proza i pjesme *Sarajevski ratopis*

Dok sam čitao knjigu "Sarajevski ratopis" Borka Anđelića stalno su mi pred očima lebdila dva lika koji ni na koji način nisu u sprezi sa predmetom ove knjige. Prvi je moj predratni prijatelj, inženjer Milenko Krzman. Kad je Mostar s početka rata bjesomučno zasipan granatama, i kada su građani panično bježali u podrum, on je ostajao tamo gdje se i zaticao, obično na hodniku gdje je igrao šah sa Mugdom Karabegom. Srbi su već bili masovno izbjegli iz grada, a oni što su ostali, hapšeni su, mučeni i ubijani po logorima. Pobjeći više nije bilo moguće, i strah od odvođenja dosezao je užas.

„Zašto ne bježiš u podrum?“, povikao je Mugda na Milenka po objavi sirena.

„Ne bih“, uzvratio je Milenko. Nije rekao a imao je na umu brutalna izazivanja koja su Srbi doživljavali u skloništim.

„Zar se ne bojiš granata!“, povikao je Mugda.

„Ne bojim se granata, ja se bojim vrata.“

Borko je imao nesreću da preživi čitav rat u Sarajevu i da doživi sva ona poniženja koja su doživjeli i svi drugi građani Bosne i Hercegovine kad su se u ratu zatekli u nacionalnoj manjini. Svi oni mogli bi napisati romane o svojim ratnim iskustvima, a napisali su ih samo poneki, kao što je Borko. A pogledajte ovo Borkino iz Sarajeva koliko liči na ona Milenkova vrata iz Mostara:

Ko to kuca tako pozno u dubini noćnog mira, na kapiji zatvorenoj Svetogorskog manastira...?! Ma, jok! Ko to ljudi tako rano na vratima našim kuca, bezobrazno, tvrdoglavo, dok napolju strašno puca?!

Ili ovo:

*Samo zato što sam neke druge vere
bacaju se na me drvljem i kamenjem.*

Svi koji smo na svojoj koži doživili uočiratu antisrpsku propagandu pamtimo grafite poput ovog: *Svima je najvažniji zadatak osloboditi se što više Vlaha, u ime Alaha.*

Svi se sjećamo zagrebačkim prijeljama vrbama iz Drugog rata, Anđelića su progonile sarajevske vrbe:

*Odmah Mujo reče:
Nestane li vrba,
ne boj se, pesniče,
dok Miljacka teče
biće u njoj Srba.*

I dok su uz pjesmu saveznici u čvrst čvor vezali zastave zelene i šarene Anđelić je bio naivko i vjerovao u suživot, da bi zatvoren u sarajevskom kazanu propjevajo svojom mukom:

*Živeti sa njima nećemo ni dana.
Treba li im oprost kada se ponavlja
u ime Alaha, prstom Vatikana,
zločin protiv Srba, protiv pravoslavlja.*

Borko Anđelić ne zaboravlja ni srpske zablude i lude, kada se bahato izvikivalo: Svi će Srbi živjeti u jednoj državi, a s one strane im odgovarali, i da hoće ali u Kanadi. Zatočen u Sarajevu autor progovara na nov-stari način

*Predlog je sa Pala, podrška iz Knina,
prihvatiš mi – moja Mara i ja
da se moja Srpska i njena Krajina
već od sutra zovu Zapadna Srbija.*

Zbilja je drugačija, šta je Borko za Srbiju: *Ili sam za nju ostao trinaesto prase?! U zemlji gde prasad ne mirišu!* I u kojoj govore i prijete: *Ne možemo skupa, takvo nam je slovo,*

Uhvaćen kao zvijer u kafez kud mu je, kad je nezaštićen zakonima koje tumači Avdo Čampara a provodi na ulici Juka Prazina:

*Kuda bih uteko
od Juke, od Avde?!
Skroz TAMO DALEKO
gde je BOŽE PRAVDE!*

Sarajevo je pred rat bio najveći srpski grad sa oko 130.000 stanovnika da bi ih 90% na razne načine nestalo. Oni koji su doživjeli, ili u kolektivnoj svijesti ponijeli, torture Četrnaeste i Četrdeset prve, izbjegli su čim je zapucalo Devedeset druge, pogubili su imovinu i doživjeli izbjegličke jade, i na tome je završilo, a oni koji su naše ratove shvatali kroz filmove Veljka Bulajića i Bate Živojinovića ostali su u Sarajevu uz Valtera i doživili poniženja, torture i smrti gorim od biblijskih. Koliko su samo misli preturili preko glava u noćima straha znaju samo oni poput Borka Anđelića, koji piše pisma koja pitanje je hoće li ikad i ikom prisjeti:

Puca i dalje. Sve trešti. Još uvek ne izlazimo nikuda. Gine se...

Sa dve čaše vode sam se okupao, umio, obrijao prostor od zulufa do brade i brkova...

Danas se nije ništa osobito dešavalo. Samo već uobičajeno granatiranje, snajperisanje, nešto malo mrtvih, podosta ranjenih...

U sličnoj sam poziciji kao i Ana Frank. Ulogoren, najčešće zatvoren u četiri zida. Relacija: ležaj, sto, lavabo, WC šolja, pa opet isto. U krug...

Meni je već više od godinu dana nedelja skoro svaki dan. Neradan. Isti. Zatvoren u četiri zida...

Kako je svoj toj silini zarobljenika nekad uglednih građana kad su iz bogatstva gurnuti u poniženje ništavila, po onoj narodnoj kletvi – Dabogda imao pa ne imao, kada porodica spane na mjesečnu gozbu Dobrotvora:

Jedan sapun za pranje veša, 200 grama deterdženta za veš, 2,5 decilitra ulja, kilu brašna, 250 grama riže i iz našeg domaćinstva samo ja paket od ½ kilograma biskvita. Biskvite su dobijali samo stariji od šezdeset godina.

Poniženje i *strah od vrata* traju iz noći u noć, pa ipak čovjeku je da se nada i vjeruje u nemoguće: *Svud okolo razaranja, krv, užas, očaj. A nema izlaza. A fale nam samo dva koraka do pobjede, jedan do slobode.*

Kad čovjeka ponese stihija i izbacila na ostrvo bez odhoda, ostaje mu ili da poludi ili da se smije sam sebi i smislu života u besmislu. Iz te vizije i gordost ima svoju viziju:

Ja, njegovo Visočanstvo, Borko Prvi, knez kolašinskih Gornjih Polja (po krvi i nasljedstvu), car ostružničkih plaža sa okolnim Beogradom (rođen carskim rezom), nosilac lente velikog dečaka Plane, Palanke i Smedereva, visokohvaljeni zet Like, a od danas i nešto šire, i živi kostur Sarajeva (stvarno, kada će više ti paketi stići?!), dakle, ja taj i taj, pišem odu sam sebi, jer su mi sve lađe potonule (mada još uvek računam na Bošinu jahtu), a nazvaću je kako i dolikuje mojoj krvi.

I onda opet sarajevska zbilja i irinija ironije: *Nešto sam smušen. Čim ne puca ja se nekako izgubim. Nema one lepote kad trešti na sve strane, lomi se, gori...* Oh kako li je tek veselo i bučno kad se slavi 60-i rođendan a poštar protičava uz kanonadu granata: *Prekjuče paket, juče rođendan, danas sveta nedelja. Bože mi oprost, kao da nije rat!* Pa ipak, rat je i vijenac godina na djelu, autor nad njima pokušava da pjeva:

*Za nas zatočene možda samo grobom
ovo bi se moglo promeniti stanje.*

*Kada svedem račun panika me hvata
šta sam učinio do sedme desetke,
od šezdeset punih deset posto rata*

*U glavi se mota
pomisao jedna: Čovek sa šest banki
sve je bliže smrti, dalje od života.*

Pjevati, zašto ne, uvijek je zdravo pjevati, i autor uporno pjeva kao kos na ledenoj grani, a ne pitamo se da li kos zaista pjeva ili kuka kad mu jezik ne razumijemo:

*Mara, mama i ja
za ručak smo celu
popapali u slast
ovu sardinelu.*

U sarajevu vakta 1993. i pjesma je koji put bila na vrh glave, jer nije lako pjevati kad na te stalno opiru kažiprstima: „Eno ono je Srbin“:

*Jedna stara, sine, poslovica veli
s komšijom se prvim zlo i dobro deli.
Da nam budu bliski, to je ispod časti,
mi smo drugog reda, oni su na vlasti.*

Šta li je Srbin Bogu kriv što je živ, valjda je Bog za to Srbinu kriv, a krivi su još neki drugi, i drugi i mnogi, i drugi: *Prvo, tu su sada neki novi stanari, ovde ih zovu muhadžeri – izbeglice. Neki ih zovu i muvadžeri, valjda zato što stalno nešto muvaju, iznose iz useljenih stanova, prodaju.* A sarajevski Srbine ima li tvoje slobode na vidiku, imali je ili je samo Botrko pjeva:

*Sišao sam s uma:
gore nebo plavo,
dole bistra voda,
a okolo šuma.
Eto, luda glavo,
To ti je sloboda.*

Lako je bilo pjevati Maku Dizdaru iz Bosne ponosne, eda je, e da mu je, sada sjesti uz mene, uz Srbina u Sarajevu pa zapjevati onu njegovu „Modra rijeka“:

*MODRA LEĐA
Reći su ti baš prkosne
kamo ćemo iz te Bosne?!*

*preko mornih preko gorkih
preko gloga preko drače*

Moj dobri poznanik Mak Dizdar, veli Borko, kako se dolazi do inspiracije kad: *Svi dani su isti, monotoni. Ili puca, ili ne puca. Šezdeset mi protiče ljeta: Svaki dan donosi dve-tri nove bore, a na sve strane prijete mi:*

*Biju, stežu, lome mi proteze,
ja razmišljam o nečem bez veze.*

Bježim iz zbilje u besvijest, ali po razbuđivanju u Sarajevu sam: *Bezub. Kost i koža. Svi smo mi isti, jadni.* Požalim što nisam pjesnik, na primjer Stočanin ili Sarajlija Dizdar, pa da me pjesma spasi, žalostan sam: *Eh, što nisam ptica i da imam krila, sad bi moja duša na slobodi bila.* Nažalost san traje kratko: *Probudih se rano. U snu osta drama.* I opet mi naum Dizdar prvi dođe, kazujem mu zbilju dabogda je Allah smeo, pjevam pun inspiracije i umjetničkog zaleta:

*Šećer na kašiku, pirinač na zrno
a ulje na kapi, čini ti se malo,*

Ali još nije sve propalo, nade još ima: *Sapun još uvek ne jedemo, čuvamo ga za gora vremena.*

I tako naš autor Borko Anđelić zatočen u voljenom gradu od nevolje ljute, luduje i kad misli da samo umuje, sve je besmisleno a život najbesmisleniji, i treba mu se narugati, treba ako i to liječi, a mora nešto liječiti, i pisati može liječiti, pa makar čovjek pisao i: *JUNSKI DNEVNIK JEDNOG JUNCA.* (Bože me oprostite).

Da se vratimo na drugi lik s početka ovog osvrt. Prije pedesetak godina u preduzeće „Soko“ u Mostar banu jedan tridesetogodišnjak. Lijep na svaki način. A veseo da nikad veselijeg čovjeka susreo nisam. Zaposlio se kao strugar. Bio je punačak, neko ga nazva Lala, a nije bio Lala: „Ja sam Valječanin“, rekao mi je jednom prilikom i dodao: „Ali nije važno, i oni bi voljeli da sam Lala.“ Lala je pjevao svakog časa osim kad je spavao, ako ne računamo pjesmu u snu. Pjevao je prekrasno, pored mašine, u menzi, na putu s posla na posao (pješačili smo)... Bilo nas je zaposleno u preduzeću oko 1.500 i svako je u glavu poznavao, i volio, Lala. Lala je radio s nama tri mjeseca i nestao.

Tridesetak godina kasnije u šetnji Terazijama, po navici svratio sam u knjižaru, i prvo što mi zapde za oko bi knjiga JA VO, sa naslovnom fotografijom ljepuška lica sa volovskim rogovima na čelu, da oprostite. Fotografija Lale, nisam se prevario, Lala je, pa njegov lik se ne može zaboraviti.

Lala i Borko imaju sličnosti, jedan se samonazvao Volom a drugi Juncem (što je mlađi vo). Borko je ime Junca odabrao po rođenju liku iz horoskopa, a Lala je život od batina privodio kao goveče, u siromaštvu prodao je svoje tijelo po aktualnoj cijeni govedine u rođenom Valjevu. Lala je, pročitao sam u knjizi „Ja vo“, izbačen s posla preko šezdeset puta, protjeran dvadesetak puta iz desetak država Evrope, pedesetak puta je prešao granicu ilegalno jer nikad nije dobio pasoš, jer je pjevao i kad Broz nije bio raspoložen, jer je hapšen sedamdesetak puta i protjerivan u rodno Valjevo koje ga se odrklo jer je pjevao, hvatan je i odvođen u haps svaki put kad je drug Tito kretao u široke narodne mase, sve to piše u knjizi „Ja vo“.

Najveseliji čovjek mojih svih vremena *završio je kao vo po goveđoj cijeni.*

Borkova sarajevska cijena, vakti 1993. kada je pisao ovu knjigu, nije imala ni vrijednost cijene govedine. Njegovo meso, jer je srpsko, bilo je besplatno i dato na volju uličnim

ostraušćenim bandama, kao što je negdje na drugim mjestima bila ista stvar sa hrvatskim i muslimanskim mirnim ljudima ostalim u nacionalnim manjinama.

Takav bosanski rat.

U „Sarajevskom ratopisu“ Borka Andelića ima mnogo ideja, tema i dilema o kojima bi se moglo pisati, ali ovo je prije svega jedna hronologija užasa kojoj je autor prišao užasnut, kojem je sve životno amputirano osim uma, nasreću da je tako. Iz takve zbilje nije bilo lako voditi jedan zdrav dnevnik, a autor je napravio i korak više, i odlučio se da zdravo napiše jednu nezdravu hronologiju. U takvom rukopisu našlo se, svjesno, i riječi koje nisu za pismenost, ali one imaju neku svoju snagu i ideju u opštem bunilu i miljeu ratnog sarajevskog karakazana i nezdravog dnevnika.

Ovaj rukopis pokazuje, i to je najveća vrijednost knjige, da je čovjek prije svega misleno biće i da u najvećem besmislu nužno mora pronaći smisao života i opstati.

Borko Andelić ga je našao i opstao.

Danilo Marić

230. SVAKA LJUBAV IMA SVOJU CJENU

Zlata Živadinović, roman *Neosvećena ljubav*

Zlata Živadinović je jedinstvena pojava u srpskoj književnosti, pisac koji živi i piše u srpskoj dijaspori, a prisutna je u matici Srbiji kao da je nikad nije napustila. U njenoj literaturi se oseća istina i motivacija kao inspiracije za život, ljubav i mudrost srpskog čoveka. Pored toga što su njeni: likovi, motivi, vrijeme, ambijent i žargon tipično srbijanski, ona se i lično poznaje i druži sa dosta srpskih pisaca iz matice kao i iz rasejanja, odaziva se i često učestvuje na kulturnim, prije svega književnim manifestacijama u Srbiji i Francuskoj. Učestvuje na raznim humanitarnim manifestacijama koje i lično priređuje u Srbiji, iako više od četiri decenija živi u Francuskoj, sasvim drugom kulturnom svijetu, koji je uspeo da je obogati bez da uzme ili umanji od njene lične kulture stečene ispod srpskog neba koje joj je podarilo bogatstvo misli i reči da se iskaže.

Tako nije sa većinom srpskih umjetnika po bijelom svijetu, a kao ilustraciju navešću jednog velikog našeg savremenika, slikara i književnika Veljka Bojića iz Los Anđelosa, koji je, između ostalog, na srpskom jeziku objavio 28 knjiga: poezije, pripovjedaka, romana i drama, a ovaj uveliko deklarirani Srbin, u Srbiji i rodnoj Crnoj Gori je potpuno zaobidjen, prećutan i zanemaren od književne kritike. Lično prisustvo i učešće u otadžbuini, samo po sebi, može biti presudno za afirmaciji jednog umjetnika, ovo ilustruju i ova dva primjera, afirmisana Zlata Živadinović i skrajnuti Veljko Bojić, kada je Zlata smogla snage da navraća u svoj kraj i nije se *zagubila*, već se u njemu pronalazi i oduševljeno pišući dočarava ga drugima, i Veljka koji je, za četiri i po decenije izbjivanja, samo jednom posjetio rodnu grud. Ovim želim istaći Zlatin primjer kao uzor koji bi trebali slijediti i svi mi koji smo rastrešeni, istrešeni i rasijani po desetinama tuđih kulturnih sredina.

Roman *Neosvećena ljubav* je peta knjiga Zlate Živadinović, rekao bih kao peta etaža jedne velike građevine, koja je još u izgradnji. Ako je glavni stanovnik ovog petog levela život, kako je napisao ugledni Radomir Smiljanić, sa čim sam saglasan, onda mu je pokretačka snaga ljubav, ljubav svake vrste, i one koju zrače usplamtjela razgolićena mlada tijela u krevatnim zavjetrinama. Rijetka je stranica ove knjige a da se ne pojavljuje strah od neljubavi: *Cela sam ispunjena neodređenošću, ne znam šta stvarno hoću, zabrinuta sam i bojim se da ubrzo ne otkrijem besmislenost ponavljanja jedne nezaboravne veze...* Strah da se ne zamuti ljubav stalna je, i kad joj naznake nije, jer je tako malo stalnih ljubavi u životu, u savremenom svijetu porodice se raspadaju, a za objašnjenja ne treba ni pitati: *Svaka strana ima svoju verziju, a oboje imaju nešto u sebi zaista slomljeno.*

Uvjerljivo je napisana *Neosvećena ljubav*, imamo utisak da je baš takvu proživila i autorica i prepričava je sa vremenskog odstojanja. Ljubav sa Milanom, čovjekom prošlosti i umjetnosti, starijim čovjekom, puna je topline, fizičke i duhovne, ali to je veza kojoj nije priroda da traje. Ni ljubav i brak sa vršnjakom Mišom nije za dužu upotrebu, jer: *Ništa nije moglo da bude veliko i čisto među vama, ako za suparnicu imaš alkohol, to je gore nego druga žena.* U traženju ljubavi sa neograničenim vremenom trajanja, pa

makar ona, ta ljubav, i ne bila *najveća na svijetu*, svako mlado biće dođe jednom na onu životnu raskrslu, s koje se konačno otiskuje u jedan pravac i smjer, i onda se čiatavog ostatka života pita da li je na onoj zadnjij raskrslu odabran optimalni *azimut*. Tako je i u ovom Zlatinom romanu ostala da lebdi zapitanost: *Da li ću uspeti sa Žoržom tamo u Parizu da pronađem drugi smisao i novu duhovnu pokretačku snagu*. Žena neiscrpne čežnje za ljubavlju ne prestaje da preispituje svoju savjest, nije joj lako da napusti Mišu s kojim više nema smisla živiti, jer to nije život, ali ne može da se oslobodi te zapitanosti, konstatuje: *Nije mi važno što sam u braku pogrešila, nego da li sam nekoga ranila. Nije bilo namerno*. Optimista je i odlučuje se za Džordža i Paris, jer: *Često nam srća dolazi od onih koji nas ne vole, misle da mi zaslužujemo i sve nam daju*.

Koliko god da se odbrojavaju stranice ove pitke proze, često pomislimo da se ponovo otvaraju već jednom zatvorena pitanja ljubavi sa Mišom i Milanom, jer: *Njegove oči me ponovo omamljuju i privlače što mi potvrđuje da se nit ljubavi nastavlja*. I u časovima te slabosti izranjaju misli i uvjerenja da: *Duboka ljubav ispoljena prema bilo kome, i bilo čemu, traje sve do kraja, do neba, gde će oputovati i zauvek se nastaniti naša duša*. Ako je ovo istina, a: *Još niko nije ubio istinu*, onda bi sve ljubavi morale završiti ružno, da ne kažemo tragično, i Zlata ima pravo kad kaže: *Svaka ljubav ima svoju cenu. Prvi put to ne znamo i skupa je*. A ljubav, kad se tek razgori, beskrajno je iskrena: *Sa tobom sam hteo da delim osećanja i o na koja će se tek probuditi*. I eto, ostala je zapitanost i nemir i nakon konačne odluke o odlasku u Paris: *A Žoržovu ljubav šta pokreće i dokle*. Čovjeku kao da nije suđeno da vaspostavi unutrašnji mir, stalno smo uz neki brutak: *Nedaleko od mene voda se provlači i preliva preko šarenila potoka i brza strminom, kao da želi da pobegne i ulije se u reku*.

Glavni lik, žena seoskog porijekla, palanačkih iskustava, rastrčanosti po milionskom Beogradu i Parizu, socijalni radnik, po opredjeljenju je pjesnik, a po senzibilitetu ljubavnica, ali koja ni na tren ne ostaje sama, jer u njoj živi još jedna, Falinka, koja je zaskače pri svakoj odluci, i koja joj je često od ruke, ali je i sputava da pusti na volju svojoj unutrašnjoj razigranosti, bilo u ljubavi sa Milanom, ili odluci da napusti Miša, ili da objavi prvi pregršt pjesama, a njoj je život i pjesma: *Oni koji ne vole poeziju bi hteli da ulove lepotu, ukrote i prisvoje je za sebe zauvek, a ona je tamo gde ju je božanska sila usadila neuhvatljiva i nedorečena smrtnicima*. Falinka je njena sudbina, vrlo uvjerljiva i nametljiva, kao da je iznikla iz Frojdove psihoanalize, sve pita i za sve ima odgovor, naročito kad se opredjeljuju za partnera: *Znaj da nam nije uvek blizak onaj ko bi hteo da naše srce dodirne ili na njemu spava, nego onaj koji je uvek u njemu za večnost nastanjen*. Umiruje je kad ne shvata odnos ljudi iz okoline: *U životu nemoj da brojiš one kojima se ne sviđaš, nego one koji te cene, razumeju, vole i u tebi nešto izazivaju i pokreću*. I podržava je kad joj savjest postaje nemirna: *Ti nikad nisi protiv drugih, samo protiv sebe*. Ne znam da sam u nekom drugom djelu naišao na ovako uporno pozivanje na drugo Ja, i nisam baš siguran da je na ovome trebalo ovoliko insistirati: *Naravno, najviše sam u mislima sa Falinkom, ali nisam daleko od života, što je tera da me proučava i da mi sugerise*.

U romanu *Neosvećena ljubav* prikazane su mnoge situacije socijalnih pitanja koja nameće sredina velegradskog života, porodična uzajamnost koja je klasika srpske seoske zadruge, koja na taj način izražena, nažalost, već postaje rjetkost, gdje se saživljava sestra sa bolesnim bratom i vrijednim roditeljima, brat sa bratom i komšijom, kada se u toplini bližnjeg svog sve nevolje lakše nose. Naravno, kao i prethodne Zlatine knjige, i ova je

oda ljubavi koja se ponijela iz djetinjstva, kada se traže najbolja rješenja za nejač: *Deca su nemilosrdnija što je socijalni položaj roditelja bolji, nisi ništa ako su tvoji roditelji nepoznati i siromašni*. Tu se nabrajaju razne pomoći koje bi se mogle priuštiti djeci, pa i ova misao kojoj nije u prirodi da se ostvari: *Bilo bi najbolje za svu decu kad bi im neko stariji prišao i sve tajne života odmah otkrio, ali drugi misle da oni treba to da iskuse i ojačaju sami. Da li...?* Kroz život dede opisane su mnoge brutalnosti ljudskog roda koje podvodimo pod pojam oružanih sukoba: *Rat je, dete, oduvek zločin prema ljudskom rodu, a opet je on jedini koji stvara uslove da se vide prave razlike među ljudima*.

Za Zlatin prvjenac, *O jagodama i strahu*, Slobodan Rakitić je rekao da je iznijansirano lirsko pripovjedanje, Bora Karapandžić je u njemu prepoznao *zlatni srpski jezik*, Radomir Mićunović je vidio *puno pastoralnih slika*, a Milosav Đalić kaže da je: *lirski toplo nadahnut, pun čarobnog obilja djetinjstva, prošlosti i prolaznosti*. Za drugi roman: *O ljubavi i vinu* Rakitić kaže da je to *Saga o pesnicima i ljubavi*, Milisav Savić naglašava kako autor: *druguje sa pesnicima i boemima*, a Milica Jeftimijević-Lilić naglašava *ispovedni ton*. Za treći roman: *Šum prolaznosti*, Milanka Milosavljević kaže da se radi o opisu svog sela, a Lilić da je u pitanju: *Idealizovana pjesma o ljepoti ljubavi i spremnost da joj se sve podredi*. Ja bih rekao da je *Neosvećena ljubav* sljedeći sprat oslonjen na sprat *Šuma prolaznosti*, kao podlozi u kojoj se nalazi kapela umjetnosti u koji se okupljaju pjesnici zanesenjaci, da se bar na tren izdvoje i odžive svoj svijet: zanesenjaci Branko Miljković, frendli Slobodan Marković, Danilo Kiš, Jaša Grobarev... Kroz ispovjest ovih umjetnika pisac je uspio da dočara opšte stanje u kulturi jugoslovenskog društva. Roman je krcat originalnih tumačenja likova, pojava i filozofskih pitanja o koja su se očešavali mnogi umjetnici. U *Neosvećenoj ljubavi* su isti likovi na sceni, ali romanom dominira i stalno vreba iza scene pitanje kojoj se ljubavi prikloniti. Četvrti roman: Roman *Neizgovorena reč* se uklinuo između ova dva romana kao nekim međuspratnom, u kome Jezdimir Radenović primjećuje kako: *Ona ne projektuje svoju literarnu građevinu, ona je spontano i uporno podiže, pričajući djetinjstvo, prijateljstvo, ljubav, i naročito ljubav koju podiže na level smisla i neprolaznosti*.

Pa ipak, roman Zlate Živadinović *Neosvećena ljubav*, u prvi plan postavlja pitanje *praktične ljubavi*, s kim upariti život, koja je na planeti svedena na prostu riječ, kakva je roba, pod koju se evo svrstava i knjiga, na koju moramo plaćati i porez. I mada je roman dao odgovor na ovo pitanje, pitanje nije zakantačeno, jer ne može se zaboraviti ushićenost: *Uzneti u ljubavi, to je večnost, ni tjelesno zadovoljstvo: Velika je njegova veština u milovanju*. Pisac ne zaboravlja ni ljubavne žrtve, kad kaže: *Kad više nema ljubavi, mesto zauzima osveta i uvređene sujete*.

Na kraju romana *Neosvećena ljubav*, u skladu sa naslovom, Zlata Živadinović kao da sugerise veliku filozofiju, po kojoj je kraj krajeva tek novi početak života, i kaže: *Osećam se kao ptica koja je dugo tužila u kavezu, a kad su se vrata otvorila ona je zanemela i ostala unutra bez snage, nepokretna, izgubljene volje i malodušna*.

Književnica Zlata Živadinović slika na svili!? Pa šta, reći će ko. A ja kažem ko nije slikao na svili, ili padao s trešnje, taj ne zna šta je strpljenje i bol.

U romanu *Neosvećena ljubav* piše: *Nemoguće, čula saam da muva leti živi otprilike jedan dan...* Sjećam se da sam ovakvo nešto pročitao prije oko pet decenija. I ja kažem da je to nemoguće, jer sam stotinama puta po prozoru danima gonjao neku jednu muvu. I nije važno da li je ovo baš moguće, ali ostaje zapitanost o kratkoći, a time i smislu života te nesrećne muve, koja simbolizuje i smisao univerzalnog života, a u okviru njega i smisao ljubavi, pitanju za čijim odgovorom uporno traga Zlata Živadinović, i to je smisao ovog romana.

Kao i prethodni romani Zlate Živadinović, i *Neosvećena ljubav* je pisan laganim stilom, čistim književnim jezikom, ujednačeno bez padova.

Charlotte, maj 2008

Danilo Marić

231. PJESNIČKI PERIVOJ

Dragica Veljović Braunštajn, pjesme *Vetrovi Balkana*.

Knjiga pjesama Dragice Veljović Braunštajn *Vetrovi balkana*, koju je objavila beogradska izdavačka kuća „Knjigoprom“, je nekako drugačija od svih pjesničkih knjiga koje sam pročitao posljednjih godina. U njoj su 47 pjesme podjeljene čak u 9 ciklusa; *Zaljuljana lađa* (15), *Oseka i plima* (6), *Nove note* (5), *Vetrovi i veprovi* (6), *Mutno staklo* (2), *Svetionik* (10), i po jedna pjesma u istoimenim ciklusima: *Luč za nepun*, *Malena je i velika knjiga* i *Slika vremena, ljudi*. Pa ipak, knjigu sam doživio kao samo jedan ciklus, splet ljubavi i onog tananog majčinog saosjećanja za sve ljude koje je poznavala, prije svega za svoju djecu, muža i prijatelje s kojim je provela život sa kojim se diči. U istu ravan smješta i ljubav prema Sarajevu i Bosni, pa se koji put ne zna kome pjesnik pjeva, mladosti ili domovini. Ova situacija se ponavlja u gotovo svim pjesmama, od prve, *Život: U tebi ljubih maštu, mir i tišinu / U tebi sanjah plavetnilo i nebesku visinu*, do posljednje strofe i posljednje pjesme *Povratak*, gdje progovara ljubav iz duboke hladne kanadske nostalgije: *Moja Bosna, moja kolevka mala / Moja Bosna, princeza na zrnu graška / Moja Bosna na zalasku sunca zaspala*.

Dragica je pjesnik, a koji je to pjesnik odolio izazovu pjevanja o ljubavi mladih, pa kako bi i ona. Ali njena ljubav nije oblačić magle kojim je u stanju da se poigra svaki povjetarac, njena ljubav je na ravni patrijahalnih vrijednosti, koja ne zna omanuti, ma koliko da se mijenjaju civilizacije. Njena ljubav je u dubini duše, u dodiru sa vlasni voljenog, a ne u prljavim riječima agresivne pop kulture, što se vidi u *Sašino pismo Nini: Dodirivala me je kosa tvoja / A poljupci su padali kao milioni*. Ljubav patrijahalne definicije nije raskalašena kako je kod sljedbenika pop kulture, kod kojih je ljubav prolazna kao pariska moda. Pjesnik njeguje uzvišenu ljubav koja ne smije omanuti ni u iskušenjima munja i gromova, jer uvijek ima *Priča neka*, koja opominje: *Mnogi je hteli i sebi zvali / Poigravali se njenim opasnim virom*. Povremeno pjesnik iskušava i onu stranu *Nemira* kad se pita: *Šta nas je zaustavilo kada nismo hteli? ... / Šta smo hteli, a nismo smeli?* Pa ipak, vrhunac ljubavi je kad *Nikad nisam sam*, gdje jedino samoća pretpostavlja svu dubinu ljubavi: *Kako je sladak tren kad si sam / Suočen sa sobom i vasionom*.

Dragicina pjesnička ljubav se ne nameće nekim pompeznim pjevanjem, njoj to ne treba, ona ima dublju snagu od *velikih* riječi, njene pjesme su život sastavljen od radosti i želje za životom u nezasjenjenoj prirodi. U njenom pjesništvu žena je stub koji se ne rasklimava, jer rasklima li se ona oboriće se sve, kako i kaže pjesma *Žena: Ona je ratnik u večitom ratu, / Ratnik bez puške, topa ili strele, / Ona je jahač na crnom Alatu, / Ona je deo koji mnogi dele*. Njena žena nije kako je pjevaju bečari, raskošna samo dok je mlada, kod nje je do kraja *Žena puna duše: Ima jedna čudna vrsta žene, / Poživi ceo život i nikad ne uvene!*

Domovina u pjesništvu Dragice Veljović Braunštajn je sve ono što je vezano za njen dom: porodica, Trnovo, Sarajevo, Bosna, Jugoslavija i planeta Zemlja. Pjesnikinja je

doživila užas izgnanstva kad je istresena na donji dio planete i otuda šalje signal
Porodici: Da se ne smemo zaboraviti, / Izgubiti u Americi, / Ni podleći gorkoj čemerici...

Da su majka i domovina jedini izvori života koji ne presušuju, pokazuje život sam po sebi, u kojem se svaki bol prikazuje dozivanjem majke i nostalgичne domovine, kao što i naša pjesnikinja pjeva *Mojoj bivšoj domovini: Opila si me i uspavala mila / na grudima i u snovima kao dete. / Za oboje sve je varka bila / probudili smo se na vrhu / neznane planete.*

Dragica pjeva s lakoćom čak i ono teško ratno ludilo, koje je pomučivalo i jake umove, kad je nacion zasjenjivao intelegenciju koliko i rulju, i kad je sve izgledalo nedostižno kao izgubljena čakija u mutežu plićaka, ona je uspješno bistrila mutež Miljacke i suludosti ranjenog i ubagaljenog grada. Na kraju se ipak pita:

GDE JE MOJ GRAD

*Oglasite se preživeli i preostali,
putujte dalje zalutali i zaostali.
Umrli i živi, raseljena lica
oči upiru nebu...
Nosi li grančica mira koja nebeska ptica?*

Pjesnikinja umije da se izdigne za koji sprat sarajevskog vidikovca, nebodera na Grbavici ili studentskog doma na Bjelavama, ali i ne može svaki put da ostane bistra uma u vrijeme bezumlja, kad broji druge rime:

MOJA RASPODIJA U PLAVOM

*Obnevideh od čekanja svanuća,
Stalna tama nemirom me puni.
Toliko tragedije i bolnog ganuća,
beznade mi već u dugoj noći
pamet kruni.*

Susreo sam na desetine hiljada izgnanika *from Bosnia*, mojih zemljaka, osuđenika i jadnika, koji po nedodijama i tuđim narodima krov doma i koru kruha traži, živi na periferiji gorih od sebe, tužni kao tek uhvaćen štiglić i ubačen u kafez, kad mu je po svaku cijenu naprijed jer nazad je izbrisano. Čuo sam mnogo priča logoraša iz srpskih, hrvatskih i bošnjačkih kazamata, pročitao vještīm i nevještīm rukama ispisane ispovjesti mladosti i starosti, najsnažnije je to ispričano u Dragičinoj knjizi *Vetrovima Balkana*. Koliko je ova knjiga ušla pod kožu našeg rasejanog svijeta vidi se i u ovoj pjesmi:

PISMO PESNIKU PRIJATELJU

*Sada sam kao i mnogi bez pravog doma,
Osećam se kao pčela izletela iz roja.
Bilo bi poučno da nije ovog loma,
Krša u duši, koraka izvan stroja.*

Da se vratimo pjesniku. I kad ne bi znali o Dragicinom obrazovanju lako bi, čitajući ovu knjigu, prepoznali njeno dobro poznavanje ljudske duše, psihologije, pedagogije i metodike. Ona analizira ljude, vrijeme i prostor oko sebe, da bi nagonom da uči i podučava napisala pjesme, kojim bi da uređuje svijet u skladu sa zakonima nenatrunjene prirode. Uvijek njoj, prirodi, po volji. Pjesnikinji to na zavidnom umjetničkom nivou polazi za rukom. Njene pjesme su izložene čitaocima kao kupcima zrelo voće na pijačnim tezgama, pred kojim svaki namjernik mora zastati i omirisati opojne mirise prirodnog dara.

U pjesnikinji živi Sarajka koja tuguje od ratnih ožiljaka, svojih i svih drugih. U takvoj njoj je nastala ideja najdubljeg poniranja u ljudsku narav, čud, nemir, strast i mržnju, i naročito mržnju koja se u jednom vremenu nametnula kao pokretačka snaga kritične mase tri poludela naciona. Iz toga su nastale one pjesme sa upornim traganjem za nestalim. Zbog toga svaka Dragičina pjesma ima po svoj dio ljubavi, ali i dijelove brige i bola.

Knjiga Dragica Veljović Braunštajn, *Vetrovi Balkana*, pokazuje koliko je široko interesovanje pjesnikinje, u kojoj su zastupljene sve sfere ljudskog života, od ljubavne i rodoljubivesve poezije do zadiranja u psihološko, filozofsko i još neosvjetljene odaje ljudske psihe. Vrijeme nastajanja ove poezije prostire se na oko četiri decenija, ali se prepoznaje njeno specifično brušenje, koje je nastalo iza svega što je bilo, kada se pjesnikov ugao gledanja stalno odkotrljavao do izganstva i zaustavio na jednom perivoju, gdje je svaka pjesma odmotana, rastrešena, potopljena i isprana u bistrom planinskom potoku. Pjesnički perivoj je veoma vidljiv u ovoj knjizi, jer je na njemu svaka pjesma, ma koliko da je nastala davno, podvrgnuta sredstvima prepiranja, i svaka pedantno isprana do bjeline i svježine koja odmara čitalačko oko.

Ove pjesme su pisane laganim stilom, lako ih čitaju i prihvataju svi nivoi čitalaca, zbog čega je knjiga i veoma prihvaćena kod šire čitalačke publike i stručne kritike.

*Treće sedmice po
upoznavanju autorke u Torontu.
Charlotte, novembar 2008.*

Danilo Marić

232. GLEDANO IZNUTRA

Katarina Kostić, kratke priče *Stari i novi svet – priče iz Kanade*

Pred nama su 19 kratkih priča Katarine Kostić, koje imaju naizgled jednu temu, smisao života van prostora koju želi duša. Priče su pisane kako su viđene iznutra, iz fizičkog prostora, Ontarija i Toronta prije svega, ali i duša srpskih raseljenika, koji su otišli da se vrate i – ne vraćaju se. Danas niko ne zna koliko Srba ima u rasejanu, ne postoje ni ozbiljnija istraživanja, a spominju se svakojake brojke, po potrebi onoga ko ih plasira, ali ono što je sigurno, ima ih mnogo na broj onih u matici, i ne vraćaju se, i neće se ni vraćati. O ovoj temi se govori, piše i vode stručne i naučne rasprave, i sve to nekako spolja, indirektno, neuvjerljivo i neupotrebljivo. Književnica Katarina Kostić je sebi stavila u zadatak da po ovom strateškom srpskom pitanju progovori iznutra, i to na jedan analitičan, stručan, i prije svega književni način.

Likovi Katarine Kostić nisu izmišljeni, svaki je tu, na njenom terenu, ona ih sve poznaje, s njima se druži, s njima rješava dnevne i životne probleme. Zbog toga teme njenih priča nisu izmišljene, a i zašto bi kad ih život sam postavlja i rješava u toj dosta organizovanoj srpskoj koloniji, možda trenutno i najorganizovanijoj u cijelom srpskom rasejanju.

Katarinu Kostić smo do sada poznavali više kao pjesnikinju, pa i novinarku, reporterku, a ovdje je susrećemo kao proznog pisca koji duboko ponire u psihologiju jednog dijela čovječanstva, koji jatima bezglavo srljaja seleći iz zdravih ali siromašnih sredina u bogatije ali duhom siromašnije krajeve, gdje ne nalazi ono zbog čega je doselio, već se asimilira u civilizaciju protiv koje je svim svojim unutrašnjim opredjeljenjem. I to je ljudska drama kojoj umjetnica svjedoči neposredno – iznutra, drama u kojoj je i sama odigrala neke ne baš nevažne uloge, koje ovim pričama opisuje, dramatižuje i daje rješenja.

Koliko je umjetnica uporna u potrazi odgovora na zadata pitanja već se vidi i iz naslova priča, kao što su: *Stari i novi svet, Dame sa psetencima, Poruka, Kolonija*, i posebno iz naslova prve i zadnje priče: *Tajne prostora i Kružna putanja*.

Odseljavajući iz svog zavičaja, svaki Srbin kreće na *privremen rad*, da što zaradi i vrati se, a završi pod bremenom starosti i bolesti, razočaran u smisao provedenog života, kad se suočava sa krajem života, kad sa sobom ili prijateljima vodi isprazne razgovore, kao što umjetnica kaže za jednog od njih, Batu, u priči *Kružna putanja*;

Naši dijalozi, bilo preko telefona, bilo uživo, vode se sve češće o kostobolji, tegobama sa probavom, glavobolji, zubobolji, nesanici. Omiljena Batina tema posljednjih meseci su sahrane i groblja.

Njegov život je tako pust, bezsadržajan. Svi su mu dani isti. Od života ništa ne očekuje. Ničemu se ne nada.

Malo je onih koji na kraju uspijevaju da osmisle život za kakav se nisu spremali, jedan od rijetkih je Vasilije, koji je veoma slikovito prikazan u priči *Vasilije, naš besmrtni*, za koga pisac kaže; *Sve što je Vasilije govorio ili činio imalo je dimenziju dosetke i groteske, istovremeno.*

Nažalost većina Srba u rasejanju završila je u iluzijama, iz kojih tek koji put provire da kažu: *Pa, doviđenja, do novog letenja kroz zastore mašte...*, napisano u priči *Kroz zastore mašte*.

Katarina Kostić likove vaja iz nutrine svoje grupe, ona je čitavo vrijeme živila sa umjetnicima i za umjetnost, i razumljivo je da je i u ovim pričama dato dosta mjesta slikarima i piscima, ali i čitaocima, ljubiteljima knjige. Naročito je priča *Biblioteka budućnosti* uspjela dočarati situaciju oko knjige u ovo informatičko vrijeme, kada zaljubljenici knjige pisanu riječ doživljava kao svemirsku muziku: *Moćna je ta nečujna muzika. Registrovati muzikalnost misli! Da li je to moguće? Za umjetnicu je već: Samo držanje knjige u ruci priprema čovjeka na ostvarenje nove dimenzije unutar sopstvenog bića*. Pisateljica je nezajažljiva u toj ljubavi, kad kaže: *Širim ruke i milujem knjige. Njihova trajnost je večna u mom zagrljaju*.

Kako je Katarina u kući stalno u dodiru sa umjetnošću, slikarstvom i pjesništvom, ona se i u većini svojih djela oslanja na njihove sinfonije, kao što to piše i u priči *Rezonanca*, gdje kroz likove tri žene, Natašu, Karmen i Nenu, koje se proglašavaju slikarskom grupom kao jednim autorom, raspravljaju o uređenosti u prirodi, koju pokušavaju primjeniti u svojim djelima. *Nauka ima veću isceliteljsku moć ako osluškuje zakonitosti prirode, u kojoj vlada savršena harmonija...*

Prvi put sam se prije tridesetak godina susreo sa velikom kineskom četvrti, bilo je to u *Kineskoj četvrti* u Njujorku. U njoj sam pazario neke stvari i platio ih višestruko manje od očekivanih i na drugim mjestima viđenih cijena. U Los Anđelosu sam do desetak godina naišao na isto tako veliku kinesku četvrt, naišao sam u manjoj verziji i na drugim mjestima, Parizu, Cirihu, Atini, zadnjih godina i u Beogradu, pa i u Mostaru, ali nigdje ta kineska četvrt nije bila tako uvjerljiva kao što je ona u Katarininoj priči *Tragom niskih cijena – Kinesko čudo*. Priča opisuje jednu takvu četvrt, u Torontu, pa iako sam je i sam vidio, tek sam je upoznao na pravi način *posjetivši* ovu priču:

Eh, ti Kinezi, sve se kod njih može kupiti i za svačiji džep. Zahvaljujući njima dolar je na Kvinu i Spadajni još uvek veliki.

A ta vreva i komešanje ipak imaju neki odmereni ritam i odmeren ton, nije ni tih, ni preglasan. Stalni žamor na kineskom, ali bez vike i napadnih scena.

I na kraju da kažem da knjiga *Stari i novi svet* Katarine Kostić je i rodoljubiva proza, u kojoj je zavičaj i srpsko pleme umjetnici stalno na vrh pera, jer ona živi dvostruki život, domaći i stranjski, sve vidi iznutra i spolja, i nju stalno *boli rana roda svog*, kako je pjevao Šantić. Vrhunac njene rodoljubivosti nalazimo u priči *Kružna putanja*, kada je umjetnica neprebolno ranjena bezočnim bombardovanjem, kada je najbogatiji zapadni svijet napao njenu malu zemlju, koja mu, tom bahatom džinu, ni na žulj stala nije. Umjetnica razobličava surovost i lukavštinu moćnog svijeta na stazama sulude globalizacije i laži:

Nastradale proglašavaju kolateralnim žrtvama, a razaranje kolateralnom štetom; pokazuju ruševine, zgarišata, a onda sa obaveznim osmehom reporteri saopštavaju da je rat prestao i da se izbeglice vraćaju svojim kućama. To tako nošalantno saopštavaju kao

da su te izbeglice bile na godišnjem odmoru, pa se vraćaju kući. A svakome je jasno da nemaju gde da se vrate.

Zbirka od devetnaest priča Katarine Kostić *Stari i novi svijet – priče iz Kanade* pisane su laganim stilom, čitaju se bez poteškoća, imaju dinamiku, i naročito se odlikuju čistotom jezika i bogatstvom leksike.

Charlotte, decembra 2008

Danilo Marić

233. AGRESIJA NA GRAĐANSKI RAT

Boris Anđelić, roman *Kozja ćuprija*

Pred nama je *Kozja ćuprija*, drugi roman Borisa Anđelića. Odmah ćemo reći da je ovo nastavak njegovog prvog romana, *Dolac malte*. Dodaćemo i uvjerenje da ovome nije kraj, dok su još pisani ovi, pogotovo drugi, u autorovoj viziji nastao je i treći, koji će zatvoriti i sva ostala jednom otvorena pitanja. Anđelićeva, po meni pretpostavljena, *Sarajevska trilogija* će trećom knjigom zaokružiti sarajevski rat viđen i doživljen očima *male raje*, raje sa periferije grada, sa periferije društvene zbilje, ali i raje koja nikad nije bila naivna. Pa iako je živila po *kutijama šibica* u kvartu Dolac Malte, o sebi je imala izgrađen stav kosmičkog vidikovca: *Nije nas se mnogo ticalo kako će nam se zvati država i koje će nam boje biti zastave. Naša država se zvala Dolac Malta*. Međutim, u toj *državici*, Dolac Malti, rađali su se i stasavali dječaci koji će obilježiti svoje vrijeme i na širem balkanskom platnu, u njoj su živili, ni manje ni više nego kasniji predsjednici država Srbije i Makedonije, Boris Tadić i Branko Crvenkovski, kao i po svijetu znamenit haški optuženik i bez sumnje izuzetan sudski samobranilac, Vojislav Šešelj.

Mala raja Dolac Malte nikad nije bila – mala raja. Samo su drugi mislili da je ona mala.

Ovo je moto Anđelićeve *sarajevske trilogije*.

Prvom knjigom, *Dolac malta*, autor je opisao život *male raje* jedne sarajevske četvrti, uzrasta od polaska u školu do polaska na fakultet, s jedne strane, i život u vrijeme trajanja rata, onog dijela raje koja je završila u rasejanju, s druge strane. Drugom knjigom, *Kozja ćuprija*, opisan je život onih drugih iz *male raje*, koji su preratili u Sarajevu, živi ili mrtvi.

Fabula *Kozje ćuprije* je klasična. Deceniju iza rata dolazi jedan od nekadašnje *male raje*, raseljenik iz Kanade, sa ciljem da upozna sudbinu svoje raje. Upoznavanje traje nekoliko dana, kada susreće neke od preživjelih i nepreživjelih, i saznaje sve one teške sudbine koje je posijao zlokobni rat. Ali saznaje i upoznaje i onu drugu stranu rata, sirotinju i bogate ratne profitere, koji su već porodili neku novu *malu raj*, koja ne liči niti će više ikad ličiti na onu koja je nastajala i stasavala u *kutijama šibica*, u kojoj nije bilo ničega osim – sretnog djetinjstva. Nova *mala raja* je neka posve nova, koju povratnik ne shvata kao svoju raj, pored nje se osjeća nelagodno, koliko i pored nekih novih i drugačijih Srajlja, u kojem su Sarajlije koje je poznavao:

Stranci u rođenom gradu, ima li išta gore?

Autor, kao *povratnik-istraživač*, na svim sarajevskim stranama nailazi na neočekivanosti, sve što je mislio da će mu se lijepo dogoditi ostalo je samo na snovima koje je toliko puta sanjao u novoj domovini – hladnoj Kanadi. Ne snalazi se, ostaje nijem i tamo gdje se dugo spremao da govori, kao i u slučaju kad se susreo sa zemnim ostacima svog velikog druga iz *male raje*:

Nemam šta da ti kažem, mili moj Miki, što nisam već govorio u sebi svih ovih godina dok sam se pripremao za ovaj trenutak.

Boris Anđelić je pouzdan hroničar i analitičar rata gledan sa visokih vidikovaca, naročito u dijelu u kojem *mala raja* Dolac Malte, ili bilo koje druge mahale, nije imala značaja. Međutim, kako su se ti autorski vidikovci približavali nultim kotama i vizije su

splašnjavale, što je očekivano kad pisac piše o događajima kojima nije neposredno svjedočio. Ovo potvrđuje i onu naširoko rasprisanu tezu da je svako književno djelo ujedno i segment umjetnikove autobiografije.

U ovom romanu, koji je u osnovi, zaista, nadnacionalan, barem po jednom prilazu prepoznaje se srpska verzija BiH rata. Dok ga Hrvati, i naročito Bošnjaci, i u žargonu i u nauci nazivaju agresorskim, za Srbe je, pa i za Anđelića, građanski rat. A da je građanski, analitičari potkrepljuju, između ostalog i činjenicom da i nakon 14 godina nije došlo do pomirenja, naročito između Hrvata i Bošnjaka u Hercegovini i između Srba i Bošnjaka u Bosni. A da je ovaj BiH rat, kao i ostali balkanski ratovi, jednako kao i svi prethodni ratovi na ovim prostorima, inspirisan iz vana, zbog poravnavanja interesa velikih svjetskih politika, bez obzira na lokalnu vjersku i nacionalnu zagriženost autor ima pravo kad kaže:

Ali jedna stvar je sigurna – naš stvarno doživljeni građanski rat nije režirao pojedinac. Scenaristi, režiseri i producenti su bili veliki svjetski moćnici.

Roman *Kozja ćuprija* je sastavljen od 30 glava, moglo bi se reći 30 priča, svaka ima naslov i mogu se čitati odvojeno, baš kao da su i pisane kao kratke priče. Koji put im ni veze nisu dovedene do kraja. I po obimu su takve, između dvije i osam stranica. Umjetnička vrijednost je, takođe, ujednačena osim u par slučajeva kad se može govoriti o malim padovima. Stil pisanja je lagan, dobar i lako čitljiv, dinamika dobra koliko da čitaoca održi zainteresovanim od početka do kraja. Leksika je bogata.

Ako se ovom romanu može što zamjeriti onda je to nesuvisla upotreba neprimjerenih riječi. Povremeno se bez pokrića koristi uličarski žargon. U prvom dijelu knjige, u par slučajeva, to mi je zasmetalo do mjere da sam bio u iskušenju da prekinem sa nastavkom čitanja. Kasnije je toga bivalo manje. Ovo pitanje ovdje otvaram, na ovakav način, svjestan da ima književnih kritičara, kao i čitalaca, koji ne misle kao ja. Pa ipak, ostajem pri stavu da umjetničko djelo ne smije biti dovedeno na granicu kada ga čitalac ne može, u ovom slučaju roman, čitati zajedno sa djetetom i roditeljom. Naravno, ovo se nikako ne odnosi na stručna, istraživačka i naučna djela, u kojima se ta vrsta riječi, *neknjiževnih*, uzimaju s razlogom. Ovo pitanje ću postaviti i ovako: Šta bi izgubilo na kvalitetu ovo književno djelo kad bi iz njega izbacili par spornih izraza? I odgovaram, da ne bi bilo gubitka ni na kvalitetu, koliko ni na interesu čitalaca.

I na kraju, Anđelićev roman *Kozja ćuprija* je dobra proza koju treba pročitati, jer je knjiga pisana prepoznatljivim, već formiranim stilom ovog mladog umjetnika, nekom originalnom prozom pouzdanog i uvjerljivog hroničara, kavu smo susretali kod Isidore Sekulić u *Hronika palanačkog groblja*, naprimjer.

Charlotte, Januar 2009

Danilo Marić

234. LJUBAV KOJA PRETRAJAVA Zorica Aćimović, rukopis pjesama *Okamenjeni trenutak*

Nedavno mi je, u Torontu, pjesnik Dragan Milenković poklonio svoju knjigu *U mom srcu*. O ovoj lijepo dizajniranoj knjizi razmišljao sam satima, mada sam je pročitao za nekoliko minuta. Sadrži šest pjesama na šest stranica. Pjesme govore mnogo više od obima, a neobična je i autorova posveta – iz Toronta: *Mojoj deci: Darja, Darko, nikad ne zaboravite Zaječar*.

Nekako u isto vrijeme dobio sam rukopis Užićanke Zorice Aćimović, knjige prvjenac, koja me je iznenadila obimom, ali i neobičnim dodatkom u autobiografiji, kad autorica kaže da *uživa u blagoslovu materinstva. Mladen, Jelena i Tamara su joj najveća radost i bogatstvo*.

Mučio sam se tražeći ishodište prilaza Zoričinom veoma zanimljivom rukopisu. Materijala ima za *obimnu* pjesničku knjigu. Učinilo mi se da pjesama ima znatno više od 66 koliko sam ih kasnije nabrojio. Podjeljene su u četiri ciklusa, sa: 23, 3, 1, 37 i 2 pjesme izvan ciklusa. Neobičnost rukopisa je u obimu proznih tekstova, razvrstanih u 85 potpuno odvojenih cjelina, koji su razučeni po pjesničkim obalama. To su pjesme u prozi, ili proza u pjesmi, u svakom slučaju očite umjetničke vrijednosti. Bio sam i na pomisli da ovi tekstovi služe kao ilustracije pjesama.

Prozni tekstovi nisu naslovljeni, a uvjeren da će se o njima govoriti i pisati, imenovao sam ih rednim brojevima, po redu kako sam ih zatekao u knjizi. Autorica je prihvatila sugestiju, sa preinakom da brojevi počinju iz početka u svakom ciklusu, što sugeriše i na njihove cjeline.

Pjesme u prozi su zastupljenije, ciklus *Odjek tebe u meni* ima tek jednu pjesmu, a šest pjesama u prozi. Baš ovaj ciklus, inače posvećen pjesniku Miroslavu Antiću, je najbliži pjesmi u prozi, usudio bih se reći i – poema u prozi. Evo izvoda:

Nešto je odneo Vetar, nešto je oteklo Rekom, nešto su pokljuje Ptice iz telefonskih žica.

Tvoje su ruke
vetar u mojoj kosi,
tvoje su oči
najsajnije zvezde

Već prva pjesma *Trenutak* i pjesma u prozi *Uvod*, koja ide iza nje, najavljuju o čemu Aćimovićka pjeva:

*Možda negde postoji vreme
u kom život ne teče.*

Počinjem da pišem priču o tebi i meni. O mojim uzaludnim nadanjima. O razbijenim iluzijama.

Pišući poeziju Zorica Aćimović se koristi svim raspoloživim umjetničkim alatima, ne robujući ni formi ni rimi, njoj je važno da kaže ono što je naumila da iznjedri, a ima šta reći i zna odabrati pravu formu. Nema sumnje, Zorica Aćimović je pjesnik ljubavne poezije, nježna, pera ženske duše, ali i *djevojčica* pred kojom život ne prestaje da teče.

Njena poezija se doživljava snažno, jer je iskrena i duboko proživljena, i u sliku i u zbilji, nepotvorena i podsjeća na ptica koji se popeo na najnižu grančicu presrećan nakon prvog leta, cvrkuće do nemilosti, a sve u naivnoj potrebi da se objavi i pokaže svoju sreću u činu odrastanja i pripreme za odlučujući – nebeski dolet.

Ne treba pročitati čitavu Zoričinu knjigu pa da se shvati koliko je autorica, u umjetnosti i više u zbilji, ostala u potrazi za neuzvraćenom ljubavi. A ona je ima u izobilju i ne prestaje da je istače i poklanja, iako darivani uporno ostaju nedirnuti gestom unutrašnje topline mladog bića, koje ne umije da *folira* kao i u pjesmi *Zrnca ljubavi* kad kaže *Tražim te u večnom*, pa i onda kad odziva nema i kad se spušta na čvrsto tlo, pa i kad pjesmom u prozi (XVII) *Izgleda da prokišnjavam*.

Bilo mi je zadovoljstvo dok sam radio na pripremi ove knjige, jer sam bio i ostao uvjeren da će je čitaoci prihvatiti i doživiti kao dio svoje neispjevane mladosti.

Charlotte, januar 2009

Danilo Marić

235. **BOSNA CIJELA IZ TRI DIJELA**

Mile Jovičić, memoarska proza *Dva dana do mira*

Susreo sam mnoge ljude iz Drugog i *Trećeg* rata koji su imali zanimljive priče o ratu, viđenom i doživljenom duboko u njihovim dušama. Bio sam i sam prognanik u oba rata, doživio svega i svačega i napričao se i napisao o ratovima. Najsnažnije na teme rata dojmila me priča Mostarca Đure Škore, koju sam slušao 1949. godine i, evo, Sarajlije Mile Jovića 2009, šezdeset godina kasnije, čija me priča ponijela. Ispričano je na planeti milone ratnih slika i neprilika. Mnoge ne valja ni slušati, uznemiruju, pune laži i zlog iskripljavanja golih istina, zadnjih godina se uklanjam od te sorte pričalaca. A ne bi trebalo tako, jer ko ne zna prošlost, neko je rekao, ponoviće mu se.

S početka 1941. Đuro Škoro je izbjegao iz Mostara, dokopao Srbije i mislio da je rješio sve svoje jade. A nije bilo tako, spasio je glavu i ništa više. Pred sobom je gledao sitnu djecu, Boru i Momu, kako skapavaju od gladi. Osiromašeni Srbijanci im nisu mogli mnogo pomoći, a nisu ni koliko su mogli. U nevolji koja ga je zadesila, Đuro je morao misliti i smisliti nešto posebno da bi prehranio djecu. Rješenje je našao u švercu duvana, kojega je nabavljao na Kosovu i preprodavao u Kruševcu. Četiri decenije kasnije doživio sam Đurinu sudbinu sa troje djece, prisjetio se njegovog šverca, pokušao i ja, ali nisam umio praviti novac. Kako sam zapadao u veće izbjegličke nevolje Đurina priča je postajala sve izazovnija, i pomogla da postavim racionalan način razmišljanja u tim okolnostima, i spasili smo se.

Prije koju sedmicu u rukama mi se našla knjiga *Dva dana do mira*, plava kao plavci, vazduhoplovci, kao nebo, sa putničkim avionom u središtu i sitno ispisanim imenom autora Mile Jovičića. Knjiga kao predmet nije me dojmila. Po naslovu se vidi da je tema rat, a rata mi je preko glave, evo već i mira, i nisam joj rad čitalac. Po navici, knjigu sam listao i čitao *dijagonalno*, kako to u zadnje vrijeme vole da rade i kažu *veliki* urednici. I desilo mi se kako nije odavno, knjigu nisam ispustio iz ruku dok je nisam pročitao. Naravno, u međuvremenu sam dva puta i spavao.

Radnja se događa u četrdesetak dana s početka rata u Bosni i Hercegovini, na sarajevskom aerodromu Butmir. Knjigu piše direktor tog aerodroma, po obrazovanju mašinski inženjer, star četiri decenije, vispren rukovodilac, govori francuski i engleski jezik, dobar poznavalac političkih, privrednih, vojnih, kulturnih i društvenih prilika. Srbin po opredjeljenju Jugosloven, bivši komunista i jugoslovenski patriota.

Direktor Aerodroma je za mjesec dana susreo desetine važnih ličnosti tog vremena, koji su pravili istoriju. Susreo je desetine dobrotvora i toliko uličnih razbojnika koji će postajati nacionalna imena, susreo je i saživio sa desetinama hiljada obespravljenih koji su u strahu za goli život trčali za avionima po pisti, spavali po betonu, gurali se na stajankama, skladištima, čekaonicama... Svi ti ljudi pravili su događaje a Mile ih uočavao i bilježio. I to je je knjiga, sa izazovnim nazivom, *Dva dana do mira*. Knjiga koja samo na prvi pogled izgleda bez ambicija, a one su, kad joj se uđe pod kožu, velike i najavljene iz duboke pozadine. Dakle, pred nama je knjiga u kojoj su, kako rade špediteri, prikupljeni, spakovani i distribuirani događaji, onakivi kakvi su bili, bez dotjerivanja, uljepšavanja, premazivanja i napasnog mudrovanja. Bilo je, dogodilo se, a nije se moralo

dogoditi, ili moglo se i trebalo drugačije dogoditi, tako govori ova knjiga, koja uz sve ima i lijep stil, bogat rječnik, čak i razućenu dinamiku, koju je inače teško postići u knjigama ovoga žanra.

Mile Jovičić umije da opisuje događaje, originalno i vrlo uvjerljivo, kao što se vidi iz ove dvije rečenice: *Besmisleni rat se polako primicao Sarajevu. Gledali smo to prvo na televiziji, a onda kroz prozor.* Sve je jasno kao da je napisano na desetinama stranica. I kad je taj rat normalnim ljudima izgledao krajnja besmislenost, i kad su se vodili beskrajni dijaloz, rasprave do svađa, ljudi su već bili podjeljeni i povratka nije bilo, kolovođe su krenule u neviđene gluposti, prije svega prema svom pa onda prema drugom narodu, i nikakvi Stranci nisu mogli pomoći, a umjeli su odnemoći, ali ti razmetljivci nikad nisu razumjeli naš bosanski karakazan, kao što direktora Aerodroma nije mogao shvatiti američki diplomata: *Više nije vrijedilo. Ili on ne razumije mene ili ja njega.*

Dok su se bosanski političari poigrali barutom na vrlo niskom moralnom nivou, kada su jedni drugim prijetili krvlju, na sceni su se najbolje snalazili pljačkaši, ubice i maloumnici, koji su zauzimali i podzemnim moralom dijelili plijen, oni jači veliki: *Ono što je ostalo pljačkao je kako je ko stizao.*

Jovičićeva knjiga *Dva dana do mira*, posredno, čitaocima, ali i budućim istraživačima, daje obilje materijala o ljudskim sudbinama, nemoći *sirote raje*, na koju kidišu sa svih strana, proglašavajući je četničkom, ustaškom i balijskom, a ona, sirotinja k'o sirotinja, grupiše se u čopore, ne da bude grudobran svoje elite, kako je ovi tretiraju, i kako je to ponekad i izgledalo, već jedini izlaz da preživi. Potresne su aerodromske sudbine i svjedočenja na koja niko ne može ostati ravnodušan, kao na primjer na ovu: *Majka se gurala u avion sa troje djece i torbama. Kad su sletjeli u Batajnicu, shvatila je da joj fali jedno dijete. Mora da je ostalo ovdje.* I ova majka je u sarajevskoj propagandnoj mašineriji kriva, jer lako je njoj, ona ima rezervnu domovinu, govorili su zlobnici i dopunjavali baterije mržnje svojih sunarodnika.

Ko nas je i kako vodio i uveo u – rat i mir, kad se sagleda i kroz ovo svjedočenje, zaboli glava. Nevjerovatno kako smo bili jeftino meso nedoraslih vođa. Autor razgovara sa predsjednikom države i čudi se, ne može da povjeruje kud gone te politike, i u jednom momentu se odvaži i kaže: *Vi ste, gospodine predsjedniče, rekli da je za Vas nezavisnost Bosne najvažnija i da ćete za nju, ako treba, žrtvovati mir. Mnoge zemlje i narodi su decenijama ratovali da bi izborili nezavisnost. Mi u Bosni smo to dobili praktično bez ispaljenog metka. Sad kad ste postigli svoj cilj...* Ali vapaji *sirotinje raje* se ne čuju od halabuke medija, užasnih proizvođača laži, kada se autor obrušava na jednog francuskog novinara koji bukvalno piše laži, a ovaj nošalantno kaže da su istine nevažne: *To uopšte nije važno, mi pišemo za Kušnera – odmahnu novinar.* A oni što za sve bosanske jade napadaju predsjednika te, tek zametnute države, na istom su, ali sa druge strane barikade i govore: *Treba bombardovati Sarajevo! Kad oni mogu Ilidžu, možeš i ti Sarajevo. Što je njihova Bašćaršija bolja od naše Ilidže. Ništa!*

U hiljadugodišnjoj istoriji Bosne rat i mir su stalno bili na dohvat, i često je prevagu odnosila šaka jada poduprta iz svjetskih centara moći, a interni pregovori ako su i vođeni, uistinu, bili su njihovi diktati. Tako je bilo i ovoga vakt kada su stalno bili na dohvat *Dva dana do mira*, a mira ni otkud, i kad se neki dogovor i upriličio, btrže-bolje bi jedan od pregovarača izjavio da je mir *dogovoren ali nije potpisan, a ako nije potpisan onda dogovora nije ni bilo.* Nakon jednog takvog dogovora 18 marta 1992. sarajevsko

„Oslobođenje“ je objavilo udarnu vijest: *Bosna cijela, iz tri dijela*. Kako bi tad, tako i osta do danas.

A kako su izgledali ti bosanski dogovori i primirja direktor Aerodroma je svjedočio na svojoj pisti, dok je dočekivao i ispraćao domaću i svjetsku političku elitu, kao samovoljnike kojemu ni čitava Bosna nije mogla stati na put, kao ni jednom suludom čovjeku koji je dograbio aerodromski autobus i ludovao po pisti: *Neki rezervista ludački vozi naš autobus s kraja na kraj platforme. Radnici iz saobraćajnog sektora ne mogu mu ništa*. A kakva je i ta pista, u vrijeme kada se daje dozvola za otvaranje Aerodroma, vidi se i iz svjedočenja: *Pista je očišćena u širini koja je dovoljna za slijetanje malih aviona. Niko nije na njih pucao*.

Kad se god povede razgovor o ratu, o toj ljudskoj bolesti i oholosti, svaki put se zapitam šta se u ljudima dogodi kad se preobražavaju u zvijeri. Nekada sam bio sklon da to objašnjavam nekim ratnim virusom, koji se širi specijalnim oblicima laži – sredstvima propagande. Jedan detalj u ovom svjedočenju još jednom me je odveo na duboka razmišljanja i zapitanosti bez konačnog odgovora. Jedan fakultetski obrazovan čovjek, kulturan, rukovodilac komercijalnog sektora na sarajevskom aerodromu, neposredni autorov saradnik, Bakir Karasahanović, na vijest da su poginuli neki Srbi na Ilidži poigrava od sreće: *da je sretan što su ti poginuli, a da će biti nasretniji kad jednog dana zaigra na njihovim vlastitim grobovima*. Kako li je tom čovjeku, ili svim takvim ljudima, na svim stranama, kad živi pod bremenom mržnje, kad svako jutro ustaje i liježe sa osmjehom pri pomisli na smrt nekih nepoznatih ljudi, zamišljenih iz grupe koja nije njihova. Strašno! Oprosti mi Gospode!

I na kraju, Mile Jovičić, direktor glavnog aerodroma države Bosne i Hercegovine, članice Ujedinjenih nacija, napisao je svoje doživljaje iz direktorovanja četrdesetak dana, preko tog aerodroma se prelamala istorija Balkana, a on joj bio neposredni svjedok. Jovičićevo svjedočenje je vrlo uvjerljivo, znalački napisano, a snaga mu je u jednostavnosti kaziivanja, premda ima i vrlo lijepo opisanih slika, koja su literatura. Pogledajmo: *U crvenom bljesku, u djeliću sekunde, vidim tenk u skoku, trzaju, grču, kako svom težinom tresnu o zemlju. Iz cijevi suklja dim*.

Ovu knjigu treba pročitati i zamisliti se nad ljudskim glupostima velikog kalibra.

Charlotte, januar 2009

Danilo Marić

236. POSEBNA OGLAŠAVANJA

Danilo Marić, posebna oglašavanja u nekim knjigama

UZ KNJIGU *Ni bos ni obuven*

Ja, rab božiji, da prostite, drznuh se sačiniti musaf o raju Bišća polja.

On, doista, i prašta i samilostan je.

Digo glavu, bože me prosti, ko da sam Evlija Čelebija, pa sebi utuvio da znam hodati, gledati i kazivati.

Oprostite grijeh i sačuvajte me od patnja u ognju.

Duše božiji i vilo nagorkinjo, sneni um mi prosvijetlite i na ovo sknavljenje uputite.

Kajem ti se, On prašta i samilostan je.

Po Knjizi i Kuranu, Bišće polje je rajska bašta, jer samo ono ima sedam rijeka: Neretvu, Jasenicu, Radobolju, Hodbinsku potočinu, Posrt, Bunu i Bunicu.

U Tvojoj ruci je svaku dobro, Ti uistinu sve možeš. Ti si blagodaran i blag.

Hodio sam i mnoge zemlje gledao, pa saznah: samo je u ovu bašču poslao sina Hercega i posljednjeg poslenika Alipašu

On vas stvara, pa ste nevjernici ili vjernici. Sve što vi radite, On dobro vidi.

On je silni i mudri.

Oni su dokazivali svemogućnost Božiju i Alahovu, a one što nisu vjerovali...

Čekao je Strašni sud, slali ih u pakao i džehenem.

Ko je pri volji i dobroj namjeri, kao što su moji bogougodni Bišćani, neka prihvati moje kazivanje i uči o plamenom zmaju iz pećine vrela Bune, o razvratniku Stjepinu koji sknavi svoju krv, o deset hiljada askera nastalih od stotine, o ljekovitoj Bunici i bokvici, o nevjernoj raščerečenoj Marici, o deliji ni bosu ni obuvenu, o hodbinskom krtolu u Beču, o dukatima iz Mišje gomile, o crkvici i volovskoj koži, o majčinoj kletvi, i buvljoj kugi, i o Dobrom, i o uspinjuću Alipašinom.

Ako nešto i ne bude po volji, da mi se oprost, jer je On na ovo kazivanje uputio.

On sve zna, zna zošto je to učinio, On je svemoguć.

A oni koji u ovaj musaf ne vjeruju i ajete odbacuju...

biće stanovnici u vatri i ognju, u njoj će vječito ostati, a to će užasna sudbina biti.

Jer, ja sam poslenik koji je dužan da jasno govori.

UZ KNJIGU *Mostarska treha*

Pročitajte knjigu i sudite sporo!

Mostar se ne može pisati, poznato je mišljenje sugrađana, pa je i knjiga *Mostarska treha* u opasnosti da se optuži za grijeh i sknavljenje. A kad još na koricama pročitaju ime autora...!?, zatrehaće – *otkud njega u tome.*

Mostar je čudesan, jedini grad koji se smije. Smijalice su mu ulice i sokaci, koje naseljava osobita ljudska fela, sve sama raja; liske, trehaši i ublehaši.

I, eto, napisah o gradu koji se smije, još nepročitanu, a osuđenu knjigu. Neka to trehašima bude – mezetluk više, od mene.

Mostarci su uvjereni da se njihov duh ne može dokučiti, a kamoli opisati, pa do knjige neće držati. A i oni drugi će stati uz njih, jer neće htjeti uložiti truda koliko traži njeno čitanje. A taj trud nije velik, tek da se uoči da se u *nasmijanom gradu* čita: Jovo – Jóvá, Ivan – Ivá, Mujo – Mùjá, da u njemu Greta *umije* da priča sa sokacima i kućama, da svako svakoga poznaje i ogovara i *niko* se ne ljuti zbog toga. Na mostarskim ulicama svi ljudi su jednoga rasta i uzrasta, a razlikuju se samo po ubojitosti oružja duha, bogatstvu liskaluka, treha i ubleha.

Pa, ipak – pročitajte knjigu.

I sudite – sporo.

autor-radni čovjek i građanin

Mostar III/1992

Rukopis je preživio – zasad?!

Na disketi u – izbjegličkom džepu.

Srušen je Mostar. Građani su unakaženi, a parkovi izrovani svježim humkama. Mostarci ljutito uče pedesetak jezika u zemljama po kojima su razbacani. Dopala ih Gretina kletva, glava im došli njeni *šveđani* – prokleti da su. Ona je smak prorekla davno, a mi je trehali, mislili da je Greta samo smiješna.

Oboren je nasmijani grad.

Suze teku razvalinama uličnih smijalica.

Hoće li preživjeti liskaluci, trehe i ublehe?

Hoće!

Mostar će opet biti Mostar, opet će se smijati.

Potka mu je neuništiva plavooka Neretva i nad njom žilavi Stari most.

autor-izbjeglica

Đenovići, III/1993

Tenkovske granate su oborile Stari most.

(liske će napraviti još stariji)

Rukopis je još čitav na disketi – vjerovatno?

Zlo je vrijeme za sestre i braću – knjige i mostove.

Izbjeglice su preimenovali u – **Izjelice.**

Dabogda ih smeo Bog – **site.**

Beskućnici zjape u eter i gutaju saopštenja na svim svjetskim jezicima. Prate vijesti o Mostaru. Misli im samo jedne – dom!?

Dobro upućenim u politiku su smiješni, kažu: – Domovi su samo iluzija.

Nadanje je ludo radovanje.

autor-izjelica

Herceg Novi, 1994

Rukopis je vjerovatno i dalje na disketi.

Dejton je vjerovatno još uvijek u Americi.

Svjetski moćnici su uzeli Mostar pod svoje okrilje. Garantuju izbjeglicama skori povratak u svoje domove.

Konačno i to!?

Mostarci, uskoro ćemo se vidjeti u jedinom gradu koji umije da se smije.

Neka nam je sa srećom!

autor-prognanik

Zelenika, 1995

Rukopis je na disketi i u džepu preletio okean.

Svjetski moćnici nisu moćni.

Kalifornija je divna zemlja – Kalifornijanima. Mostarci tuguju za Mostarom onoliko koliko su daleko od njega.

Kalifornija je najudaljenija.

Pomoću interneta pretražujem vijesti o gradu mog dalekog doma. Moćni kompjuter otkucava *date: 10-28-1996. and time: 11:22 PM*, pa nudi 9.263 članka o Mostaru i 1.687.788 članaka u kojima se Mostar spominje.

Vijesti nalikuju jedna drugoj.

Proplakao je i poslednji grad koji je umio da se smije. Bole ga vapaji duša razbacanih po svjetskim nedohodima.

Teško Mostarcima u tuđini!

autor-refugee

Los Angeles, 1996

Ne znam da li je Dejton još u Americi?

Znam da u Mostar još nije stigao.

Žurim u štampariju sa disketom i *Mostarskom trehom*.

Konačno i neopozivo:

Objavljuje se!

autor-resident

Los Angeles, 1997

Vraćam se s knjigom u – raščerečeni Mostar.

Sedamnaest godina bezglavo lutam po državama rasejanja, tuđim zemljama i hladnim domovima, ali i neprekidno grijan toplinom ponavljanog sna – povratničkog.

A snenog povratka nema i – nikad ga neće biti!?

Authors ilusion!

Mnoga mostarska unučad ne razumiju jezik djedova, ni srpski ni hrvatski ni bošnjački, a i kako bi, kad im je maternji jezik: norveški, švedski, engleski, italijanski, danski, španski, francuski, ruski, turski... Pa ipak, i u tim daljinama, putem *Mostarske trehe*, čuli su za Gretu i Enu, Nedu i Juru, Mujagu Komadinu... koji su živili u dalekoj zemlji njihovih predaka

Neka makar od mene ostane neki trag.

Author-citizen

Charlotte, USA 2009

Autor-povratnik

Mostar, BiH 2009

Uvod uz knjigu RIJEKE DRINE

Dragi moj Milosave,

napisao sam zbirku od dvanaest kratkih priča na temu ovoga rata, i gotovo da sam nesretan što sam to učinio. A nisam mogao da ćutim, prosto taj rat je u meni, čuči u grudima kao aktivirana bomba, koje je da eksplodira i uništi, stalno je očekujem i drhtim, liježem i ustajem sa smrću.

Raspitujem se za prijatelja i saznajem da je umro dok su iz njega istakali krv, (za potrebe transfuzije njegovih ubica), saznajem da su sa glavom prijatelja Balabana igrali fudbalsku utakmicu, saznajem da su na splav prikovali djecu i otpustili nis drinsku vratolomiju, sarajevski profesor truje bombone i mami nesaplemeničku djecu..., saznajem i ne mogu da baš sve prećutim, a nesretan sam što sam ovo morao da napišem.

I kako da ne pišem o cipelicama pastira, „svetog čovjeka koji hoda po zemlji”, dok mu na nevino stado demoni NATO rigaju svu oružanu zlobu ove necivilizacije. I kako da ne vidim presahnivanje pećko-patrijaršiskog duda, osamsto-godišnjeg stražara i svjedoka svetosavlja, kako da ne vidim i ne posvjedočim zloćutni zdrug katoličanstva i islama, i kako da ne vidim da sam pomoću rata, od sretnog i bogatog čovjeka, postao nomad i homles.

Kad pročitaš ovu knjigu oprosti mi, moj dragi i dobri Milosave, i vjeruj mi, nije bila namjera da uznemirim, tebe ili ikoga, ovim želim samo još jednom da upitam:

Čovječe, zar baš moraš da ratuješ – ubijaš?

Autor,

Los Angeles, 10.10.99

Danilo Marić

237. **KAKO JE POSTALO SVE**

Drage Bjelica, 5 knjiga istraživanja *Biblija za novo doba*

Radovi Drage Bjelice dati pod pretencioznim naslovom: *Biblija za novo doba*, sastoji se od pet knjiga podužih naziva, u ukupnom obimu od oko 400 stranica: 1. *Procesi stvaranja – sinergija*. 2. *Transcendiranje uma – put ka prosvetljenju*. 3. *Granice relativnosti stvaranja i postojanja*. 4. *Celovita spoznaja i holističko holografsko paradigma*. 5. *U susret večnosti*.

Pri čitanju knjiga Drage Bjelice, iz *Biblije za novo doba*, treba zastati na njegovoj poruci: „Bez smirenja i koncentracije ne treba prilaziti čitanju ovih knjiga.“ Autor želi odmah upozoriti čitaoca da slijedi štivo koje se ne čita onako, usput, iz dosade, zbog zabave... ne čita lako. Nad ovim tekstom se mora razmišljati i čitati sporo. On ide i korak dalje, i stepenik iznad savremenika, kao grčki filozosi s kamena na trgovima, i govori nešto što je smislio samo on, kaže bez skrupula: „Ovlašten sam od strane stubne duhovne hijerarhije da mogu za ovu epohu izneti i oslikati manifestaciju i postojanje u skladu sa svojom celovitom spoznajom, a to će shvatiti oni koji su na putu bogospoznaje.“ Nastavlja, da može da govori i tumači sveznanje Svetog trojstva, Apsolutne svijesti, Logoidne svijesti i individualnosti, dato mu je smislom i osnovnom svrhom: „moga reinkarnacijskog življenja u ovome životu.“ Nema šta, veliko poslanstvo!?

Pred nama je vrlo neobičan autorski prilaz o univerzalnim pitanja postanka svega iz apsolutne svjesnosti i skončavanje svega u vječnom Bogu. Teško je odrediti žanr ovih radova, akademik Neđo Šipovac ih je smjestio u prozu, ja ih shvatam kao i naučne i religijske i prozne i memoarske, ovako ga shvatam i pod utiskom ispovjesti: „Od detinjstva su me interesovala određena pitanja iz oblasti postojanja, kao što su vreme, kretanje, brzina, memorija, stanja svesti, relativnost u postojanju, kao i spoznaja sebe.“

Kako sam i ja, kao i autor, u isto vrijeme, nikao u ljutom hercegovačkom kršu, u kojem se moglo vidjeti samo do brda, a sva je Hercegovina od brda, a iza brda je opet samo brdo, tako sam i ja imao misli i pitanja koja su progonila i njega. Do danas, za mene je najveća zagonetka šta je dalje – iza, ispod, u... Kad se sunce skrajne iza brda, u međubrdju tama a u nebu prozračnost, ja sam ponirao u onostrani svijet viđen u lokvi. U lokvi sam uvijek bolje vidio nebo nego na nebu. Vidio sam jedan nasuprotni svijet, vidio svijet i gore i dole, posmatrao ga iz sredine, i vidio ga kao i Drago Bjelica u svojim knjigama, u kojima je sve od atoma do kosmosa „prazan prostor, a i atom je prazan prostor“, kako su znali još i stari Grci, i sve podvrgnuto istim zakonima. Zamišljajući svijet ispod mene, u lokvi, s onu stranu planete, imao sam mnoštvo ideja i svjetova, i tek kad sam prvi put preletio najveću lokvu i sletio na onu stranu zemlje, shvatio sam da je i dole i gore isto, i mrak i dan, i mrav i gušter, i vrana i vrabac, i jasen i brijest, i bogatstvo i bijeda... Rodile su se nove zapitanosti, kako je mrav pokrio američko ostrvo, kako je svijet nastao, je li od ruke Stvoritelja ili neuhvatljivim umom evolucije. Čitajući postavke Drage Bjelice o nastanku i prestanku svega i svačega meni su se ove misli javljale i vraćale me na svijet sa dna lokve i vrha neba – kako je sve to nastalo?

Autor je inženjer i doktor nauka, koji po edukaciji ulijeva poštovanje u teoretska znanja, vodio je funkcije razvoja jednog respektivnog kolektiva od šezdesetak hiljada zaposlenih, znači da se i u svakodnevnom profesionalnom radu bavio istraživanjima, što

nedvosmisleno upućuje na čovjeka koji ima šta da kaže i umije da se lijepo izrazi. On to, bez sumnje i čini. Međutim, on nije klasični istraživač kako bi očekivali, ponajmanje teoretičar, koji suvereno plovi naučnim iskazima koji duvaju u jedra njegove lađe. On je i to. Ali on jednakovrijedno u svoje hipoteze uvodi religiju, granične prilaze, naučne istine, misterije i svoju maštu ponesenu sa razmeđa voda Jadranskog i sliva Crnog mora. Da je inženjer to se vidi po njegovim alatima, prije svega iz mehanike, sila, rezultanta, ravnoteža, obrtni moment, spreg sila, akceleracija, masa, kretanje, preko termodinamike, toplota, energija, antropija, do akustike, vibracije, talasi, ritmova i akorda i tako sve do kvantne mehanike, da bi se zaustavio na četiri kosmičke sile ispoljavanja (gravitacione, elektromagnetne, jake nuklearne sile i slabe nuklearne sile. On lako dolazi do Apsolutne svijesti, u pojmu apsolutnog boga koji je bez vremena i prostora. Odmah ćemo navesti i ovu njegovu temeljnu tvrdnju: „Kretanja sa punim momentom, na kosmičkom planu bez otpora, pored održavanja sebe, stvaraju i nova kretanja, odnosno novu snagu.“ Ovo je autorov prvi zakon stvaranja. Kako smo naučili da se zakoni dokazuju, osim aksioma, ovaj postulat mogu primiti ili kao aksiom ili zakon sam po sebi, paušalno. Ima toga u njegovim iskazima. A tamo gdje mu ponestane pojmova i naziva on ih sam imenuje i naširoko nudi kao civilizacijska dostignuća. Okosnica njegovih vodilja je *sinergija*, njom sve počinje i završava, i na mikro i na makro planu, a predstavlja „proces ispoljavanja i stvaranja novog od svesti do materije (*involucija*), i ispoljavanje od materije do svesti (*evolucija*).“ Ovo je ključno da se razumje u početku čitanja njegovih knjiga.

Da bi uopšte mogli da pratimo Bjeličino štivo, još u početku, moramo ovladati pojmovima koji se ponavljaju iz rečenice u rečenicu. Svemir je konačnost, apsolut i iza njega nema ništa. Kosmos je ambijent i jedinica ispoljavanja apsolutne svijesti, dio je Svemira. Vasiona su sunčevi sistemi, kao dijelovi kosmosa. Individualnost je dio vasiona, u njemu i vječni deo ljudskog bića. Njegova evolucija će teći do spajanja sa svojim stvoriteljem iz kosmosa. Apsolutna svijest je krajnji bog. „Sve svesti su hijerarhijski umrežene i izvesno holografski povezane *sa intuitivnim transverima*, i po njihovim neispoljenim matricama odvijaju se involucija i evolucija u kosmosu, pa samim tim i u objektivnom svetu postojanja.“ Logoidna svijest je svijest svoje vasiona, svog sunčevog sistema, koja je stekla kosmičku svijest evolucijom svoje vasiona.

Bjeličini pristupi procesima ispoljavanja su religijski, filozofski, naučni, graničnih oblasti i u osnovi – sinergetski. Prva 3 počivaju na božanskom stvaranju i evoluciji, naučni na prasku materije i iza nje evolucije. Sinergetski pristup počiva na involuciji i evoluciji sa početnim potencijalom svijesti i reagovanja i završava sintezom ispoljavanja u apsolutnoj svesti. Početna ispoljavanja nauka smješta u 24 milijarde proteklih godina. Sinergetika prihvata ovo trajanje, ali pridodaje još jednu trećinu ovog vremena da bi se ostvarila involucija o svesti do energije i od energije do materije. U ovome treba imati na umu da su suštine, ideje i prirodne zakonitosti vječne. Ako je svemir jedan i beskonačan, a kosmos konačan i višebrojan, ako je u svemiru mir a u kosmosima sve u kretanju, vrtnji, unutar kosmosa i sam oko sebe, takav kosmos po Bjelici ispoljava:

- na kosmičkom nivou (Kosmička svijest, kosmičke sile, stringovi ili materijalne čestice i logosi.
- Logoidno ispoljavanje (vasiona, planete i neorganski svijet)
- Organski svijet, sa čovjekom u središtu i njegov um.

Reinkarnacija je česta riječ u ovim knjigama. Autor je zagovara kao gotovu stvar, ali ona po njemu nije klasična, ona se odnosi i na sve živo i neživo u svemiru, a kod čovjeka: „...je u sferi nasljedstva. Dete rođenjem u sebi nosi svu genetsku memoriju od početka evolucije čoveka, kao i svu podsvesnu memoriju od sticanja slobodne volje i civilizacijskih dostignuća iz svojih reinkarnacija.“ Po njemu je ljudska duša nastala iz tri vrste po liniji prethodnih evolucija, a stigla je u začetku putem magline logoidne svijesti, iz koje su uslijedile evolucije. Snovi su pitanja kojima su se bavili ljudi svih civilizacija, oni su po autoru riznica memorija prethodnih života i potvrđuju reinkarnacijske procese u liniji ljudske evolucije. Ovdje su snovi tretirani kao stanja odmora za sve oblike umova i svesti sa stanovišta objektivne svesnosti. Ni smrt u Bjelice nije klasična, tretira se kao smrt umnih tijela, ali ne i smrt duše i individualnosti, jer oni kao bića ulaze u procese reinkarnacija

Čitajući Bjeličine postavke nastanka i prestanka, koje sve počinje spregom sila i razvija u pretvaranje materije, energije i kretanja, svi iz svih i svi u sve, možemo da razumijemo i slijedimo njegove ideje. Međutim, kad dođemo do svjesnih realnih bića, prije svega čovjeka, tu se i teže snalazimo i teže saglašavamo.

Kad se autor primakne zidu objašnjenja on poseže za vibracijama kao početku svih početaka i kaže: „mehanizam našeg uma nastao je čulnim opažanjima koja se temelje na frekvencijama do svetlosnih, i u granicama drugih čulnih vibracija“. Drugi put će posegnuti za Bogom (nad bogovima, Bog u Svemiru): „moć mentalnog uma je na granici božanskog“. Um ograničava i pripisuje mu ispoljavanje prostora i vremena, a njegovo nastajanje tumači „odnosima između individua i između individua i okoline“. Dokle doseže um i svjesnost, prostorno i vremenski za Bjelicu nije pitanje: „Kroz procese reinkarnacija, učenje i usklađivanje svesnosti ide dotle dok čovek ne postane svestan svojih uticaja na gradnju svoga i drugih umova.“ Jer šta je svjesni um, izražavajući se savremenim rječnikom, to je softver „svih iskušenih navika delovanjem i programima verovanja čoveka u tekućem životu“. Da bi ustvrdio, kao kraj čovjekove evolucije, je čas kad bude prepoznao boga u sebi, to znači, kad prekorači prag vječnosti. To je tako jer je objektivni svijet ograničen u ispoljavanju, i čovjek u njemu, čulnim osjetilima i brzinom svjetlosti. Samo je svemir beskrajn. Apsolutni Bog (apsolutna svijest) je kraj ciljeva. Takvog boga, boga nad svim bogovima, prepoznaje i masonska religija, pa je kod njih preduslov za učlanjenje religioznost, pripadanje bilo kojoj živoj religiji.

Čovjek pored uma, po Bjeličinoj nauci, nosi i vječni dio sebe kao svoju svjesnost koja je, u pravilu, u saobraćaju sa svim hijerarhijama iznad sebe, svim oblicima svijesti u kosmosu i vasioni, a koja u sebi ima sačuvana sva iskustva svijeta oko sebe, objektivnog svijeta postojanja. Tako da spoznajom sebe čovjek raste od ličnosti do apsoluta. Iz toga izvodi zaključak da su pojedine strukture čovjeka vječne koliko i kosmos, dok su materijalno tijelo i um vezane isključivo za jedan život, jednog čovjeka. Ovdje bi se mogli priupitati, da li je drugačije rečeno kad je govoreno o reinkarnaciji. Sve zakonitosti i procesi o kojima je ovdje riječ, kaže autor, analogno se dešavaju na svim stepenima kosmičkog ispoljavanja, naravno, i u našem, objektivnom svijetu.

Teško se složiti sa tvrdnjom da je ljudsko biće apsolutnim planom ispoljavanja predodređeno da evoluirá od kosmičke čestice do apsolutne svesti. „Čovek je veoma složeno biće i strukturirano analogno kosmosu, i analogno kosmičkom ispoljavanju na sedam nivoa, čovek je strukturiran iz sedam formi- tela“, saopštava autor. A šta je sa duhom: „Duh ili um nastaje na relaciji odnosa između individua, ili između individua i

objektivnog sveta.“ Zanimljive su sve autorove postavke koje se odnose na čovjeka i izazivaju dodatno razmišljanje i razumijevanje.

„Više JA u čoveku, ukoliko nije survano, ima stalnu vezu sa božanskom svešću koja ga je indukovala, i nakon smrti svoga materijalnog čoveka, iz njegovog duha i memorije u eteru, preuzima sva pozitivna iskustva i sposobnosti reagovanja, koja su u skladu sa evolutivnim procesima... Taj proces reinkarnacije nastavlja se dotle dok dejstvo slobodne volje ne postane indentično sa logoidnom voljom, odnosno dok se um ličnosti ne ujednači sa svešću višeg JA, kada dolazi do njihove fuzije.“

Individualnost se sastoji od četiri umna i jednog duhovnog tijela: fizičkog, eteričnog, astralnog mentalnog i duhovnog. Um i svijest su konstruktivni a snaga i materija su gradivni. Čovjek se ovdje poima kao individualnost sa: snagom, materijom i egom. Um poima kroz ličnost, polaritete i memoriju. Sposobnost njegovog reagovanja spoznajemo kroz: želje, strahove, patnje i zadovoljstva. Čovjek je dio vasiona i može evoluirati do kosmičke apsolutne svijesti. U vasioni, dakle, čovjeku su na raspolaganju, ili je uz njih: materija, božanska iskra (duša), snaga i planete. Da ponovimo ono što autor uporno dokazuje. Apsolutna svijest je Apsolutni Bog. Logoidna svijest je Bog vasiona. Individualnost je božansko u čovjeku.

Drago Bjelica zagovara religiju, koji put nam se učini da staje iza svih velikih religija, jer on ih shvata kao da su sve ispilile iz jedne. Kaže: „Religija je samo jedna u vasioni i kosmosu, a to je religija bogospoznaje.“ Ali i dodaje: „Uz pomoć svetog trojstva, biti u svetom trojstvu.“ Šta je cilj te religije, po njemu cilj svih ciljeva je beskonačna radost i blaženstvo, a to to je, sljedstveno tome, i cilj čovekove evolucije.

U radovima Bjelice memorija se pojavljuje na više mjesta i u različitim funkcijama i tretira se kao opšta i ljudska, koja predstavlja tragove svih jedinki vrste od početka do sada, što je reinkarnacija uma, a skladišti se u genima, materiji, kosmičkom eteru i traje od nekolicke sekunde do vječnosti, što zavisi od medija.

Naravno, u svemu ovome u pozadini stoji svijest, koja je podjeljena u tri stadija, nesvjesnost, polusvjesnost i svijesnost. Nesvjesna svijest, naprimjer, reguliše rast zuba ili nokta, i svjesna svijest na to ne utiče. Autor veoma insistira na prosvjetljenosti, koja neumorno traga za apsolutnom slobodom, za višim oblikom svejesnosti. I ovdje dolazimo do najpraktičnijeg dijela ovih pet knjiga, kad se kaže da na prosvjetljenost utiče hrana, voda i vazduh, pa i način disanja. „Razvojem uma i svesnosti čovek može prevazilaziti klasične načine ishrane i prilagoditi svoj metabolizam na hranu iz vazduha i životne snage“, tvrdi autor i dodaje da je optimalno funkcionisanje čovjeka na vegetarijanskoj ishrani i to presnoj hrani.

Ako je prasak početak svake galaksije, onda svaka galaksija ima i svoju crnu rupu kao mehanizam povratka u početno stanje.

Na kraju, *Bibliju za novo doba*, autora Drage Bjelice, preporučujem čitaocima koji imaju potrebe da spoznavaju originalne ideje i nekonvencionalna objašnjenja o pitanjima nastajanja, evolucije i nestajanja svega i svačega.

Danilo Marić
Charlotte, NC, USA, XI/2009

Danilo Marić

238. **PJESME IZ RAVNICE**

Branka Zeng, pjesme *Suncokret*,

Suncokret je prva knjiga Branke Zeng, pjesnikinje koju smo susretali na desetine festivala, časopisa, pjesničkih skupova i pohoda. U knjizi se nalazi 97 pjesama koje su svrstane u 8 ciklusa i jednu izdvojenju pjesmu. Najobimniji ciklus je *Suncokret* sa 28, a najkraći *Grad* i *Kao reka* sa po 4 pjesme.

Ciklus *Pesnikova reč*, koja sadrži 21 pjesmu, počinje *Putnicom*, koja daje boju čitavom ciklusu, kad kaže: *Putuju mislima / u daljini*. Ciklus je dobio naslov po pjesmi *Pesnikove reči*, koju autorica posebno ističe *U znak sećanja na pesnika Bogdana Mrvoša*, koji je u njenom stvaranju presudno značio, otkrio je i pomogao da shvati da: *U mojoj duši kuju zaveru / spisateljsku, / Pesnikove reči, / podstiču i bude nemire... „To treba da napišeš!“* Pjesnikinja ponire u prošlost i tradiciju koja je sputavala njenu generaciju, ona pravi iskorake, u pjesmi *Stid* objavljuje: *Skidam sa srca stid / vekovima taložen... jer osetim tišinu u oku / pračoveka* (pjesma *Ako*) i u narednoj pjesmi: *Sve što nisam, biću*. Središnjom pjesmom ciklusa, *Trag*, pjesnikinja kao da daje siže čitavom ciklusu: *Srcem putnika / osvajam budućnost, / korakom ostavljam / trag postojanja*.

Ciklus *Dlan* sadrži 14 pjesama koje kao vremeplov plove kroz *Leto, Jesen, Zimu, Proleće, Inspiraciju*, pri tom *Stojim* i *Letim*. Tu su i *Dlan, Panj, Zmaj...* u kojima pjesnikinja: *Budi skrivene / Misli pakujem / U orman / Jednu na drugu / Slažem ih kao / Godišnja doba*.

U ciklusu *Grad* od 4 pjesme data je tamnija strana pjesnikinjinih promišljanja, koji ilustruje pjesma *Spomenar* koja završava: *u / galopu / kraj mene / prođe / jedan život*.

Kao reka je, takođe, ciklus od 4 pjesme, centralna je *Reka*: *Reka / potekla pre buđenja / oka u tami / širi svoje tokove / u krugu ŽIVOTA!*

Brankin život je vezan za Vojvodinu, ravnu zemlju, o kojoj piše 5 pjesama u ciklusu *Ravnica*. Ilustruju je početni stihovi *Vojvodine*, prve pjesme: *Snovi koje sanjam / O poljima i ravnici / U vrbaku pokraj reke / Ptičjem poju u svitanju / Šumu lišća koji čujem / Kad se vratim u sećanju*.

Dvanaest pjesama u ciklusu *Ram* ispjevane su na univerzalne teme, koje se prepoznaju već i u naslovima: *Pesimisti, Besmrtna, Srećno, Kiša, Ples...* Iz *Tajna* navodimo: *Sada su misli njene, / kao duga na horizontu. / Za njega, / nedostižne*.

Pjesme iz ciklusa *Moja pesma*, 8 pjesama, mogle su se naći i u ciklusu *Ravnica*, kao pjesme na iste i slične teme.

Dvadeset i osam pjesama, u ciklusu *Suncokret*, zaokupljale su autoricu više od drugih. U naslovima kao da je složen čitav jedan život: *Jutro, Čežnja, Juče, danas, sutra, Večeras, Žurim, Oktobar, Jesen*, sve do *Suncokreta*, pjesme koju autorica posebno izdvaja, i kojom završava knjigu: *A / Žetvu / Bogatu / Čuvam / Kao latice / Suncokreta / U srcu*.

Branka Zeng se relativno kasno pojavila na pjesničkoj sceni, sa svojih 42 godine života, kada su se njeni vršnjaci bili već napisali. Bilo je to vrijeme njenih pojačanih aktivnosti na polju socijalizacije sugrađana sa tjelesnim invaliditetima, kada su je

inspirisale posebne društvene situacije koje su se direktno odnosile na ljude kojima je bila bliska, sklona i kojima je pripadala svim svojim bićem. Prve njene tekstove, 1997. godine, dobronamjerno je prihvatila i publikovala redakcija lokalnog pančevačkog nedeljnika „Pančevac“. Odmah iza toga potekle su pjesme i rasplinule bez otpora po vojvođanskoj ravnici i šire. Slijedile su desetine priznanja.

U priči o nastajanju Brankinih pjesama postoji jedan izuzetak. Pjesmu *Ptica* napisala je 27 godina prije prve objavljene pjesme, kad je imala tek petnaest godina, u vremenu kada je djevojčica s naporom tražila svoje realno mjesto u društvu, vremenu kad joj okolnosti života nisu bile naklonjene. Pisala je: *Poletela ptica mala / preko mora / okeana ... Samo / mene nije sreća / jer sam bila / jako mala*. Autorica je u knjizi ovu pjesmu izdvojila iz ciklusa, smjestila u uvod i navela na razmišljanja o njoj, autorki, njenoj mladosti i njenoj mašti, ptici u nesigurnom letu. Istrgla je iz duše i dopisala ispod pjesme: *Nađeno u uspomenama iz detinjstva u prašnjavoj kutiji na tavanu*. Pjesma *Ptica*, i prilog uz nju, govore o autorici koliko i desetine nekih drugih pjesama.

Kao i mnogi pjesnici i Branka Zeng se zna povremeno otisnuti na slikarske galije. Galerija od njenih osam slika prikazana je u knjizi, kao ilustracije ciklusa. Centralna slika je *Suncokret*, kojom su ilustrovane i naslovna strana knjige i zadnji ciklus pjesama.

Danilo Marić

Charlotte, NC, USA, III/10

Danilo Marić

239. ŠANTIĆ IZMEĐU POEZIJE I PROZE

Danilo Marić, esej o Aleksi Šantiću

Aleksa Šantić je rođen u srpskoj trgovačkoj porodici u Mostaru 27. maja 1868. godine. Školovao se u Mostaru, Trstu i Ljubljani (za trgovca). Osim vremena školovanja, ostalo vrijeme proživio je u Mostaru, gdje je i umro u 56-oj godini života, 2. februara 1924. godine. Mostar je, za Aleksinog života, bio u sastavu dvije carevine i jedne kraljevine, tako da je živio 10 godina u Turskoj, 40 u Austro-Ugarskoj i 6 godina u Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca. Ako se prisjetimo da se u Trstu i Ljubljani školovao na njemačkom jeziku, da se oko njega, u Mostaru, govorilo i turski, i da je u njegovom maternjem jeziku bilo tridesetak posto turcizama, lakše ćemo razumjeti koje su okolnosti uticale na formiranje njegove ličnosti, i opredjeljenja u umjetnosti.

Školovanje u Trstu i Ljubljani je uticalo da se u jednom periodu života bio okrenuo prevodenju djela sa njemačkog jezika. Njegov njemački jezik, pokazalo se, nije bio na nivou dobrog prevodioca i postignuti rezultati su skromni i zaobiđeni od stručne kritike. Uticaj turskog jezika, i posebno turcizama, prisutni su u većini njegovih djela. Šantić je živio u čaršiji koja je imala četiri religije, četiri kulture, četiri tradicije, on ih je dobro poznao i doživljavao kao i svoje vrijednosti, i to je na njegova djela ostavilo prepoznatljive tragove. Baš ovi tragovi su opšteprihvaćeni u južnoslovenskoj kulturnoj sredini. I ne samo kulturnoj.

Mladi Šantić je bio prijemčiv za razne uticaje, u početku narodnih pjesama, grčkih mitova, pjesnika Ilića, Zmaja i Hajnea. Dugo je tražio svoje teme i izraze, uglavnom je, kako misli i Pero Slijepčević, pjevao o prirodi, srpstvu, sirotinji, blagorodnosti, Bogu i leptiru, o pobožnosti, patriotizmu, ljubavi i prolaznosti mladosti i života. Na ovo su uticali, nema sumnje, različitosti religija, nacija, državnih sistema, ratovi, stradanja i migracije stanovništva. U početku je pjevao naivno, bez dovoljno napora da postigne zapaženiji izraz, tako je bilo do jedne veoma oštre kritike iz 1901. godine, od strane uglednog kritičara tog vremena, Popovića, koja je Šantića teško pokosila, ali i motivisala da napravi onaj nužni dodatni napor, koji je rezultirao zapaženim iskorakom u pjesničkom sazrijevanju.

Obično se misli da je Šantić prošao kroz četiri faze stvaranja.

– Prva faza odvijala se između dvadesete i tridesete godine pjesnikovog života, 1887. do 1896. godine, kada je napisao 198 pjesama. Prvu je objavio sa 19 godina u somborskom „Golubu“.

– Druga faza je započela pojavom časopisa „Zora“ u Mostaru, 1896 i trajala do 1901. godine, kad je Šantić imao oko 30 godina, za koje vrijeme je objavio 76 pjesama.

– Treća faza je započela onom Popovićevom negativnom kritikom, 1901. i trajala do 1912. godine, oko 40-ih godina njegovog života, kada se zreo pjesnik uhvatio u koštac sa stilom i univerzalnim porukama, i kada je napravio svoja najvrednija djela. U tom periodu je objavio 212 pjesama.

– Četvrta faza je započela Balkanskim ratovima i trajala do kraja pjesnikova života, u vrijeme životnog doba pete decenije, od 1912. do 1924. godine. To je period u kome je nastupila vidljiva stagnacija i pad u kvalitetu Šantićevog stvaralaštva. Ovom padu

presuđujuće je bilo, pored ratova i pjesnikovo pobolijevanje, koje je nosio od rane mladosti, ali su se bolesti pod starost usložnjavale i umanjivale sve njegove potencijale. U ovom periodu je objavio 107 pjesama.

Šantić je objavio i 13 dječijih pjesama, od toga 11 godine 1921. Objavio je i dvije alegorijske pjesme, tako da je od 1887. do 1924, od prve objavljene pjesme do kraja života, objavio ukupno 613 pjesama. Ono što je najvrijednije u njegovoj poeziji, uglavnom, stvorio je u pet godina, oko svoje 40-e godine života, između 1905. i 1910.

Aleksa Šantić je, pored poezije i proze, pisao dramske tekstove, komponovao muziku, dirigovao horom, bavio se recitacijom i prevodenjem. Sve čega se laćao nosilo je pečat njegovog pjesničkog poriva, iz koga se nije mogao otrgnuti. Da piše drame, da komponuje muziku, pokreće kulturna društva i časopise, pokreće horove, recitatorske i dramske sekcije, imao je dva objektivna i praktična razloga. Gospodin Aleksa je za života postao legenda grada, kulturni poslenik od kojeg se očekivao iskorak i na širem kulturnom planu. Osjećao se pozvanim da Mostar naseli kulturnim sadržajima koji će grad učiniti svjetionikom Bosne i Hercegovine. Naravno, uz sve druge koji su na ovom planu djelovali u Mostaru, on je učinio najviše i uveliko bio uspješan, ako prihvatimo činjenicu da je Mostar u njegovo vrijeme bio zapažena kulturna sredina među Južnim Slovenima. A bio je, u to ne treba sumnjati. Ovdje dolazimo do jednog pitanja koje nameće oprečne teze, od kojih je najbliža istini, Aleksa je svim svojim djelima, i ličnim ponašanjima, uveliko doprinio kulturnom procvatu Mostara i Hercegovine, iako je istina da su vrijednosti njegovih djela, osim pjesama, gledani šire, bili skromni i nisu probili umjetničku barijeru kako se postavljala i ocjenjivala kasnijim kriterijumima. Aleksa je bio svjestan svojih umjetničkih dometa, ali je svjesno ulazio u nesigurne umjetničke vode, u rizike da će činiti umjetničke padove, a sve za ljubav da njegov grad izraste u kulturno središte šireg prostora. Inspiracije, koje su ga nosile u stvaranje dobrih stihova, pokušavao je koristiti i u stvaranju djela drugih izraza, što se u suštini svodilo na ponavljanje pjesama, ali na nižem nivou umjetničkih tokova.

Koliko su Šantića zanosile njegove pjesme isto toliko su ga, ako ne i više, inspirisale narodne pjesme, što se jasno vidi, na primjer, u drami *Hasanaginica*, u kojoj se autor nije uspio izdići ni za stepenicu iznad narodnog stvaraoča. I drama *Anđelija* je, u stvari, verzija narodne pjesme, *Bog nikom dužan ne ostaje*. U skladu sa ovakvim viđenjem Aleksinih drama, Vladimir Ćorović, Aleksin vrli prijatelj, nalazi da je Aleksa za dramu *Nemanja pred kapijama Svetog Petra* tek pokušao dramatisovati žitije koje je arhiepiskop Sava napisao o svom ocu. Slično je postupio u sve četiri drame, koliko ih je napisao, pa i u dramskoj slici *Pod Maglom* neuspješno pokušao novom pisaljkom ispisati još jednom pjesmu *Ostajte ovdje*.

Drugi razlog da se Šantić laćao poslova u kojima nije bio *kod kuće*, pored drama još je i komponovao, je formiranje dva kulturna društva, „Gusle“ i „Prosvjeta“, u kojima je djelovao i osjećao se pozvanim da učestvuje neposredno i u stvaranju djela za repertoar. Njegova ideja je bila da otpočne taj proces i motiviše mlađe, koji su kasnije trebali preći u inicijativu i praviti iskorake. Tako bi i bilo da nisu uslijedili teški ratovi, Balkanski i Prvi svjetski rat.

Da zaključimo. Aleksa Šantić je svojim prevodenjem, dramama i komponovanjem pravio umjetničke padove, svjesno se žrtvujući za ljubav kulturnog uspona grada kojeg je volio i uzdizao na evropske kulturne visine.

Stanovnici iz doline Neretve su po mentalitetu, i po nazorima, znatno drugačiji od onih sa zapadne i istočne strane. Ovi drugi su gorštački jaki, borbeni i neumoljivi, tvrde riječi i stamenog morala, privrženi svom plemenu i religiji, do fanatičnosti, kod kojih je tolerancija, kada je riječ o mnogim pitanjima vrlo plitka, kao što su pravo i sloboda žene, na primjer, ili međunacionalna uzajamnost. Živjeli su odvojeno u svojim uskim lokalnim zajednicama i vjekovima se nisu mijenjali, pa im je i ponašanje proizlazilo iz toga. Oni između njih, u dolini Neretve, sa centrom Mostar, živjeli su potpuno izmiješani, u četiri nacije i četiri religije, i nije im moglo biti da tjeraju samo svoje principe, okolnosti su imperativno nametale nagodnost i smirenost. Aleksa Šantić je bio najplemenitiji njihov izdanak. Kad je stasao u lik koji je prevazilazio lokalne okvire, povremeno je nailazio na nerazumijevanja, sa svake strane, kod Srba što *pjeva sa nevjerom*, a kod *nevjere što veliča srpsku istoriju*. Svakodnevno se sučeljavao sa ovim pitanjima, svakodnevno i razmišljao i pisao o njima. I toga mu nikad nije bilo dosta, jer mu se činilo da nije uspio napraviti toliko snažno umjetničko djelo kojim može promovisati neretvljanski moral, sa centralnom nagodnošću, kao moralom po njegovoj mjeri, na umjetnički način suprotstavljen takozvanom tradicionalnom moralu. Tako je Aleksa Šantić došao na ideju da jednim obimnijim djelom afirmiše ovu ideju, ideju koju je već bio prikazao, naročito u pjesmi *Ostajte ovdje*, koja je bila već opšteprihvaćena. Nenagodni svijet, koji je okruživao dolinu Neretve, i Mostar, po ovim pitanjima je imao tradicionalno izgrađen tvrd stav, stoljećima građen i brušen, i nije ga bilo lako mijenjati, pitomiti, kako se izražavao pjesnik, kad je tamo negdje postojao i rječnik nenagodnih, u kojem su bazne riječi bile Turčin (musliman), Vlah (pravoslavac) i Latinin (katolik), koji je ugrađivan i u separatne narodne priče, pjesme, šale, zagonetke i poslovice.

U narodnoj poeziji je odnos Turčina prema Vlahinji bio krajnje nemoralan, nasilnički. U njoj je i odnos prema supruzi bio rigorozan, silovana žena se, na primjer, ničim nije mogla moralno odbraniti, ni prema suprugu ni prema okolini. Upravo ove dvije nepravde Aleksa je uzeo kao polazište, simbol nenagodnosti, na kojima je htio na umjetnički način promovisati hrišćanski moral, koji je narodni pjevač opjevao u liku majke Kraljevića Marka, Jevrosime, koja sinu kaže da mu je bolje izgubiti glavu nego okaljati dušu. Narodni pjevač je moralni lik muškarca, po Aleksinoj mjeri, izgradio do kraja u Banović Strahinji, koji oslobađa Turčina, zarobljenog derviša, do ove pjesme narodnog neprijatelja samo po sebi – zbog tuđe vjere. Oslobađa ga kao poštena čovjeka, kao moralni čin, jer među njima, neznancima, nije bilo niti može biti mržnje ni zle krvi. Oni su tek časni protivnici. Ovo je znatno odstupanje od tradicionalnog morala. Banović Strahinja ne mrzi ni ženu, koju bi samo po sebi, po tradicionalnom moralu, zbog preljube morao usmrtiti. Šantić je upravo zbog ove dvije nagodnosti uzeo Banović Strahinju za glavnog junaka svoje tragedije, koju nije napisao ili koja samo nije sačuvana. Još je jedno djelo i jedan lik na Šantića djelovao na gotovo identičan način kao i narodna pjesma o Banović Strahinji. To je Homerova *Ilijada*, u kojoj otmica prelijepe žene ne vodi u smrt već u najveću pobjedu grčke umjetnosti, plemenitost građenu na uzvišenom moralu. Gospodin Aleksa je pričao svojim prijateljima o teškoćama na koje je nailazio pišući ovu dramu, o tome su kasnije govorili njegovi savremenici, prije svega Marko Popović, Đorđo Akšam i Milan Milićević. Na ovu temu, koliko znamo, ostao je pisani trag jedino od Vladimira Ćorovića.

Pričao je Marko Popović, Aleksin prijatelj, da se Aleksa godinama nosio sa ovim djelom, ali mu nije polazilo za rukom da postavi radnju kako je želio, *izbucao je na*

stotine stranica, za sad ne znamo da je ostala i jedna od njih. Marko misli da je taj rukopis, pod Aleksinom miškom, završio u Bosni, u bolnici, i da ga je u naletu nervnih posrtanja, kojih je pri kraju života imao, vjerovatno razbucao.

Aleksa Šantić je poznato pjesničko ime među južnoslovenskim narodima, o njemu je, kao pjesniku, napisano na desetine studioznih rasprava, zbog toga se ovdje nećemo više baviti Šantićem pjesnikom, pažnju ćemo skrenuti na Šantića pripovjedača, o kojem se malo zna. Reći ćemo ponešto o svakoj njegovoj priči. Hronološki.

Osveta, prva Šantićeva priča, objavljena u „Golubu“ 1887. godine. Govori o koscu, koji je koseći livadu naišao na logu lasice sa mladima. Da ih ne bi povrijedio, kosac ih je izmjestio. U povratku, lasica razljučena ne našavši mlade, sveti se koscu trujući mu mlijeko ovješeno o drvetu. Shvativši majčinsku ljutnju, kosac vraća mlade u logu. Lasica ih nalazi, ponovo se penje na drvo i proljeva otrovano mlijeko. *Zlo čini, zlo će te i snaći* – narodnom mudročeu pisac priču završava naravoučenijem. Vrlo kratka priča, priča iz naroda, kako i autor kaže u podnaslovu, ima prostu fabulu i univerzalnu poruku. Dobro je postavljena i doslovno vođena priča, ali je na njoj autor trebalo još raditi.

Kradljivci je, takođe, kratka priča, objavljena u „Golubu“ 1887. godine. Po obimu je nešto duža od *Osvete*. Dvojica lopova se dogovore, jedan će ući u sanduk a drugi će sanduk prenijeti u dućan bogatog gazde i zamoliti da tu sanduk prenoći, zbog sutrašnjeg nastavka putovanja. Noću lopov iz sanduka izlazi, krade dukate iz kase i vraća se u sanduk. Lopov je greškom ostavio trag i ujutro je dućandžija shvatio podvalu i otkrio krađu. Policija je pohvatala lopove.

I ova priča, koja se pričala u narodu, završava naravoučenijem: *koji čini zlo djelo mora stradati, a onaj koji dobro misli i radi neće nikada zlo proći*. Dobro je postavljena i doslovno vođena i ova priča, ali nije dostigla nužni umjetnički nivo, ostala je na nivou narodne priče. Priča bi, ovakva kako je postavljena, dobila potreban kvalitet da je prošla kroz slobodnije i dobronamjerne lektorske ruke.

Majčina suza je pripovijetka, ili je roman, objavljena takođe u „Golubu“, dvije godine iza prve priče. Iščitavajući ovaj poduži Šantićev prozni rad nameće se misao da je autor bio u nakani da napiše romaniziranu tragediju, zasnovanu na narodnoj priči, narodnoj pjesmi i grčkoj tragediji, ovdje se prepoznaju i elemenati *Ilijade* i *Odiseje*, usput je korišćena i moderna poezija Đure Jakšića: *Pa ko se kaje vjerno i pravo, / Rado mu višnji oprašta Bog*, kao i Branka Radičevića: *Al' mu evo bono pade / U jedanput čedo krasno, / Bono pade ne ustade, / Zađe njemu sunce jasno*. U radu se smjenjuje desetak likova od kojih su dobra majka i njen loš sin Stanko nosioci radnje.

Bogat Nevesinjac ima dva sina, jedan umire mlad, a on gine u boju. Preostali sin, Stanko, po Mostaru harči očevinu i završava u siromaštvu. Majka čini sve da pomogne sina, on je napušta bez pozdrava i završava na nekom brodu, brodolomu, među ljudožderima, spašava se i dospjeva u Risan, gdje preokreće život, bogato se ženi i raskošno živi, rađa tri sina i postaje ugledan čovjek. Međutim, savjest ga progoni, ostavio je majku sa suzom u oku, *ostavio je i bez zlogom*. Prisjeća se njenih riječi: *Grehota je kada mati na poroda suze lije*. Riječi majke ne smeće, bogatstvo ne pomaže. U raspletu umire sve troje Stankove djece i supruga, on se odaje alkoholu i sve što je stekao za kratko vrijeme se istopilo. Skrhan do groba, vraća se u Nevesinje, rodnoj kući koja je

tuđe vlasništvo. Kazuje se seljacima. Bolestan. Moli da se smiluju i da ga sahrane, ali podalje od majke i njene suze, jer nije zavrijedio ni prisustvo nje mrtve. Do kraja života u glavi mu ne prestaju odzvanjati majčine riječi: *Grehota je kada mati na poroda suze lije.*

Nakon čitanja ovog, trećeg Šantićevog proznog rada, možemo zaključiti još jednom da je autor vješt u postavljanju radnji svojih priča, da ih dosljedno vodi, ali mu je, sada to već možemo i ustvrditi, manjkalo *zanata*. Kao i u ostalim pričama, i u ovoj bi imala posla vješta lektorska ruka. Pa ipak, priča je zanimljiva i čita se u dah.

Amazonka je kraći prozni rad objavljen 1894. godine u „Stražilovu“, sa podnaslovom *Crtica iz Hercegovine*, uz potpis – *Na Badnju večer 1893*. Ovo je priča kakve su se, Aleksina vakta, pričale po hercegovačkim prelima. Borbe gorštaka sa vukovima i medvjedima. Ovdje je hrabra djevojka ubila medvjeda, kako bi to jedino mogla učiniti Amazonka, kako je ovu hrabru djevojku i nazvao pripovjedač, i onda po njoj i priču.

Ljubav sirotice, crtica iz Mostara, kako stoji u podnaslovu, je kraći prozni tekst objavljen 1894. godine u „Bosanskoj vili“. Siromašnu ljepoticu Milku, mimo njene volje, majka je obećala bogatom Simi. Milka je nesretna jer voli svog Zdravka, a Simo pijucka *mehku* od sreće. Milka se odvažila, izdvojila Simu i rekla mu istinu. Ne voli ga. Uz svu žalost, Simo je ostao na nivou čovjeka, prihvatio je raskid vjeridbe i preselio u svoju tugu. Zdravko se ženi Milkom koja mu je rodila lijepog Branu.

Iako bi i ovoj priči dobro došla još jedna lektorska ruka, možemo reći da je ovo dobro napisana priča.

Oče blagoslovi, sa podnaslovom *Pripovijetka iz Mostara*, objavljena je 1894. u „Stražilovu“, je šesta po redu objavljena Šantićeva pripovijetka, u kojoj se pjesnik popeo na visoku granu dozrelog pripovjedača, u kojoj je primijenjen najtananiji alat zanatlije koji je ovladao zanatom. Rečenice su mu izbrušene, slikovite i darovite i riječi probране: *On bijaše tako blažen, tako utješen, kao trudni mornar, kad pošlje teškog bjesnila bure i oluja stigne u mirno pristanište... A blijeda mjesečina provirivaše kroz prozor i gledaše...* Radnja priče je klasična ljubavna priča, bogate djevojke i siromašnog umjetnika, koja završava srećno.

Ovo je Šantićeva najbolja priča.

Pošljednji poljubac je prozni rad sa granice pripovijetke i drame, date u šest slika, objavljena 1895. u „Luči“. U prvoj slici bolesni vojvoda Dragutin poziva svojih pet sinova da se podižu i kreću u boj na Kosovo. U drugoj, vrlo kratkoj slici, daje se pretkosovska atmosfera: *Zabrinuta je i tužna. Nit' šale, nit' veselja, samo vidiš, kako po koji crni gavran preleti onamo daleko, Kruševcu gradu...* U trećoj slici epski je opisana ljubav lijepe Vukosave koja brine za živote braće i svog izabranika Tvrтка. Drama nastaje kad se pojavljuje Tvrtko, koji je napustio Kosovo jer bez nje ne može, a ona ga ne prima, jer njemu je mjesto uz kosovske junake, a ne uz ženske skute. Oboje odlaze na Kosovo, ali odvojeno. U četvrtoj slici Vukosava ne ide pravo na Kosovo, svraća do Tvrtkove sestre Gordane, i sa njom dijeli brigu oko Tvrтка. Na kraju zajedno odlaze u pravcu Kosova. Opis Kosovskog boja je dat u petoj slici, u kojoj je prikazana pogibelj, gdje su usmrćeni svih pet Dragutinovih sinova, gdje je jedini krivac, Vuk Branković, a ko bi drugi. Djevojka i sestra nalaze Tvrтка u teškim ranama. *Krstaš barjak posrnuo*, ova

rečenica je suština šeste slike. Tvrтка vidaju sestra i djevojka, a poljem vlada smrt. Vukosava trčkara od mrtvog do mrtvog, tražeći petoricu braće:

Crni gavranovi prelijeću i grakću, a divlji vjetrovi huče i nad mrtvijem junakom mrse raspletene vlasi lijepje Vukosave, ovim rječima umjetnik završava ovu patetičnu ljudsku i plemensku dramu, koja nije dostigla očekivani dramaturški nivo, iako ima vrlo uspjelih opisa i dijaloga.

Na grobu ljubavi je novela, kako stoji i u podnaslovu, objavljena 1895. u „Luči“. Ova proza je podijeljena u sedam poglavlja, priča ga ptica sa grane.

Prvo poglavlje opisuje okolinu i dvorac kneza Beluše, te njegovu ženu, sina Đorđa i dvije kćerke. Belušu je napala neprijateljska vojska i on se odbranio uz pomoć svojih ratnika, i sina među njima. Druga glava počinje slikom djevojke koju siluje tuđi vojnik. Đorđe usmrćuje nasilnika i spašava djevojku. U trećoj slici, u spašenu djevojku, Ljiljanu, zaljubljuje se Đorđe, prebacuje preko konja i vodi pod krov svog oca Beluše. U četvrtoj glavi dolazi do ženidbe. U petoj sretni roditelji su dobili dijete. Nažalost, ono će ubrzo umrijeti. Mlada majka je tugom neprebolna. U šestoj glavi Ljiljana umire. Đorđe je nesrećan i ne napušta groblje. U sedmoj slici selo napadaju neprijateljske bande, haraju, usmrćuju i pale, narod bježi u zbjegove, jedino Đorđe ostaje u groblju pored svoje Ljiljane, prima borbu i hrabro gine.

Ovo je prije drama nego novela, koja bi se mogla igrati, ima lijepih opisa i dijaloga. Pa ipak, pokazuje se da Šantić nije rasni dramski pisac.

Drug, priča posvećena Stevi Žakuli, objavljena je 1900. u „Zori“. I ova priča naginje dramu i mogla bi se igrati. Radnja je kao kod klasičnih drama, u kojoj je lijepa djevojka zapala za oči dvojici prijatelja, Risti i Jovi. Djevojka begeniše Ristu, dolazi do prosidbe, a Jovo se unesrećuje od tuge, neradom i alkoholom. Risto radi mnogo da izabranici priredi bolje uslove života, ali pretjeruje, iscrpljuje se, razboljeva i umire. Ristina majka i dvije sestre ostaju u tuzi i materijalnoj bijedi, bez hranioca. Djevojka je zavoljela drugog i sretno se udala. Jovo na sretan način rješava probleme Ristine porodice. I svoj. Zaljubljuje se u Ristinu sestru, ženi je i preseljava u njen dom. I tako, na kraju priče: *veseli se i nebo i zemlja.*

Priča je neujednačeno napisana, od uzleta do padova, ipak, čita se sa zanimanjem.

Na kraju čitanja ovih devet priča nameće se činjenica da su sve napisane u razmaku 13 godina, na početku Šantićevog stvaralaštva. Prva je objavljena kad je autor imao 19 godina i posljednja sa 32 godine. Ovo upućuje na zaključak da je mladi Šantić u početku podjednako radio na poeziji i prozi, i čini se, u to vrijeme, imao više uspjeha sa prozom. U svim ovim radovima ideje su dobro zamišljene i dobro vođene, ali se kod svih osjeća nedovršen *zanat*, neuvjerljivo dotjerivanje rečenica i nedovršen stil. Da je u Šantiću priča odnijela prevagu nad pjesmom, a to se događalo kad je autor imao oko 25 godina, vjerovatno bi imali uvjerljivijeg Šantića.

Nije bilo lako Šantiću, koji je živio na književnoj osami, kad nije imao s kim dijeliti mišljenja o stvaralaštvu, koji su pretpostavka svakom mladom umjetniku, dok još traži sebe. Ovo se vidi i iz Šantićevog pisma Milanu Saviću iz 1894. godine: *U mojoj blizini, nažalost, nema takog jednog izobraženog Srbina; koji bi mi, da rečem, bio „Knjiga živa“, t j. nemam jednog Vas, koji bi mi mogao u mome radu popraviti i svoje savjete*

dati. Iz ovih potreba u njemu je od rana klijala ideja da pokrene književni časopis u Mostaru, da bi tim činom proširio književni krug, dobio na kritici i svojih djela. Dugo je radio i na pripremama dječijeg časopisa „Hercegovče“ 1892. godine ga najavljiavao na sva zvana. Pisao je Saviću: *List će izlaziti svakog mjeseca i to u sveskama sa ilustracijama; a ako imao bude dosta pretplatnika, davaće i honorare*. Do realizacije ove ideje nije došlo. Četiri godine kasnije pokrenut je ozbiljniji časopis, „Zora“, koji, nažalost, nije dugo izlazio.

U svim vremenima istinski umjetnici su zamišljeno stajali iznad svojih djela, sumnjičeći svoje domete, i kroz čitav stvaralački život imali potrebe da ih ozbiljna kritika ohrabruje. Mladi Šantić, na kulturnoj periferiji, na ovom planu je imao stalnu muku, to se vidi iz njegovih sačuvanih pisama u kojima moli urednike da mu vrednuju djela. Naravno, najčešće se morao oslanjati na svoje ocjene, koje, znamo iz prakse, kod mnogih autora su pretezale subjektivizmu. Pa ipak, moralo je tako kad pomoći nije bilo. Evo jednog pisma koje to potvrđuje, pisanog Jovanu Grčiću 1894: *Ja ću skoro sa zbirkom mojijeh pjesama biti gotov, ali sam izabrao najbolje pjesme a slabe poderao*. Da je ovaj problem Šantić imao, naročito kad je nailazio na nerazumijevanje urednika, vidi se i iz ovog pisma Grčiću: *Po obećanju šaljem Vam ovu moju pripovjetku, za koju sam Vam govorio. Molim Vas pročitajte je, i ako bude dobra u „Stražilovu“ donesite. Iz početka možda Vam se neće dopasti, ali kad budete dalje čitali, možda ćete naći štogod i lijepo*. Kao što se vidi, ni tada urednici nisu čitali djela u cjelosti, čitali su *između reda*, kako se tada govorilo, pa ipak i to je bilo dobro u odnosu na današnju praksu kada urednici čitaju tek *dijagonalno*.

Šantić je na razmeđu dva vijeka obilježio kulturni prostor svog Mostara. I šire. Uz sve slabosti, ipak, dostigao je umjetnički vrh okruženja u kojem je djelovao, tako i toliko, da to, ni poslije devet decenija, nikom nije pošlo za rukom.

Danilo Marić

240. GOSPODIN ALEKSA JOŠ JEDNOM MEĐU NAMA

Riječ Danila Marića na Novom groblju u Mostaru, pored Aleksinog nadgrobnog spomenika, u povodu *Šantićevih pjesničkih susreta 2009.*

Gospodine Aleksa! Oslovljavam te imenom kojim su ti se obraćali svi mostarski savremenici, djeca, odrasli i starine. Evo, popeo sam se na isto mjesto sa kojeg sam ti se obratio i prije 60 godina, kada je, ista ova crkvenoškolska opština, tiho, i gotovo u potaji, obilježavala godišnjicu tvog 80-og rođendana i 25-ogodišnjicu smrti. Pročitao sam riječi koje mi je tada, na listu sveske, napisao pop Repović, ili je bio Zimonjić, više nisam siguran. Bilo je to vrijeme nerazumne zabrane rada Srpskog prosvjetnog i kulturnog društva „Prosvjeta“, koje te do tada sa ponosom slavilo kao pisca svoje himne. U isto vrijeme je vlast zabranila i rad Srpskog pjevačkog društva „Gusle“, kome si bio osnivač i dugogodišnji predsjednik.

Gospodine Aleksa, danas si među nama i u našim srcima, zahvaljujući istoj onoj „Prosvjeti“, ovoga puta odboru iz Nevesinja, i tvojim nadaleko znanim mostarskim „Guslama“, koji su organizatori *Šantićevih pjesničkih susreta 2009.* u Nevesinju i Mostaru.

Nisam tvoj savremenik, ali kao da i jesam, stasavao sam u tvom duhu, kada nije prošao dan a da se nije spomenulo tvoje ime, Gospodin Aleksa, i ispričalo što iz tvog života. Gledao sam te očima starijih od mene, u poslijepodnevnoj šetnji, od Ćorovićeve kuće, u kojoj si živio sa sestrom, do Šadrvana i nazad, pored Gradskog, Bidine kafane, trgovine Dokić-Bilić-Peško, Podlipom i Šahinove gostionice, sa štapom preko lijeve ruke i šeširom na glavi, kada si svakih dvadesetak koraka dodirivao šešir desnom rukom i blagim osmijehom otpozdravljao djeci, ženama, starcima, gazdama i smetljarijama. Na tom putu svi zatečeni su te pozdravljali punim srcem, oni što su sjedili ustajali su, a šetači zaustavljali, skidali kape ili naklanjali glave, kako su činili i oni sa fesom na glavi.

Gospodine Aleksa, svi Mostarci su te shvatali kao raspjevano trajno bogatstvo svog grada. U to vrijeme, da bi stekli pravo gradskog prvaka, gazde, morali su posjedovati četiri stvari: kuću u Bjelušinama, dućan pod Kujundžilukom, urme u dućanu i pjesmaricu Gospodina Alekse u kredencu.

„Sve mi se više čini da Šantić nije sam potražio azil u ljepoti poezije, prije bi se moglo reći, da je sama poezija našla svoj azil u ljepoti ovog čovjeka“, rekao je jedan tvoj savremenik. Mostarci su za tebe, Gospodine Aleksa, imali uvijek tople riječi, visoko cijenili tvoj humanizam i voljeli tvoju poeziju, oni te vole i danas, pjevaju i prepričavaju kako si zazidao jedini prozor svoje radne sobe, jer se kroz njega mogla vidjeti muslimanska avlija i na njoj hanuma efendije Popovca, koja se po čitav dan pokrivala, da joj lice ne vidi Vlah, jer je tako bilo u njenom zakonu. Prepričava se i tvoj human postupak prema šegrtu Danilu Šupljeglavu, nakon jednog važnog sijela u Ćorovićevoj kući. I danas su obožavaoci tvoje lijepe poezije inspirisani i čine podvige, kakav je ovih godina napravio Mostarac, Hrvat iz Londona, gospodin Bem, koji je uložio ogroman trud da sakupi, obradi i na internetu objavi sva tvoja djela.

Gospodine Aleksa, u tvoju čast smo se okupili juče i danas, u Nevesinju i Mostaru, na *Šantićevim pjesničkim susretima 2009*. Sa raznih strana došli su ljudi uglednih umjetničkih imena. Tebi u čast Gospodine Aleksa! Pozdravljam ih onako kako bi i Ti učinio – *Dobro nam došli*. Oni će nam svoja djela kazivati na onom prostoru pored Šahinove gostionice, gdje si tako često odsjedao i zalagao se da se na tom mjestu podigne Srpski dom kulture, koji je bio i započet, ali je sudbina odredila da se od pripremljenog kamena sazida Narodno pozorište.

A sada, gospodine Aleksa, u tvoje ime ću zamoliti sve prisutne, da se spuste do Narodnog pozorišta i priključe nastavku *Šantićevih pjesničkih susreta 2009*, koji nagovještavaju jedan tvoj veseliji povratak u Mostar.

Danilo Marić

241. SVJETIONICI MOSTARSKI

Šemsudin Zlatko Serdarević, rukopis istraživanja *Mostarci školovani u inostranstvu*

Podneblje grada karakterišu geografske kordinate. Što južnije to toplije. Svjetlije. Ugodnije za život. Humanije u svakidašnjici. Optimističnije u ljudskoj prirodi, koja postaje šira i nagodnija koliko je osvijetljenija. Mostar je jedan od najsunčanijih i najsvjetlijih gradova. Njegova svjetlost najdirektnije utiče na psihu žitelja, raspoloženje, duh i vjeru, ljepotu, ideje i životnu sreću. Po svježini ljudskog duha Mostar je vijekovima propoznatljiv. Pored izdašnosti prirodne svjetlosti poznat je i po obilju i bistrini rijeka, Neretve, Radobolje, Jasenice, Posrta, Bune i Bunice. Na malom prostoru, koliki je mostarski, nigdje na Planeti ne postoji ovoliko svjetlosti i ovoliko zdrave i bistre vode. Svjetlost mostarskog sunca i svježina bišćanskih rijeka su proizveli osobitog građanina, mostarski duh, koji vijekovima stameno stoluje u tijesnom prostoru, mostarskom kazanu, iz koga vječno viri baklja raskošne svjetlosti, bistrine i providnosti vazduha i, posebno, visprenosti i nagodnosti ljudskog duha.

Pored raspršene izdašne i raspjevane svjetlosti, i bistrim modrim rijeka, mostarski duh je oplemenjivan i naukovanjima, koja su stizala iz evropskih i drugih metropola, univerziteta Praga, Vijene, Istanbula, Pariza, Minhena, Ciriha, Beograda, Zagreba i Sarajeva. Nije Mostarcu dato, nikad pa ni danas, da stekne slavu u Mostaru, bez da je stekao negdje i nekad prije. Jer Mostar je Mostar, Mostarac je Mostarac, svi isti, a za glavu može biti viši samo onaj koji je to postao, nadrastao, negdje na strani. Koji put ni to nije bilo dovoljno. Nije dovoljno, samo po sebi, da je u Mostaru neko velik zato što je velik u Beču ili Istanbulu. Morao se dodatno dokazati i na neretvinim pećinama i sokacima. *On, šta će on, on mi neko, on profesor u Zagrebu... Sorboni, šta će bolan on, sa mnom igr'o lopte iza Gimnazije. On mi neko!?*

Veliki Mostarci su oni građani grada Mostara koji su to postali svojim uvjerljivim djelima, bez obzira da li su rođeni u Mostaru ili negdje drugo, pod uslovom da su se školovali u nekom velikom kulturnom centru, i da su u Mostaru živjeli promoljene glave iznad čaršijskog uzrasta. Takvih Mostaraca, ukupno gledano, nije bilo mnogo, u svakoj generaciji tek po koji. Knjiga Zlatka Serdarevića *Mostarci školovani u inostranstvu*, (radnog naslova koji ne vjerujem da će biti i na kraju), se bavi upravo njima. Autor je takvih svjetionika pronašao stotinjak, od prvog, Dimitrije Vukčića koji se 1502. školovao u Dubrovniku, do autorovih savremenika. Među njima ima, zaista, veoma zanimljivih biografija i njihovih uzvišenih djela.

U svojim istraživanjima autor naglasak stavlja na škole, učenike i školovanja koja su u nekoj funkciji sa *inostranstvom*. U uvodnom poglavlju vidno mjesto zauzima sredina i kraj devetnaestog, te početak dvadesetog vijeka, kada u Mostaru nastaje procvat školstva i kada mostarska djeca masovnije odlaze u veće kulturne centre na školovanje, prije svega u Rusiju, Tursku i Austro-Ugarsku. Posebno je obrađen razvoj školstva u Mostaru u organizaciji pravoslavne crkve uz pomoć i direktni uticaj ruske administracije.

Rukopis Šemsudina Zlatka Serdarevića *Mostarci školovani u inostranstvu*, u osnovi, sadrži stotinjak biografija uglednih školovanih imena, koji su rođeni ili su živili u

Mostaru a obrazovali se na uglednim evropskim univerzitetima i u Turskoj. Da bi budućim čitaocima dijelom približili ovaj rukopis fokusiraćemo se na suštinu knjige, to jest izdvojiti dijelove iz petnaestak biografija.

DERVIŠ-PAŠA BAJEZIDAGIĆ: *Rođen je u Mostaru. Kao dijete 1573. godine odveden je u Carigrad po zakonu institucije devširme (kupljenje cvijeća) koju je uveo Murat I.*

MUSTAFA (Salih) NAIMIĆ: *Rođen je u Mostaru početkom 18. vijeka, gdje je, vjerovatno, završio medresu. Iza 1745. otišao je u Istanbul na školovanje i usavršavanje. U Istanbulu je bio sekretar u carskoj kancelariji. U periodu 1743-1774. prepisao je četrdesetak rukopisa koji se danas nalaze u Arhivu Hercegovine Mostar, Provincijalatu hercegovačkih franjevaca u Mostaru, Univerzitetskoj biblioteci u Bratislavi i Orijentalnoj zbirci HAZU u Zagrebu.*

Dr. PETAR RIZZO: *Diplomirao je na „Faculte de medice de Constantinopole“ u Carigradu. Promovisan je za doktora medicine 1860 godine na Carigradskom medicinskom fakultetu, usavršavao se na polju medicine u Parizu. Po nalogu Derviš-paše stiče zasluge za otvaranje stacionarnih zdravstvenih ustanova u Stocu i Gacku.*

Fra. FRANJO BAŠADUR: *Rođen je 1841. u Mostaru. Osnovnu školu završio u Mostaru, franjevačku gimnaciju u Širokom Brijegu. Bogoslovne nauke učio u Zagrebu, Veneciji, Genovi, Torinu*

Dr. LUKA IVANIŠEVIĆ: *Rođen je u Mostaru 1852. On je prvi domaći ljekar koji je završio studij medicine. Studirao je medicinske nauke u Moskvi i Parizu.*

VOJISLAV ŠOLA: *Rođen je u Mostaru 1863. Školovao se u Mostaru i u Gracu. Za vrijeme Hercegovačkog ustanka 1882. godine zatvoren je od strane austrijskih vlasti.*

LAZAR DRLJAČA: *Blatna u Buševićima kod Bosanske Krupe, 1881-Borci kod Konjica, 1970.) Studirao slikarstvo na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču 1906-1911. godine kod profesora CH. Griepckerla i A. Deluga a zatim bio na usavršavanju u Parizu do početka Prvog svjetskog rata. Jedno vrijeme živio i stvarao u Mostaru, stanovao u Čardaku kod kule Halebinovke na Starom mostu.*

MUHAMED EMIN ef. Sin Ahmed ef, DIZDAR: *Mostar 1882- Mostar, 1939.)U Sarajevu završio ruždiju, Gazijinu Kuršumliju medresu i u periodu 1897-1902. Šerijatsku sudačku školu (Mektebi nuvvab).*

Akademik, prof. dr. VLADIMIR ĆOROVIĆ: *Rođen je u Mostaru 1885. godine. U Beču je studirao slavensku i germansku filologiju. Diplomirao u Beču 1908. godine. Kao najbolji student Bečkog univerziteta, stekao je pravo na posebnu nagradu – Zlatni prsten cara Franje Josifa. Odbio ga je u znak protesta zbog aneksije BiH. U Minhenu je usavršavao srednjevjekovnu istoriju i grčku filologiju. Studije je nastavio u Parizu i Bolonji.*

PETAR ŠAIN: *Mostar, 1885- Sarajevo, 1965. Litografski zanat učio je u Zagrebu kod Rožankovskog (1900-1903.). Dvije godine proveo na Grafičkom institutu u Beču. U Minhenu boravi 1904/5. godine a zatim u ateljeu A. Muche u Parizu 1905/6. Radio je kao crtač u Geografskom institutu u Beču (1906-1909. Na Akademiji likovnih umjetnosti u Minhenu studira slikarstvo i skulpturu u periodu 1909-1913.*

LUKAČ (STEVO) FEODOR: Foča, 2. 11. 1892. Rođen u Foči 2. 11. 1892. Djetinjstvo proveo u Foči, Banjaluci i Tuzli u kojoj je završio osnovnu školu i gimnaziju. Maturirao je 1911. godine na sarajevskoj gimnaziji. Studira medicinu u Pešti. Godine 1913. prelazi na studije u Beč. Igrao je za FC Vienna. Nakon atentata na Ferdinanda 1914. dopijeva u Trst i Ljubljani, Galiciji, Kijev i Sibir, Brindizi i Ženevu i studije završava u Londonu. U gradu na Neretvi je počeo sa službom 1923. godine. U periodu 1923-1941. vršio je dužnost šefa Hirurškog odjeljenja, a od 1935. je i upravnik cijele bolnice. Izvršio je 35.000 operacija.

VILKO ŠEFEROV: Mostar, 21. 03. 1895-Zagreb, 1975. Rođen u Mostaru 21. 03. 1895. Studirao je slikarstvo u Beogradu. Živio i slikao u Sarajevu. Obilazio gradove Veneciju, Padovu i Đenovu. U Sarajevu 1914. ima atelje u jednoj staroj bosanskoj kući s Borom Petrovićem i Danilom Kabiljom.

MIĆKOVIĆ MILAN: Kuće, Podgorica, 1896. Školovao se u Rimu i u Zagrebu. U Mostaru je radio od 1923. u Domu narodnog zdravlja do 1950. godine.

MERDŽO M. ANTE: *Mostar, 1897. Infektolog i epidemiolog. Maturirao na mostarskoj gimnaziji 1919. godine. Medicinski fakultet završio u Pragu. Specijalizirao 1938. godine u Zagrebu.*

Akademik prof. dr. **PREDRAG (VSELOVOD NIKOLAJEVIĆ MATVEJEVIĆ) MATVEJEVIĆ:** *Mostar 1932. U Mostaru završio osnovnu školu i gimnaziju. Učio je klavir. Studij romanskih jezika i književnosti započeo u Sarajevu a diplomirao na Sveučilištu u Zagrebu 1959. godine. U periodu 1963-1964. godine bio na specijalizaciji u Parizu. Redovni je profesor moderne francuske književnosti na Filološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1959-1991. godine. Doktorirao na Sorboni 1967. gdje kasnije bio i profesor. Redovni je profesor na Odsjeku za slavistiku Rimskog univerziteta La Sapienza. Predsjednik je Naučnog komiteta Mediteranskog laboratorija u Napulju.*

Kao što se da vidjeti, svi oni građani Mostara koji su ostali upamćeni po nečem vrijednom, postigli su to školujući se negdje daleko i onda došli u Mostar i postali: upravitelji, pjesnici, oficiri, ljekari, profesori... Moralo je tako biti i sa svim ostalim istaknutim Mostarcima, pa makar i ne bili bog zna kako školovani. Tako je bilo i sa Aleksom Šantićem, koji je raspjevavo grad da se čulo po vaskolikom Balkanu, a školovao se u Trstu i Ljubljani. Alija Rizvanbegović je postavio temelje hercegovačkoj poljoprivredi, drznuo se da kaže vjekovima gladnim Hercegovcima: *Hercegovina se može sama prehraniti.* Mogao je to *Prvi i posljednji hercegovački vezir* jer se školovao u Istanbulu. Zadnjim dolaskom iz Istanbula u Mostar je donio ime od koga se zaziralo:

Vezir Ali paša Galip Rizvanbegović Stočević. Ni najzaslužniji za mostarski duh, rodonačelnik mostarskih lisaka, Vasa Kisa (Vaso Kisić), nije mogao a da negdje ne *trkne* na obrazovanje. On je u Pešti izučio bačvarski zanat.

Autor ove knjige Šemsudin Zlatko Serdarević je ugledan Mostarac. Nema sumnje, on će ostati zabilježen po svojim istraživanjima i objavljivanjima mostarskih znamenitosti. I u njegovoj biografiji biće napisano da se školovao na strani, na Beogradskom univerzitetu.

Najnovija Serdarevićeva knjiga istraživanja je značajno djelo koje govori o uspelim građanima Mostara koji su živjeli u razdoblju posljednja četiri vijeka. Ovo je dato u prvom planu, međutim, po našem sudu, knjiga sadrži i obilje informacija iz istorije, ratova, obrazovanja, medicine..., koje se vide u pozadini, a koje će budućim istraživačima biti od posebnog značaja. Jedna od vrijednosti ove knjige, datih u pozadini, je i jezik, kao i opisi situacija i okolnosti. Jezik je izvoran ali i prilagođen savremenom čitaocu tako da se čita u dahu.

Rukopis Šemsudina Zlatka Serdarevića, radnog naslova *Mostarci školovani u inostranstvu*, toplo preporučujem izdavaču i budućim čitaocima.

Mostar jula 2010

Danilo Marić

242. PROMOCIJA U ETERU TUĐINE

Ilija Šaula, poezija i proza *Moj dio neba*

Vozim se prelijepim ulicama Charlotta, koje su okićene izdašnim zelenilom, nadlijetane prelijepim pticama i presretane bezazlenom divljači: jelenima, zečevima, liscicama i vjevericama, da prosto čovjek ne povjeruje da se sve ovo odvija u gradu sa milion stanovnika. Uživam u sporoj vožnji, čak mi ne smetaju ni oni nezaobilazni nervozni vozači koji čitav život žure u nigdinu i sirenama uznemiraju blažen svijet. Slušam i muziku iz pozadine, ali nikako da nađem na neku bližu mom senzibilitetu, i uporno okrećem dugme radio aparata za biranje talasnih dužina. I gle!?

Rasani me muzika evropskog juga, prenuše riječi mog jezika: „Ovo je radio Niagara, drugi program...“

Vrlo prijatan glas urednika Steve Novakovića postade muzika kakvu nisam mogao ni poželjeti. Kako je mal ovaj naš zeleni planet, pomislih prisjećajući se Steve, gotovo da pamtim svaku njegovu riječ iz prvog našeg poznanstva, i posebno intervju koji je nekad kasnije obavio sa mnom. Govorili smo o književnosti. Slušam Stevin glas i muziku koja ga pokriva, uživam i njihovim rimama i ne obraćam pažnju na značenje riječi koje izgovara Stevo. Kad čujem da neko kaže da je slušao radio svaki put pomislim na muziku, da je slušao muziku a ne neku priču. Stevo Novaković je bio ugledan hrvatski novinar, koji je kao Srbin završio u egzilu, i korak po korak po prijateljskim i manje prijateljskim sokacima završio kao građanin s periferije na Nijagari. Slušajući mu glas preko radia, izmiksani srpskim patriotskim melosima, u ušima mi odzvanja njegova prognanička ispovjest koju sam jednom odbolovao slušajući ga dubokom saosjećajnošću.

„A sada, dragi slušaoci radio Niagare, poslušajte reportažu sa promocije druge knjige poznatog pjesnika Ilije Šaula, prognanika sa Korduna, koji sada živi i stvara u američkoj državi Pensilvaniji.“

Misli se preseliše na jedan drugi svijet prognanika, kao da se nebeskim čudom stvoriše dvije prelijepa dinarske prilike, supružnika Brankice i Ilije, dičnih Kordunaša, koje sam upoznao drugim povodima i prilikama, čujem im i glas, i riječi koje mi je jednom davno izgovarao Ilija:

„Evo me sa mojom Brankicom nad božans-tvenim kanjonima Nijagare. Stali smo na prikladno mjesto i uživamo u ovom čudesnom daru, a onda sam se prisjetio da je Dragan Đurković, junak tvog romana: „Palata iznad Bel kanjona“, ovako vozio kanjonom Kolorada, prije pet-šest decenija, i svratio na proširenje i uživao u božanskim ljepotama, u ka-kvim smo evo i mi. I Brankica se prisjetila tog tvog opisa u romanu, o tome pričamo, i tako smo došli na ideju da te nazovemo i s tobom podijelimo ovaj naš doživljaj.“

„Promocija je održana osmog juna dvijehiljade sedme godine u Torontu, u poznatom hramu srpske knjige na američkom kontinentu, u knjižari 'Srbika'...“ odzvanja Stevin glas, a moje misli preseljavaju i useljavaju u knjižaru o kojoj sam slušao još prije pedesetak godina, u kojoj još jednom zatičem vlasnicu, gospođu, rođenu Beograđanku i naturalizovanu Kanadanku, i prisjećam se prvog kontakta kad me je iznenadila riječima:

„Mi znamo o Vama, mi i ovog časa imamo vaše knjige u našoj knjižari...“ „Srbika“ je osobit srpski svjetionik u daljini kojeg su svojim posjetama počastvovali velikani srpske pismenosti, od Desanke Maksimović do Matije Bečkovića. „U ime književnog udruženja 'Desanka Maksimović', organizatora promocije, veče je otvorila poznati pisac Katarina Kostić...“

Kad nas je učiteljica Jelena Skočajić pitala, 1948. godine u osnovnoj školi u Blagaju, šta je najbrže na svijetu, i kad smo sva djeca trećeg razreda rekli po jedan pojam: kurir Jovica, zec, oko, konj, zmija, zraka... i kad niko nije pogodio, ona nam je rekla da je najbrža – misao. Tada sam se duboko zamislio ne bih li to shvatio i prihvatio, i o odgovoru sam razmišljao mnogo puta u životu, i evo, prvi put sam u potpunosti saglasan sa učiteljicom Jelenom, zaista, misao je najbrža, jer kako bih ja da nije tako za ovih nekoliko minuta stigao preko Stevinog Zagreba, Ilijinog Korduna, moje Hercegovine, Beograda, Nijagare, Pensilvanije... Katarina Kostić spada među one Srbe koji su decenijama radeći za srpsku stvar po svijetu ostavili duboke tragove, ona je, između ostalog, osnovala književno udruženje „Desanka Maksimović“, koje djeluje već četiri decenije u Torontu, koje iza sebe ima na stotine manifestacija i koje je postalo prepoznatljivo ime među stotinama hiljada naših ljudi u prekookeanskim zemljama.

Gospođu Katarinu sam susreo u „Francuskoj 7“, kad smo istog dana bili laureati književne nagrade „Akademije Ivo Andrić“. Tom prilikom me je zapitala da li govorim ruski jezik, i nakon što sam potvrdno odgovorio poklonila mi je svoju knjigu стихи: „Плач крови“, Москва 2005. I misli su već na toj knjizi i stihovima:

МОНОЛИТ

*Б поле зрeня дилeмы возник
по-гоmлетовски загадочный монолит*

*Мудрые полагаются на время
Глупцы верят судьбу*

Prisjećam se i posvete:

*Danilu Mariću,
Sa poštovanjem,
U nadi da ćemo sarađivati na relaciji Los Anđelos – Toronto.*

*Srdačno
Katarina*

*9. decembra. 2006
UKS – Beograd*

Književnu veče u najtuđinskijoj tuđini otvorila je gospođa Katarina:

„Ilija Šaula, kojega sam do sada poznavala samo putem telefona, je čovjek sa srcem kao kuća. Ovo je mišljenje svih nas iz Udruženja koji smo imali kontakt s njim. Neposredan je i nesporan pjesnik, on sve pretvara u poeziju, i običan razgovor s njim je poezija...“, potekle su riječi gospođe Katarine, koje su samo po sebi pjesnički meke, osjećajne i bratski prisne. Sa ponosom je rekla da je Ilija ove večeri postao novi član

udruženja „Desanka Maksimović“, i naglasila da je ovim činom obogaćeno Udruženje. A onda je iznenadila prisutne: „Večeras odajem malu tajnu. Upravo je iz štampe izišla antologija dvadesetogodišnjeg djelovanja udruženja 'Desanka Maksimović', i evo prve poklonjene knjige i prve napisane posvete, koju pišem i sa zadovoljstvom posvećujem pjesniku Iliji Šauli.“

„Veoma sam srećan što se nalazim među vama“, očitno uzbuđen rekao je pjesnik Ilija Šaula, nakon što se lagano podigao, na tren je začutao i nastavio odvažnim i sigurnim glasom: „Među poslenicima srpske riječi i srpske knjige, među dragim poznanicima i prognanicima, među zidovima poznate i priznate 'Srbike', među članovima čuvenog udruženja 'Desanka Maksimović', među svima vama, koje srdačno pozdravljam i zahvaljujem na posjeti. Svoje predstavljanje započecu pjesmom:

MOJA ZEMLJA
Moja zemlja je u meni
Kad sam pošao iz nje
Cijelu sam je ponio Sa sobom...

„A sada o Iliji Šauli govori novinar Slobodan Rundo“, saopštavao je glas Steve Novakovića. I ime i pomalo promukao glas, koji je uslijedio, kao da su mi nekad bili bliski, misli se sjatiše na tu stranu, a govornik je govorio nadahnuto:

„Ilija Šaula je rođen 1963. godine u Karlovcu, djetinjstvo mu je bilo veselo, volio je da se druži sa starcima i sluša kratke priče tih gorštačkih mudraca, s njima je volio da se nadgornjava i isprepliće šale, i tako je stasavao za život koji se pretpostavljao kordunaški tvrd. U školi mu je teklo glatko. A onda, kad je bio u trećem razredu, doživio je neki psihički poremećaj kada je izgubio moć govora. Uslijedila je grčevita borba za glas zdravog dječaka...“

Na ovome sam izgubio riječi govornika, jer sam čuo nekog davnašnjeg, onog predratnog, Slobodana Rundu: odvažnog, snažnog, visokog muškarca i intelektualca, glavnog urednika lista „Đuro Salaj“, Mostarca, čija je pisana riječ u gradu: Šantića, Dučića, Ćorovića, Pamučine i Đikića značila misao do koje se držalo. Odakle Slobodana Rundu u Torontu, kako li je njega onako krupnog mogao rat katapultirati preko neretvanskih obala i prebaciti preko sedam brda i sedam mora, i Atlanskog okeana, opet ona najbrža stvar na svijetu – misao, kao od šale preseljava na moj i Slobodanov grad, na najtopliji i najjužniji jug od svih jugova, od svih behara, na naš multietnički i tolerantni Mostar koga više onakvog nema, niti će ga biti – bez nas.

I ne znam kad sam sa friveja 485 skrenuo na us-putno parkiralište i zaustavio, i ugasio motor, i srodio se sa talasima radio „Niagare“, s kojih i dalje teku sočni tonovi Slobodanovi o, zaista, neobičnom i bogatom životu relativno mladog pjesnika Ilije Šaule.

Ilija mi je nedavno poslao svoju drugu knjigu poezije: „Piramida misli“, koju sam sa pažnjom pročitao, vraćao sam se njoj u više navrata, zatekla mi se čak i u automobilu, jer sam imao namjeru da napišem prikaz o njoj, ali nisam, tako je to sa mnom, ako poslove ove prirode ne obavim u kratkom roku ne obavim ih ni kasnije. I evo prilike da se vratim na „Piramidu misli“, iz pretinca izvlačim knjigu i čitam ono što sam već bio podvukao:

*Na isušenom listu vinove loze
ispisah meni drago žensko ime*

...

*Stolice okrenute
a meni pamet*

...

*Zaboravljaš noć i ljutnju
bijes i borbu
strah i nemilost
rovove i
kišu gelera*

...

*Noć doziva
srce strijepi*

...

*Moja nada
i tvoja vrlina
veće su od planina*

...

Slobodan Rundo govori o knjizi koju držim u ruci:

„Pjesnik Ilija Šaula nam je ponudio 67 pjesama razvrstanih u četiri ciklusa. Po snazi pjesničkih izrečenih slika i ideja, izdvaja se prvi ciklus refleksivnih stihova i time nam sugerira da je pjesnikova osnovna preokupacija u poeziji refleksija, odnosno misao iskazana stihom. Pjesnik živi svoje stihove, sanja ih, u polu snu ih izgovara i tek poneki zapiše, da bi tako prebrodio mrak u svojoj duši. Njemu je pjesma pribježište iz sive svakodnevice i važno utočište i uporište da bi mogao živjeti i raditi. Vidljivo je da je ovaj pjesnik sklon poniranju u onostrano, istraživanju tih nepoznatih predjela duha i podsvjesti, traženju izlaza u zaumnom za svoj lirski mikrokosmos. Čitajući pjesnikove stihove vidljivo je da je on na jedan osoben način sačuvao sjećanje na svoj Ko-rdun, na zavičaj. To su zanimljive i lijepe pjesme. Svim onim idiličnim slikama iz djetinjstva priključila su se i neizbrisiva sjećanja iz građanskog rata od 1991. do 1995. godine u Hrvatskoj. Tu su mnoga saznanja o stradanjima, nesrećama i tragedijama čovjekovim, o gubicima koji ljudi u takvim istorijskim lomovima podnose.

“Ovdje radio ‘Niagara’. Slušate reportažu o pjesniku Iliji Šauli, dičnom Kordunašu...”, Stevin glas bi mogao pokriti sve one stroge zahtjeve koji se pretpostavljaju od spikera na SNN-u, pomišljam prevrćući stranice “Piramide misli” i zaustavljam na izdavaču: “DTA – Beograd”, te posveti koju je za mene napisao autor:

*Moja mala malenkost
u pobuni*

*Više iz srca
za dobrog
Danila*

“A sada o ljubavnoj poeziji Ilije Šaule u knjizi ‘Piramida ljubavi’ govori pjesnikinja Snežana Ivković, Beograđanka iz Toronta“, najavljuje Stevin glas:

“Evo još jednog pjesnika sa kojim smo, kako to najčešće sa pjesnicima biva, prvo uspostavili duhovni kontakt, čitajući njegovu poeziju. Njegova ‘Piramida misli’ je rasla i prerasla autorov osnovni cilj, da nas dirne, zabrine, uzdigne i uputi ka humanom cilju. Pjesnikova pozitivna energije, koja izvire iz umjetnosti, pretače se u svakodnevni život. Ja ću govoriti o ljubavnoj poeziji Ilije Šaula, koja je nekako u drugom planu:

DOPUSTI DA TI KAŽEM

*Dopusti da ti kažem
svu noć u sebi
sav dan van sebe
Znam da i ti imaš,
svoju tajnu noć
i svoj Bijeli Dan.*

Ovo su stihovi zrelosti, razumjevanja i uzajamnosti i zato su s pravom prvi u poglavlju koji nosi prelijep naslov: ‘Pružam ruke prema tebi’. Pjesnik se obraća ženi kao svom saputniku, najboljem prijatelju, koji umije da sluša, ali koga i sam razumije i spreman je da je prihvati onakvu kakva ona jeste.

U sljedećoj pjesmi, koju izdvajam, tema nije sa-mo ljubav, već i vizija da je ljubav vjera u budućnost:

ZVIJEZDICE LJUBAVI

*Radaćemo blagostanja
i prosipati ih nad čedima,
koja nisu zadojena
okrutnošću predaka.*

Ova želja je pomalo utopistička, ali je utopija i san svih nas, da će naša djeca rasti u jednom boljem i srećnijem svijetu.

U pjesmi ‘Voli – ne voli’, pjesnik je dječaćki ne-tašan i lepršav, kad nas odvodi na poljane svoje mladosti, prepun strepnje i slutnje da ljubav dolazi...

U zrelijem dobu, bol za neuzvraćenom ili izgub-ljenom ljubavlju nije ni malo lakše preboljeti. Pjesnik i čašom pokušava da zavara bol:

U KAFANI

*Stolice okrenute,
a meni pamet.
Volim je*

priznajem čaši.

U Ilijinim pjesmama ima i erotike, nenametljive, ali dovoljno provokativne da ovu lirsku notu odvede malo dalje, da joj doda neophodnog ovozemaljskog. Jer kao što pjesnik u jednoj od svojih piramida mi-sli jednostavno, a mudro kaže da voliti on može beskrajno mnogo, ali ljudski, ipak ne toliko kao Bog...

*Ljubav je moja prerasla vasionu
nosi me daleko,
dalje od svega.
Samo Boga prerasti ne mogu,
jer on ljubi
što se ni ljubiti ne da.*

Posljednje poglavlje Piramide je tamo gdje se misao izoštrava, negdje iznad oblaka, prkoseći stvarnosti. To su Minijature koje je pjesnik zapisao u trenucima munjevitih naleta spoznaje, pa su one slike od malo riječi ali velikog formata. Evo nekih:

PORUKA

*Pokloni mi nekoliko riječi
da trajem do počinka.*

PORAZ

*Pogled sa dna ponora
uprt u moje zjenice*

DA, VOLIM

*Volim,
a neki mi kažu:
Ne čini to,
Volim,
jer mi je to
Jedino preostalo.*

Pjesnikinja o kolegi pjesniku na kraju kaže: "Pjesnika Iliju Šaulu je lijepo sresti i čuti kako govori stihove, on to radi kao da priča svoju životnu priču prijatelju. Upoznati ga, kao pjesnika i kao čovjeka, veliko je zadovoljstvo, jer njegova jednostavnost i srdačnost plijene svakoga ko ga upozna kroz poeziju i kroz njegov lični nastup.

Usljedila je muzika i predivni mladi glasovi, i opet Stevin glas: "Stihove Ilije Šaule su izvanredno i nadahnuto recitovale članice umjetničke grupe 'ZONA 416': Dijana i Svetlana Čosić i Tamara Apić.

Publika je zagrijala dlanove u posebnoj tački promocije, nazvanoj „Književni rulet“, gdje su iz publike izranjale po jedna riječ, a pjesnik u dah, oko te riječi, svijao

simpatične pjesme, veoma virtuosno, kao što gorske ptice s proljeća prostim slamkama viju prirodne bedeme – ptičja gnijezda.

„Slušate reportažu sa promocije knjige Ilije Šaule“, opet Stevin glas pokriven predivnom starokrajskom muzikom iz pozadine, koji najednom više daje prostora muzici nego glasu, koji je oboren do maksimalne pažnje: „Sav prihod sa ove književne večeri autor je poklonio organizatorima akcije prikupljanja pomoći trogodišnjem Aleksandru Krneti, koji nužno mora na jedan bolnički pregled u Sjevernoj Karolini...“

I dok sa radio „Niagare“ odzvanja odjavna me-lodija, u ruci sa knjigom „Piramida misli“, sjedim na jednom parkiralištu u Sjevernoj Karolini, koja je s onu stranu Starog Kraja, i dok mi pogled skakuće s automobila na automobil, s jedne na drugu registarsku tablicu, i na svakoj od njih crtež aeroplana, aviona s kojim su braća Rajt 1903. godine prvi put snagom mašine poletili baš odavde, jedinstvene tab-lice na planeti, misli se rasplinjavaju na hiljadu za-pitanosti i začudnosti i vraća na pitanje koliko je velika planeta Zemlja.

Koliko?

U ovoj tuđini slušam radio na srpskom jeziku, i glasove prijatelja: Ilije Šaule, Slobodana Runde, Katarine Kostić, Steve Novakovića i družim sa književnim udruženjem „Desanka Maksimović“.

Koliko je velika planeta zemlja?, pitam se.

I odgovaram!

Velika je, ali je manja od srpskog rasejanja.

Danilo Marić
Charlotte, NC 2007

Danilo Marić

243. RIJEČ PRIREĐIVAČA

Ilija Šaula, poezija i proza *Moj dio neba*

Po onome što sam do sada imao prilike da pročitam iz knjiga *Piramida misli* i *Na zgaristu samoće*, mislilo sam da je Ilija Šaula isključivo pjesnik. Sada, kad sam se upoznao sa ukupnim njegovim stvaralaštvom, shvatio sam da je Šaula umjetnik širih interesovanja. Pored već afirmisanog pjesnika, pred nama je i zreo prozni pisac, ali i još uvijek *stidljivi* slikar, koji suvereno vlada tehnikom crtanja. Knjiga *Moj dio neba* sastoji se od 12 kratkih priča i sedamdesetak pjesama.

O poeziji Ilije Šaula već je pisano. U ovu knjigu uvrstio sam 75 njegove pjesme, koje sam podijelio u tri ciklusa: *Piramida misli*, koja sadrži 34 pjesme, bavi se promišljanjima na bazi filozofskih ideja i univerzalnih tema. Drugi ciklus, *Da volim*, sastoji se od 21 pjesme, uslovno smještamo u ljubavnu poeziju. Treći ciklus od 20 pjesama, *Moja zemlja*, najbliža je rodoljubivoj po-eziji. U ovu knjigu uvrštene su 69 pjesme iz prethodne Ilijine knjige, *Piramida misli*, uz napomenu da je na većini od njih pisac znatno intervencisao. U knjizi su četiri do sada ne objavljivane pjesme: *Božije obda-nište*, *Krik*, *Ptice* i *Idemo kod Ike da gledamo slike*.

Knjiga počinje ciklusom od dvanaest proznih radova, po kojima ćemo ovog umjetnika u buduće prepoznavati na nov i uvjerljiviji način. Riječ je o kratkim pričama, koje Ilija piše originalnim stilom. Ciklus nosi naziv po prvoj od njih.

Spavaj drago dijete je priča inspirisana istinitim događajem, iz vremena kada su Srbi odvođeni i nepovratno nestajali iz hrvatskih gradova, s početka rata 1991. godine, kada je tako odveden i na nepoznat način i na nepoznatom mjestu ubijen autorov prijatelj, o kojemu govori priča.

Zlatni pir je retrospektiva jednog uspjelog braka, autorovih roditelja, koji su ratnim okolnostima iz kordunskog sela dospjeli u Ameriku i tamo obilježili 50 godina braka.

Gradnja s lakoćom je vrlo uspjela reportažna priča koja je inspirisana tezom istraživača Semira Osmana-gića da u Visokom postoji piramida, najveća građevina na svijetu napravljena ljudskom rukom, i jednim, za-ista, velikim i neobičnim graditeljskim ostvarenjem – jednog čovjeka na Floridi.

Priče: *Batine*, *Bolest*, *Zimska radost*, *Vreća*, *Mali zidar*, *Jaje*, *Razbijeno staklo* i *Djetinjstvo Đure Radulovića* za potku uzimaju život djece na selu. Priče su protkane nestašlucima mladosti, patrijahalnom ljubavi i uzajamnosti u siromašnim kordunaškim selima. Priče se lako čitaju i pamte. U većini se prepoznaje autorov život, umjetnik se nije natezao izmišljajući ličnosti, teren i događaje, on ih se samo prisjetio i istočio niz zaoštreno pero.

Samospoznaja je dvanaesta piča iz ovog ciklusa, koja bi se mogla nazvati i poezija u prozi, i koja, samo na prvi pogled, nema dodirnih tačaka sa prethodnim pričama, a ima i sa pričama i pjesmama. Dok sam čitao *Samospoznaju* pomišljao sam da se autor mučio, dok je u glavi uobličavao ideju, ne mogavši se opredijeliti, da li da piše poeziju ili prozu.

Charlotte,
Februara 2008

Danilo Marić

244. SVJEDOK SA Odstojanja

Ana Atanasković, rukopis romana, *Jelena Anžujaska*

Pridite mi. Imam nešto da vam kažem. Ovim riječima Ana Atanasković počinje ovaj, ne naročito fizički obiman, ali velik istorijsko lirski roman. Podjeljen je na 29 glava, naslovljenih arapskim brojevima. Bio bi efikasniji da je naslovljen nekim efektnim rečenicama, mudrostima, iskazima, kojih u romanu ima obilje. Uz rukopis je autorica priložila i desetak prelijepih umjetničkih slika engleskog umjetika John William Waterhouse (1849-1917), koje sam uvrstio u knjigu. Za neke pojmove autorka se služila izvornim staroslovenskim, francuskim i latinskim riječima, za iste je dala objašnjenja, koja sam uvrstio pod brojevima na kraju knjige. (fusnote)

Prvi put sam se susreo sa pisanjem Ane Atanasković i doživio ga kao simfoniju koja se čuje iz pozadine, kao kad dirigent sjeđe s podijuma i kad muzičari odlože svoje instrumente. Rečenice su joj izbrušene, kratke, često samo jedna riječ, vizuelno samo riječ koja se otkriva i širi u stil na koji se lako naviknemo. *Majka je volela oca. Smerno i postojano. Pogledom. Osmehom. Prstima. Stomakom.* U ovo malo rječi saopšteno je mnogo pojmova i univerzalnih poruka, *kao slap*, kako kaže na jednom mjestu.

U prve dvije glave stenografski se saopštava neobičan život jedne svetice, u čijoj svjetovnoj krvi teku fluidi Vizantije, Hungarije, Francuske i Srbije. Lik koji je ostavio umjetničke, darodavačke i ktitorske tragove po mnogim znamenjima, ikonostasima i spomenicima. Slijedi početak njenog života, začecje, plodorast i u trećoj glavi završava sa djetinjstvom. *Devojčim se.* Ovom rečenicom je spisateljica, ona sama, Héléne, u romanu *Ja forme*, opisala onaj dio života koji najduže traje, kada se sa djetinjih misli preslažu na odgovorne, dugoročne, snene i neporočne.

Karlo Anžujski je Héléne (ili Helenin ili Jelenin) uzor, rođak i ona njegova miljenica, i njegovom pomoći ona će postati kraljica Francuske, tako joj je dogatao jedan zvjezdotač, kojemu je povjerovala bez imalo sumnje. Karlovi putovi su drugi, morski, do Drača, gdje se Jelena nevoljno iskrcava, ali i navikava, postaje joj i lijepo u predivnom jugu, gdje zanosno šapuće – *pijem sunčevinu*. Pa ipak nju prožima zov Provanse. Ali Karlo i majka imaju plan za nju, saopštava ga majka: *Isprošena si. Karlo je ugovorio brak. Sa Urošem, kraljem Raške i Zete.* Djevojčica je zbunjena. *Prizivam se dok se moj san ruši, brzo, neumitno, bolno.* Odzvanjaju glasovi uzbuđenja majke i sestre: *Bićeš kraljica!* A ona zapomaže, kao ptica iz kaveza: *Majko, a Francuska?* Tako je Ana Atanasković sitnim vezom izvezla prvi dio romana i krunisala srpsku kraljicu, kojoj je, mlađanoj, trebalo vremena da prihvati sudbinu, kada se svake noći obraćala Hristu i Majci Božijoj: *Device Marijo, molim ti se, čuj me. Zaštiti me. Čuvaj me. Blagosiljaj me. Ne ostavljaj me. Osvetli mi put.*

Nije lako nikome i nikad bilo u tuđini. Naročito među tuđim i zavidnim ženama. *Ja sam im inoplemena, strankinja, ćućore. Draga sam im. Prebiram njihove reči, učim, upijam. Čitam. Šetam se. Ovde su jutro hladna, mrazna. Boje oštre.* U takvom ambijentu će trajati kraljičino prilagođavanje, stasavanje i rađanje potomaka, čime se bavi središnji dio Aninog romana *Jelena Anžujaska*.

Trinaesti vijek, vrijeme radnje romana, je ovo vrijeme velikog religijskog loma među Nemanjićima, od Jelene se u Rimu očekivao velik doprinos katoličanstvu na Balkanu: *Karlo je pisao papi Inoćenciju IV o meni, i da sam ja sada bastion katoličanstva na istoku. Ja, žena sa otvorenom, ženskom krunom, Jelena Nemanjić.* A ona je upala u nešto što nije nimalo naivno ni nevino, kako je izgledalo iz Pariza i moćnog Rima. *I oluje ovoga podneblja, koje brzo dolaze, i kiše koje seku vazduh kao oštrice, kad gudure oko nas posive.* Jelena upoznaje novu domovinu, divi se vizantijskoj kulturi, srpskom dvoru, svetosavlju i Hilandar, pisanijama i sve više postaje dio toga, sa idejom da i sama utiče na tok srpske istorije. Uspješno ovladava Dvorom. Rađa sinove, vladace kroz njih, duhom svojim: *A drugog sina, Milutina, rodila sam ubrzo, žustro je izašao iz mene, nije dugo trajalo, ali Milutin je došao naprasno, mrgodio se, sitan, голуždrav, grlen, meni, uvek, drag, ljubljen, moj.*

U Jelenino vrijeme, i uz njenu potporu, kralj Uroš uspješno upravlja zemljom, dolazi do procvata države: *Rudnici su se otvarali i širili. Trepča, Rogozna, Novo brdo, Rudnik. Počeli smo više da trgujemo sa Jadranom i južnom Italijom. Srbi prvi put dobijaju novac, grossi de Rassa, iskovan u kovnicama Zvečan i Peć i u Brskovu na Tari.*

Naravno, roman se bavi razvojem Jeleninih sinova, budućih vladara, Dragutinom i Milutinom. Znamo iz istorije da je Milutin bio veliki vladar, rekao je da će za svaku godinu vladanja podići po jednu zadužbinu, znamo i da je obećao i da je vladao 42 godine i podigao 42 crkve. I roman je dosljedan istorijskih istina, tako i majka, pisac, prednost daje mlađem Milutinu: *Braća, raznorodna. Milutin je čekinjast i prodoran. Dragutin je blag. Ima sanjive oči. Dragutin je zemlja, pomalo lenja, a Milutin je živa vatra.* Dirljiva je priča o bolesti i smrti Jelenine djevojčice: *Moja nečujna Brnča.*

Kraljica je tužna supruga i majka, nemoćno je svjedočila ratu sina Dragutina i muža Uroša: *Moje dete je udarilo na oca... Dragutin sa ugarskim četama prelazi planine i kod Gacka, kod reke Pive, nad Dubrovnikom, napada najžešće.* U svemu ovome učestvuje i Urošev brat, arhiepiskop i kasnije prvi srpski patrijarh, Joanikije, stavljajući se potpuno na bratovu stranu, na stranu pravde. Nažalost, strast za vlašću je Dragutinom vladala uz potporu tasta sa Ugarskog dvora. Drama romana u ovom dijelu dostiže vrhunac zapleta, kada *Dragutin preuzima presto, krunu, dragocenosti, zlatotkane haljine, konja, mač i koplje. Milutin u prikrajku, lumpuje i ne haje.* Odana supruga i tužna majka, Jelena, starost provodi puna tuge, šapuće: *Kralj Uroš Nemanjić, nekad krepak i silan, snalažljiv i surov, posle poraza od sina povučen. Kralj koga pamte. Dugo je opstao. Kralj-ujedinitelj.* I dodaje: *Ogledala sam se u njemu. Bol je otanjio: Narod me zove Sveta Jela.*

U Milutinovo vrijeme događale su se velike promjene u Evropi, koje su imale snažnog odraza i na Srbiju, kada se Uroš i nije najbolje snalazio. I roman govori o tome, ali ne na naučno analitički način, kako se vidi iz ovog citata: *Ja sam, kažu, blaga. Zovu me Jelena Anžijska. Jelena Anđelska. Blaga sam za druge. Ja sam pomoć, darujem uboge, nište, Uroš je vladar zemlje, granica, pečata, ja sam vladarka naroda. A narod je krotak. Borben, možda ne ume sebe uvek ispravno da proceni, srlja, ali nije zao.* Milutin je umio da se drži snažnijeg, Karla Anžijskog, i njegovom pomoći razvuče Srbiju, spusti granicu preko Skoplja duboko u Grčku.

Svetoj Jeleni je sudbina i da doživi i Dragutinovu tragediju, da boluje i nad njegovim krahom i da doživi i njegove ispovjesti: *Pregazila me savest. Kajem se. Ponos me je poneo. I srdžba*

Sveta Jelena je duhovno obilježila srpstvo i pravoslavlje, ali i do kraja ostala katolkinja, koja je na moru podigla četiri prelijepa franjevačka samostana, po kojima se proćula i šire. I u Vatikanu je bilo živo njeno ime: *Papa mi piše, piše Jeleni, regini Servie, pozdravljaću me kao dobru katolkinju.*

Roman je pun *ženskih* razmišljanja koja se iskazuju pojmovima srca, duše, kose, raskošnih haljina i naroćito cvijeća, tako da će ćitateljke imati i dodatna zadovoljstva dok budu ćitali Anin roman.

Roman Ane Atanasković, *Jelena Anžujška*, završava novim borbama za presto, obnovljenog i Mađarima ohrabrenog Dragutina, i Milutina sa potporom Istoka. Na zadnjim stranicama romana, i na kraju trinaestog vijeka, rađa se i novo veliko srpsko ime, Dušan, sin Stefanov i unuk Dragutinov, koji će od Srbije, koju deceniju kasnije, napraviti moćnu državu. Tada baka Jelena broji posljednje ovozemaljske dane i sprema se za dalek put.

Starica sam. I gledam dolinu poslednji put. Jorgovani. Sada razgranati. Kraljuju.

Na kraju romana data je jedna kratka savremena prića pod nazivom Appendix. Ova ćinjenica me u prvi mah zbunila. Pomislio sam na znaćenje rijeći apendiks: prilog, dodatak, nastavak, produžetak, privjesak, podlistak... Pomislio sam da slijedi nešto što bi poblize bacilo svjetlo na roman Jelena Anžujška. A nije, ili možda i jeste, na ćitaocima je da nađu odgovor.

Danilo Marić
Charlotte, NC, USA V/09

Danilo Marić

245. AKO NEMA SVIJETLA MRAK JE

Goran Ivanković, rukopis pjesama *Istina je svijetlo za one koji vide*

Rukopis pjesama Gorana Ivankovića već od prvih redaka najavljuje umjetnika kojeg život nije mazio, i koji to saopštava izrazom. Ova namjera je objelodanjena već prvom pjesmom (*Svetionik*), u kojoj autor plovi beskrajem lađom života pitajući se: *I zašto On (život) / nagoni moj brod? / Među hridi, / kroz grebene, / daleko od modre pučine.* Otvoreno je pitanje, ali kad smo pomislili da je u njemu i kraj smisla, kad kaže da je život / *Prokleta kob* / umjetnik kao da se uplašio, brže-bolje dodaje: */ A ja ipak plovim.* Opstaje i ne kani se predati stihiji.

Ova Goranova zbirka pjesama se sastoji od 67 pjesme koje je podijelio u 5 ciklusa. Prvi, *Vilama i dobrim dušama*, je najobimniji, ima 38 pjesama. Po naslovu sam očekivao drugačije pjesme, mekše, duševnije, pjesme o vilama iz narodnog poimanja, a naišao sam na tvrdi riječ, kao što je čemer, koja nekako daje tvrdo sve što dotiče život, / *Čemer večeri svjetluca mjesečinom* / (Halucinacije), / *Led i čemer* (Samotni marš), ili: / *Duhove dogmom opčinjene* / (Čemer). Pjesnik ne silazi sa broda života kojim vladaju mrklina i nevrjeme pomahnitale pučine, traži i ne nalazi izlaz: / *Tako sam tužan / i nesretan.* / *Shvatio sam ljude oko sebe* (u pjesmi *Shvatio sam ljude oko sebe*). Naravno, uz mrak života ide i smrt: / *Bezdušna praznina / Kraljico tame pogledaj u moje oči.* / (Smrt). Središnja pjesma ovog ciklusa je pjesma *Sjene*, čini mi se, i najuvjerljivija:

SJENE
*Neme,
zamišljene,
u sebe povučene
ohole ljudske sjene
tišinom zavođene
sjene.
Na tren kratke,
zatim izdužene.
Neuhvatljive ljudske sjene.*

Crne slutnje se smjenjuju od naslova do naslova: *Crne ptice, Mrak, Očajanje, Lešinari, Izgubljenost, Sarkazam, Čudak...* i tako do pjesme: *Put očaja* u kojoj zaključuje: / *Krik lije...* / *Grana mraka.*

Drugi ciklus naslovljen sa *Spomenici*, sadrži tri pjesme. Već njihovi naslovi govore da su i one na ideji prvog ciklusa: *Spomenik, Ispod stabla za vješanje i Okamenjeni trenutak*, gdje se nameće stih: *Neću da budem spomenik.*

Goran je pjesnik, a pjesnik ne može da odoli pjevanju ljubavi, ovdje je dao 12 takvih pjesama naslovljenih sa *Ljubavne*. Zanimljive su i pjesme u ciklusu: *Alkoholna isparenja – Pijane pjesme*. U ciklusu ih je osam. Na kraju je ciklus od šest pjesama neobičnog

naslova: *Čudnovid* i neobičnih stihova sa očitim porukama kakve su i u svim ciklusima, posebno prvom:

SOLIPSIZIJA

*Kad sklopim oči vječno
da li će tad na zemlji biti ljudi
ili će moja čedna duša
vječno Kosmosom da bludi.....*

I ono što sam pretpostavio čitajući prve stihove potvrdili su oni s kraja rukopisa. Bez sumnje, definitivno, autora nije mazio život, pogotovo su na njemu ostali tragovi posljednjeg rata, kao što se vidi iz ove pjesme:

IZVJEŠTAJ SA STRATIŠTA

*Izgubio sam osjećaje,
ljubav, sram i tugu.
Tupo zurim i nevidim
Mržnju,
moju stranu drugu.*

Pjesnik se otriježnio svega, čini se i uspio isploviti iz životnog broda koji je bauljao na talasima beznađa, i kao da najavljuje novo pjevanje, posve novi život, onaj u kojem će zagospodariti čip smisla. Kaže:

DRVO VJEČNOSTI

*Zgadilo mi se
gledajući
ubijanja,
maltretiranja,
očaj nemoćnih...*

Ovim kao da mladi autor najavljuje otržnjenje i vraćanje u harmoniju prirode i odnosa među ljudima, bez mržnje, koja je desetak godina prošlog vijeka bila prevladavajuća nacionalna pokretačka snaga u kojoj je polusvjesno i u labilnoj ravnoteži lebdio i autor.

*Danilo Marić,
Mostar, juli 2009*

Danilo Marić

246. SUDBINA ZAPISANA U PJESMAMA

Siniša Jokić, rukopis knjige pjesama, *Na putu ka jugu*

Pozvali su me u julu 2008. godine sa „Radio Mostara” i predložili da učestvujem u jednoj emisiji, u povodu promocije moje knjige *The mystic Best Man* (Misteriozni kum). Očekivao sam da će mi sagovornik biti Zlatko Serdarević, koji me je i pozvao, pa nisam ni razmišljao na šta bih mogao naići, jer sa Zlatkom, mislio sam, u svako vrijeme mogu voditi razgovor, o bilo čemu. Sačekalo me je iznenađenje, Siniša Jokić, voditelj emisije *uživo*. Nekoliko puta sam vidio njegove TV priloge, upamtio lik i ništa više. Emisije su bile humanitarnog karaktera, kada je Siniša posjećivao neke siromahe po hercegovačkim bespućima i pravio priloge koji su ostavljali snažan dojam na gledaoce, pa i na mene. Očekivao sam da ćemo prije uključjenja u direktan program popričati o onom o čemu ćemo razgovarati u toku emisije. Ne, prišao mi je, ispružio ruku i pozdravio, kao da smo znanci, spontano, kulturno, lagano... i napomenuo da će emisija *uskoro krenuti*, dodao mi je slušalice i napomenuo da mikrofona držim blizu usana. Ni riječi o onom zašto sam pozvan i o čemu ćemo pričati. Neočekivano!

Emisija i razgovor potekli su kao ravničarska rijeka, pored mene je sjedio sagovornik koji je emisiju imao pod kontrolom i osjećao sam se prijatno i u trenu opustio i tako ostao sat vremena koliko je emisija potrajala.

Poslije emisije ostali smo u studiju da popijemo po kafu i da se upoznamo. Ispričao je dio veoma zanimljivog života. Tokom razgovora učinilo mi se da sam ga veoma upoznao, kao da sam pročitao njegovu biografiju pisanu decenijama. Osjećao je da me je život iz njegove priče ponio, i nije krio da mu je to veoma drago, da ga je čak i dirnulo. A život tog mladog čovjeka je, još jednom da kažem, zaista neobičan. Pun je kontrasta, i to je ono što me je kao pisca posebno privuklo. Siniša je čovjek koji je čitav život proživio u muslimanskoj mahali, od majke muslimanke, bez oca, a u vrijeme dok smo razgovarali bio je predsjednik Srpsko prosvjetnog i kulturnog društva „Prosvjeta“ u Mostaru. Neobično! A nije neobično, ne bi mi bilo neobično da je bio i predsjednik muslimanskog „Preporoda“. Način na koji on shvata kulturni život u gradu Mostaru jednako pripada svima, ciljevima kulture, prosvjete, napretka i preporoda ljudi grada Mostara. Pričali smo na tu temu, kada sam čuo neobičnih i originalnih gledanja na svijet, onaj mostarski, ali ukomponovan u savremen i tradicionalan istovremeno. Prijatno sam se iznenadio koliko je taj čovjek nadrastao religijske i nacionalne ograničenosti koje su bile direktno na sceni njegovog dužeg dijela životnog okruženja, i koje su se otirale o njega. Dugo već nisam naišao na čovjeka sa tako snažnim obujmom nagodnosti svake vrste, prije svega oko one lokalne religijske i nacionalne yastranjenosti, o koje se još uvijek spotiče život većine građana. Osjetio sam da je i on moje stavove, o pitanjima doticana u razgovoru, prihvatao, pa smo se dogovorili da se koji put nađemo i onako *kafanski*, nastavimo razgovor.

Ne znam da li je intervju sa mnom bio Sinišin zadnji intervju u matičnoj kući RTV „Mostar“, ali znam da je uskoro uslijedila njegova tragedija koja je potresla sve ljude koji su ga ikad upoznali.

Po saznanju o tragediji prisjećao sam se svih detalja iz razgovora i njegovih razmišljanja o smislu života, u kojima je kao stožina stajala ljubav. On je ostao žedan ljubavi, zaključio sam. Nije mu nedostajalo majčine ljubavi, da to naglasim u početku, svakako nije, ali ga je neka druga očekivana i nedočekana ljubav, kao vodeničko kolo, mljela i na kraju samljela u prah nebeski.

Koju sedmicu kasnije, iz SKPD „Prosvjeta“, data mi je originalna rukopisna zaostavština pokojnog Siniše Jokića, koju sam sa pažnjom prelistao i vratio porukom da se radi o zbirci pjesama koje imaju kvalitet za jednu solidnu knjigu.

Da se radi o talentovanom pjesniku shvatio sam već po prvoj pjesmi koju sam pročitao *Srce na rukavu*

Sinoć sam ga vidjela u gradu
crni konac na mom šavu
neko je dirao košulju bijelu
skidao srce na rukavu.

Pjesma koja je slijedila je *Na putu ka jugu*, zaokupila me je već naslovom i asocijacijama na ukupnu pjesnikovu pojavu, kada sam pomislio da bi ovaj naslov ujedno mogao biti i naslov knjige, što sam i predložio izdavaču.

Na putu ka jugu
još sretnem Te nekad,
kud svi ponesu staru tugu
i traže neka prošla ljeta.

I pjesma *Ono malo neba* je na tragu prethodnih, i već iz ova dva retka iskusan čitalac je u stanju da prepozna piščevu opsesiju i način pjesničkog iskazivanja.

Gotovo je, bar da znaš pošteno
volio sam te, do smrti, do bola iskreno

Da svaki pjesnik alatima pjevanja piše autobiografiju, neki uspješno sakriveno a neki namjerno otvoreno, dobro je poznato, i pri analizi autorovog karaktera i života, naročito kad se radi o kratkom životu, još i tragičnom, kao što je ovdje slučaj, književni historičari se bukvalno hvataju za svaku pjesnikovu misao, riječ i poruku, i po tome objašnjavaju pjesnikove okolnosti i događaje. Siniša Jokić, kao što sam već rekao, živio je pod teretom nedovršene ljubavi, kako je ispjevao u pjesmi *Kada zauvijek odeš*:

Kad mi odeš... prevarit ću
još mi duša i ponosna,
nasred stola zaigrat ću
od bola bijesna, iz prkosa.

Kad pročitamo stihove iz pjesme *Poželi da*, gdje je velika ljubav tek u pozadini, oslonjena na zvijezde, dlan, mrak i gnijezda, koje ipak nema, nastaje mrak i umire dan, shvatamo dubinu ljubavnog mraka:

Poželi da budeš zvijezda
i da sletiš na moj dlan
obasjaš mrak našeg gnijezda
otkad te nema - umro je dan.

I u pjesmi *Zamjena* sumorne su riječi bez ljubavi: hladan, led i mraz su iskazi žudnje i potrage za ljubavi, koja uporno izmigoljava kao iz dlana svježe uhvaćena riba iz rijeke:

Hladan kao led i mraz
je l' to bio moj glas
pocijepan u riječ – žurim
brzo pored vas

Koliko ljubavne boli je morao prenijeti pjesnik da bi napisao stihove *Dobro te znam*:

na vratima napiši bol
adresa mi je to!

ili

samo da shvatiš
da život jeste
i mutna rijeka
i zeleno polje
i kad god ti
otvore vrata za nadu
obično silaziš dolje.

Čudne ideje se pletu pjesmom *Nije ti hladno*, a možda je njom čak i najavljena kasnija tragedija. U vodama kraških rijeka nikad nije stolovali samrtnički mir ni mrak, prije je to kaos i plavetnilo oslikanog neba, smrt može biti tek u najavi, kao osamljena trske na obali koju je moguće iskuljala vodena matica. Pogledajmo stihove:

Sve se zaplavilo i noć i dan
i svjetla lampi u mračnoj
trsci pored vode...

Pjesnik Ilija Šaula, kojem sam dao da pročita Sinišine pjesme, rekao mi je: *Kod Jokića prepoznajem i osjećam preizraženu elegiju pjevanja, nedoživljenu odu ljubavi*. I posebno naglasio: *Sudbina mu je zapisana u pjesmama*.

Nema sumnje, da je pjesnik poživio ovi stihovi bi bili podignuti za koji stepen prije pojave knjige, pa i ovako, možemo to ustvrditi, njegovi stihovi ljubavi su pjesnički dozrelo ispjevani. Pjesnik je realista, sažet u skladnoj formi i iskovan pjesničkom mudrošću, ali kao da mu je nedostajalo bazne ljubavi, kao da je ostao nedoživljen, a svim svojim bićem je želio i težio da svoju pjesmu proživi iskreno, upravo onako kako ju je i skladao. Pa

ipak, njegove pjesme govore da je mogao i planirao više dati, da će to i uraditi već u prvom vraćanju, jer se doživljavao kao privremeno zaveden u okove stvarnosti iz kojih je put ka slobodi, nažalost, ipak, ugledao u nepovratu hladne Neretve.

Siniša Jokić pjeva slobodnim stilom, pjeva i sa rimom, ali ona nije nametnuta, nategnuta, obavezujuća, prosto ona dođe ili ne dođe kao alatka da snažnije iskaže svoja osjećanja ili misli. Pjesma koja je najkompleksnija u ovom rukopisu svakako je *Danas je dobila cvijeće*. U njoj se susrećemo sa svim pjesnikovim alatima i osjećanjima, prije svega tugom i osudom neuzvraćene ljubavi, koju želi ispjevati svim svojim mogućnostima, kada i nesvjesno duboko ponire u pjesmu u prozi. To poniranje ne teče od početka, ono se nazire tek u prvoj trećini pjevanja i u nju preslikava tek u zadnjoj trećini. Ova pjesma u prozi u sebi ima i tragičnosti koliko je imala i pjesnikova ljubav koja ga je na kraju i progutala. Tragedija nedovršenog karaktera, a dovršen ne može biti bez doživljene ljubavi, sugeriše pjesnik, kada se žalosti, jer: *Sinoć ju je bacio o zid i počeo gušiti*, a kad se karakter oslobodio zle hudi i na tren postao čovjek, prosvjetlilo je i njegovo poneko jutro, u kojem se pjesnik *oradosti: danas joj je poslao cvijeće*. Nažalost, poslao je cvijeće na njen grob.

Rečeni pjesnik Ilija Šaula, nakon čitanja Sinišinog rukopisa, govorio je o pjesnikovoj darovitosti, i kaže:

Da je imao hrabrosti gledati u okovane zvijezde i diviti se njihovom sjaju zasigurno bi shvatio snagu i veličinu svog stiha. Za njega, tuga i žal bili su osuda.

Saglasan sa Ilijom i ja kažem da je velika šteta što Siniša nije nastavio da svoju ogromnu energiju pretače u umjetnost, zasigurno bi u Mostaru imali jioš jednog velikog pjesnika. Nažalost, ostavio nam je tajnu koju ćemo u knjizi *Na putu ka jugu* dugo i nepouzdan razotkrivati.

Naš pjesnik je posrće, stalno vuče neko breme, živi i životom oklijeva, pero mu je najčešće boje tinte i kao da samo hrli *Mračnoj strani ulice*:

sreću nećeš naći tu
na mračnoj strani ulice.

Jer Meni je danas:

Meni je danas tako svejedno
u klubu „Srca slomljena“

Pjesnik se miri u tuzi neprebolnoj koju pokušava da pjevanjem pomiri sa zbiljom, kad šalje *sumnjivu* poruku: *Sretno kroz život*:

Sretno kroz život
lijepa idi
natoči tuge na tuđoj česmi,
tiho da te niko ne vidi
ja sam već bio tamo gdje si.

Na kraju, naš pjesnik se godinama hrvao sa nekom teškom zbiljom koju je znao samo on, druge nije mučio njom, u borbi sa njom pisao je i iz sebe izvaljivao jad, a kad više nije mogao rekao je svoje konačno: *Oprosti idem*:

Pitaš zašto šutim i stojim
zašto život činim težim
k`o vojnike mi suze postroji
pa ih pitaj – zašto bježim?

Raspolučen između snova i zbilje pjesnik je još imao snage tek da se pozdravi sa gradom, sa zbiljom koja ga je decenijama zajahivala, kojom, ostalo je zamotano u oblanci neretvljanske tajne, kad je prevalio preko pera *Prokleti grad*:

Zaboravi na ljubav
kada me sretnoš bilo kad
ulica se ovdje zove tuga
ovo je za ljubav prokleti grad.

U rukopisu su ostale 30 pjesma bez autorskog naslova, uvjeren da bi ih autor imenovao, već u sljedećem koraku dorade, učinio sam to u ime njega, ostajući na njegovoj liniji imenovanja, kako slijedi: *Šteta što je, Prah srca, Za tvoju dušu, Poslije tebe, U tami tuđih noćiju, Zadnji osmijeh, Na tugu jedne mladosti, Sestra Neretva, Bojim se ponekad, Izgoren od ljubavi, Ja najbolje znam, Klečalo je samo zlo, sada ti šutiš, Samo da znaš, Crvene trešnje, Stranac, Nekuda ću poći, Ne znaš ti mene, Krijem ožiljke, Plavi pogled, Srce nije od kamena, Putujemo vasionom, I tiho poče padati snijeg, Ma sve će proći, Na dlanu ptica, Kćer Neretve, Odavno te ne poznajem, Senadu Efici, Živi sama i Kidaju latice.*

Charlotte, Janura 2009

Danilo Marić

247. BESJEDA

Danilo Marić, povodom dodjele *Povelje Akademije Ivo Andrić*

Dame i gospodo, dragi prijatelji, draga čeljadi porodice Francuske 7, sve vas srdačno pozdravljam, a umjetnicima okupljenim oko Akademije Ivo Andrić, najtoplije zahvaljujem na dodjeli povelje.

Nagrada je vezana za moja tri romana, Trilogiju raseljenika, koje je objavila Narodna knjiga: 2004, 2005 i 2006. godine, a koje opisuju život Srba u Americi, od prvih doseljavanja do danas.

Upoznao sam mnogo Srba u rasejanju, svih generacija i svih socijalnih struktura. Prve generacije su bile duhovno vezane za otadžbinu kao pupčanom vrpcom, teško su radili i malo zarađivali, živili su za dan povratka i nisu se uklapali u novu sredinu, a san o povratku tek je stoti dosanjao. Oni su poticali iz Hercegovine i Crne Gore, za razliku od sadašnjih useljenika, koji su uglavnom iz Srbije, i konkretnije, Beograđani, koji ne pokazuju naročito rodoljublje, ne planiraju povratak, obrazovani su, dobro zarađuju i uklapaju se u novu sredinu. Ostale generacije su, naravno, po svemu bili između ove dvije.

Naslušao sam se i nagledajo mnogo ljudskih drama i neostvarenih planova Srba u tuđini, koje sam preslikavao i preslikavam u svojim radovima. Pripremam građu za roman koji će obuhvatati sve generacije Srba u Americi, od oko 1750. godine do danas. Citiraću segment koji je vezan je za gradnju prve srpske crkve u Americi.

Jednoga dana sahranjeno je osamnaest srpskih mladića ispod 21 godine, tu, pored rudarskog okna u Džeksonu, tada na Divljem Zapadu. Sahranjene su velike njihove nade, i nade njihovih majki, sestara i djevojaka. Oko 400 srpskih muških glava zarobljenih u tuđini i divljini, bijedi i rudokopskoj mrklini, domišljali su kako da se oslobode i dokopaju svojih otadžbinskih, siromašnih ali toplih, brda, da bar skončaju kao svoji na svome, a ne kao ova njihova braća. Spasa im nije bilo, nisu mogli uštediti za troškove povratka.

Za potrebe ispovijedanja i oplakivanja svojih muka i presahlih nada, 1894. godine, dogovarali su kako da u Džeksonu sagrađe srpsku pravoslavnu crkvu. Pomoć su tražili od svuda, pa i od knjaza Nikole, za koga se među njima tvrdilo da ima zlata, i da će ih pomoći. I na njihovu veliku radost, dogodine, dar se do njih dokotrljao sa dalekog Cetinja.

Zakazano je narodno slavlje i nagovješteno javno otvaranje gospodarevog paketa-dara. I dok su zvuci, trojice guslara na smjenu, orošavali nostalgična mlada lica, pripravljan je čin — otpakivanja.

Čvorave rudarske šake su izvukle i podigle dva prispjela dara, u desnoj ruci peču platna a u lijevoj list hartije. Priskočila su najbliža dvojica, kao i svi ostali, uplakanih obraza, i razvili platno, i tada je na povjetarcu zalepršala prepoznatljiva zastava sa inicijalima Knjaza Nikole Prvog Petrovića. Divljim Zapadom prolomili su se jecaji i krikovi, suzama je prepušteno na volju.

*Tuga i emocije su se na tren podvukle pod muk, da bi se čuo i pisani dar,
Gospodarevo pismo koje je bilo kratko:
„Razvijte i visoko izvjesite ovaj barjak na vjetar da vijori, na crkvenom tornju.“*

Stotinu dvanaest godina iza ovoga događaja, kada se knjazov barjak slijepio sa zidom crkvene sale u Džeksonu, Srbima u Americi ne manjka dolara za povratak u otadžbinu, ali više ne razmišljaju o povratku, jer sa svih strana do njih dopiru molbe iz otadžbine da im pomognu da se i oni isele iz nje, pa kako bi se onda Srbi-Amerikanci useljavali u nju.

Raseljavanje Srba je probilo onaj kritičan zvučni zid, iza kojega nastupa galopirajuća asimilacija. U srpskom rasejanju sve se promijenilo, raseljenici više ne misle kako su mislili, ne planiraju kako su planirali, ne osjećaju kako su osjećali, nisu više ni Srbi kakve ih je majka zadojila, Srbi u rasejanju su pomalo izgubljeni, a sve ih je više koji razmišljaju na način, kako razmišlja Dragan Đurković, autentična ličnost, junak mog romana Palata iznad Bel Kanjona, citiram:

Vjerovao sam u porodicu, a ona me je uporno odbacivala i konačno odbacila. Ni ar djedovine nisu mi priuštili. Vjerovao sam u Kralja. On je iznevjerio sebe, svoje dijete, svoj narod i – mene. Vjerovao sam u svetosavsku srpsku pravoslavnu crkvu. I ona me je izdala, dijeleći se na moje oči, a ja znam da je Bog jedan. Vjerovao sam u četnike, a doživio sam da mi dva puta porade o glavi, oba puta podmećući mi komunizam od koga sam jedva utekao. Bio sam nepokolebljiv vojnik Otadžbine. Ona i danas srlja ispod crvenog barjaka i niže poraze. Izdala me i ona. Najistrajnija je bila moja vjera u 'slobodni zapadni svijet.' Nažalost, on se izopačio, fabrikuje laži koje su dovele do bombardovanja moje male domovine od strane osam stotina miliona najbogatijeg i najnaoružanijeg zapadnog svijeta. Podlo me je izdao taj voljeni 'slobodni zapadni svijet.'

Svi u koje sam vjerovao izdali su me i odbacili. Meni treba – novi početak.

Kad bi me Dubljani i pozvali, i kad bi mi nekim čudom dali ono što su mi oduzeli, ja se tamo više ne bih vratio, jer poslije svega tamo više ne bih mogao da se osjećam srećno.

Od mojih nada ostali su još sunce i zemlja. Sunce i nije niko mogao da mi zastre. A zemlju!? Desetinama godina tragao sam za parčedom svijeta u kojem ću se osjećati sigurnim, i našao sam ga u – mom Bel Kanjonu.

Bel Kanjon je moj bastion, nazvao sam ga – Moja nova otadžbina.”

Hvala vam na pažnji, a organizatorima, još jednom, hvala na povelji, koja mi znači mnogo.

*Beograd, 9. decembra 2006. godine,
u prostorijama UKS, Francuska 7*

Danilo Marić

248. **PROFESORIMA OTKAZ,
UČENICI DA PONA VLJAJU**

Todor Živaljević Velički, roman *Gor(s)ka rapsodija*

Odmah treba reći, autor ove knjige je jedan od šestorice profesora srpskog jezika iz Nikšića, koji su ustali protiv promjene imena jezika, od srpskog u maternji, i zbog toga izbačeni s posla (poznata afera). U vrijeme ovih događaja u Crnoj Gori su se zbivale velike društvene promjene koje su se, i danas, različito doživljavale i tumačile. U ovom osvrtu nećemo se baviti tim pitanjima, ali ćemo ih imati prisutne kao suštinsku i nezaobilaznu pozadinu predmeta romana.

Šta je tema i glavno pitanje romana Todora Živaljević Velički, pod neobičnim nazivom: *Gor(s)ka rapsodija*? Iz naslova se razumije da je riječ o gorkom (nemilosrdnom), gorskom (hajdučkom, surovom) društvenom rascjepu (raspodiji) na crnogorskoj političkoj sceni na razmeđu drugog i trećeg milenijuma. Već na početku knjige čitalac shvata da je radnja romana borba T. Ž. Veličkog, glavnog junaka romana, za opstojnost srpskog jezika, jezika koji je odvajkada jezik Crnogoraca. Autor je decidan u tumačenju svoga djela:

Ovo je roman o poniženju i progonu srpskog naroda, srpskog jezika i njegovog tradicionalnog pisma ćirilice, roman o sveukupnom posrtanju i raspadanju jednog društva, o suludom vremenu poremećenih moralnih načela, o pomućenoj svijesti pojedinaca, o duhovnoj bijedi intelektualaca, o poniženosti i strahu koji su ušli u gotovo sve pore naših sve besmislenijih života, o nesnalaženju običnih ljudi u svijetu palih vrijednosti...

Junak romana i autor svoju priču zapisuje četiri dana novembra 2004. godine, od trećeg do šestog, koje je proveo u bolnici, zbog operacije žučne kese. Pod dejstvom svih okolnosti, u kojima je bio tih dana, najčešće sanjiv, sanjao je ili se prisjećao mnogih događaja iz svoga života, odloženo ih raspravljao i donosio zaključke, potvrđivao ili osporavao vrijednosti svojih postupaka. Pri tom se stalno vraćao na ocjenu knjige koju je pisao i za koju je vjerovao da će imati snažan odjek u širem društvu. Nije krio: *Strah me od ove knjige, lavinu će izazvati.*

Ja sam roman doživio drugačije, kao klasični psihološki roman koji govori o staroj temi i dilemi. Do kojeg stepena čovjek mora, treba i može ustajati u odbranu istine. Koliko sebi pojedinac smije dozvoliti da postrada za ideju pravde. Po koju cijenu ustati protiv sile i vlasti, koja je u ravni diktature, koja se nemilosrdno obračunava sa neistomišljenicima. Glavni junak romana T. Ž. Velički je ustao u nepokolebljivu odbranu svoje ideje, da je srpski jezik i jezik Crnogoraca. I zbog toga je doživio velika poniženja, šikaniranja, izbacivanja s posla i prijatnje svih prljavih usta i pesnica, ali se nije pokolebao, nije popustio. A da li se i kolebao?

Da, kolebao se.

Kolebao se i to je tema romana. Iz njega je govorilo da se uhvatio u koštac sa prejakim i da će ostati krivih leđa, i da se mora korigovati: *Pomjeri se... potalauši... klimaj glavom ka ijedan... aplauziraj... ustani, kad aplauziraš, da te vide...* Kolebanje T.

Ž. Velički traje kratko, tek da uznemiri, da stalno razmišlja i ponavlja odluku: *Čovjeku nije svejedno, naravno, ako je čovjek, stoji li, ili kleči*. Smjenjivale su se odlučnost i kolebanje. Iz T. Ž. Velički, glavnog junaka romana, govorio je razum i upozoravao na moć moćnih, na opasnost koja se ne može zaobići, jer: *Njihova moć nije u njima, već u zloupotrebi društvene moći*. Glavni junak svakodnevno svjedoči urušavanju tradicionalnog gorštačkog morala, sklepanju kvazi istorije, kada moćni: *Mijenjaju sliku naše prošlosti, da ne budemo ono što smo bili, da budemo drugi koji sebe neće poznati*. Propadajući u društveni talog i bauljajući u blatu, u trenucima one nezaobilazne slabosti, poteknu i druge misli i dileme. Koliko je god začuđen surovošću vlastodržaca i više se čudio da mu je izostajala podrška prijatelja, stručnjaka, intelektualaca, moralista: U iskušenju je: *Razapeli su Hrista a da mene razapeti neće. Sve češće me opsjeda misao: sebi sam naudio, a spasio nikog nisam. Čovjek ne voli da pamti dobročinstva drugih, podsjećaju na sopstvenu nemoć*.

Crnogorsko društvo u tranziciji zapljusnuli su svi valovi neuređenosti, kao i sve zemlje iz okruženja, nezakonitosti, šverca, korumpiranosti, siromaštva i bahatosti, nerasvjetljenih ubistava, i naročito raslojavanja stanovništva na bogate i siromašne, u kojem su ovi prvi stekli ogromnu imovinu, među njima uglavnom vladajuća elita. Procjenjuje se da je predsjednik vlade stekao ogromno bogatstvo i stao u prvih nekoliko najbogatijih pojedinaca u Evropi. Roman se bavi i ovim pitanjem i kao sliku stanja ilustruje riječima sa grafita: *Mirno spavaj nanao, sve je opljačkano*.

T. Ž. Velički, glavni lik romana *Gor(s)ka rapsodija*, profesor srpskog jezika ustao je u odbranu napadnutog jezika, u početku nepokolebljiv, po svaku cijenu, i na kraju ta cijena je bila skupa, cijena gubitka posla, svakodnevni stresovi, strah od moćnika koji neuvijeno prijete: prisluškuju i uhode: *Što je manja zemlja to je veće prisluškivanje podanika*, na kraju, kao gubitnik konstatuje i dodaje: *Šta ćeš, dragi moj, ovo nije Evropa, ni literatura, već diktatura*. Zaista, u nonfikšenu romanu, T. Ž. Velički je definitivno postradao, drugačije i nije bilo moguće kad se u koštac uhvatio sa mnogo jačom silom od sebe, i sada mu ostaje da prebira po prošlosti i pita da li je trebao postupati kako je postupao, po svaku cijenu branio svoju ideju, koju nije ni odbranio i konstatuje: *sebi sam naudio, a spasio nikog nisam*.

U bolničkoj sobi, uognut aparatima koji život znače, pita se da li je baš morao ići do kraja iako su mu rekli da je: ... premijer Crne Gore zaprijetio: *Profesorima otkaz, učenici da ponavljaju...* Junaka nonfikšenu romana T. Ž. Veličkog opsjeda razoračenje u *široke narodne mase* koje ne ustaju na pobunu: *Nikako sebi da objasnim zašto narod toliko voli diktatore, odakle mu ta gotovo nevjerojatna potreba da bude ponižen i vrijeđan*.

Točak istorije je neumoljiv i kola se kreću po narodnoj: *Paok u kal paok iz kala*, i ne vraćaju se nazad, pa makar prolazila putevima prekrivenim velikim glibom, a oni koji ih ne slijede ostaju kao izgubljeni krajputaši, ili kolektarna šteta, kako se to kaže tuđim jezikom, ali i srpskim i crnogorskim. Roman završava kako je i bilo, i moralo biti, kako i biva u realnom životu, i u nonfikšenu romanima. Slabiji je izgubio. Junaku romana i piscu T. Ž. Veličkom ostaje da razmišlja nad svojom sudbinom i sudbinom srpskog jezika u Crnoj Gori, koji se, iako nedvojbeno gubitnik, ipak ne predaje, jer on je ostao čovjek, moralan lik romana, uz sve patnje ipak srećan uz misao: *Nije srećan onaj koji mnogo zna, no onaj koji čini ono što zna da je dobro*.

Danilo Marić

249. SELIM SE U SNOVE POETA

Ratka Damnjanović, poezija Jedrenjak

Riječ priređivača

Kad se susretnemo sa knjigom nepoznatog autora, a pred nama je knjiga prvjenac, naravno, knjigu zag-ledamo prije svega kao predmet, na njoj i u njoj tražimo podatke o autoru, iz kojih poneseo nepouzdan utisak i odluku o daljnjem zanimanju za knjigu. *Jed-renjak* je knjiga koja privuče čitaočevu znatiželju, najprije rješenjem knjige kao predmeta, a po tom, nekim posebnostima autorice. U pjesmama Ratke Damnjanović, natopljenim univerzalnim motivima i porukama, naslućuje se bogat i šarolik život koji je razasut na tri kontinenta. Pa ipak, rodni kraj, taj prelijepi zavičaj je, kao i kod većine autora – nikad do kraja ispjevana ljubav... Što je dalje od njega, sve je neispjevanija, i sve češće na umu i vrhu pera oslonjenom na papir, sa ispisanim *Odlazim*:

ODLAZIM

Bejah cvet u jednoj livadi
a nebo čisto pokrivač mi beše.
Nedavno prođoh pored nje
i nađoh samo
detelinu pokošenu
u kojoj počiva jedno vreme.

Autorica je u knjizi podjelila 58 pjesama u deset ciklusa: *Moja ulica, moje parče neba* (8 pjesama), *Vreme je* (5), *Mansarda* (10), *Srce za sva vremena* (9), *Ne možeš mi reći* (8), *Zvezdana prašina* (6), *U snovima poeta* (2), *Da mi nije tebe* (4), *Putovanje kroz vreme* (4) i *Andelima, hvala što vas ima* sa dvije pjesme.

Ova zbirka poezije je svojevrsni triptih, jer je istovremeno objavljena na tri jezika, srpskom, makedonskom i engleskom. Pod nazivima: *Jedrenjak*, *Korab* i *Sailboat*. Ovako je postupljeno posve opravdano.

Autorica je rođena u Makedoniji gdje je provela veći dio života, zatim je osam godina živjela u Srbiji, odakle je krenula u egzil, prvo u Južnoafričku Republiku i kasnije u SAD, Floridu, gdje i danas živi. Živeći u tri govorna područja, i na tri kontinenta, autorica živi i sa tri jezika. Iz onoga u što sam imao uvida zaključujem da se najbolje osjeća kad se izražava na makedonskom jeziku i kad može da se opusti i zapjeva: *Selim se u snove poeta*.

Okosnica njene poezije je ljubav, pa makar pjevala u Evropi, Africi ili Americi, na makedonskom, srpskom ili engleskom jeziku. Njena ljubav je meka kao da je tkana od teksaškog pamuka, topla, iskrena, nadana, njegovana, produhovljena i posve duševna. Nema lomova, iluzionih uzleta u nebeska plavetnila i skljojavanja od udara munja i gromova. Ljubav je tiha, svoja, nekako hrišćanski iskrena, koja se podrazumjeva sama po sebi; bez gromoslovnih uzleta i paova, ljubav koja uljepšava život i od koje ne zaboli glava:

LJUBAV

Ljubav je dinamika,
more osećanja,
nebo puno zvezda i
sunčevih zraka,
srebrnasti odsjaj meseca,
reka puna brzaka,
virova i vrtloga,
carstvo čula i umeća.
Zato nemoj uramiti ljubav
u ram uspomena.
Daj joj krila da bi bila
ovekovečena.

Pa i kad se u toj ljubavi naruši harmonija – a i to je prateći dio svake ljubavi – pjesnikinja ne pada duhom, ne daj bože u očaj, ona izlaz opet vidi samo u ljubavi, kojoj prilazi mijenjajući joj prilazne puteve:

DA MI NIJE MENE

Kad mi loše ide,
kad bujica krene,
kad u tebi nema mene
ni u meni tebe,
kad su svi protiv svega,
sve sene izobličene,
čak i ja krvi uzavrele
zagrcnem se i posrnem
pred putokazom
za zaljubljene...

Bežanje je samo varka,
izgovor za izgubljene.

Drago biće je drago na hrišćanski način, to je filozofija pjesnikinje, njenog načina života i načina pjevanja, shvatajući da je Hristos jedini, od svih ljudi ili bogova koji su se ikad pojavili na planeti, imao i božanskim darom isijavao humanizam, harmoniju, nadu i pravdu. U svakoj situaciji ljudskog života čovjek bi morao da se ugleda na život i djela Hrista, da primi Boga u sebe, i da se nadahnjuje i ophodi ljubavlju:

POKLONI SE

Kao Bogu što si predan
pokloni se i sam sebi,
jer Bog jeste u tebi,
budi dobar prema svima
i dobrotu primi k sebi,
pa voli i sebe u drugima.

Pjesnik ne bi bio dobar pjesnik kad se ne bi sučeljavao sa dilemama, kad ne bi pristizao i promišljao na raskrscima iskušenja:

PRAISKONSKI GREH

Pa kako onda
da pevam o raju
kad pakao čeka
na drugom kraju...

Na raskrnici je, jednom za svagda, pjesnik izabrao put u vječnost satkanu od ljubavi, u koju se upućuje pjevušeći:

VEČNOST

Večnost je
bezvremena,
al' hrabrosti treba
da joj se čovek preda.
Prigriliti sve što nudi,
a odreći se svega.

Životu na tri kontinenta sa stotinu i tri izazova, lutanja i neimanja, neizvjesnostima i posrtanjima, nepoznavanju jezika domaćega i surovih zanimanja, beskućništvima i skitničarenjima, sanjarenjima o materijalnoj stabilnosti i pravljenju karijere, sa odgovornošću koje nosi podizanje poroda, daleko od rodbine i kraja, a sve u vrijeme kad: *krv se talasa u damarima*, mlada Srpkinja, Makedonka i Amerikanka, pjesnikinja Ratka Damjanović, suprotstavlja svijet poezije:

POETSKA SNAGA

Čoveka prave
krv i mišići, kosti i koža,
mozak i nervi, razum i dela.

Dok pesnika čine
srce na dlanu,
sanjalačke oči i boemstvo,
noćne more,
pokoji refren,
par rima i strofa,
ljubavni jadi i izgnanstvo.

A ja sam vam eto i pesnik i čovek,
štaviše žena,
pa mi je sav teret sveta
na leđima,
pa mi je duša u grču
sva ozleđena,
jecati hoće, al' joj se ne da,
trzaj krene, pa se preda,
suze niz grlo, pa u nedra,
razum se od srca otima

i to mi je sudbina –
jer ja sam pesnikinja.

Knjiga Ratke Damnjanović *Jedrenjak* je njen prvjenac, ali pjesme su nastajale u dugom periodu – tri decenije, i logično je da nisu ni mogle biti do kraja nivelisane, ali možemo izvući opšti zaključak da se radi o talentovanoj pjesnikinji i da knjiga sadrži jedan dio vrlo uspjelih pjesama. Pjesnikinji je potrebna poticajna književna kritika, ona to zavrijeđuje, jer ona umije stvarati dobru poeziju.

Pred ovom pjesnikinjom je otvorena dilema, ne tako česta među piscima u matici, ali česta među raseljenicima, svih naciona – na kojem se jeziku izražavati. U slučaju naše pjesnikinje, čini mi se, to je engleski, njim se u dnevnom životu služi u preko devedeset posto situacija, jezik na kojem razmišlja. Ova konstatacija će iznenaditi, neke *prave patriote* čak i naljutiti, ali moj život i iskustvo u dalekoj zemlji, evo, već skoro dvije decenije, otvorile su nove vizije i prilaze ne samo umjetnosti već i ukupnom životu. U pjesmama Damnjanovićke osjeti se povremena jezička isprepletenost i ona se zbog toga mora opredjeliti i pisati na jeziku na kojem razmišlja. Sudeći po iskustvu drugih u Americi, pretpostavljam, ona razmišlja, uglavnom, ili na engleskom ili na makedonskom jeziku, jer je rođena i školovana u Makedoniji, a već dugo živi i školuje se u Americi. Razmišlja i na srpskom, Srpkinja je.

Charlotte, NC, USA 2010

Danilo Marić

250. **DA NISAM PAPA,
VEĆ BIH BIO U MEĐUGORJU**

Krešimir Šego, istraživanja, *Razgovori s vidiocima*, Međugorje 2010.

Knjiga Krešimira Šege, *Razgovori s vidiocima*, i bukvalno se sastoji od razgovora autora i šest vidioca. Piščeva kreativnost je u uobličavanju pitanja, i njihovom uređivanju, kroz koja, na posredan način, iznosi svoj stav o otvorenim pitanjima međugorskih ukazanja, koja nisu mala. Međutim, pisac je u projektovanju knjige stao na stanovište hroničara i potrudio se da ostane objektivan prikazivač situacije. On ništa ne nameće i ne sugerije, čitavo polje zbivanja ostavlja vidiocima i čitaocima i to je, po mom mišljenju, dobro odabrano ishodište za pisca, što shvatam kao kvalitet više ove knjige. Ljudi koji su fizički udaljeniji od mjesta ukazanja knjigu će čitati sa manje razumijevanja, što proizilazi iz piščeve odluke da ostane *neutralan* hroničar. Svjestan da to može ostaviti i neku prazninu, svoju moguću ulogu posrednika prepustio je uglednom savremeniku, mons. Eduardu Peričić, svešteniku, profesoru, čak i ispovjedniku Njegove Svetosti. Knjiga i započinje, kao uvodom, njegovim riječima: .

„Sve je započelo u večernjim satima 24 lipnja 1981. Četiri djevojčice i dva momka vidješe Prikazu s Djetetom u rukama.“ (Bili su to: Ivanka Ivanković, Mirjana Dragičević, Vicka Ivanković, Milka Pavlović, Ivan Dragičević i Ivan Ivanković.) Nastavlja opis događaja: „I najednom je bljesnulo svjetlo. Djeca su ugledala neopisivo lijepu prikazu – Gospu, ali bez djeteta na rukama.“ Monsinjur je, kako i očekujemo, zagovarač vjerovanja u ukazanje, često pohodi Međugorje i o ukazanju piše i govori. Citira i svetost: „Međugorje postaje novi centar svijeta, kako ga je okarakterizirao papa Ivan Pavao II.“ Međutim, ni on ne može da prenebregne mnogo svijeta koji osporava ukazanja i ukazuje na opreznost crkvenog krova: „Svojim konačnim pravorijekom Crkva još ne nastupa. Ukazanja još traju i dok je tako Crkva kao Majka i Učiteljica sve pomno prati. Ne žuri.“ Pa ipak, monsinjur je vrlo odlučan kad kaže: „U Međugorju je preko Gospe na djelu Bog.“

Fenomen ukazanja Gospe u Međugorju je događaj koji se ne može ignorisati. Veliko je djelo, Božije, kako ga shvataju i punim srcem doživljavaju vjerujući katolici, ali i ljudsko podmetanje, kako ga poimaju nevjerujući, ali i neki katolici pa čak i članovi crkvene hijerarhije. U svakom slučaju je pojava veoma vrijedna pažnje široke publike, između ostalih, i pisaca. O fenomenu Međugorja napisane su desetine hiljada zapisa, podrške i osporavanja, i po tome bi se bilo teško inspirisati za neki novi osvrt, kap vode u okeanu. Pa ipak, za ovaj osvrt sam motivisan iz više razloga. Knjigu je napisao pisac, dobar pjesnik, i moj prijatelj, koji živi u Međugorju, mjestu ukazanja Gospe, i svjedok svih neobičnih događaja koji su se tamo dogodili. A toga je bilo i biva. To potvrđuje realnost, milioni hodočasnika. Sa međugorskim fenomenom sam u dodiru od početka, a vidjelice sam vidio već prvih dana ukazanja, te daleke 1981. Vidio sam ih kada su, šestoro djece, u paničnom strahu, bježali od milicije i zaštitu našli u kutku mjesnog župskog ureda. Svjedočio sam izrastanju kraškog seoceta u grad, za koga sam negdje pročitao da danas ima ležaja koliko i država Crna Gora. Svjedočio sam nekim

ozdravljenjima. Ona su se dogodila. Da li ih je izlječila Gospa, ili ih je izlječila sama njihova vjera u izlječenje? Otvoreno je pitanje i neka na njega odgovore oni koji su zaduženi za to, ali i da to čine hladnih glava, odgovorno, smireno, u miru i bez pompe. Kada u svojoj novoj domovini, među Meksikancima, kažem da je moje porijeklo iz Bosne i Hercegovine, kao da im ništa nisam rekao, ali kad im kažem Međugorje, onda svi zaklimaju glavama i zaklikaju: „Međugorje, Međugorje... Nuestra Señora... Madre de Dios...“

O Gospinom ukazanju u Međugorju lokalno (hercegovačko) stanovništvo ima shvatanja krajnje nepomirljiva. Budući da je ono pod *punom jurisdikcijom* Katoličke crkve, i ogromna većina katolika je uzima kao Božji čin, pravoslavci i muslimani tu i tamo, a neki fenomen shvataju kao izmišljotinu konkretne grupe ljudi koji pojavu servisiraju iz pozadine. Nepomirljivost nije samo u lokalnim međureligijskim relacijama, ona je očita i među širim katoličkim svijetom, čak i u vrhu Crkve. Čak i na terenu katoličkog prostora Hercegovine, biskupije.

Riječ biskup dolazi od grčke riječi episkopos, koja znači nadglednik, ili vladar (vladika). Oficijelno, glavni vladar crkvenog života u biskupiji (eparhiji) je biskup (vladika, episkop), u predmetnom slučaju ukazanja u Međugorju, nadležan je mostarski biskup, danas Ratko Perić. Kažimo odmah da: „On i njegov prethodnik nisu uvjereni u vjerodostojnost Gospinog ukazanja u Međugorju.“ Govoreći praktičnim jezikom, zvanična Crkva ne priznaje međugorsko ukazanje. I iz ovoga proizilaze nesaglasja. Navedimo neka: Bečki nadbiskup, kardinal Kristof Šenborn je posjetio i održao misu u Međugorju, a nije se najavio nadležnom biskupu Periću i tim činom stao na stranu vjerujućih, na stranu ukazanja. Pročelnik Kongregacije za pitanje svetaca kardinal Saraiva Martins glasno ustaje protiv ukazanja. Zvanični Vatikan ima politiku neizjašnjavanja, ali je 2010. osnovao komisiju koja treba ispitati događaje u Međugorju, od nje se očekuje službeni sud, stav Crkve. Ovo je jedna od slika današnjih realnih stanja odnosa u vrhu Crkve. Na pitanje kako se treba ponašati vjernik koji ide u Međugorje kardinal Martins je odgovorio: „Ne smije biti uvjeren da su pojave autentične. Treba ići tamo moliti se, ali vjernik ne smije svojom prisutnošću priznati istinitost fenomena. To pitanje je isključivo crkveno.“ Na pitanje da li su dovoljna preobraćenja da bi se vjerovalo u ukazanja u Međugorju, odgovorio je: „Apsolutno ne. Preobraćenja, pa i ozdravljenja, nisu dovoljna za prihvaćanje teze o autentičnosti pojava. Samo zato što se netko preobrati ne znači da se tu ukazuje Gospa. Preobraćenja su moguća i u svakoj maloj kapelici.“ Ovaj ugledni kardinal pravi veliku razliku između Fatime i Međugorja. Troje vidioca iz Fatime, troje pastira, izabralo je skromniji život da bi živili u bogatstvu ljubavi, darom ukazanja, a šest vidioca iz Međugorja žive na bogatiji način. U Fatimi su vidioci izabrali šutnju, a u Međugorju rasprisanost.

Majka Isusa Hrista, Marija Djevice, Gospođa, Gospa, veliko je ime u hrišćanskom svijetu. Kod katolika posebno, pa je njihove sredine pohodila, po njihovim vjerovanjima ukazivala, sa porukama ljubavi i zaštitništva. Fenomen ukazanja se događao na različitim mjestima diljem svijeta, a najznačajnija su evropska. Među najpoznatijim mjestima ukazanja su Pariz, Francuska (1830. godine), La Salette, Francuska (1846.), Lourdes, Francuska (1858.), Knock, Irska (1879.), Fatima, Portugal (1917.), Beauraing, Belgija (1932.) i Banneux, Belgija (1933.). Bilo je i drugih, ali ovdje smo nabrojali samo one koje je Rimokatolička crkva priznala kao vjerodostojne Gospine objave.

Nekim povodom, obično u neka teška vremena, Majka Božija, Gospa Marija izabere nekog vjernika i objavi mu se likom i duhom, i saopšti neke tajne. U Međugorju je 24 juna 1981. odabrala šestoro djece, četiri djevojčice i dva dječaka, izmamila ih igrom na brdo i tamo im se ukazala. Ukazuje im se evo skoro tri decenije, razgovara s njima i povjerava im svoje tajne. Knjiga Krešimira Šege *Razgovori s vidiocima* je, ustvari, srž iz tih razgovora, svih njihovih izjava vezanih za Gospu, koje su bilo kad i bilo gdje izrečene. Rekli bismo da su te izjave u knjizi date u izvornom obliku. Na tome prećutno insistira pisac, i to je ono što knjigu čini vjerodostojnijom situacije.

Ono po čemu je ukazanje u Međugorju različito od svih prethodnih je u broju vidioca, brojnosti izjava vidioca, progonu vidioca od strane policije (milicije), dužini *komunikacije* Gospe sa vidiocima, tajnama koje je povjerila Gospa, načinu objavljivanja tajni, razgovoru vidioca koji putuju po čitavom svijetu, dvoje vidioca žive u Americi i Italiji... Posebno ćemo ovdje izdvojiti jednu tajnu, koju su primili vidioci ali im još nije dozvoljeno da je objelodane, a radi se o znaku koji će Gospa na Brdu ukazanja postaviti, znaku koje ne bi mogla napraviti ljudska ruka niti mu nauditi.

Pažljivo iščtavajući Šeginu knjigu izdvojio sam ponešto iz izjava svakog vidioca i prikazaću ih hronološki:

Ivanka Ivanković je imala ukazanje svaki dan od 24.06.1981. do 7. 05.1985. kada je dobila 10. tajnu, i od tada joj se ukazuje jednom godišnje, na godišnjicu. Njena specifičnost svjedočenja je da moli za obitelji. Meni je već dugo bila čudna činjenica da se prvo ukazanje dogodilo 24. juna a kao prvi dan ukazanja odabran je i proslavlja se 25. jun, sutri dan. Objašnjenje sam našao u ovoj knjizi, u izjavi Ivanke, koja kaže da su se djeca prvog dana ukazanja prestrašili i pobjegli. Valjda zbog toga: „Sama Gospa je rekla da objećnica bude 25 juna“, sutri dan, kad su svi vidioci bili na okupu. Za tajnu koja pobuđuje veliku znatiželju Ivanka Ivanković kaže: „Treća tajna je znak koji će Gospa ostaviti na Brdu ukazanja. Biće trajan, vidljiv i neuništiv.“ Ivanka je odgovorila i na pitanje razloga da su baš ova djeca vidioci: „Gospa je više puta puta kazala da je s nama zato što joj je to Bog dopustio i da će ostati sve dotle dok joj on dopušta.“

Mirjana Dragičević je jedno od dvoje vidioca koji nisu rođeni u Međugorju, rođena u Sarajevu 1965. Ona je svakodnevna ukazanja imala od početka do 25.12.1982, kada je primila desetu tajnu. Otada joj se Gospa ukazuje svakog 18.marta. Ova djevojčica je imala posebnu torturu od policijskog progona u Sarajevu, sa zahtjevom da opovrgne ukazanje. S naporom se oduprla: „... da potpišem kako je sve to u Međugorju izmislio fra Jozo Zovko... fra Jozu nisam ni poznavala.“ Branila se riječima: „Ako je nešto od Boga, niko to ne može zaustaviti.“ Na provokaciju da se Majka Božija obratila baš njoj citirala je Gospu: „Ona je rekla da je upravo ovdje našla vjeru, i to je sve što je ukazala u svezi mjesta ukazanja“, i dodala: „Gospa nam je rekla da nas je izabrala jer joj trebamo upravo takvi kakvi jesmo.“ Mirjana je izjavila i nešto što je otvorilo mnogo dublja pitanja: „Ona je rekla, *ono što sam počela u Fatimi završiću u Međugorju.*“ Kako se Gospa vidiocima stalno obraćala sa djeco, Mirjana je to tumačila riječima: „Kad Gospa kaže, *draga djeco*, ona misli na čitav svijet. Svi ljudi su njena draga djeca.“

Ukazanja su, nema sumnje, sadržajno promijenila način života ovih šestoro vidioca. Novi život je radost, ali je i žrtva, gledano očima prostih. Mirjana kaže: „Postim utorkom

na čast sv. Ante, čitam Bibliju i tako razgovaram s Bogom; volim razgovarati, pričati s Njime.“

Vidjelica Mirjana Dragičević je obišla velik svijet šireći glas o ukazanju. Dospjela je i do Rima. Primio je papa Ivan Pavle II. Veoma je intrigantna ova njena izjava: „Papa je rekao: *Da ja nisam papa, već bih bio u Međugorju.*“ Zanimljive su i ove njene riječi: „Nije me upitao riječi o tajnama, pitao me samo o Gospi, o njezinoj ljepoti, njezinoj ljubavi te kazao da molim hodočasnike da mole za njegove nakane i *da čuvamo Međugorje jer je ono nada za cijeli svijet.*“

I ona govori o tajni koja će se materijalizovati na brdu ukazanja: „Znam kad će biti znak, a on će biti Gospin dar svima nama. Vidjeće se da ga je nemoguće napraviti ljudskom rukom, da je od Boga. To je sve što smijem reći.“ I ona je potvrdila da će biti „na Brdu ukazanja“. Uz sve zanimljivosti na mene je ponajveći utisak ostavila ova njena izjava: „Za objavljivanje tajni koje sam ja dobila izabrala sam fra Petra Ljubičića. Deset dana prije otkriću mu što će se i gdje dogoditi, a mi ćemo onda sedam dana provesti u postu i molitvi. Nakon toga će, tri dana prije, fra Petar objaviti tajnu.“

I Jakov Čolo je rođen u Sarajevu, 1971. godine. Imao je svakodnevna ukazanja do 12.09.1998. Tada je primio desetu tajnu, i od tada ima ukazanje na svaki Božić, 25. 12.. Njegova specijalna karizma je molitva za bolesnike. O Gospinoj ljepoti malo govori jer: „Ljudski jezik je siromašan da sve to iskaže.“ Pitao je Gospu kako može biti tako lijepa i dobio odgovor: „Zato što volim. Da biste bili lijepi, morate voljeti.“ Jakov ne govori mnogo ali je nepokolebljiv u Gospinoj svemoći: „Mogu reći da sam odrastao sa Gospom, ona me je vodila za ruku kroz moj život... Gospa je uvijek sa mnom iako je ne vidim svojim očima, već očima svoga srca.“ Nevjerujućim u ukazanja kaže: „Ono što se događa u Međugorju Božji je plan i Bog će to nastaviti, ljudi ništa ne mogu učiniti.“ Jakov ukazanje doživljava uvijek istim intezitetom i istom slikom: „Gospu uvijek vidim kao jednu mladu djevojku. Na sebi ima sivu haljinu i bijeli veo; ima plave oči i crnu kosu i uvijek stoji na jednom mjestu.“ A čin ukazanja opisuje riječima: „Kad Gospa dolazi tri puta vidimo svjetlost i sve što se oko nas nalazi nestaje, a vidimo samo Gospu. Opisati samo ukazanje je vrlo teško, zapravo je nemoguće, jer mir i radost koji se osjećaju u vrijeme ukazanja neopisivi su, nemoguće ih je opisati ikakvim ljudskim riječima. To se može samo doživjeti.“ Molitva i vjerovanje je Jakovljevo smisao postojanja, jer: „Kad upoznamo Boga i ljubav Božju, spoznajemo da uistinu imamo sve.“ Ponavlja Gospine riječi: „Draga djeco, otvorite mi svoja srca, ostalo ću sam učiniti.“

I Jakov Čolo je primio sve tajne: „Meni je Gospa povjerila deset taji, a način na koji ću ih objaviti još ne znam. Gospa mi o tome nije ništa rekla.“ I sljedeća Jakovljeva izjava govori o karakteru ovog vidioca. „Svoje tajne nemam zapisane, pamtim ih.“ Jakov odaje utisak smirenog čovjeka, koji je to postao slijedeći riječi Neba, Marije Djevice: „Draga djeco, molite srcem, osjetite radost, osjetite mir, osjetite mir molitve. Svoju molitvu pretvorite u radost, jer ne možete moliti ako mislite da morate moliti.“ Naravno, i njemu je povjerena tajna znaka: „... znadem kad će biti znak i znadem kakav je znak, vidio sam ga.“

Ono što posebno privlači u izjavama Jakova Čole je opis njegovog putovanja sa Gospom u raj, pakao i čistilište: „Naše putovanje je trajalo kratko, i prvo što nam je Gospa pokazala bio je jedan beskonačni prostor u kojemu je bilo prelijepo svjetlo, svjetlo koje na zemlji nikad nisam vidio ni doživio. Mogao bih ga nazvati jedno toplo svjetlo.“

Tom prilikom je putnicima Gospa naložila: „Molite za ljude u čistilištu, oni su potrebni vaših molitava.“ Nakon što su obišli raj i čistilište, pristigli su i do ruba pakla: „I na kraju Gospa nam je pokazala i treći prostor o kojemu nikad nisam pričao niti želim o tome pričati. To je bilo nešto strašno.“

Marija Pavlović je rođena 1965., svakodnevna ukazanja ima od drugog dana ukazanja. Od 1.03.1984. svakog četvrtka po njoj je Gospa slala poruku za župu Međugorje, a od februara 1987. svakog 25. u mjesecu. Primila je devet tajni i očekuje desetu. Živi u Italiji.

Na vidiocima su velike obaveze i odgovornosti koje nije svaki put lako ispoštovati. Kako ih nosi Marija Pavlović vidi se iz ove njene izjave u kojoj je taj napor i odgovornost: „... veliku radost, ali i u isto vrijeme i velika poniznost da možeš biti u Gospinoj službi.“ Sama činjenica da je dobila tu ulogu doživljava kao najveći dar Neba, pa kaže: „... i danas je prisutno u meni misleći kako nisam dostojna, nisam zaslužila ovaj veliki dar, ovu milost koju mi je Gospa dala.“ I zbog toga svima poručuje: „Svaki od nas mora shvatiti i prihvatiti ideju da je ljubav Gospin poticaj.“ Da pravilno prihvate riječi: „Ja sam vaša majka, ja vas ljubim.“ A na pitanje šta joj Gospa govori, kaže: „Gospa nam često govori kako je mir plod praštanja, molitve srcem.“ Marija živi u Italiji ali su njene misli u Međugorju o kojem govori s ushićenjem: „Uistinu su veliki plodovi Međugorja. Rodio se velik broj molitvenih pokreta i zajednica, ljudi su doživjeli obraćanja, promjene u obitelji.“

U sljedećoj izjavi ove vidjelice naslutila se mala nedoumica: „Gospa nas je nakon izvjesnog vremena pozvala da svaki dan molimo tri sata.“ Kaže da su se vidioci iznenadili ovom Gospinom zahtjevu, a kad su se požalili dobili su objašnjenje koje ih je smirilo: „Kad u vašu obitelj dođe drag prijatelj vi ne gledate koliko ostaje, koliko vremena provedete s njim. Neka Isus postane vaš najbolji prijatelj.“

Vidioc Ivan Dragičević se rodio 1965. Ukazanja ima od 24.06.1981, ima ih i danas. Dio vremena živi u Bostonu. Primio je devet tajni. Njegova molitvena nakana je molitva za mlade. Suština njegovih izjava vezanih za ukazanja svodi se na ovu izjavu: „Početak ukazanja je uistinu promijenio moj život. ... Nisam znao za ukazanja u Luvru i za Fatimu, niti za bilo koja druga mjesta Gospinih ukazanja.“ Sa ushićenjem priča o činu Gospine pojave: „Prvi znak njezina dolaska jest svjetlost, ne svjetlost koju mi vidimo na zemlji. Iza te svjetlosti dolazi Gospa i ja tada ne vidim ništa oko sebe, samo vidim Gospu. Ne osjećam ni prostor ni vrijeme.“ Ponese ga svaka riječ Majke Božje, ponavlja ih: „Ja sam Blažena Djevica Marija, Kraljica mira, dolazim, draga djeco, jer me šalje moj sin da vam pomognem.“ Ivan govori i hodočasnicima sa kojima je proveo mnoge sate: „Mnogi dolaze na te susrete, a dolaze iz umornih obitelji, razorenih brakova, problema sa djecom, bolesti...“

I ovaj vidioc potvrđuje tajnu znaka: „Ja znam, vidio sam ga i bit će na Brdu ukazanja.“ Zanimljiva je Ivanova ocjena smisla njegove molitve: „Sedma tajna, koja nije bila dobra za svijet, ublažena je našim molitvama“, i dodaje informaciju: „Marija, Vicka i ja još uvijek imamo svakodnevna ukazanja i mi imamo po devet tajni, a Ivanka, Mirjana i Jakov po deset.“

Vicka Ivanković je rođena 1964. Svakodnevna Gospina ukazanja ima od 24.06.1981. Primila je devet tajni. Njena molitvena nakana jeste za bolesnike. Široke su i njene riječi o čudesnosti Majke Božje: „To je nešto posebno, poseban mir, zadovoljstvo, radost koja se može doživjeti samo sa Gospom.“ A od kud toliko radosti, pita se i odgovara: „Možda to što imaš osjećaj da više nisi na zemlji, kao da lebdiš u zraku.“ Za razliku od vizuelnog bljeska njene poruke su posve razgovjetne: „Gospine glavne poruke su da čovjek prihvati molitvu, obraćenje, post, pokoru i mir.“ Majku Božiju smo navikli vidjeti sa djetetom u naručju, zbog toga je izazovan Vickin opis drugačijeg Gospinog *izdanja*.

„Jednom je, na Veliki petak, došla sa velikim Isusom. Bio je sav u ranama, u poderanoj odjeći i s trnovom krunom na glavi. Gospa je rekla: *Došla sam da vidite koliko je Isus trpio za sve nas.*“ Drugom prilikom je ova vidjelica ispričala ovako: „Obučena je u sivu haljinu, bijeli veo, ima krunu od zvijezda, plave oči, crnu kosu, rumene jagodice. Lebdi u zraku, na sivom oblaku, i ne staje na zemlju... Za Uskrs, Božić i Gospin rođendan dolazi u zlatnoj haljini. Za Božić dođe sa malim Isusom novorođenčetom u naručju. Samo jedanput, prije nekoliko godina, za Veliki petak, Gospa je došla sa velikim Isusom...“

Vicka Ivanković kaže da joj je Gospa povjerila mnogo toga i kaže: „Gospa mi je ispričala svoj cijeli životopis, od rođenja do uznesenja... Gospin životopis je ispisan u tri bilježnice u koje sam zapisala ono što mi je Gospa govorila.“ Nema sumnje da će ovaj životopis pobuditi pažnju po objavljivanju. Naravno, i njoj je rekla da će ostaviti znak na Brdu: „To je treća od ovih tajni koje nam je Gospa dala. Ostaviće znak na mjestu ukazanja koji će biti trajan, vidljiv i neuništiv.... Jednom sam ga vidjela.“ I Vicku je Gospa vodila na ono jedinstveno putovanje, za obične smrtnike jednosmjerno. Kao i Jakov i ona ga je opisala: „Jakov i ja imali smo jedan poseban dar, Gospa nas je povela i pokazala raj, pakao i čistilište.... Čistilište je takođe jedan veliki prostor, ali se ljudi ne vide. Jedino se vidi tama, siva kao pepeo, a osjeća se kako osobe trzaju, udaraju, lupaju. Oni su potrebni naših molitava da se izbave iz čistilišta.“

Vicka ne škrtari izjavama i ne obuzdava riječi kad govori o fenomenu Međugorja, kaže: „Za ljude koji dolaze Međugorje je sveta zemlja.“ Za nevjerujuće šalje neuvijenu poruku: „Onaj tko gleda s podsmjehom na poruke i ukazanja, taj ismijava sebe, a ne nas. I njima je vrijeme i prilika za obraćenje.“ Vicka Ivanković se izjašnjava i šire o ukazanjima Marije Djevice, pravi poređenja i zaključuje: „Međugorje je veliko po Gospinoj poruci i zato što je Gospa još tu, zato što je njena nazočnost i danas svakodnevna. Lurd, Fatima i druga mjesta jesu hodočasnička mjesta, divno je u njima, ali je drugačiji osjećaj kad je Gospa *živa*, a drugačiji kad je bila. Međugorje je veliko jer ljudi osjećaju da je Nebo još na zemlji, što je Gospa svaki dan nazočna.“

Sljedeća Vickina izjava bi mogla pobuditi ponajveću pozornost: „Gospa takođe ističe da molimo za sv. Oca papu, biskupe, svećenike, za cijelu našu Crkvu jer potrebni su naših molitava.“

Da pišem ovaj osvrt inspiraisala su me i dva snažna sjećanja. Jedno iz najranije mladosti, vremena prvih razreda osnovne škole, događaja koji se zbio par decenija prije međugorskog ukazanja. Sa mnom je u Blagaj u školu išla jedna djevojčica iz sela Vranjevići. Mislim da se prezivala Puljić. Jednog dana je zanijemila. Sjatali smo se oko nje, prisjećam se, zapitkivali je i sažaljavali. Bila je bez pokreta, riječi i pokreta, nijemo je sjedila i gledala u daljine. Bili smo radoznali i pomalo zaplašeni nejasnošću situacije. Do

nekoliko dana prestala je sa pohađanjem škole. „Jednom djetetu u Vranjevićima ukazala se Majka Božija...“ potekla je priča i munjevito rasplinula selima. Ubrzo se uključila stroga vlast i prijetila na sve strane. Zabranila da se *šire laži unutrašnjeg neprijatelja*. Vijest se širila potajno, s uha na uho, pri tom dodavala čudesa koja je Gospa pokazala i predskazala, narodna mašta se rasplamsala i ljudi su na sve strane pričali i potvrđivali mnoštvo događaja, prije svega izlječenja. Prisjećam se mnogih priča vremena koje su me veoma zaokupljale. Posebno su me doimale priče o vidjelici, tada sam prvi put i čuo tu riječ. Ona je dodirrom po glavi izliječila na desetine uzetih, tvrdilo se. Prisjetimo se, bilo je to vrijeme neposredno iza Drugog svjetskog rata. Vrijeme nepismenosti i ograničene informisanosti (nije bilo struje, radia, televizije...), a i vrijeme užasne komunističke represije. Ove okolnosti su imale za posljedicu masovno narodnog vjerovanje u vranjevički fenomen, ali i odlučnost vlasti da ga satre. Potrajalo je pola godine. Djevojčica je progovorila, vratila se u školu, a nadležni blagajski župnik fra Honorije Čilić uhapšen i osuđen na tri godine zatvora.. Milicija je nadzirala Vranjeviće, sve dok je fenomen pao u zaborav.

Drugi događaj se zbio do nekoliko dana po međugorskom ukazanju 1981. godine Bio sam u grupi rukovodilaca *Eala* (kasnije *Aluminij*) u Mostaru kada smo obilazili proizvodne pogone i u Livnici zatekli grupu od pet-šest radnika koji su se sašaptavali. To sašaptavanje me se dojmilo, podsjetilo na *narodna sašaptavanja*, kada je svuda bilo komunističko uvo i pogana usta, kada je i nastala ona narodna *Ozna sve dozna*. Grupa se panično raspršila po našem ulasku u Livnicu. Povučem znatiželjom, neopaženo sam se izdvojio iz grupe, zaobišao halu, ušao sa suprotne strane i uputio se u alatnicu u koju je utrčao jedan osamnaestogodišnjak iz grupe, kojega sam i ranije negdje uočio pitajući se kako dijete može raditi u hali zagađenoj livačkim gasovima. Bio je sam u prostoriji i veoma se zatekao mojim pojavom. Pojavom rukovodioca. Pozdravio sam ga i uspio uvući u razgovor. Osvrćući se na sve strane ispričao mi je: *Ukazala se Gospa u Međugorju... Dolazi i razgovara sa djecom... Svakog dana pred večer... Djecu razgoni milicija i hapsi neke odrasle. Progoni fratre...* Posebno je bila slikovita njegova priča o vidiocima. Pričao je o djevojci, koju je on gledao u vrijeme ukazanja. Opisivao je kao anđela koji lebdi razdragan od sreće. Haljina, koja se vukla po zemlji, po lokvama i blatu, nije se prljala, ni jedne mrlje...

Istog dana sam se odvezao u Međugorje i suočio sa mučnom stvarnošću. Seljaci su diskretno stajali pored kuća, milicija je kružila i stražarila da djeca, vidioci, ne pristupe mjestu ukazanja, a djeca su se okupila, nasrtala i na kraju utekla i sklonila se u župski ured. Osuda milicijskog ponašanja odaslana je sa svakog seoskog lica koje sam vidio.

Što uvjereni u ukazanje, što u inat strogoj vlasti, seljaci su se okupljali ispod brda ukazanja, a kasnije će doći i drugi vjernici, iz susjednih sela, okruga, država i kontinenta.

Knjiga Krešimira Šege *Razgovori s vidiocima* je zapis hroničara o jednom fenomenu koji je stekao planetarno ime, ali koji je pun kontraverzi, snažnih podupiranja i osporavanja, i knjigu treba pročitati i obogatiti se još jednom, originalnom, pristupu svijetu koji nas stvara i okružuje. Napomenimo da je knjiga istovremeno objavljena na; hrvatskom, italijanskom, slovačkom, engleskom, njemačkom i mađarskom jeziku, i

konstatujemo da je već i to osobenost, vrijednost, jer koja je to knjiga kod nas, još u prvom izdanju, istovremeno objavljena na šest jezika.

I na kraju, da li se Gospa u Međugorju ukazuje ili ne ukazuje, ni ova knjiga neće dati konačan sud, i nije joj to početna zadaća. Knjiga je namijenjena vjerujućim i svima otvorenoga srca. A njih nije malo, oko 40 milona hodočasnika je do sada posjetilo Međugorje što je broj koji se mora respektovati, i više činjenica da je u godini izdanja ove knjige, 2010. u Međugorju primilo pričest milion i pet stotina sedamdeset hiljada hodočasnika.

Charlotte
O Božiću 2010

Danilo Marić

251. NEJAKA I RANJIVA

Branka Zeng, *Miholjsko leto*

Ima dana kada Branka Zeng prosto mora da pje-vuši i zapisuje poeziju. Pjesme piše brzo, u dahu, i onda ih kasnije teše sporo. Nema vremena ni da ih imenuje, ili im svjesno skrajnjuje imena, ne zato što nisu važna, veća zato što su sve pjesme u ovoj knjizi *imenjakinje*. Imena su im ljubav, i čemu da ih ponavlja. I zbog toga je pred nama 50 bezimernih pjesama, ako im imena ne smatramo brojeve, a svaka ima svoj broj, od 1. do 50.

Branka Zeng, ovom svojom drugom knjigom poezije, zapravo, priziva ljudsku toplinu, ljubav koja nepovratno izmiče kako izmiču i godine života: *Moja želja i reka / Otiče ka ušću*. Istina je, i ljudski je, da se čovjek povremeno osvrće na minule godine života i posmatra ih kao pješak pri kraju nesavladivog puta, kada shvata svu svoju nemoć pred prirodom koja piše svačije sudbine, pa i pjesnikinje: *Nejaka i ranjiva / U svojoj nemoći*. Sjećanja su jedini svjedoci života, što snažnija to smisleniji život. A pjesnici su uvijek pod životom podrazumijevali ljubav i zaljubljenost. I iskazivali ga pjesmom. Ljubav, ljepota i pjesma su njihov smisao života, njihova besmrtnost s kojom se na usnama spremaju i kad polaze na dalek put: *Napokon... / Postojimo... / Kao list nošeni vetrom / Živimo jednim telom*.

Zbirka pjesama Branke Zeng *Miholjsko leto* je poema o ljubavi. Ko su ljubavnici, ko je zaljubljen i u koga, nameće se to pitanje, a odgovor se ne dobija po čitanju tek nekoliko pjesama. Treba ga pronaći. Treba pročitati čitavu poemu. S pažnjom. Odgovor je duboko u pozadini, u univerzalnoj ljubavi, u želji, u ljepoti, u ideji, u protoku svega što je uokruživalo pjesnikinju koja: *Sivilom je bojila život / Bez snova i smeha*. Dugo joj je trebalo da shvati svu ovozemaljsku prolaznost, malenkost i kratkoću ljudskog života, koji je nepostojan koliko i: *Na obali reke u pesku / Ispisana sudbina*. A sudbinu ispisuju svako svoju i materijalizuje kroz svoje tragove, koji se kao i sve u prirodi, s jeseni, sabiru u dozrele ili nedozrele plodove svačijeg života, jer samo: *Semenke čuvaju / Poruku koju čitamo*.

Autorica je za ilustracije ove poezije pripremila više crteža i slika koje je sama uradila, ona je i slikarka, priređivač joj je predložio da odustane od nekih, saglasan sa jednim od recenzenata koji se bojavao da bi toliko ilustracija moglo zasjeniti pjesme. I drugi razlog, važniji, knjiga je dizajnirana u crnobijeloj tehnici, tako da bi, inače lijepe slike u boji, presudno izgubile na kvalitetu.

Branka Zeng je penzioner i bilo bi neskromno reći da od nje očekujemo mnogo novih knjiga, ali ćemo reći da je svježeg duha i pri inspiraciji koja joj neće dati mira, moraće *pjevati*, pa makar i s kraja životnog puta, koji najavljuje stihovima: *Nevidljiva nečujna / Pjesma odzvanja bilom / Pre nestanka živimo svoje / Poslednje Miholjsko leto*.

Charlotte, 12/12/10

Danilo Marić

252. **IPAK SU POGREŠIVI**

Ilija Dajković, istraživanje, *Nepogrešivi*, Beograd 2007

Neko vrijeme prije pojave ove knjige, u predahu pripreme svojih rukopisa za štampu, imao sam priliku da vidim i ovaj rukopis, koji je bio u završnoj fazi. Autor mi je rekao da je riječ o rimskim papama i dodao da će knjiga nositi naslov *Nepogrešivi*. Ta riječ mi je zazvučila neobično. Prva asocijacija bio je jedan roman *Papisa Ivana* (Papa Jovana) od Donna Woolfolk Cross, koji sam nekad davno pročitao u dahu. Da je žena postala papa mislio sam da je to bilo moguće samo u romanu. A bilo je i u zbilji. Prisjetivši se lika ove – žene pape, potražio sam je u rukopisu profesora Dajkovića. Naišao sam na ovaj tekst:

„U kakvoj se degradaciji i konfuziji nalazila Crkva u ovom vremenu, dokaz je da papu Lava IV (847-855) nije, po očekivanju, nasledio Venedikt III već Jovan Anglikus, koji je papstovao dve godine, sedam meseci i četiri dana. On je, ustvari, bio žena, rodom iz Mainca. Ona je bila studenkinja u Atini, a posle se nastanila u Rim, gde je održavala mnoga javna predavanja. Narod se divio njenoj učenosti, skromnosti i duhovnosti. Posle smrti pape Lava IV, ona je jednoglasno izabrana za papu. Njen tajni identitet žene, otkriven je kada je morala da napusti procesiju od Crkve Sv. Petra do Laterana radi – porođaja.“ Fascinantno.

Knjiga *Nepogrešivi* je organizovana u devet glava, ali se materija isprepliće i ponavlja. U njoj dominiraju teme; razvoj hrišćanstva, borba rimske eparhije za prevlast u Rimu i čitavom svijetu, raskol sa istočnim dijelom hrišćanske crkve i uzurpiranje prava rimskog episkopa kao da je Hristos na zemlji kroz Sv. Petra, i tim činom *nepogrešiv*. Posebno mjesto u ovoj knjizi dato je upravo ovoj suprotnosti, odnosno skandaloznim papskim pogrešivostima.

Zapažen dio knjige bavi se razvojem hrišćanstva, od prvih dana, još dok je Hrist pravio prve korake po krajnje trnovitom putu ograđenom judizmom. Prisjetimo se da u to vrijeme ni judizam nije bio jedinstven. U Palestini su postojale sekte, među kojima i najjače; sadukeji, fariseji i eseni, sa kojima je Hristos imao nepravilika.

U prvim vijekovima pred crkvenu organizaciju iskrsavali su mnogi problemi, od dnevno praktičnih do filozofskih. Razvijale su se razne teorije i podjele, od onih da li je Hristos samo božanski ili je i čovjekoliki. Dugo je trebalo da se ozakoni osnovno hrišćansko shvatanje da se i na zemlji izvršava Očeva volja kao i na nebu. Prvi vasiljinski sabor, kojeg je sazvao car Konstantin, donio je odluku po kojoj je Božanstvo Isusa Hrista u svemu ravno Bogu Ocu. Ovo je velika odluka gledano kroz istoriju hrišćanstva. Međutim, savremeni čovjek je ovim saborom došao do informacije pred kojom mu staje dah iz posve drugih razloga. Zaista zazvuči fascinantno da je tom saboru prisustvovala armija od 318 episkopa. Kako su doputovali, gdje su odsjeli, gdje su zasjedali, ko ih je hranio, na kojem jeziku su se sporazumijevali, ko ih je obezbjeđivao...? Mnogo je pitanja na koja je teško odgovoriti. Tim prije što je hrišćanstvo tada sa svih strana bilo okruženo protivnicima.

Profesor Dajković dotiče i druge teme ranog hrišćanstva, pa i celibat, za kojeg kaže da nema ništa dodirno sa Hristom, jer su Hristovi prvi sljedbenici bili oženjeni ljudi sa djecom. Pa ipak je: „Papa Venedikt VIII (1012-1024) ozakonio zabranu ženidbe

sveštenika, koja je objašnjena kao način zaustavljanja klerikalnog nemorala, dok je ustvari, to bilo rješenje da Crkva ne gubi sveštenu imanja, koja bi nasljeđivala deca.“

Dok je hrišćanstvo bilo slabo među episkopima nije bilo nesloge i razlika. Kad je snažilo najmoćniji su uzimali imena mitropolita i ponašali se nadležno svima u provinciji. U četvrtom vijeku ustanovljena je titula patrijarha, nadležnog episkopima u državicama ili velikim gradovima. Titula patrijarha je konkretno dodjeljena episkopima: Rima, Jerusalima, Carigrada, Antiohija i Aleksandrije. Tako je u četvrtim vijeku zaokružena hijerarhija hrišćanske crkve; patrijarh, mitropolit, episkop i sveštenik.

Prvi sukob oko nadležstva datira još iz 254. godine kada se episkop rimski, papa Stefan I, počeo ponašati kao jedini Hristov nasljednik, kao *Hristos na zemlji*, i kada je počeo na odgovornost pozivati neposlušne episkope. Žestoko mu se usprotivio episkop Kaprijano iz Sjeverne Afrike. Tim povodom je sazvan Sabor 12 maja 254. na kome su učestvovali 85 episkopa i koji su jednoglasno osudili papino ponašanje i proklamovali: „Jedan Gospod, jedna vjera i jedno krštenje“

Međutim, rimski episkopi su bili neumoljivi u svojoj samovolji i priči o Hristovoj produženoj ruci kroz Sv. Petra. Profesor Dajković ovo pravo opovrgava: „Ideja zasnovana na nasljedstvu Sv. Petra, lažna je i prevrtljiva.“ Dodaje: „Ako bi uopšte mogli govoriti o nekom preimućtvu episkopa onda bi prvi episkop bio Sv. Jakov, kao jerusalimski episkop.“ Svakako bi prije Sv. Petra bio i Sv. Pavle, ako bi slijedili Bibliju: „Kad Pavle položi ruku na njih, siđe Duh sveti na njih, i govorahu jezike i proricaahu.“ Na upornu uzurpaciju tih prava profesor Dajković uzvraća: „Episkop je ovlašten da disciplinuje podčinjeno sveštenstvo i vernike, ali ne i da uzurpira Božansko pravo. Tri su glavna greha; idolopoklonstvo, nemoralan život i krvoproliće. Prema Sv. Ocima, jedan episkop ne može upravljati Crkvom i ostalim episkopima.“ A to na šta se pape pozivaju Dajković osporava rječima: „Prvi vaseljinski Sabor dao je samo počasno mjesto rimskom episkopu, kao počast staroj rimskoj prestolnici. Isti kanon dao je počast i episkopima Aleksandrije i Antiohije, kao začetnicima hrišćanske misije.“ Pa ipak, rimski episkopi su kroz čitavu istoriju želili da budu duhovni i svjetovni vladari i zbog toga imali mnoge sukobe, u kojima su gubili i živote. „Papa i sada nosi titulu vrhovnog Pontifeksa, koja je upotrebljavana da označi carski autoritet, kao glava građanske religije za vreme mnogobožackog Rima.“

Profesor Dajković analitički prilazi viševjekovnom razmimoilaženju i podjeli istočnog i zapadnog dijela hrišćanske crkve. Ovome je uveliko na ruku išlo prebacivanje carske prestonice iz Rima u Konstantinopolj: „Rimski episkop je imao preimućtvu na Zapadu, činjenicom, da je prestonica prenesena iz Rima u Konstantinopolj, pa je bivalo sve rjeđe da jedan car ima efektivno suverenstvo i na Zapadu.“ Koliko su rimski episkopi, pape, snažnije zauzimali takve separatne pozicije: „Papsko preimućtvu je smatrano od istočnih patrijarha, kao drska bezobzirnost, i od mnogih zapadnih episkopa kao nehrišćansko stremljenje.“

U istoriji hrišćanstva, posebno Rimske crkve, postoji dokument iz četvrtog vijeka koji je postao temeljno izvedeno pravo i ponašanje papa. Riječ je o *Konstantinovo darovnici*, pismu u kome je rimski car Konstantin 315. godine poklonio pravo rimskom episkopu, papi Silvestru (314-315), pravo na duhovnu i svjetovnu vlast nad svim zapadnoevropskim zemljama, sa središtem Rima i Italije. Profesor Ilija Dajković je istražujući uzrok i posljedice ove darovnice došao do niza dokumenata i vrlo uvjerljivo pokazao da je *Konstantinova darovnica* falsifikat i da je sve iza toga papska laž. Prvi koji je otkrio da je

riječ o falsifikatu bio je poznati rimski humanista i papin sekretar Lorenzo Vale (*Lorenzo Valla*), koji je 1440. ovu laž i objelodanio. Pa ipak, kako kaže profesor Dajković: „Ovim falsifikatom rimski episkop je *postao* monarh, a njegova crkva monarhija. Pođe li se tim putem hrišćanske vrline dovedene su u pitanje, jer pape moraju uzeti u obzir i diplomatske delatnosti, razne obaveze, političke saveze, kulturna opredelenja, teritorijalne aspiracije, finansijske interese, lične ambicije, porodične motive i dinastijske težnje i druge aspiracije.“

Da bi papa Pijo IX (1846-1878) ozvaničio papsku *nepogrešivost* sazvaio je biskupsku konferenciju, na koju se odazvalo 327 biskupa. Za dogmu o nepogrešivosti glasanje je bilo, zaista, neobično: „Od svih episkopa protiv je glasalo 88, 62 za neke delove, 87 nije glasalo, a 90 ih je otišlo bez glasanja.“ Pijo je bio ljut i ljutito je reagovao: „Ja sam tradicija, ja sam Crkva.“

Episkop Grigorije II (715-731) je prvi koji je prihvatio titulu pape, po kojoj je rimski papa episkop svih episkopa (*Pater Patrum*). Od njega je počelo, a sve pape iza njega baštinile; „Rim komanduje, Hristos vlada“ (*Roma Superat, Cristus Regnat*). Papa Gelasija je čak sebe nazivao i *Hristovim zamjenikom*.

Papa Grigorije VII je otišao toliko daleko da se i osjećao i ponašao po ovoj Dajkovićevoj tezi: „Kao Božanska institucija, Crkva je, po njemu, iznad ljudske strukture, a papa je glava crkve. On je Božji vikar na zemlji, i neposlušnost njemu je neposlušnost Bogu.“

Uz svjetovnu vlast išlo je i bogatstvo. A to su dva motiva koja neminovno dovode do borbe za prevlast. Neke pape su išli toliko daleko da su postajali i komadanti vojnih jedinica. Dokle su išle te borbe vidi se i iz onoga što se događalo po smrti bogatog pape Pavla I 767. godine. U nemilosrdnoj borbi za nasljednika pobijedio je jedan plemić koji je za papu naturio svoga brata Konstantina. I da bi prljavština čina bila prljava do kaljuže, svjetovni čovjek, Konstantin, je u jednom danu rukopoložen za đakona, pa za sveštenika, pa episkopa, i isti dan posvećen za papu. Što je mnogo mnogo je, rekao bi prost čovjek. I nije na tome završilo, nastali su neredi: „Rezultirali su vađenjem očiju prvom papskom kandidatu, iza čega je slijedila i neposredna smrt. Drugi kandidat je ubijen odmah, treći je zatražio pomoć od omrznutih Langobarda. Za vreme ovih ubistava nestao je falsifikator *Konstantinove darovnice* Hristifor, zli preteča desetog veka.“ Papa Konstantin nije dugo bio na tronu. Pete godine papovanja protivnici su na njega nasrnuli kukom i motikom, naturili novog papu Stefana III, a on, kako kaže profesor Dajković: „Konstantin je vučen ulicama Rima, paradirajući s njim kroz grad, dok je sinod rešavao i odlučio da se zbate s njega svi papski znakovi, da bi ga potom zatvorili u manastir. U manastiru ga je napala banda i iskopala mu oči. Novi papa, poznat pod imenom *Stefan zmija*, proglasio je sva dela prethodnog pape ništavnim.“ Ni poslije *Stefan zmije* neće se papa izabrati Božijom voljom. Grupacija Longobardi je naturila za papu kaluđera Filipa, koji će biti takođe osljepljen: „A sinod će ga osuditi na sporu smrt, sekli su mu po male delove tela, sve dok nije izdahnuo u nekoj manastirskoj sobici.“

Poznato je da je između papa Lava III (795-816) i Damasa II (17. jula – 9. avgusta 1048) bio period najernje Rimske crkve. To je ono vrijeme: „simonije, prodavanja crkvenih položaja, raskošnog samouživanja, bludničenja, brutalnosti do ubistava, promene dominacije germanskih papa i rimske aristokratije. U ovo vreme ubijeno je pet ili šest papa. Papa Sergija III (904-911) bio je ubica, ubio je svoga prethodnika Lava V

(903-903) i Jovana XIV (983-984). Telo pape Formoza (891-896) iskopano je po naređenju naslednika, da bi mu se javno sudilo.“

U obračunima papskih kandidata povremeno su se uključivali moćniji kraljevi, italijanski, francuski, germanski, engleski... O tome se dosta govori u Dajkovićevoj knjizi, ali se time u ovom osvrtu nećemo baviti. Osvrnućemo se na žene koje su obilježile jedan period papinstva. Počecemo autorovom tvrdnjom: „Papama su u desetom veku potpuno vladale papske ljubavnice, upravljale Crkvom i državom... *vlada bludnica*.“

Da bi se sve ovo razumjelo mora se stalno imati na umu da je Vatikan bio i ostao finansijski moćna država. „U početku 16-og veka jedna trećina Nemačke bila je papska svojina, bila je i jedna petina Francuske. Evropa je bila papska žrtva...“, reformacija se nametala, čekao se vođa: „Vođa se našao u ličnosti Martina Lutera.“ Autor je ovoj temi posvetio značajno prostora, ovdje o tome nećemo više, samo ćemo reći da se iz papske crkve izvuklo i na kraju formiralo oko 150 hrišćanskih crkava ili sekti, koliko ih danas egzistira. Za raskol, i pravoslavlje i katoličanstvo, se optužuju, katolici pravoslavce nazivaju šizmaticima (raskolnicima) a pravoslavci katolike sektom. Autor ovog teksta, u vrijeme kad je u rukama imao Dajkovićeve rukopis, slučajno je naišao na sljedeću situaciju.

U mostarskoj Staroj crkvi sveštenik Nemanja Janjić pozvao je vjernike, koji su postili za Vaskrs i žele da se pričeste, da se kolektivno ispovede. Napomenuo je da to mogu učiniti i vjernici drugih pravoslavnih hrišćanskih crkava, ali i posebno napomenuo da ne mogu katolici. Nakon liturgije prišao sam svešteniku i upitao zašto ne mogu katolici. Odgovorio je da mogu, ali da se prethodno krste. Rekao sam mu da su katolici kršteni u katoličkoj crkvi, hrišćanskoj, a on uzvratilo ono što sam čuo prvi put: „Katolička crkva je sekta. Otpadnica istinske hrišćanske crkve.“

I iz ovoga primjera se vidi koliko je hrišćanstvo duboko podjeljeno. U novije vrijeme govori se o pomirenju hrišćanskih crkava, a katolička crkva postavlja jedini uslov, da papa bude vrhovni poglavar, *Hristos na zemlji*, kao pravo dobiveno kroz Sv. Petra. Ko će pomiriti mostarskog sveštenika i rimskog papu, sa ovako oprečnim stavovima i ponašanjima, upitao sam se i ostajem upitan.

Uvaženi istoričar Gibon je pisao o dvije sestre prostitutke, Maroziji i Teodori, izuzetno sposobnim ženama, koje su svoje ljubavnike nagrađivale mitrom. „Marozijin vanbračni sin, unuk i praunuk, retka geneologija, sedeli su na stolici Sv. Petra.“ U njihovo vrijeme je i žena bila papa.

Profesor Dajković je našao da je. „Teodorina kćerka Marozija imala sina sa papom Sergijem III, kada je imala 15 godina, a to dete će kasnije postati papa... Onda se Teodora zaljubila u Jovana, mladog i ambicioznog sveštenika iz Ravene, koji je često dolazio u Rim. Pod Teodorinom protekcijom, on je ubrzo postao episkop, gde nije ostao dugo, jer ga je Teodora želela imati u Rimu. Tada je papa bio Lando (913-914). Ne zna se kako je papa Lando završio, ali je zapisano da je Teodorin ljubavnik Jovan izvršio monstruozi zločin, pre nego je postao papa Jovan (914-928).“ Papa Aleksandar VI: „imao je osmoro nezakonite dece.“

Koliko su neke žene suvereno vladale rimskom situacijom, i koliko su njihovi učinci imali odjeka u Evropi, pokazuje i ovaj slučaj. Kada je Rim osvojio Oto III, naslednik Karla Velikog, jedna od prvih stvari koje je poželio bila je da upozna čudesnu staricu, Maroziju, ženu koja je: „Majka jednoga pape, a začela je od drugog pape, tetka je trećega pape, i baka četvrtog pape.“ Profesor Dajković je s razlogom ovoj ženi posvetio znatan

dio svojih istraživanja, napisao je: „Marozija je uz pomoć svoje majke izabrala devet papa u osam godina, od kojih su dva zadavljena, jedan ugušen jastukom, četvorica svrgnuta i proterana da im se ne zna za trag.“

Da su se, zaista, u Rimu događala čuda potvrđuje i činjenica da je silnik Grigorije snagom svojih vojnika i zlatom: „Uspio da mu sin postane papa. A kad mu je sin umro tijara je stavljena na njegovog brata. Kad je umro i brat, papska stolica je još imala ugleda, iako je osramoćena i unižena. U jesen 1032. godine Grigorijev 14-godišnji unuk Teofilakt izabran je za papu kao Venedikt IX.“

Uz ovako nisko padanje papskog trona pomislilo bi se da niže ne može, ali ono što je uradio papa Stefan sa tijelom prethodnog pape, Formoze, spada u fantaziju. Citiramo profesora Dajkovića:

„Posle osam meseci Formozove smrti, Stefan je naredio da ga iskopaju, obuku u papsko odjevanje i donesu pred sinod, poznat u istoriji kao *Sinod Kadaver* (lešinarski). Leš je postavljen na tron, na kojem je papa sedeo za života, te se pristupilo suđenju. Na gnusan i bezobziran način. Pozadi leša stajao je osamnaestogodišnji đakon, koji je odgovarao na optužbe, u ime Formoza. Lešini je *odobrena* i odbrana – koja je ćutala. Besan, probedeli papa Stefan pita: *Zašto si uzurpirao apostolsko sedište?*, a đakon odgovara: *Zato što sam đavo*. Na takvom *odlučnom* ispovedanju kardinali: Sergije, Venedikt, Paskal, Lav, Jovan i ostali, požurili su ka lešu, rastrgli mu papsku odoru i odsekli mu tri prsta desne ruke sa kojima je blagosiljao. Posle su lešinu odvukli na ulicu. Telo je vučeno do reke i bačeno u Tibor.“

Ako je sve ovo istina, pa neka je i dio istine, onda je, zaista, pogrešno ove ljude nazivati nepogrešivim.

Knjiga profesora Dajkovića *Nepogrešivi* je štivo vrijedno pažnje. Pisao ga je kopetentan čovjek, protijerej, koji je učio vjerske škole u Prizrenu, Rakovici, Grčkoj, Los Anđelesu i na *Kolumbija* univerzitetu u Njujorku. Činodestvovao je u srpskoj crkvi u Alhambri. Na unoverzitetu u Kaliforniji predavao je istoriju: Arabljana, Vizantije, Otomanskog carstva i Rusije. Njegova knjiga *Nepogrešivi* je obimna i zahvata, zaista, veoma mnogo pojmova, događaja, teza i masu podataka. Autor ovoga prikaza se ne osjeća kopetentnim da ocjenjuje ispravnost dokumenata i postavki, kojih ima na sve strane, ali može potvrditi da je vrlo zanimljiva knjiga i da iz nje ima šta doznati svaki potencijalni čitalac. Knjiga se neće svidjeti većini katoličkog svijeta, svakako neće onima koji papu doživljavaju kao Svetog Oca, jer je autor u središte svojih istraživanja postavio upravo suprotnu tezu, da papa nije sveti otac, naročito nije nepogrešiv, i nije ništa više ni manje nego bilo koji hrišćanski episkop, biskup, vladika, bišop, ili kako se sve nazivaju preosveštena lica kojima je povjerena duhovnost jednog hrišćanskog prostora.

U kolektivnom srpskom pamćenju su oni papski krstaški ratovi koji su završavali pljačkom i zločinima po Srbiji, a koji su se osvježili u novije vrijeme Natovim bombardovanjem, u kojemu Srbi vide i papsku ruku na obaraču kojom je potegao na sastanku sa naredbodavcem bombardovanja Klintonom, nakon kojeg je Klinton izjavio: „Složili smo se da se bombarduju bosanski Srbi, i Srbija u vezi sa Kosovom.“

Iako je materija, koja se tretira u knjizi *Nepogrešivi* složena, profesor Dajković je uspio da nađe mjeru i lagan stil, tako da se knjiga čita lako i sa potpunim razumijevanjem. Nažalost, i to da kažemo, u knjizi je zaostalo dosta onoga što nazivamo *stamparske greške*, pa iako je uz knjigu priložena podugačka lista ispravki, i dalje su

zaostale baš one najteže, materijalne greške, kao što je, da navedemo jedan primjer, na strani 78, stoji Lav V (939-942), a treba da stoji *Lav V (903-903)*.

Još jednom da naglasimo, autor ovog osvrta nije koptentant da potvrđuje ili osporava izvore kojim se služio profesor Dajkovoć, nije koptentant da potvrđuje ili osporava papsku nepogrešivost, ali će reći sa punom odgovornošću da je knjiga koja čitaoca ne ostavlja ravnodušnim, naprotiv, daje snažne dojmove, pamti se i zbog toga je preporučujemo široj čitalačkoj publici.

Danilo Marić

253. **AKO BOG NE POSTOJI,
SVE JE DOZVOLJENO**

Ilija Dajković, istraživanje, *Biblija i antibiblijske ideje*, Beograd 2010

Pred nama je knjiga koju, prosječni čitaoci, trebaju čitati sa posebnom pažnjom, usput se služeći leksikonom i pomagalima koje nudi elektronska oprema. Već naslov: *Biblija i antibiblijske ideje* pretpostavlja visok stepen obrazovanja, naravno autora, ali i čitaoca. U početku ovog mog listanja knjige reći ću i da lično dobro poznajem autora, gospodina Iliju Dajkovića, sveštenika iz Los Anđelosa (konkretno Arkedije), profesora na uglednom koledžu, i intelektualca sa ugledom među izagraničnim Srbima. On je napisao veoma vrijednu knjigu o zastranjivanju katoličanstva, prije svega rimskih papa, jedinih *nepogrešivih* ljudi na planeti, po kojima je knjigu i nazvao *Nepogrešivi*. U njoj je dao hronologiju razvoja religija. To je vrlo pitko i uvjerljivo štivo, koje sam pažljivo i sa zadovoljstvom čitao još u fazi finalizacije. Ova, njegova druga knjiga: *Biblija i antibiblijske ideje*, meni je nekako očekivan nastavak te knjige. Na koledžu je profesor Dajković predavao predmete iz oblasti koju tretira ova knjiga, i već u početku čitanja čitalac shvata da pred sobom ima pisca koji veoma vlada teorijom koju tretira.

Odmah ćemo reći da knjiga opisuje hrišćanstvo s jedne strane i sve ono što hrišćanstvo dovodi u pitanje, kao teorije s druge strane. Ne treba ni sumnjati, autor je na strani hrišćanstva, nepokolebljivo, i ovom knjigom se posvećuje njegovoj odbrani.

Knjiga se sastoji od 15 poglavlja. Prvo je *Jevrejsko očekivanje Mesije*, koje ističe tri ključna elementa Starog zavjeta: savez Boga Jahve sa Izraljcima, davanje Jevrejima mjesto izabranog naroda i vladanje preko Jerusalima sinom Davidovim. Druga glava *Jevrejski Bog Jahve i Hristova crkva* govori o razlici Novog i Starog Zavjeta. U Starom je Bog Jahve samo za jevrejski narod a u Novom za sve narode.

Treća glava, ponajobimnija, *Bogoborci*, počinje vječitim pitanjem o smislu čovjekovog života, i osvrće se hronološki na razvoj ljudske svijesti, teorije i vjerovanja. Oспорavaju se antihrišćanski prilazi racionalista „zauzeli su stav u smislu da vernici ne upotrebljavaju razum niti ga imaju.“ Na kraju čitalac ostaje pod dojmom da je autora posebno ponijela misao o besmislu Darwinista i komunista. Tretira se britanski filozof Rodžer Triga koji kaže: „Za evoluciju nije važno da li je istinita ili pogrešna sve donde dok je podesna i korisna.“ Autor Dajković ironično dodaje: „Korisna je za bezbožnike i pragmatiste, jer reducira religiju i moral“, i zaključuje: „Tako je darvinizam postao *univerzalni otrov* koji razara tradicionalnu religiju i etiku.“ U knjizi se Lenjin citira više puta u negativnoj konotaciji, svuda tamo gdje se osporava Stvoritelj Bog i obrušava na ove lenjinove riječi: „Mi treba da znamo da je materija i kosmički svet vrhovno biće, uzrok svih uzroka, I stvoritelj neba i zemlje.“ Autor o komunistima govori kao o otpadnom svijetu i na nekoliko mjesta kao i ovdje ističe: „Lenjin je pisao da 70% mentalno bolesnih i 29% skitalica podržava komunističku ideju.“ Na kraju ove glave govori se o društvenim sistemima i zaključuje: „Kada se eliminiše kapitalizam, proleterijat će da vlada; on će stvoriti harmoniju i blagostanje. Čovjek će imati, ne koliko je zaradio, već koliko mu treba, i to bez stvaralaštva. Marksisti tvrde da je ljudsko ponašanje uslovljeno ekonomskim okolnostima.“

Četvrto poglavlje *Prosvećenost – sekularizacije* polazi od ideje da je u doba intelektualne revolucije i posvećenosti bio cilj uspostaviti svjetsku teoriju protiv Stvoritelja, jednobožne vjere, najkonkretnije protiv Hristove vjere. (Doba Dekarta, Njutna i Loka). Autor posebno osporava Dekardovo negiranje otkrovenja, koje nadomješćuje razumom, kao osnovom znanja, a duhovni smisao mu je nebitan.

Profesor Ilija Dajković posebno ukazuje na sve štete koje je nanio naučni materijalizam, po kome je naslovio peto poglavlje. Pri tom eksponira Kantovo huljenje: „Njegovo ključno djelo je *Kritika čistog uma*. Pošto se obično znanje dobiva posmatranjem, ne možemo dokazati razumom da Bog postoji ili ne postoji, da je ljudska volja slobodna i duša besmrtna.“ Iz ovoga učenja će nastati i ideja da je država božanska ideja koja mora postojati. Kasnije se iz ovoga, po autoru, razvio nacizam i fašizam. Kantov istomišljenik Fihte ide toliko daleko da predlaže da Njemačka preduzme vodstvo čitavog civilizovanog svijeta. Ovaj naučnik je išao i korak dalje od Kanta kad kaže da praktični um određuje i rješava teoretski um. A za zemljaka Kanta i Fihtea, još poznatijeg filozofa kaže: „Hegel je bio najsnažniji romantički idealista. Njegova ključna ideja je namjerna evolucija.“

U poglavlju *Filozovski novovjerci* autor polemizira oko pojave da se udaljavajući se od Hristovog ovozemaljskog života čovjek udaljava i od ljubavi prema Crkvi. Opovrgava Marksove i Lenjinove doktrine, posebno onaj dio kad Marks materiju suprostavlja Bogu, a Lenjin materiju i vasioni svet shvata kao vrhovno biće, i uzrokom svih uzroka, stvoriteljem neba i zemlje.

Agnostocizam, naziv sedmog poglavlja, dolazi od filozofa Hakslija, koji je ovim pojmom objašnjavao da čovjek o Bogu ništa ne zna. To je i Kantov osnov pogleda na svijet, koji je tumačio:

1. Postoji apsolutno neophodno biće koji je uzrok ili deo sveta, ili apsolutno neophodno biće ne postoji.

2. Kosmos – svet ima početak i ograničen je u prostoru, ili kosmos – svet nema početka i nije ograničen već bezgraničan

3. Duša je neraspadljiva i neuništivo jedinstvo, ili duša je raspadljiva, prolazna i kratkotrajna.

Autorov zaključak o ovoj raspravi mogao bi se svesti na ovu njegovu konstataciju: „Istiniti agnostik niti tvrdi, niti odbacuje Boga.“

Suština *Panteizma*, osmog poglavlja, svodi se na pokret koji je vodio ka spajanju svega sa prirodom, čovjeka prije svega. Šeling kaže da „Priroda spava u biljki, sanja u životinji i probudi se u čoveku.“ Spinoza tvrdi da ljudska ličnost postoji u privremenoj pojavi i smrću je uništena. Odbacuje se vjerovanje u jednog Boga. Odbacuje se i hrišćanstvo kao takvo. Po Hegelu „Postoji večiti proces postanja, a zakon procesa je zakon mišljenja. Jedino su mišljenja stvarno postojanje i stvarajuća sila.“

U osmom poglavlju *Oživljavanje paganizma* autor polemizira sa filozofom Spenserom koji polazi od tvrdnje da je nemoguće definitivno shvatanje beskonačnog ili apsolutnog, po čemu Boga zamjenjuje energijom, koji je „prvi uzrok svijeta“ te da „je nepoznat i nesaznativ“, ali tvrdi i da je „izvor moći i sile.“

Profesor Dajković posebnu pažnju posvećuje teoretičarima koji prihvataju i Stari i Novi zavjet, i sa njima je posebno u neslaganju. On ih shvata kao tumače religije sa više hristosa, koji u osnovi unizuju Boga Hrista a na božansku ravan uzdižu čovjeka. Svoju teoriju, kao, zasnivaju na Hristovim riječima: „Mi obitavamo u Bogu i Bog u nama... U

njemu živimo, krećemo se i jesmo.“ Autor Dajković gotovo ljutito ustaje riječima: „Tako se priprema misaona atmosfera za Antihrista. Za njih: „Gospod je Bog prošlosti, a čovjek je Bog sadašnjosti.“ Autor još jednom ustaje na Hegelove riječi i stav: „Bog bez sveta nije Bog.“

U jedanaestoj glavi, *Deisti i unitarci*, čitamo o naučnoj revoluciji iz sedamnaestog vijeka kao preteči prosvjećenosti kojoj pripisuje ove postulate:

1. Univerzumom vlada prirodna sila, a ne nadprirodna. (Nije Bog).
2. Znanje nam pruža objašnjenje svih pitanja (a ne Bog).
3. Čovečanstvo se može obrazovati do neograničenog usavršavanja (i iza Boga).

Prva dva postulata proističu iz naučne revolucije a treći iz Lokove psihologije, koji je govorio da je postao od vječitog bića i da ima pravo na život, slobodu i posjed, i da mu to niko ne može oduzeti. Naravno, autor je uz unitarce, ljude koji vjeruje samo u jednoga tvorca, u Boga Oca i pun je gorčine kad govori o ateistiima, posebno o komunistima, za koje kaže: „Vladali su na moru krvi i okeanu suza.“ Zaista, danas kad je ideja komunizma i definitivno prošlost, profesor Dajković je blizu istini kad kaže: „Komunisti nisu nudili ništa, a zahtevali su sve, pa i duhovnu slobodu. To je bila družina umobolnih i skitnica, kako ih je opisao Lenjin.“ Za Trockog kaže: „bio je revolucionarni vuk; smatrao je da je opravdano ubiti 10 ako je jedan sumnjiv među njima.“ A tek šta sve misli o Lenjinovom nasljedniku, Gruzinu, kad kaže: „I za Staljina je bila vrlina da je bolje da sto nevinih nestane nego da jedan reakcionar pobjegne.“ Profesor Dajković pravi poređenja u tri revolucije, dvije ateističke i američku, konstatuje: Za razliku od Francuske i Sovjetske revolucije Američka se oslonjala na pomoć Boga koji je glavni razlog što je Američka revolucija uspela.“ Ovome mišljenju pridružuje i Tokevilovu tvrdnja da: „Sloboda bez morala završava u anarhiji“, indirektno rečeno, bez Boga nema morala. Autor u savremenim američkim problemima, koji nisu mali, vidi posljedicu napuštanja Boga, i nudi rješenje, vraćanje Bogu.

U više prilika sam slušao o zavjeri Zapada, ali i Jevreja, protiv Slovena, koja je kulminirala Lenjinovom revolucijom. Međutim, nisam nigdje naišao na čvrst stav po ovom pitanju kao u ovoj knjizi, naročito u ovom autorovom citatu: „Od 66 vodećih komunističkih položaja u Oktobarskoj revoluciji i posle, njih preko 50 držali su Jevreji; od 13 komesara, 9 njih Jevreja; svih 7 glavnih urednika novina bili su Jevreji. Lenjinova žena bila je Jevrejka, lepotica Ruža Katanovič.“ Na ovu temu sam od nekih Rusa i sam slušao različite komentare, o jednom sam razmišljao više puta u različitim povodima, a govorio je da je tek nakon 7 decenija na čelo Sovjetskog Saveza došao prvi Rus u liku Brežnjeva.

Kritičke ideje o Bibliji, kao dvanesto poglavlje knjige, sastoji se od hronologije tvrdnji i osporavanja stvaranja. Nabrajaju se kritičari koji osporavaju temeljne postavke stvaranja, posebno odbacujući jevrejski monoteizam, Mojsijev, tvrdeći da: Jevrejski savez nije istinit pošto izbor jednog naroda znači podvajanje, *partikularizam*. Zabarušivanje biblijskog učenja naučnici se masovno priklanjaju darvinovom objašnjenju evolucije. Ima i onih koji odbacuju bibliju i iz ličnih motiva, jer, kako kažu, vrijeđa njihov moralni osjećaj. Oni se pozivaju na vrlo praktična pitanja, kao što je pitanje kako Bog može ikoga kažnjavati kad podjednako voli sve, kao nepogrešivi Stvoritelj. Profesor Dajković je veoma zabrinut za ideje kritičara i ignoranata Biblije i pribojava od onog šta bi bilo bez Biblije: „Tada čovek tone u duboki mrak sadašnjosti i budućnosti. Zapostavlja se prošlost i odbacuje se nada u budućnost.“

U prilog ovom shvatanju ide i dokazivanje jednog mladog naučnika, doktora profesora Tomislava Terzina, koji knjigom *Biblija udžbenik ekologije*, naučne postavke evolucije vraća na početak i vrlo uvjerljivo, naučnim metodama, dokazuje da je sve stvoreno kako je napisano u božijoj knjizi, Bibliji. Ovaj mladi naučnik iz San Franciska zaista, naučnim metodama, pobija starost čovjeka od šest i po miliona godina i pomjera na biblijsko vrijeme.

Trinaesto poglavlje knjige, *Ničeov nadčovjek*, posvećeno je filozofu Niče, kao primjeru umnog posrtanja i bolesnih zaključaka, kojima je unakazio čitav svijet. Zašto je bio toliko okrenut protiv Hrišćanstva pitao se autor ove knjige i objasnio sa 11 godina registrovane umobolnosi od njegovih 56 godina života. Povukavši ogroman teret ateizma, Niče je predlagao potragu za novim božanstvom, tvrdeći da je Bog mrtav. On je u svojoj borbi sa umom imao teške i opasne ideje, naturao je i vrlo opasnu teoriju prirodne selekcije i insistirao da se sprovodi i među ljudima kao što se primjenjuje među biljkama i životinjama. Profesor Dajković se u ovom poglavlju bavio i nekim protestantskim idejama, koje su, naravno, oslonjene na Bibliju, ali pogrešno protumačene njene poruke, i posebno se to odnosi na Hristosa i kaže: „Hristos je većinom prikazivan kao veliki moralni učitelj, a njegovo nadprirodno poreklo zanemarivo“ i dodaje: „Zato i danas ima čak i biskupa koji se izdaju za hristose učeći da je duša smrtna.“

Poglavlje *O duši* započinje Platonom koji je govorio da je Bog savršena sila. „Bog je uzrok dobra i samo dobra... Bog je dobrota, istina i lepota.“ Po njemu čovjek je stvoren od Boga iz dva dijela, tijela i duše. Duša je besmrtna, kruži iz tijela u tijelo. I ono što je najbitnije, po Platonovom mišljenju, duša ima svijest o svom kosmičkom porijeklu. Po nešto mlađem Aristotelu Bog je stvarnost po čijoj volji opstaje sve drugo, sa naglaskom na kretanje, misleći i na međuplanetarno kruženje. Profesor Dajković, analizirajući razvoj misli o duši dolazi do ove tvrdnje: „Hristos je prvi praktični učitelj večnosti duše: *u Hristu smo svi živi*. On je uništio smrt.“

Na pitanju o smrti svakom misliocu zastaje dah, pa i profesoru Dajkoviću, koji polazi od tri klasična shvatanja: Ovaj svijet je stvarniji od svih pretpostavljeno ostalih, tako su mislili pagani. Život poslije smrti nije upitan, vjeruju Jevreji. Hrišćansko učenje polazi od uvjerenja da je smrt eliminisana, nju je uništio Hristos, i da je tim činom nastao novi život i besmrtnost. Hrišćanima je najlakše sa smrću, samo da poslušaju Hrista i riješili su taj problem, a On kaže: „Onaj koji živi i veruje u mene, neće umrijeti.“ I dodaje: „Ja sam vaskrsenje i život.“ Na kraju autor iznosi svoju tvrdnju uz koju je nepokolebljiv: „Duša ostaje sama da živi u svom bestelesnom biću“ i dalje: „Duh se po smrti tela čovekovog vraća Bogu koji ga je dao.“

I posljednje poglavlje, *Novi Hristosi*, kao što se i očekuje, pravi rekapitulaciju sa idejom stvaranja i hristovog duhovnog života. Autor osporava filozofa koji kaže: „Bog i čovek su jedno“, za njega je to panteizam, objašnjava: „Tendencija ka obožavanju čovečanstva znači odbacivanje onog naročitog Hristovog mesta u svetu.“ Navodi Štrausa koji je govorio da je ljudski rod kao celina bogočovečanski. Pojedinaac umire ali rod živi i to je poimanje, njegovo, vječitog života. Fojebarh objašnjava religiju kao čovječije božanstvo, pa kad čovjek obožava Boga, on u suštini tim činom obožava sebe. Uz ovu dvojicu Nijemaca je i francuski filozof Renana koji tvrdi da „Nikada nije postojao u prirodi ili u istoriji događaj koji se manifestovao kao superiorniji od čovekovog čina“ i decidira: „Hristos je čovjek i njegova sposobnost je u okviru ljudske mogućnosti.“

Naravno, po Dajkoviću ovim teorijama se otvaraju vrata novim hristosima i utire put Darwinu i kvazi nauci – postanje evolucijom.

Darvin je svojim otkrićima unio čitavu pometnju u vjerujuće, autor Dajković posebno ustaje na njegovo negiranje Boga i duše: „Bog i duša ne postoje niti život posle smrti, niti ima nasledne pravde u univerzumu.“ Kao ilustraciju drskosti Darwinista autor navodi riječi Tomas Pejna; „Mi posedujemo u sebi moć da započnemo ponovo svet.“ Iza ovih riječi nema Stvoritelja, nema Boga, i to je za autora Dajkovića krajnji čin plitkog naukovanja. Sučeljava im apostole: „To su bili ne samo naučni geniji i primeri morala, nego i putujuća sveta Jevanđelja.“ Dok se hrišćanin Dajković poziva na uzvišen smisao morala, Darwin je davno rekao svoje, da je moral plod socijalnih instikata. A njegov sljedbenik Hakeli ide i dalje zvrđnjom da je priroda neutralna prema moralu, „niti je moralna niti nemoralna.“

Na kraju čitanja knjige *Biblija i antibiblijske ideje* čitalac shvata da je autor čvrsto stao uz stvaranje, Jedinog Gospoda Boga, i posebno citira Dostojevskog: „Ako Bog ne postoji sve je dozvoljeno“ i upozorava: „Ne sme se nikad zapostaviti verovanje u istinu Hristove smrti i vaskrsenja kao osnove našega oslobođenja i opravdanja.“ Stari i Novi zavjet su neupitne vodilje, Hristos i njegovi apostoli, kojima je rekao: „Kao što je Otac poslao mene i ja šaljem vas.“

Profesor Dajković na jednom mjestu kaže: „Panteizam je verovatno više revolucionaran nego evolucija ili, čak, ateizam“, a onda daje opšti zaključak:

„Reformacija zadržava prošlost sa izmenom, dok revolucija raskida sa prošlošću. Filozofska evolucija nastavlja proces na bolje; novo dolazi od starog, dok reformacija postaje više od revolucije. Ateizam prekida sa prošlošću i u isto vreme zadržava pojedine stare ideje, jer nema sposobnost da stvara nove principe i ideje. Panteizam je revolucionaran u svojoj prirodi, odbacuje prošli autoritet jer glas svoga boga pobija i odbacuje prošle ustanove, njegova sadašnja reč kontroliše sve.“ Posebno obrađuje i suprostavlja se Hegelovoj teoriji po kojoj: „Država je božanska volja“ i tvrdi da: „Čovjek ne može služiti državu i Boga.“

I na kraju profesor Dajković ne ostavlja ni malo prostora kritičarima hrišćanstva, pri tom iznosi svoj čvrst stav o doprinosu čovječanstvu od takozvane Zapadne civilizacije: „Istina je da od preko mora, sa Zapada, dolaze mnoge ideje koje su odnele milione života u svetu. Među njima su komunizam, fašizam i nacizam. Sada nam nude dve paklene antibiblijske urvine, i to u ime slobode, pravde i jednakosti: pedofiliju i pederastiju.“

Profesor Ilija Dajković je vrlo poznata i zanimljiva ličnost među američkim Srbima. Poznavao je sve uglednije Srbe-Amerikance svoga vremena. Da navedemo neke: vladiku Dionisija (raskolnika), bračni par Polića (najveće srpske dobrotvore), kralja Petra II Karađorđevića... Ilija Dajković je jedan od prvih sveštenika srpske raskolničke crkve *Nova Gračanica*, i dugo činodejstvovao u najuglednijoj raskolničkoj crkvi, u Arkediji, ali je i jedan od prvih sveštenika koji se povratio majci crkvi. Bilo mu je to prvo postavljenje, bio je mlad i nije do kraja ni znao šta se oko njega tada događalo, od svega je shvatao da je na strani antikomunista, i u tome je bio posve čvrst. Za pet decenija susreo je mnogo ljudi, prostog svijeta, crkvenih veledostojnika, umjetnika, bogataša, političara, masona najvišeg digrija i državnika, i bilo bi zanimljivo kad bi napisao knjigu sa temama o kojima je slušao i raspravljao u toku tih susreta. Dajković je, na osebujan način, ostao bez parohije i dugo radio kao redovni fakultetski profesor u Kaliforniji, i

tamo stekao bogato iskustvo i bilo bi zanimljivo kad bi pisao i o tome. I na kraju, Ilija Dajković je najstariji živi Srbin u Americi koji veoma dobro poznaje srpsku dijasporu, svu onu koja je obilježila dvadeseti vijek, i bilo bi od neprocjenjive vrijednosti kad bi ostavio pisani trag o toj plejadi srpskog bića.

Charlotte,
O Nikoljdanu 2010

Danilo Marić

254. OD DNA PREKO DNA DO PRISOJA

Milojko Teofilović-Pakić, autobiografija, *Kopnom i morem po bijelom svijetu*, Beograd 2001

Isčitavajući ovu, odmah da kažem, veoma zanimljivu Teofilovićevu knjigu, čitaocu se nameću poređenja sa raznim biografijama i memoarima koje je pročitao. Međutim, ova knjiga nije šablon, u njoj nisu memoari čovjeka koji je prekrajao svjetske mape i milione ljudskih života, kao što su činili i pisali Čerčil ili Žukov na primjer, koji su Teofilovićevi savremenici i koji su pisali i o istim događajima, ali iza posve različitih grudobrana, jer oni su *najveći* ljudi a on *mali* čovjek. Teofilović je ekstremni slučaj zanesenjaka, koji je dopadao u sve dinamike mogućih ljudskih situacija, u mnogim poslovima, zatvorima, brodovima i državama. Junak ove knjige je lualica i iskušenik koji često nije znao ni kojim imenom da se služi, od krštenog Milojko Teofilović pa redom: Emil Pakić, Emilio Teofilio, Mali Srbin, Pavle Stanković, Milan Todorović, Milan Majlo Stiglič, Tito, Amerikanac, Stjuardesa do Milan tašta. Nekolike godine je proveo u američkoj vojsci pod imenom Milan Stiglič.

Teofilovića sam upoznao 2003 godine, dvije godine po objavljivanju ove knjige, kad za njega još nisam bio ni čuo. U dvorištu crkve "Sveti Sava" u San Gabrilu, Kalifornija, sjedio sam sa dragim prijateljem Valterom Vladom Margetić, rođenim Amerikancem, starcem kojega volim slušati kad priča, jer mu je svaka besjeda zlata vrijedna. U sred takve jedne priče banuo je 89-ogodišnji Teofilović sa suprugom, s kojima sam stupio u lagan razgovor i saznao za ovu knjigu. Došljak mi je bio zanimljiv, između ostalih razloga, ova dva starca su prije 63 godine, kao siromašni i nezaposleni mladi ljudi spavali u jednom krevetu, u ovom istom kraju.

Nedavno je objavljena jedna druga veoma zanimljiva memoarska knjiga: "TODOR POLIĆ – veliki neimar i darodavac", (kumovao sam naslov ovoj knjizi), koju je napisao Dr. Radoje Vukčević a objavio književnik Veljko Bojić iz Los Anđelesa (Los Anđeles, 2003.), i u kojoj je prikazan životni put srpskog imigranta u Americi između 1905 i 1978. godine. Teodosijević je 1940. godine, kada se družio sa Margetićem, prvo zaposlenje dobio baš u ovoga Todora Polića, i o tome Teodosijević piše i daje dva podatka koji se u Todorovoj knjizi ne mogu naći. Todor je postao najbogatiji Srbin u Americi radeći betonske cijevi, a tek od Teodosijevića saznajemo da su cijevi rađene od armiranog

betona, jer je njegov posao bio zavarivanje armature, a radio je za satnicu 0.3 dolara po satu.

U knjizi Teofilovića: "Kopnom i morem po belom svetu" slikovito je prikazan život jugoslovenskih radnika u južnoj Kaliforniji, i po ovome spada u najvrijednije dokumente iz rasejanja. Biografska knjiga Petra Nikolin Begovića: "IZ ŽIVOTA AMERIČKIH SRBA – dnevnik jednog radnika", (Toronto, 1962), takođe govori o jugoslovenskim radnicima u Americi i posebno u Kaliforniji, ali je ovaj autor suviše zaokupljen svojim funkcijama po raznim udruživanjima, pa je za radničke probleme preostalo malo mjesta. Kod Teofilovića je upravo obrnuto, radnički krvavi žuljevi su na površini, ispod koje se naziru i duhovni i politički život saplemenika u rasejanju.

Teofilović je nemiran duh koji mu ne dozvoljava da napravi i zagrije kućni dom, svrće ga sa svakog rada i svakog prijateljstva, koja se ne mogu ni prebrojiti, ali upravo ta njegova: napuštanja, odlaženja i dolaženja su najzanimljiviji dio knjige, puni neobičnih situacija i obrta, koji štivu daju dinamiku i čitaoca mami da dočitava. Čitajući ovaj dio knjige Teosijević me podsjetio na jednog čovjeka iz oko 1957. godine, sa kojim sam radio samo dva mjeseca u preduzeću "Soko" u Mostaru, ali ću ga pamtiti do kraja života. Lala, tako smo ga zvali, banuo je u preduzeće i za dan-dva upoznali su ga na stotine ljudi, i svi su ga zavolili, jer je divno i stalno pjevao, a sve što je govorio bilo je smješno. Kako je nenadno banuo tako je, do dva mjeseca, nenadno napustio prijateljstva, posao i Mostar.

Dvadesetak godina kasnije, šetajući Terazijama u Beogradu, za oko mi je zapela knjiga u izlogu sa slikom čovjeka sa bivolskim rogovima i naslovom "JA VO." Lik mi se učinio poznat, da bila je to Lalina glava na kojoj su uvjerljivo izrasli veliki rogovi. U knjizi je obilje Lalinih dogodovština, izbacivan je sa posla oko 60 puta, protjerivan preko granice u Jugoslaviji oko 80 puta a nikad nije imao pasoša. Iza svakog izгона završio je u rodnom Valjevu i narodnoj miliciji, koju je više puta zamorio, i od koje je u nasljedstvo ponio nesposobnosti, da bi se na kraju prodao po cijeni govedine, i tako postao: "JA VO." Teodosijević je pronicljiviji čovjek od Valjevčanina Lale, i zbog toga život hladi u obilju i blagosti.

Biografija Milojka Teofilovića je prebogata događajima i zanimljiva od najranijeg djetinjstva iz Vrčina kod Beograda, gdje je rođen. A ono je počelo neobično: "Moji roditelji, Raka i Stanka, nas djecu nisu nikad držali u krilu. Tako nešto nije postojalo kod njih." Učitelj Dragoljub Jovanović se o jadu zabavio vaspitavajući malog Milojka, da bi mu osnovnu školu zaključio negativnom ocjenom iz vladanja. Učitelji to ne čine često, možda po jednom u karijeri. A kako i ne bi taj siromah učitelj, kada ga je jurio i pop, jer mu je iz crkve najurivao vjernike, donoseći u njedrima zmiju od metra, pa njom plašio mirne grešnike. Siromašni roditelji su na svaki način željeli nestašnog sina privoliti zanatskoj školi, i na taj način riješiti njegov nemar u seoskom radu.

Ako uzmemo događaje iz samo dvije-tri godine života ovoga dječaka, između 12-e i 15-e godine starosti, dovoljno je da shvatimo svu njegovu neobičnost.

Sa 12 godina, 1926. godine primio ga je bakaljin Jovanović u Beogradu da uči zanat. U svađi sa gazdaricom, zbog neke paprike, gazdarica mu odvali pljusku, a on nju udari nožem u stomak i, nakon 3 mjeseca šegrtovanja, pobjegne kući u Vrčin.

Mjesec dana iza toga roditelji ga odvedu u jednu bravarsku radnju u Beogradu i ostave da uči zanat. Do dva mjeseca posvadio se sa kalfom, koji ga je udario, a on dograbio sa ognjišta usijanu polugu i dva puta po leđima ljuljnuo kalfu i pobjegne.

Treće naukovanje našao je on sam, u jednoj knjižari. Bilo mu je lijepo, raznosio je knjige po adresama. Jednom je izmješao knjige, gazda je bio pošao da ga istuče, a on mu je umakao i više se nije vraćao.

Roditeljima u Vrčin nije smije na oči, pa luta po Beogradu. Spava gdje stigne, a hrani se krađom hljeba sa šaltera pekarskih radnji. Usput navraća kod gazda i nudi se za šegrta. Prime ga dva limara, kod njih mu je lijepo, čak mu daju pomalo i novca da se može prehraniti. Ali nakon dva-tri mjeseca inspekcija zatvara radnju i on je opet na ulici.

I dalje ne smije kući, u Beogradu nema ni zanata ni hljeba, pa se uputio na periferiju i dospio u selo Barajevo. Tamo ga jedan seljak primi za čobanina. Čobanski dani su dugi i ima vremena da razmišlja na dugo i naširiko. Čobanovanje mu nije rješenje, zaključuje, te nakon dva mjeseca napušta i pokunjeno se vraća u roditeljski dom.

Do koji mjesec, sa rođakom Pavlom, vršnjakom, počinje da uči zanat u jednoj bravarsko-linarskoj radionici u Beogradu. Ubrzo Pavle dolazi u sukob sa gazdom i napušta radionicu, a mjesec iza njega odlazi i Milojko, sa obrazloženjem da je ljut zbog njihovog odnosa prema Pavlu.

Opet luta i preživljava na beogradskim ulicama, i usput se nudi za šegrta. Dovitljiv je, nametne se i prime ga u jednoj izglednoj auto radnji, gdje mu je bilo po njegovoj mjeri – lijepo. U ovom poslu se vrtilo dosta novca, u jednom trenutku Milojku je palo na pamet da zagrabi i on nešto. Ode do gazdaricine supruge kući i kaže joj da ga je poslao gazda po 2. 000 dinara, koje mu naprasno trebaju. Gospođa nasjedne, povjeruje i da mu novac. Odmah se spusti do dunavskog keja i brodom otputuje iz Beograda u Pančevo. (Tada je nadnica bila 10 dinara). Tamo se obuče po najnovijoj modi, za 500 dinara. Prenoći u hotelu. Onda se prisjeti jedne djevojčice iz Vrčina koja je preselila u Kraljevo, vrati u Beograd, odatle vozom otputuje u Kraljevo, nađe djevojčicu, ali oni su ipak samo djeca. Produži u Kragujevac, tamo se smjesti u hotel i kupi harmoniku za 700 dinara. Šta će dijete u hotelu, shvata da je sumnjiv i putuje kući u Vrčin.

U Vrčinu je postao malo čudo, bogat svačim. Lola se, djeci svira i pravi se važan. Ukućanima je posve nejasan, ali će se sve brzo razjasniti, jer mu je za petama potjera. Gazda tuži njegove roditelje i od njih potražuje nadoknadu štete. Roditelji ga, sa harmonikom, odvođe i predaju gazdi u Beograd. A ovaj ga smješta u zatvor, dok roditelji ne namire štetu. Nakon 3 mjeseca zatvora, trinaestogodišnjeg Milojka Teodosijevića izvode na sud. Sudija roditelje oslobađa odgovornosti, a njemu presuđuje kaznu batinanjem. Nadležnom džandaru, usput, Milojko izmakne i pobjegne, iako mu je ovaj već bio rekao: “Odavde još niko nije izišao bez batina, pa vala nećeš ni ti.”

Poslije ovoga mu je najsigurnije kući, pa odlazi u Vrčin, ništa ne radi i smišlja način kako da popravi svoje stanje.

Roditelji su u nevolji s njim, ali sreća će im se osmjehnuti, uspijevaju da ga upišu u Vojnu muzičku školu u Vršac. Tamo dobija instrument specifičnu trubu – horna, koja ga ne privlači, a vojna disciplina je stroga. Za vrijeme školskog raspusta odlazi kod roditelja, usput kupuje zvijezde kaplarskog čina, i na veliko roditeljsko zadovoljstva pojavljuje se sa činom kaplara, što drugima polazi za rukom tek poslije tri godine školovanja.

U beogradskom zatvoru ležao je sa političkim zatvorenicima, valjda je bilo opasno pustiti dijete sa razbojnicima, pa se tamo naslušao mnogih političkih razgovora, koji su mu sve više postajali zanimljivi, i koji će mu dijelom opredjeliti životni put. Tu je saznao za komunizam i Rusiju, u kojoj nema tuče šegrta, u kojoj možeš učiti zanat koji god

hoćeš, i u kojoj teku: jednakost, pravda i bogadstvo – med i mlijeko. Mladi Teofilović je postao zarobljenik – jednakosti. On će u Rusiju čim bude u prvoj prilici.

Sa 15 godina, 1929. godine, pitomac Miloško Teofilović je pobjegao iz vojne škole, prešao na rumunsku teritoriju, pješačenjem i autostopom prelazi i rumunsku državu, da bi ga na rumunsko-ruskoj granici rumunska pogranična straža otkrila, uhvatila, uhapsila i sprovela u zatvor.

Od tada petnaestogodišnji dječak mijenja zatvore u: Vršcu, Užicu, Čačku, Kragujevcu, Dubrovniku, Splitu, Alžiru, Španiji, Holandiji, Francuskoj, Italiji... Krijumčari se na brodovima ili na njima radi u: Jugoslaviji, Alžiru, Španiji, Belgiji, Kongu, SAD, latinskoj Americi... Dospijeva do legije stranaca i kalifornijskih farmi, Polićeve tvornice cijevi i mnogih brodova na američkom zapadu.

U životu Teodosijevića žene zauzimaju posebno poglavlje, formalno se ženio šest puta, sa dvije žene imao djecu, od kojih je samo jednom vidio samo jedno. Na ovu njegovu temu bi se mogle voditi naučne rasprave, a ovdje ističemo samo dva pitanja koja bi mogla izazvati interes naučnika. Useljavajući se u Ameriku nije planirao povesti dijete i ženu NJemicu, jer mnogo je Srпкиnja rodilo njemačke djece pa neka i jedna NJemica rodi i jednog Srbina, na isti način, to je njegov rezon. Drugi detalj je vezan za jednu prostitutku, sa kojom je došao u njen stan i “platio joj unaprijed”, onda je ona istrčala da tim novcem kupi cigarete, vratila se pijana, a on joj je pokupio dvadesetak pari cipela, te uzeo svaku desnu, ponio ih sa sobom do obližnjeg mosta te ih bacio u maticu rijeke.

Jedno posebno poglavlje Teodosijevićevog života je učestvovanje u građanskom ratu u Španiji, gdje je dvaput ranjavan, i gdje je upoznao mnoge internacionalne borce, među njima i na desetine iz Jugoslavije, koji će kasnije biti jugoslovenski rukovodioci. Knjiga je suviše opterećena njegovim susretom s tim ljudima u kasnijem životu, koji su uglavnom vezani za proslave, i u Jugoslaviji i u Španiji. Susreo se i sa Brozom, čiji je život, takođe, imao pustolovskih začina.

S jeseni 1972. godine Los Anđeles su potresale brojne jugoslovenske emigrantske grupe, koje su se dobro organizovale i blokirale, zajedno sa brojnom policijom, hotel “Kenturi Plaza”, u kojoj je Josip Broz organizovao prijem za “istinske jugoslovenske rodoljube iz Amerike.” I dok su se razjareni demonstranti upinjali da što uvjerljivije iskažu antikomunističke žaoke, dotle je gospodin Teofilović, u skupom Kadilaku sa zatamnjenim staklima, prolazio pored njih u podzemnu garažu, da bi stigao na Brozovu večeru. Bio je ushićen kada su ga predstavili Maršalu jugoslavije i Jovanki Broz, naglašavajući da španski borac i ugledan Jugosloven u Los Anđelosu. Tito mu je pružio ruku, ali i rekao da za njega – nije čuo. U Milošku je završio onaj njegov nemir, uzvratio je Brozu: “Da sam na tvom mjestu, a ti na mom, i ja bih tebi to isto rekao.” Toliko je ovoj dvojici neobičnih ljudi – boraca za jednakost, i trajao razgovor.

Sa razlogom je u ovoj knjizi dosta prostora posvećeno šestoj i posljednjoj njegovoj supruzi, gospođi Olgi Teofilović (rođena Gavrilenkov), sa kojom je u braku 25 godina, jer je ona svojom: dobrotom, ljudskom širinom, životnim iskustvom, obrazovanjem i visprenošću uspjela da “ukroti” ovog vječitog lutalicu i osobenjaka, i da ga privede i “zadoji” toplinom porodičnog doma, i da ga čvrsto priveže za kućni prag, koji mu je izmicao kroz čitav život. Ovoj knjizi je ona istinski autor, i nepravda je što na njoj tako i ne piše.

Knjiga “KOPNOM I MOREM PO BELOM SVETU – od Vrčina do Kalifornije” od Milojka Teofilović-Pakić je veoma zanimljivo biografsko štivo, koje čitaoca prosto plijeni da je ne ispušta iz ruku, jer se iz stranice u stranicu događaju sve same neobičnosti i pikanterije. Ovoliko zanimljivih događaja rijetko ima koja knjiga.

Knjiga bi dobila još na vrijednosti da su bolje riješeni: uredništvo i lektura teksta (korektura je dobra), dizajn korica (upućuje na neozbiljan sadržaj), naslov knjige (ima 10 riječi), izbor fotografija (većina sa proslava), i naročito tehničko uređenje teksta (neadekvatan format i nepregledan tekst).

Ovo ne umanjuje rečene pohvale o knjizi, ovo više treba shvatiti kao preporuku za drugo izdanje, do kojega bi po mom mišljenju moralo doći, jer sam život gospodina Teofilovića to zavređuje. Ako dođe do drugog izdanja onda izdavaštvo treba povjeritiiskusnom izdavaču, koji će naći načina da knjiga dođe u ruke biblioteka, čitalaca, ali i književnih kritičara. Jer ova knjiga zavrijeđuje znatno više pažnje nego joj je dato u srpskom kulturnom prostoru, ali ovo je već poznato pitanje shvatanja srpske matice o svojoj dijaspori.

Na kraju, kad čitalac preklopi korice knjige, ostaje dugo zagledan u sijaset događaja jednog neobičnog, ali i vrlo bliskog čovjeka, koji u životu ništa nije ozbiljnije planirao do da preživi i prebrodi sljedeću prepreku, koje su se nadovezivale i ličile na ogromno neuhvatljivo jato koje se tek nazire nad okeanskom pučinom. Čitalac se na kraju zapita i je li, zaista, samo jedan čovjek sve ovo “predeverao” preko glave, i kako mu je polazilo za rukom da se toliko puta sakrije, zaposli, pobjegne, vrati i preživi. A sve što je ispričano istina je, koju je Teodosijević proživio na originalan i neponovljiv način.

Neponovljivost junaka knjige je u njegovoj fizičkoj, psihičkoj i instiktivnoj originalnosti sopstva. On je čovjek nižeg rasta sa izrazom lica koji se smješka, a takve ljude vole ljudi, unaprijed su im skloni, i to ovaj pustolov u dosluhu sa prirodnom pronicljivošću optimalno koristio, da bi driješio sopstvene čvorove i izvlačio iz paukovih mreža, kojih je dopadao više nego stotinu drugih njegovih savremenika zajedno. Pa i nakon preklapanja korica ove knjige čitalac će danima razmišljati o njoj i nikad je neće zaboraviti, što je najuvjerljiviji dokaz vrijednosti knjige.

Na srpskim prostorima, pogotovo srbijanskim, nije poznat ovakav tip pustolova, iako Srbi imaju dio toga u sebi. Pa kako je takav postao Milojko? Jedan od odgovora je da ima buntovničku prirodu i da je nepokoran, da ali takvih je bilo dosta i u njegovoj generaciji. Veoma je brzo shvatao situacije i proilagođavao im se, te u mnogim prilikama služio se malim podvalama i uspijeva. Milojko pamti događaje sa stepenom fenomenalnosti. To se tek shvati kad se pročita ova riznica: događaja, datuma, cijena, imena... i prisjeti da je počeo ovo da priča iza 85-e godine života. Od kuda čovjeka u svemu ovome, zapitao sam se, a onda prisjetio i jedne epizodice u knjizi, čiji je predmet mogao, gledano Frojdovski, presudno uticati na formiranje njegovog karaktera.

Milojkov otac je bio u mađarskom zarobljeništvu. Tamo je umrla neka grofica, uz tijelo sahranjen je i njen nakit, o tome saznaju on i njegov prijatelj. Noću odu na groblje, pokrenu nadgrobnu ploču, otac se spusti i dokopa nakita, doda ga prijatelju iznad grobnice, a onda ovaj pločom zabravi grobnicu. Dva dana kasnije njegov glas je dopro do grobara, koji su pozvali policiju i otac je spašen ali i uhapšen. Presuđena mu je doživotna robija. Bilo je to ratno vrijeme, i otac se nakon 3 godine robijanja dokopava slobode, i uspjeva doći u Vrčin. Onaj prijatelj se u međuvremenu obogatio u Baraju, u svom selu. Otac će ga tražiti sa punim pištoljem, pronaći će ga i usmrtiti u Baraju.

U Desert Hot Springsu, centru kalifornijske pustinje, u dvosobnom stanu žive u tišini Olga i Milojko Teofilovići. Svaki dan 89-ogodišnji Milojko odlazi u susjedni kompleks sa 9 bazena sa različitim temperaturama vrele izvorske vode, u kojima se starac banja a mislima pušta na volju da njihaju po životnim daljinama.

Los Anđeles, novembra 2003

Danilo Marić

255. PRIČATI PISANJEM

Adnan Repeša, priče, *S obje strane srca, Liber*, Beograd 2009.

Od petnaest Repešinih priča datih u knjizi *S obje strane srca*, jedanaest sam ih pročitao u rukopisu. Tada sam autoru ukazao na neke manjkavosti, mada su mi priče privukle pažnju, jer su ukazivale na pisca koji može dati i više. Ne znam da li sam ga ja uspio potaći na dodatni napor, ali sam siguran da je u međuvremenu kvalitetno radio na rukopisu i pred nama je knjiga priča pisca na kojeg se mora obratiti pažnja, jer on ima potencijal dobrog pripovjedača.

Adnan Repeša je pisac koji umije da priča priče i još bolje da ih zapisuje. Piše bez napora. Priča pisanjem. Zbog toga su njegove priče iz naroda i za narod, jednostavne i univerzalne istovremeno, duhovite i duboke, kao legende kojima je presuđeno da žive. Teme su svakodnevnica prostih ljudi, iz porodice, komšiluka i zavičaja. I riječi su *narodne*, iz dnevne upotrebe, bez podmetana *velikuih* riječi, koje kod mnogoih pisaca služe same sebi. Likovi su oslikani vjerno, sa malo poteza, pa ih čitajući i vidimo i čujemo, prihvatamo kao znance, naše roditelje, komšije i prijatelje. Zahvaljujući ovakvom pristupu Adnan Repeša nam je priuštio priče za koje nam se čini da smo ih već negdje čuli, a likove susreli, priče bliske svim uzrastima čitalaca i zbog toga će se čitati i pamtiti.

Priča *Glad* govori o jednoj specifičnoj sorti ljudi koji su uvijek samo svoji i uvijek na šteti svojih bližnjih. U Repešinom gradu svi poznaju po nekog iz te sorte neveselih ljudi, koji imaju i svoje ime – tabijasus. Priča *Glad* je tanan vez psihološkog posrtanja tabijasusa Šemsa Bibera, koji je godinama urušavao plemenitost vjerne žene, istrajne majke, nesretne supruge, robinje tabijata koji ju je kršio i na kraju sunovratio u grotlo svog zamuljenog karaktera i šivaćom iglom prekrajčenog života. Ova priča je višeslojno prikazana psihološka drama jednog života i jednog vremena u kojem je žena bila brutalno skrajnuta iz društvenog života.

Ljubavna priča *S obje strane srca* naslikana je na platnu slikarke Ane, u kojoj je glavni lik pozadina umjetničkog djela, rat, smrad baruta, odsjaj metalne pločice mrtvog vojnika, ratnika, koji to u duši nije bio koliko i nije mogao da to u realnosti ne bude. On

je još jedno vjerno svjedočenje nezaobilazne gluposti autorovog zavičaja i zemana, jednog u nizu besmislenih ratova.

Da su pisci često inspiracija piscima, čak i sami sebi, svjedoči i Repešina priča *Umor*, koja govori o jednom piscu, koji to nikad nije postao. Ovo je klasična boemska priča sa razmeđa umlja i bezumlja, smisla i besmisla. Čitajući priču stalno smo na pomisli da smo je davno susreli i da nas nije dojmila, ni prije ni sada, što je siguran pokazatelj da pisac nije uspio.

Zavada novog i starog je tema mnogih umjetnika. Svih generacija. Pa i Repeše, koji je napisao *Kišu*, pljusak očeve topline prema sinu dok se porodica raspadala. Ovdje je pisac dobro navigavao svoj brod.

I u priči *Makaze* Repeša je na klasičnoj temi hroničara porodice. Porodice koja vodi ustaljen život provjerenim metodama, po narodnoj: *Pleti kotac k'o ti otac*. I onda je došao rat i kao makazama presjekao sve što je bilo, presjekao miran mahalski život i preselio ga u izbjeglištvo, blato, dno života. Priča je uvjerljivo ispisana i vrlo dojmljiva.

I *Rekonstrukcija događaja* je klasična priča, u kojoj se susreću četvorica sredovječnih ljudi nakon dvije decenije odvojenosti i nostalgичno pričaju o djetinjstvu, prisjećajući se dragih i nedragih situacija. Priča se gubi u osrednjosti.

Priredivač bi po autora učinio koristan čin da je umjesto petnaest objavio deset-dvanaest priča. Sigurno bi, u tom slučaju, izostala priča *Kancer*. Njene stranice čine pad u ovoj knjizi. I u njoj je data porodična hronika.

Umjetnička djela su, u principu, dijelovi autorskih karaktera. Koliko bliži stvarnim utoliko su djela kvalitetnija. Iskusni čitaoci znaju prepoznati te relacije, oni već nakon prvih rečenica prepoznaju da li je djelo dio autorovog iskustva ili je djelo doživljeno iz druge ruke. Priča *Nakon Broza* je, nema sumnje, priča napisana po doživljajima iz druge ruke. Posredno doživljena. I za toliko ne uvjerljiva. Jedno od tih paušalnih sjećanja je i iskaz da se nakon Brozove smrti plakalo širom svijeta. Šta je Broz značio za svijet?! Šta znači danas? Gdje su ta njegova djela. Nema ni jednoga. Njegovom smrću umrlo je sve. Umrla je država koju je pravio da traje dok on traje. I ovo su istine. Istine iz prve ruke. Priča *Nakon Broza* je, u svakom slučaju, dobra podloga za širu diskusiju o djelima vezanim za Broza, kojih je napravljeno mnogo, i premnogo, iz svih oblasti umjetnosti i posebno iz sfere kvazi nauke. Danas se po mnogim podrumima i tavanima nalaze fotografije i Brozova *Sabrana djela*, koja će se, kad tad, morati iznijeti na dnevnu svjetlost i ocijeniti nekim novim nerezimskim aršinima. U svakom slučaju ovu Repešenu priču treba pročitati i o njoj suditi izmaknute glave.

Predah je malo neočekivan naslov za teme koje se raspredaju u ovoj priči. Nakon napornog obilaska razvalina grada herceg Šćepana slijedi legenda o vrelu Bune i tekije pored nje. I bašlucima Dobrih u njoj. U priči strči zaljepljena priča o jednom konkretnom Blagajaninu, koji je optužen da je otrovao orlove, sure, rijetku vrstu u Evropi. A možda i

nije. Ideja priče *Predah* je dobra, građa bogata, alu ispisanost nije izrasla do poželjnog nivoa. Na ovoj priči autor bi trebao još raditi.

Priča *Slabost* opisuje odlazak dvoje ljudi bližnjem na dženazu iz Blagaja u Sarajevo i sve ono što se usput događalo. A to što se događalo, ideja je autorova da nas u to uvjeri, je nestajanje rodbinske topline, nasljeđenih običaja, najljepšeg iz baštine, jer sve to nemilosrdno utanja u arome novina, modernog načina života, koji iz čvrstog kolektiviteta neselektivno skreće u individualnost, koja je ovdje shvaćena, prevashodno, kao sebičnost. Priča ima tok i lako se čita.

Drugarstvo je priča iz prve ruke. Čitalac je doživljava kao duboko istinitu i neposredno doživljenu ljubav trinaestogodišnjaka, koja je u biti iluzija njegove zrelosti. Vrlo lijepa priča, kojoj, kao i još nekim naslov nije sretno izabran.

U poplavi ratnih priča, sa mirođijama *mi dobri oni loši*, Repešina priča *Pismo* ne pada u jeftine zamke, ostaje na pitanjima ratnih sudbina, ljudskih vrlina i neizbježnih nesreća, onako kakve su i bile. *Pismo* je priča nadrasla mnoge savremene ratne pisanije, zrelo je postavljena i izvrsno napisana.

Oči je još jedna priča sa neočekivanim naslovom. Priča je lijepo napisana. Ideja da kroz lik jednog poštara opiše život jedne porodice autor je posve uspio.

Kao i većina Repešinih savremenika, mladih pisaca, rat neumoljivo zaziwa misli i nameće teme i inspiraciju. Tako je nastala i priča *Kalendar*, koja je napisana posve originalno, nepovodljivo, alatom fudbalske terminologije. Priča se odmotava negdje pored linije fronta, nosi je ratnik, prisjeća velike raje, Crnog i fudbalskih zvijezda Tuće i Piksija, a na kraju završava ratnički. Pogubno:

Prvo mu je geler iz ruke izbio šnit u hljeba, a onda pogodio po sred srca. Nije trepnuo.

Ovaj kratki citat govori mnogo, kako pisac sa malo riječi prikazuje široku scenu, kako velika pitanja postavlja jednostavno, kako nema patetike ni obmana, sve je prosto, koliko je prost i rat, koji je i započeo da se smrtno pogađa čovjek po sred srca. Nema sumnje da je ovo blistava Repešina priča, u njoj ne znamo ko gine, *njihov ili naš*, gine čovjek, za komandante mali čovjek a za čovjeka velik koliko je velika i njegova galaksija. Jer svaki čovjek je svoja galaksija i pisac je to u ovoj priči umio da prepozna, postavi i uvjerljivo napiše. Odlična priča.

Umjetnici, jednako mali i oni svjetske reputacije, imaju stalno pred sobom neodgovorivo pitanje, da li vrijedi to što rade. Naročito su tim pitanjima zaokupljeni najveći umjetnici, jer da se to nisu pitali godinama ne bi ni bili tako veliki. Za umjetnost je nužna samokritika. Ona je jedina koja istinski vuče na visine. Repešina priča *Promocija* je na liniji misli mladog pisca, koji je na velikom iskušenju kad osluškuje ehove shvatanja onoga što on stvara. Ovo osluškivanje je ostvareno sa dobrim sluhom.

Hercegovačka gradska čeljad su i radiše i dangube, kako kad mogu ili moraju. Njihov život se odvija na otvorenom, po mahalama, ulicama, sokacima, baštama i obalama

rijeka, gdje pričaju i slušaju. To je fela ljudi u kojoj su znatno brojniji pričaoci nego slušači. Svi i svagda imaju šta ispričati, a nisu svi i svagda radi slušati. Zbog toga pričaoc mjerka slušače i procjenjuje koliko je u njima volje i strpljenja da slušaju, pa svoju priču krati i prilagođava količini tog strpljenja. A i pisci su dio njih, i oni moraju da mjerkaju i procjenjuju volju i strpljenje čitača, da bi im se prilagodili. Zbog toga su rijetki hercegovački pisci iza kojih su ostali duži prozni tekstovi, linijom manjeg otpora pišu pjesme i kratke priče. Adnan Repeša je, po ovom pitanju, tipičan Hercegovac. Njegova proza je kratka, jasna, koncentrat ideje o priči. Kod njega svaka riječ nosi čitav teret pojma koji znači. Bez šminke i uljepšavanja. Rečenica je kratka. Nedvosmisllena. Ponekad je to samo jedna riječ.

Adnan Repeša je svojim prvencem opravdao očekivanja prijatelja koji su pratili njegovo pisanje. Napisao je dobru knjigu. Ali on može i bolje i plodnije. On može i mora usavršavati svoj stil pisanja, i to prijatelji od njega očekuju, a nakon ove knjige očekuje i stručna kritika.

Kosor, pored Bune i Bunice avgusta 2011